JO. BAPTISTÆ
MORGAGNI

P. P. P. P.

OPUSCULORUM
MISCELLANEORUM

PARS ALTERA.

NEAPOLI MDCCLXIII.

EXPENSIS DOMINICI TERRÆS,

TYPIS JOSEPHI RAYMUNDI,

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

ILLUSTRI VIRO

FRANCISCO MARIÆ ZANOTTO

IN BONONIENSI GYMNASIO
PROFESSORI DOCTISSIMO ET ELOQUENTISSIMO
INSTITUTO SCIENTIARUM A SECRETIS
FACULTATIBUS OMNIBUS QUAS TANTUM MUNUS POSTULAT
ORNATISSIMO

PROPTER IMMORTALIA IN EAS FACULTATES ET IN SE
MERITA

GRATO OBSEQUIOSOQUE ANIMO

D. D.

JOANNES BAPTISTA MORGAGNUS.

PARTE HAC SECUNDA

CONTINENTUR.

& in

DE PROS.

DE PROSPERO ALPINO
EPISTOLÆ DUÆ.

EPISTOLA I.

CLARISSIMO VIRO

D. HIERONYMO DAVIDI GAUBIO

IN ACADEMIA LUGD. BAT. CHEMIÆ PRÆLECTORI DOCTISSIMO

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

MUltorum ego Præstantissimorum Virorum qui cum in aliis, tum præsertim in hoc Gymnasio, scriptorum fama claruerunt, imagines mihi comparavi, quæ *non solum pictorum artificio*, ut ait M. Tullius (1), *delectent, sed etiam commemoratione hominum, & cognitione formarum*. Et vero satis explicare verbis nequeo; ut me tibi indicem; quantum ad labores studiorum inflammer, cum Jacobi Sylvii, Julii Cæsaris Arantii, Constantii Varolii, Caspari Bauhini, Joannis Riolani, Marcelli Malpighii, &, ne ab Decessoribus meis longe abeam, cum Andreæ Vesalii, Realdi Columbi, Gabrielis Falloppii, Hieronymi Fabricii ab Aquapendente, Julii Casserii, Adriani Spigelii, Joannis Veslingii, Antonii Molinetti, Dominici de Marchettis oculos, ora, vultusque intueor, aut cum Hieronymum Mercurialem, Hieronymum Capivaccium, Joannem Thomam Minadoum, Bernardinum Tomitanum, atque alios, aliis etiam Litterarum studiis illustres Viros lineamentis quemque suis, & coloribus expressos, quasi vivos, & præsentes, circumspicio.

Sed tot inter tabulas quibus museum hoc ornatur meum, imago, quam requiris,

(1) In Verrem l. 4.

Prosperi Alpini desideratur: nec mirum, quando is qui duodetriginta haud amplius annis a Prosperi obitu Vitam ejus inter *Illustrium Virorum Elogia* (1) Patavii edidit, Tomasinus, nusquam videtur eximii Professoris imaginem invenisse, aliter inter cæteras quas plerorumque proposuit, non omissurus. Haud me fugit, Paulum Freherum (2), cum Alpini Vitam ex Tomasino, unde & Mercklinus (3), & novissime Vir Cl. Papadopolus noster (4), aliique, repeteret, effigiem illius quandam protulisse; verum unde hanc tanto post tempore petierit, ignoramus.

Has mihi ob causas propemodum desperanti, & Tuæ tamen honestissimæ voluntati inservire maxime cupienti, fors fortuna hic tandem apud Sculptorem quendam obtulit quod sedulo per Amicos in aliis etiam vicinis Urbibus inquirebam. Pictor nobilis Leander Bassanus, ut non minus amicitia erat, quam vicinitate, cum Prospero conjunctus, hunc ex Ægypto ad suos tunc primum revertentem, ad vivum pinxerat tanta quidem arte, & elegantia, quanta summo Artifici, summoque Amico summi Viri imaginem posteris relicturo conveniebat. Hanc ipsam tabulam feliciter nactus, continuo ejus exemplum per Jo. Baptistam Cromer, quo ego diligentissimo Pictore in Anatomicis quoque Iconibus hic sum usus, fideliter describendum curavi. Id cum his litteris accipies. Sed ne forte quæras, unde sciam quæ de tabulæ Auctore, & de eo quo picta est, tempore supra affirmavi; en tibi quæ in tabulæ tergo majoribus litteris olim scripta, adhuc leguntur.

AN. A VIRGINIS PARTU MDLXXXVI.
MEN. FEBRUARIO
LEANDER BASSANUS PROSPERI
ALPINO MEDICO QUUM STATIM
EX ÆGYPTO BASSANUM
VENERIT GRATO ANIMO
EFFIGIEM ITA EGREGIE
GALIDAM OB AMICITIAM
PINXIT
AN. SUÆ ÆTATIS
XXXXI.

Descripta hæc habes cum ipsis, quæ inveni, mendis, & lituris, quos inter illa est attentione digna, quod cum Anno CIϽ D. LXXXVI. M. Februario ætas Prospero tributa esset annorum XXXXI; merito primum illud X. deletum est, quando inter omnes constat, die 23. Novembris A. CIϽ D LIII. fuisse natum, & quod consequitur, annum tunc vix complevisse 32. Verum ut a tergo quædam, ut diximus, deletæ, ita in ipsa tabula post illud tempus quædam litteræ additæ sunt, videlicet inscriptiones appictorum librorum, nisi forte illo jam tempore magna ex parte scriptos habuisse, credamus, quos aliquot certe post annis emisit.

Et quoniam ut Alpini imaginem scio, sic quoque de ejus Vita aliquid te editurum esse, credo; perpauca quæ in eam rem animadversa habeo, subjiciam. An Mater ejus etiamtum viveret, cum de vitæ genere deliberavit, an Medicinam ipse fecerit Melphis, an e vita excesserit die 5. Februarii A. CIϽ IϽC XVII. quorum alia ab aliis tradita video, non modo vehementer dubito; sed unde horum pleraque per errorem accepta sint, scio. Tomasinus certe qui mortuum scripserat A. superiore, eodem quo natus fuerat, die, cum deinde in librum manu exaratum, quem & ego vidi, forte incidisset, quo in libro ponitur insequenti anno mortuus eo quo dixi, Februarii die; sive eorum oblitus quæ antea tradiderat, sive ei libro, unde quamplurima sumpsit, magis credens, hunc, cum de Gymnasio Patavino (5) scriberet, secutus est. Utri Tomasini loco major fides habenda esset, cum dubitarem, neque aliter facile liqueret; in mentem venit, ut volumina inspicerentur, in quibus publice in hac Urbe quis quo die, qua ætate, quo morbo decesserit, ex ordine perscribitur, si forte id institutum ab initio usque sæculi XVII. receptum fuisset. Receptum fuerat. Inventum est igitur quod primum scripserat Tomasinus, Prosperum Alpinum, Rei Herbariæ Doctorem, die 23. Novembris A. CIϽ IϽCXVI. annos natum tres & sexaginta, post semestrem ægrotationem obiisse. Itaque obortus

(1) Tom. 2. (2) Theatr. Viror. erudit. Cl. P. 3. (3) Linden. Renov.
(4) Hist. Gymn. Patav. Tom. 2. l. 3. S. 2. c. 23. n. 108. (5) L. 4.

tus in re gravissima quod ad Alpini Vitam attinet, error, aut certe dubitatio omnis sublata est. Cæterum Tomasinus quæ in Elogiis omiserat, posteriore illo Scripto (1) supplevit, ut A. CIↃ IↃ LXXXXIII. Prosperum hic publice docere cœpisse, & novissime annuo præmio florenorum DCCL. docuisse, perhiberet.

Hæc habui quæ de Alpino Patre cursim ad Te scriberem, Vir Clarissime, si forte hinc aliquid subservire tibi posset novam laudatissimi ejus Operis editionem pro singulari tua solertia, eruditione, diligentia apparanti. Tu meam Tibi quem æque humanitas, ac doctrina commendat, inserviendi voluntatem æqui bonique facies, & Viro Summo Hermanno Boerhaavio, cujus a Te benignam salutationem accepi, etiamsi proximis ipse diebus rescripsi, tamen meis verbis salutem plurimam dices. Vale.

D. Patavii Kalendis Octobris CIↃ IↃCC XXXII.

EPISTOLA II.

Eidem.

CUM Tuæ mihi Litteræ, ad quas novissime respondi, redditæ sunt, Alpini imaginem requirentes; continuo Tomasini Elogia in manus sumpsi, sperans fore, ut in quibus Alpini Vitam a me lectam esse, meminissem, in iis effigiem quoque invenirem. Cum hæc nusquam esset, nullumque ejus appareret indicium; protinus Freheri Theatrum inspexi, cumque in eo rudem quidem, sed tamen quandam reperissem; vehementer mirabar, undenam illam, nisi ex Tomasini Elogiis ex quibus Alpini Vitam excerpserat, petiisset. Itaque eadem iterum Elogia a capite ad calcem pervolutavi, nec prius quærendi finem feci, quam mihi sum visus intelligere, in iis non modo non esse, sed ne esse quidem posse. Cum enim imagines cæteræ in ipsis essent paginis impressæ, in quibus Elogia descripta sunt, paginarum autem, nusquam abruptus, constaret numerus; nulla profecto imago potuisse excidere videbatur. Igitur Alpini effigiem a Tomasino inventam non esse, cum ego, & Amici crederemus; quæsivi ipse, & tandem aliquando repertam alibi, cum superiore epistola ad te misi.

Vix miseram: ecce Vir Doctus, familiaris meus, qui menses aliquot hinc abfuerat, ex itinere salutatum me venit, cumque ex aliis, ut fit, sermonibus in alios, & in eum denique incidissemus, ut inventam nuper Bassani tabulam qua Alpinum sibi amicissimum præclare pinxerat, commemorarem; quæsivit ille, num alia esset ab ea imagine quam proposuisset Tomasinus. Ubinam? inquam. Ille vero, in Elogiis. Tum ego meum horum exemplum, pro perfecto mihi a peritissimo Bibliopola venditum, nitidum adhuc, & pene novum, proferri jussi, in quo cum ille neque inveniret, neque inveniri posse, cerneret; nihil unquam sibi fuisse longius, dicere, quam ut domum rediret, ac in exemplo suo quæreret. Redit, quærit, invenit, ad me mittit. Exemplum, ut libri qui semel, haud amplius, editus sit, prorsus, cætera quidem, mei simile, in eo autem dissimile, quod imagines aliquot, serius, ut opinor, ab Auctore inventas, habet extra institutum paginarum ordinem assutas. Ex iis effigies Alpini est, non, ut a me missa, ætate florentis, sed senis, quam Freheri Sculptores describentes, incredibilem in modum, ut alias plurimas, depravarunt in meo quidem Theatri exemplo; sic enim loquar, necesse est, nequa iterum Bibliopolæ fraus, & fallacia eo me forte inducat, unde animus abhorret maxime, ut aut negligens, aut mendax fuisse videar. Quæ me causa impulit, ut statim has alteras litteras ad Te da-

(1) l. 1. c. 34. & l. 3. c. 14.

darem, Vir Clarissime, testes apud Te futuras meæ fidei, meæque, Tuo fortasse proposito non inutilis, sedulitatis. Vale, & hominem qui suos ultro agnoscit, indicatque errores, vel hoc ipso nomine amare perge.

D. Patavii Pridie Nonas Octobr. cIↄ Iↄcc xxxII.

DE PHILOLOGO RAVENNATE ET DE ANGELO BOLOGNINO EPISTOLA.

ORNATISSIMO DOCTISSIMOQUE VIRO

D. D. JOANNI ASTRUC

Medico, & Professori Regio

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

Litteras Tuas, Vir Præstantissime, die 14. Februarii ad me datas, quis apud se diu retinuerit, pervolutaverit, novoque addito, italice inscripto, integumento ad me demum miserit, nescio: illud scio, ante hos paucos dies mihi redditas, gratissimasque fuisse; quippe datas a Medico, & Scriptore Nobilissimo, eodemque, quod vel ipsæ ostendunt, longe humanissimo. Atque utinam is essem quem pro Tua ista credis humanitate, & sicuti Tractatus Tui de Morbis Venereis præclare laudes ad nos pervenerunt, sic etiam ipse Tractatus pervenisset; tunc sane ita uti ego non minus quam Tu, vellem, Tua omnia persequi, & conficere Mandata possem. Nunc vix de Philologo quidem Ravennate quæ requiris, pleraque, de Angelo autem Bolognino perpauca licet significare; nam de Jo. Antonio Roverello, & de Jacobo Cataneo non plura mihi sunt nota, quam Tibi.

Philologi igitur illius de lue venerea Opusculum, quod frustra a te adhuc quæsitum scribis, in Bibliotheca mea est, ita inscriptum, ut ex *Lindenio Renovato* tu, & Cl. Mangetus (1) descripsistis, nisi quod pro *Hysan*, *Hetechen*, *Caravalgii alter*, Philologus edidit *Huysan*, *Hetechen*, *Caravalgii alvar*. Est autem editio hæc mea quæ apud Lindenium novissima indicatur, *Venetiis apud Petrum de Franciscis*, *Tertia Impressio*. *MDLXXV*. in 8.° constatque ex foliis octo, & chartis duabus. Quam ab Auctore ipso curatam non solum integumentum libri ostendit, in quo aureis litteris significatur, dono, ab eodem missum fuisse, sed & ex Epistolis duabus, libro præfixis, altera commonstrat, qua *Comiti Guidoni Rangonie* cujus se *Alumnum* profitetur, hanc *Impressionem Tertiam . . . . . cognominis gratia, recomsecrare voluit*.

Huic eidem Rangonio Dialogum olim dicaverat, quem ab nemine adhuc vidi inter Philologi libros commemoratum, *de optuma hominum felicitate contra Aristotelem*, *& Averoim*, *ceteros necnon philosophos;* ipse autem habeo *impressum Mutinæ per Antonium Rocociolum Anno Dominicæ Incarnationis M. D. XXI. Die XXXI. Octobris* in 4.° libellum ex tribus foliis cum dimidio. Huic quoque Dialogo Epistolæ præfixæ sunt duæ, ad Rangonium prima, ad *munificentissimum Senatum* altera, *generosum Collegium viginti quatuor*, *& duodecim viros urbis Ravennæ:* ex quibus, ut mandatis satisfaciam tuis, nonnulla juvabit adnotavisse. In altera *carissimam sui genitricem antiquam Ravennam* fatetur, seque ab ipsa ad capessenda præclara studia, auro adjutum videtur significa-

(1) Biblioth. Scriptor. Medic.

ficare. In prima autem Rangonium in castra secutum se, indicat. *Me præsente*, inquit, ... *Firmum, & Reate Piceni nobilissimas urbes a gravi Yberorum obsidione non pluribus mille peditibus, equitibusque trecentis, imo Reate solum quinquaginta equitibus liberasti*. Hoc etiam addit: *Tu denique astrologiam, reliquasque disciplinas ita calles, ut nemini secundus locus admittatur*. Quibus si illud adjunxeris, quod cum huic Dialogo ita suum nomen præscripsisset, *Thomæ philologi Janothi Ravennatis*; in quibusdam postea emissis libellis, velut in eo qui inscribitur *De Vita Principis, & Venetorum commoda semper, Consilium*, ad hunc modum, quem infra vel post ejus mortem servatum ostendam, se nominavit *Thomam Philologum Rangonum Ravennatem*; ex his videlicet proclive erit intelligere tum quod ipsi patrium cognomen fuerit, tum quod a Rangonio, ut videtur, acceperit, tum quare ejus se, ut diximus, *Alumnum*, & *cognominis gratia* Opusculum ipsi de lue venerea *reconsecrare* profiteretur.

Quod cum fecit, jam Comes Rangonius persenex erat, ut qui a Petro Bembo sub initium libri XII. *Rerum Venet. Histor.* strenuum ejus A. 1511. militare facinus recensente, *magni animi adolescens* vocatur. Ipse autem Philologus qua ætate tunc esset, in prima quam eidem Opusculo præponi, dixi, Epistola aperte docet. Augustino enim Gadaldino, cui latinam tot Galenicorum librorum interpretationem debemus, id ab eo Scriptum petenti, mittere se, ait quæ *longo suo fere octogenario secundo rerum usu percepta* habebat. Quos si annos ex illius tertiæ editionis anno 1575. subducas; invenies natum annis circiter septem ante finem sæculi XV. Nec vero Opusculum de quo loquimur (sic anno illo iis certe auctum quæ in extremo sunt, & Epistola ad Gadaldinum, alibique indicantur) Philologo ultimum fuit. Nam *Consilium* quod paulo ante memoratum est, habeo *excussum Venetiis MDLXXVII. Die Martis XI. Junii*. Quam editionem ne forte post Auctoris mortem iteratam suspiceris secundum eam quam apud Lindenium unam vides A. 1558; scire licet *Serenissimo* Venetorum *Principi D. D. Sebastiano Venerio* a Philologo ipso oblatam, qui & *Auream Sacratissimam Rosam* commemorat, munus Gregorii XIII. Pont. Max. ad Venerium principatus initio delatum: quæ nempe in eum annum incidisse 1577. postquam III. Nonas Junii Mocenicus Princeps decesserat, confirmat Andreas Maurocenus libro XII. *Historiar. Venetar.*

Equidem hæc scio cum *Historia Gymnasii* nostri, ante hos tredecim annos edita (1) & apud Mangetum (2) exscripta, non consentire. Nam postquam annos circiter viginti Medicinam Venetiis fecisset Philologus, Patavii ab A. 1496. ad belli usque Cameracensis initia, hoc est ad A. 1509. scribitur docuisse: ab A. autem 1520. (sive potius, si Tomasinum (3) sequimur, 1521.) suffecto ipsi in tradenda publice Astrologia Friderico Delphino, quod reliquum vitæ fuit, exercendæ Patavii Medicinæ dedisse, ubi octogenario major obiisse dicatur A. 1559. sed verius esse, eum superstitem fuisse ad A. 1556. neque ante annum sequentem prope nonagenarium decessisse. Quæ tamen an iis quæ a nobis producta sunt, argumentis certissimis, apertissimisque satis infirmentur, ipse judicabis. Ego præterea ex ejus libris, non Patavii, sed Venetiis senem Medicinam fecisse, intelligere mihi videor, ubi & sacram Ædem in celeberrimo loco, non *D. Julianæ*, ut nonnulli scribunt, *ædificavit an.* 1554; sed D. Juliani, (4) conlata pecunia instauravit, nobili usus Architecto Jacobo Sansovinio, quod ad Ædis frontem attinet, in qua Philologi statua ex ære visitur, & hæc leguntur: *Thomas Philologus Ravennas Physicus; ære honestis laboribus parto, ædes primum Paduæ virtuti, post has, Senatus permissu, pietati erigi fecit. Illas animi, has etiam corporis monumentum. An. Mundi VI. MDCCLIIII. Non. Octobr. Jesu Christi MDLIIII. Urbis MCXXXIIII.* Ex his liquet, ante eum annum 1554. ædificavisse ædes Patavii, de quibus non uno loco meminit Tomasinus (1), ad

(1) Tom. I. l. 3. 52. c. 10.
(2) Bibliot. cit.
(3) De Gymnas. Patav. l. 3. c. 39.
(4) Sansovin. Venetia descr. l. 1.

(1), ad studiosorum Juvenum usum.

Ex aliis autem quæ in eodem illo Templo leguntur, ante finem certe sæculi XVI. obiisse, intelligimus; sed quo anno, haud apparet. Describam tibi, ut apud Franciscum Sansovinium (2) sive diligenter, sive, ut videtur, oscitanter Typographi repræsentarunt. A dextris quidem Aræ majoris sic: *D. O. M. Thomæ Philolog. Rang. Raven. Phys. Eccles. & Fab. Proc. Opt. merito* ℞. *Commentarii*. A sinistris autem sic: *MDIIC. In spem resurr. futuræ, & immort. gloriæ perpetuum monumentum ex test. P.*

Cæteris tamen quæ de Philologo in eadem *Historia* leges *Gymnasii Patavini*, his minime repugnantia, non est cur ipse in præsentia repugnem. Hæc tantum addo: Numismata circumferri ejusdem imagine signata (3), ipsumque Equitis ornamentis auctum fuisse; *Eques* enim in ejus quod semel atque iterum memoravimus, *Consilii*, itemque in *Microcosmi*, & Opusculi de quo agimus, inscriptionibus appellatur.

Nunc, quando ad ejus Vitam quæ attinebant, ut tu præoptabas, meaque ad præsens memoria tulit, satis attigimus; ad ipsum Opusculum redeamus. Id decem primum habet Capita.

Primum est *de mali Gallici* (sic enim semper, & in fronte quoque libri scribit, quod describentes non attenderunt, *a Gallaicis, seu Gallecis Hispaniæ populis* nomen repetens) *ortu, & nomine*. Quo in Capite credit, hujus morbi descriptionem apud Veteres etiam Medicos inveniri. Tempus autem quo Capita hæc scripsit, aperte significat, non post annum fuisse 1547. nec ante 1515. his verbis: *Christianissimus autem nunc vivens Franciscus primus*.

Capite II. *Mali Galleci Essentia, Causa, & Diffinitio* proponitur, quæ est ejusmodi, *Gallecus morbus est compositus seu Diabolicus varia humorum corruptione:* qui cum per contagium communicatur, non solum concubitu, sed & vestibus, cibo, potu, osculo, lacte, aeris ab infecto coinquinati inspiratione contrahitur,

III. *Gallecæ Luis Signa*. Hæc ponuntur *quinque, ipsum semper, sed non insimul*, sequentia, dolores videlicet, tubera, pustulæ, ulcera, macies cum pallore quodam.

IV. *Prognosticon*.

V. *Sanandi modi, aut cura*, & primum Diæta, & Chirurgia.

VI. *Primus Sanandi Modus, Evacuatio:* ubi Pharmacia, in qua improbat eos qui hunc morbum *vehementibus primo curant, quoniam*, ut modo dixerat, *Morbus hic perpaucos interimit*.

VII. *De ligno sancto, ac Regio, an autem a Priscis cognitum quæritur*, & Ebeni speciem esse, statuitur.

VIII. *De ligno Indiæ* eodem, ubi ejus descriptio, selectus, vires, & variæ ex eo formulæ, & præparationes.

VIIII. *Aqua Ligni fit hoc modo*, traditurque ratio conficiendi ejus Decoctum primum, & secundum.

X. *Præparatio ante Aquæ* modo dictæ *Potum*, ubi & regimen in sumenda, multo severius, quod ad alimenta attinet, quam ætate hac nostra: nec solum tamen vere, & autumno, sed & aliis anni temporibus *infinitos* a Philologo hac ratione fuisse curatos, legimus.

Hactenus in prima editione. Cum autem *supervenisset postea Galleci . . . signum 6. . . anno*, ut ait, *a Christo* 1538. *vel circa*, & *clariss. medicus* Veronensis Gajonus *diminutum* Auctorem censuisset, *quod nihil dicere voluisset de casu pilorum contingente in morbo isto*, eorum *tempestate, propter ulteriorem adustionem acquisitam in materia a qua Lues ipsa causatur, quod accidens tunc fere omnes infestare videbatur;* ideo Philologus 2. *impressione . . . librum perfecit* suum. Ac primum agens de *Depilativa*, linimentum, lixivium, unguentumque describit, tunc a Medicis ad præcavendum pilorum defluvium in usum adducta, tum ubi pili cecidissent, quid faciendum, indicavit.

Quoniam vero *septimum demum etiam tunc comparuerit signum, . . . dentium casus* (*ut alia deinceps, si vixerimus diu nos ipsi*, inquit, *sed rationabilius posteri visuri sunt simpthomata*) idcirco de Dentati-

(1) Oper. cit. l. 1. c. 61. & l. 4. ad A. 1577. (2) l. cit.
(3) Monument. Viror. Illustr. Galliæ Togatæ l. 2. c. 4.

tativa etiam addidit quod sibi est visum: & quia *dentes in adultis deperditi* non *renascuntur amplius*; attigit quæ sunt facienda, ne cadant: ut illa quoque, *An vocis sempiterna ac perpetua amissio octavum esse possit Galleci morbi signum: An Unguium casus in pluribus Romæ contingens, Venetiis, ac ubique locorum multis, 9. valeat esse signum*. Denique An *Ulcera Meri*, hoc est Pharyngis, *Amigdalarum, Epiglottidisque decimum*. Mirum est, quod Bubones vix semel, idque obiter cap. XIX Gonorrhœam autem nusquam, quod animadverterim, ne anno quidem 1575. hunc tertio, ut diximus, libellum edens, memoraverit. Certe Falloppius duodecim ante annis librum conscribens *de Morbo Gallico* (1), indicavit, hanc observari cœptam circa A. 1549. defluvium autem pilorum A. 1533., ut neque in hoc cum Philologo conveniat. *Agitur jam*, inquit Falloppius, 30. *annus quo hoc* pilorum *defluvium incepit, non sunt* 15. *anni quibus observata est Gonorrhœa gallica*; nam Bubones quidem etsi a primis illis hujusce Luis Scriptoribus commemoratos non memini, a pluribus qui ante Falloppium scripserunt, propositos legi. Sed hæc, atque alia tu melius.

Secundum illa, Philologus *de Cina* sermonem instituit, natale solum, delectum, vires, aliaque ejusmodi proponens, & denique ejus aquæ, sive decocti conficiendi modos plures, & regimen. Interjicit autem inventum, ut ait, suum tertiæ conficiendæ aquæ sive ex China, sive ex Sarsa, sive ex ligno Indiæ, si postquam secunda parata est, tantundem aquæ, quantum in superioribus, addatur, & ad quartæ dumtaxat partis consumptionem decoquatur, eaque ad membrorum potissimum ablutionem servetur. Nec reticet alias formulas, & præparationes, interque has, ut in ligno Indico fecerat, docet, quibus, & quomodo pro aqua vinum sit ad decoctionem adhibendum, aut addendum, aut China contusis uvis adjicienda, aut denique ex decocto, aqua, aut vino parato, humor sit per destillationem eliciendus. Hunc autem *Sublimatum* vocat. Ex his intelliges, quod cupiebas, quid sibi illis velit, quæ in Opusculi inscriptione posuit, verbis *aquæ*, *vini*, *sublimati*.

Quibus absolutis, hæc subjicit, unde cognoscas, cur, & quando de China, deque Sarsa quæ ipsi nota erant, addiderit Opusculo huic suo. *Accedit modo Clariss. Doctorum modesta repetitio, qui labore insigni authorum quorumcunque galleci morbi sex & 40. Scripta impressa simul recollecta, cum Jordane typographo ornatissimo, aliisque pluribus ingeniosissimis viris, Aloysioque Luisino rogantibus, ne quid egregio & magno huic volumini deesset: De* (sic) *cinæ, spartæ parillæ, duarum stirpium, ultimo, præsenti tempore a medicis cognitarum historiam, vires, & operationes.... ederem, & sententiam meam proderem. A quibusdam licet viris doctissimis nonnulla de his fuerint scripta, & ultimo Falloppii eximii, & eminentissimi Fracanciani, ut ajunt, absolutissima in lucem impressioni data, quibus plurimum tenetur ætas nostra .... Verum enim cum senescentes addiscamus, scientiæ & artes additione compleantur, & juniores semper sint perspicaciores, cumque præfatos lectione, & experimentis multis præcesserim annis, quicquid senserim scriptis meis jamdiu impressis De galleco morbo, ligno vel indico, cynna, & sarsa pardiglia. Postea Hetechen. Ultimo, de caravalgio alvar, novis mirabilium virtutum planta* (sic) *expromere, & lumini dare decrevi*.

Et continuo de Sarsa eadem, proportione, tradit quæ de ligno Indiæ, Chinaque tradiderat, nisi quod in aqua fere, hoc est confecto in aqua decocto, subsistit.

Tum *de Huysan beata radice* hæc habet. *Species duæ. Assumuntur ambæ a gravissimis dispositionibus præter naturam, insignique languore correptis. Infunditur horis vigintiquatuor Huysan libra una, seu duæ. Eaque, humiditate virtutum plurimarum sufficienter acquisita, contundatur; & exprimatur succus velut spuma alba; expressus vasculi parvi* (sic) *aurora, calidus, ac sero potatus. Ex quibusdam cum sacharo. Ex aliis cum melle. Ex quibusdam solus ad placitum, ac pro temperie ca-*

(1) c. 23.

captus, *ventrem bis*, *vel ter in die commovet*, *humoremque requisitum educit*. Hinc decocta Huysan proponit tria, scilicet ad *medietatis*, ad *tertiæ partis*, ad nullam consumptionem. Cæterum de hac radice in extremo libro illud indicat, *ab insulis Indiæ occidentalibus*, *ab Hispanis nuper compertis*, afferri. Habes quod cupiebas de *Huysan*. De reliquis, cum ad libri finem pervenerimus, accipies.

Nam postquam Auctor scriptis, ut videtur, ab initio Capitibus ea omnia interjecit quæ memoravimus, continuo redit ad Capita reliqua.

XI. Est *Tertius sanandi modus*, *unctio*, videlicet *ex argento vivo*, *saliva hominis* extincto. Quæ melius, aut secus addantur, aliaque persequitur.

XII. *Quartus sanandi modus*, *Cerotum*, scilicet ex eodem argento.

XIII. *De Unctionis*, *ac Ceroti accidentibus*, quibus qua ratione occurrendum, docet.

XIV. *Quintus sanandi modus Suffumigium* ex cinnabari, quod in quibus non tentandum, & quomodo interdum mane illo; sero, in unctione uti conveniat, ostendit.

XV. *Sextus sanandi modus*, *præcipitatum*, cum priora inutilia fuerint, exhibendum.

XVI. *Reliqui sanandi modi*, *inventi*, *ac futuri*, quorum neutros commonstrat.

XVII. *De doloribus*, idest qua ratione in his succurrendum.

XVIII. *Pustularum cura*.

XIX. *Tubera*, *apostemata dura*, *vulgo gummas*, *resolvemus*, *maturabimus*, *&* *aperiemus*.

XX. *Ulcerum cura*, in qua tamen Auctor monet, se *rectius antiquissima quoque Ulcera*, *ac nullo diutius medicamento curata*, *solo Mollitivo melle liquefacto roseo*, imo etiam *absque melle eo*, *tantum petiis cooperta cicatrizavisse*, *ac perfectæ saluti* per decocta exhibita *restituisse magno cum decore*.

XXI. *Delentur Maculæ*, quæ nimirum *Pustulis*, *ac Tuberibus*, *Ulceribusque cicatrizatis*, *remanent*.

XXII. *Modus vivendi post curationem sani*.

Ad extremum addit *Empiricum illustre novum* 1575. *mense Februarii acceptum*. Est autem decoctum corticis ligni sancti in vino paratum, & sine severiori regimine exhibitum. Denique, ut pollicitus fuerat, *de Caravalgio Alvar*, *Planta quidem nova e Portugalia nuper allata*; cujus scobs unguento ex mercurio addenda sit secundum formulam quam latine redditam proponit, verbum potius, quam verba facit. Sic etiam de *Semine Indo*, *Hetechenque decocto*, indidem unde Huysan diximus, nuper advectis cum *Radice Mechoacan*, & *Tervæ planta escuerzonera*. Nam de illo Semine hoc tantum habet: *Semen Indum Anno* 1754. *Adeo laboriosum*, *ut vomitum simul ac ventris profluvium timorosum ingenti cum vitæ discrimine promoveat*, *plure sque enecaverit*, *corpusque totum adeo perturbet*, *ut qui solum granum unum voraverint*, *ferme perierint*. De Hetechen autem hæc: Est lignum, *quod quidem spinosum est*, *mediocriter crassum*, *phenicei coloris*, *quo Afri utuntur*, *ex Joanne Aphricano*, *suis in historiis*, *velut scribit Fracantianus medicus cl.* (cujus videlicet verba ex libro *de morbo Gallico* (t), tum præcedentia, tum insequentia, sine ulla fere, aut levi mutatione, sua facit.) *Cum autem ad nos medicamenti usus*, *aliorum velut superiorum*, *non justius pervenerit*, *idcirco dum certi nihil afferre possim*, *sicut nec de radicibus quibusdam*, *quibus in Galleco*, *simili vel morbo utuntur mulieres in insula sancti Thomæ*; de his, aliisque pluribus, inquit, si vixero, eadem methodo qua de ligno Indiæ, China, Sarsa, *Antimonio etiam prætermisso sui insigni discrimine*, *explicabo*; ut quod in libri fronte de Antimonio promittitur, non fuisse præstitum, appareat.

Habes, Vir Clarissime, si non accuratam illam Opusculi analysim quam requirebas, at certe unde obscura, & tibi, ut scribis, plane ignota ejus vocabula declarentur. Nunc de Angelo Bolognino perpauca, ut promisimus, subjiciemus magis ut veram ejus patriam, quam ut primam editionem cognoscas ejus librorum *De Cura Ulcerum exteriorum*, & *De Unguentis*, *quæ communis habet usus practicantium hodier-*

(t) C. 10.

diernus in soluta continuitatis medela. Nam etsi alii aliud tum de ejus origine, atque adeo de ipso cognomine, tum de anno quo primum ista vulgavit, litteris mandaverunt; non ita mihi adhuc facile de hoc est, ut de illis utique est, certi aliquid constituere.

Wolfgangus Justus, quantum intelligo ex *Lindenio Renovato*, hæc olim de eo scripserat A. 1556: *Angelus Bolignimus Bononiensis. Docuit Chirurgiam ex Avicenna Bononiæ Anno Christi* 1506. Lindenium sequitur, ut fere solet, Cl. Mangetus (1), nisi quod *Bolignimus*, an *Bolognimus* fuerit, incertus est, quemadmodum & in *Historia Chirurgiæ Antiqua* (2) incertus fuerat Vir Doctissimus Andreas Ottom. Goelickius. Sed Jo. Nicolaus Pasqualis Alidosius in italico libro A. 1623. Bononiæ edito, inscriptoque *I Dottori Bolognesi di Teologia, Filosofia, Medicina &c.* hæc de illo habet: *Angelo Bolognini* 1508. *Fù lettore di Chirurgia fin' al* 1517. *Scrisse* de cura ulcerum, & de unguentis communibus in solutione contin. Et de lue venerea *del* 1516. Bernardinus autem Scardeonius in eximio Opere *de Antiquitate Urbis Patavinæ* (3) siculi, quod ad cognomen attinet, idem quod Alidosius, ita, quod ad Angeli Patriam, longe aliud quam ille, & cæteri quos laudavimus, jam docuerat, quippe anno scribens 1559. *Claruit*, inquit, *in hac ipsa arte Chirurgica & Angelus Bologninus ex Plebe Sacci municipio Patavino, vir magni ingenii, & in ea parte rei medicæ, quam ab opere manuum Chirurgiam Græco vocabulo appellamus, peritissimus. Is aliquandiu artem hanc publice Bononiæ docuit: sed parvo contentus, & ocio patrio delectatus, in patriam se recipiens, intra municipii sui fines postmodum se se continuit: & quamvis dignis stipendiis, & honoribus a multis civitatibus vocaretur, patrium tamen solum, quamvis tenue, cum quacumque nobili civitate commutare neglexit*. Non est dubium, quin gravissimus Historicus vera scripserit, præsertim cum Patavii (4) natus A. 1478. denatus autem A. 1574. eodem quo Angelus in propinquo oppidulo vivebat, tempore & ipse vixerit; ut in his nec fallere, nec falli potuerit.

Quamobrem merito cæteri Scardeonio astipulati deinceps sunt Patavini Scriptores, & in his Angelus Portinarius, cujus volumen *de Felicitate Patavii* (5) eadem lingua, eodemque anno vulgatum est quo librum suum Alidosius emisit, deceptus, opinor, ut plerique alii, *Bolognini* cognomine, quod Gentis nimirum est Bononiæ in primis nobilis, & pervetustæ. Quod siquis propterea Angeli Majores inde olim profectos, in his regionibus consedisse, suspicetur; fortasse vera illa conjiciet: sin Angelum Bononiæ natum esse contendat; ne initium quidem libri ejus de Unguentis satis attendisse videatur. *Cum in florentissimo Bononiensi Studio*, inquit, *a Senatu Bononiensium stipendio adductus fuerim*: quæ sane verba Bononiensis civis non videntur; hic enim in patrio Gymnasio patrii Senatus jussu profiteri, neque eo *adductum* se, dixisset. Angeli autem nostri, an consanguinei potius alicujus soboles fuerit is Angelus J. C. qui Patavii quidem sibi, & posteris, in oppido autem ipso Plebis Sacci Avo Sepulchrum sic inscribendum curavit, illud (6) *Futura considerans Angelus Bologninus Legum Doctor ex q. Evangelista Art. Doct. P. M. D. LXXV. sibi & posteris*, hoc vero (7) *Joan. avo Evang. fil. D. Bologninis Medic. Dotto. Angelus Bolog. Ju. Vt. Dot. posuit* 1588. alii viderint: ego ob eam dumtaxat causam hæc protuli, ut quo ex municipio noster fuisse a Scardeonio scriptus est, ex eodem postea videas alium extitisse Angelum *Bologninum*, non *Bolignimum*. De nostri igitur & cognomine, & Patria non solum, verum etiam quod in hac ante A. 1559. decessisse, & quo primum anno Bononiæ fuisse, quo ad suos rediisse videatur, si Scardeonio qui illa, & si Alidosio qui hæc optime omnium novisse poterant, fidem habeamus, satis constat.

(1) Biblioth. cit. Script. Med. (2) n. 141. (3) l. 2. Class. 9.
(4) Vid. Papadopol. Hist. Gymn. Patav. Tom. 2. l. 2. c. 25. n. 113. (5) l. 7. c. 6.
(6) Vid. Salomonii Urbis Patav. Inscript. pag. 331. n. 37.
(7) Vid. ejusd. Agri Patav. Inscript. pag. 299. n. 32.

Utinam de primo etiam anno quo libros illos suos edidit, constaret. Verum Scardeonius, qui *edidisse opus non aspernandum*, scripsit, eadem videlicet quæ ex Alidosio commemoravimus, nominans, non aliud addidit, nisi ea *omnia primo Venetiis, postmodum & Basileæ impressa fuisse anno Domini MDXXXVI*. In *Historia Gymnasii* nostri (1), ex qua alia malim accipias, velut Angelum *Medicæ artis adoream* in hoc *promeruisse*, & *annum ejus emortualem ignorari*, verba illa Scardeonii ita accipi videntur, ut si dixisset *Vivo ipso edita sunt an. MDXXXVI. non semel hæc opera*. Mihi autem secus videntur intelligenda. Nam neque eo anno aliam, quam Basileensem illam editionem invenio, quæ apud Lindenium commemoratur, & mihi alia in manibus est, de qua ab iis qui de Bolognino loquuntur, nullam mentionem factam memini, Venetiis anno superiore habita per Jo. Patavinum, & Venturam de Ruffinellis in 8° Leoniceni quoque, Matthioli, Frisii, Hutteni, Almenarii Opuscula complectens, quæ ad Luem Veneream attinent, ad ejusve curationem. Sed hæc præter libros *de Cura Ulcerum*, & *de Unguentis*, peculiarem Bolognini librum non continet de ea Lue; nisi forte ejus nomine intelligunt caput illud extremum, cæterorum sane multo longissimum, in quo de *mercurialibus* unguentis scripsit: neque alia contineri video iis editionibus quæ ab Lindenio, & qui eum sequuntur, sive propositæ sunt, sive omissæ: nam & illam ubi de Bolognini quidem scriptis verba faciunt, prætermiserunt, quæ in *Thesauro Chirurgiæ*, collecto a Petro Uffenbachio, Francofurti habita est A. 1610. typis Nicolai Hoffmanni in fol.

Verum ut ad vetustissimas editiones redeamus; vidisti supra, Vir Clarissime, quandam ab Alidosio indicari perfectam A. 1516. quæ eadem atque illa videtur esse, quæ apud Lindenium primo loco ponitur, *Papiæ apud Bernhardinum de Garaldis 1516. in fol. cum diversis varii argumenti Auctoribus*. Hanc tamen primam omnium fuisse, facilius crederem, si Bolognini unius scripta, ut fere in primis fit editionibus, non aliorum quoque, protulisset, neque indicia præterea quædam essent, illa antea, & seorsum quidem, prodiisse. Laudatum utique Goelickium (2) tradidisse, video, Bologninum *in Academia Bononiensi* Chirurgiam *publice docuisse, atque adeo circa annum 1506. scriptis suis innotuisse eruditis*. Libellus tamen *de Unguentis* postea exierit, necesse est, quando Auctor inter ejus initia ostendit, se in illa Academia Chirurgiam profitentem, studiosorum, ac Doctorum *ingeminatis in dies precibus* adductum, eum libellum conscripsisse, hoc est post annum 1508. quo ipsum Bononiæ docere cœpisse, Alidosius, ut vidimus, indicavit. Accedit, missum esse librum ad Franciscum Caballum, qui, ut in præfixa Epistola cæteris laudibus est ornatus, ita Rem Medicam Patavii ex prima sede tum exponere dictus esset, si fuisset scripta Epistola ante annum 1509. ex quo Brixiam in Patriam se recepisse Caballum, accepimus (3). Videtur igitur post initia Cameracensis belli vulgatus, & separatim quidem, atque adeo post editionem libri de Ulceribus, quippe carminibus peculiaribus illi adjectis, quibus id Angeli de *medicaminibus secundum opus* commendatur.

Libro autem de Ulceribus in editione eadem quam mihi in manibus esse, dixi, præposita Epistola est ad Franciscum Gonzagam Mantuæ Principem, qua ex Epistola intelligitur, Auctorem, cum *superioribus annis in maritima Venetorum classe primum, deinceps, in Epidauri urbe degeret, chirurgum publico stipendio gerens*, hunc librum inchoasse horis subsecivis, cumque eundem *nuper Venetiis absolvisset, & emittere destinasset*, Franciscum sibi *Principem invictissimum occurrisse, cui illum .... dedicaret*. Hinc constat, prodiisse eum librum antequam Angelus in Bononiensem Academiam vocaretur, quippe unde, ut ex Scardeonio didicimus, in patriæ perpetuum otium secessit. Prodiit igitur ante annum 1508. Sed quo tandem anno, & quo in loco, mihi quidem adhuc incompertum est.

Ha-

(1) L. cit. 2. c. 15. n. 64. (2) loco supra cit.
(3) Vid. cit. Hist. Gymnas. Patav. Tom. 1. L. 3. S. 2. c. 20. n. 48.

Habes, Vir Doctissime, quæ de Thoma Philologo, & de Angelo Bolognino confestim potui rescribere, gavisurus plurimum, si non ex rebus, quæ paucæ, & tenues sunt, sed ex mea ad Tibi inserviendum promptitudine, atque alacritate quanti Te merito faciam, quantumque me Tibi debere, sentiam, pro Tua summa rei Medicæ Peritia, ac Doctrina, pro Tuaque perbenigna de me opinione, existimaveris. Vale, & Facultatem nostram utilissimis, iisdemque eruditissimis scriptis ornare perge.

D. Patavii Postridie Kal. Quinctiles CIↃ IↃCC XXXVIIII.

DE VITA ET SCRIPTIS DOMINICI GULIELMINI COMMENTARIOLUM JOAN. BAPT. MORGAGNI.

MAjores Dominici Gulielmini Novariæ orti, Cravineam, quod in Valle Antigorii est oppidum, migrâsse perhibentur. Hinc certe Avum centum circiter annis ante transiisse Bononiam, constat, & in ea Urbe consedisse.

Bononiæ Dominicus natus est V. Kal. Octobr. A. D. MDCLV. Principio plura genera Doctrinarum attigit; tum vero ad quæ magis se ferri natura intellexit, ad illa duo totum se contulit; Mathematicam Scientiam, & Medicinam Artem, usus in utraque nobilissimis Præceptoribus Geminiano Montanario, & Marcello Malpighio.

Annum agens XXI. Mathematica illustrare cœpit editis duabus *Volantis Flammæ Epitropeiis*. Quibus porro *de Cometarum Natura, & Ortu Dissertationem*, ac *Observationem* addidit *Solaris Eclipsis*. Has duo sunt consecuta Volumina de *Aquarum Fluentium Mensura*, totidemque *Epistolæ Hydrostaticæ:* quibus nunc tertia adjungenda est ex Berolinensibus Miscellaneis; & is demum quem Italice scripsit, *de Natura Fluminum* liber.

Quam vero iis scriptis de sua in Mathematicis præstantia opinionem excitaverat, opere (quod difficilius est) confirmavit. Joanni Dominico Cassino, Astronomorum hujus ætatis facile Principi, in Bononiensi illa celebratissima Meridiana Linea instauranda comes fuit. Padum autem flumen (ut de reliquis ejus Operibus sileamus) a Placentiæ Mœnibus, quibus magis magisque imminebat in dies, objectis Molibus repulit.

Nec vero tanto Mathematico præmia, atque honores defuere. Nam Patria XXX. annos natum procurationi Fluminum, & totius Provinciæ aquariæ præfecit, paucisque interjectis annis in Publicos Mathematum Professores retulit. Ipsum Kalendarium, ut ibi positum est in more, conficere, ipsum Hydrometriam primum omnium docere, in his denique cunctis, aliisque præterea Muneribus ipsius absentis rationem haberi, & conservari perpetuo voluit, ex quo scilicet ab Amplissimo Venetorum Senatu Patavium honestissimis conditionibus evocatus, in Stephani Angeli Mathematici Perillustris locum suffectus est A. D. MDCXCVIII.

Itaque jam nulla in Italia fere tota paulo difficilior Mathematica Consultatio accidebat, quin ejus sententia a Magistratibus, Virisque Principibus expeteretur. Hinc Mantuam; hinc Cremonam, hinc Mutinam, hinc alio sæpe accersebatur. Parmensium autem Dux præsertim post illud, de quo antea dictum est, ad Placentiam Opus feliciter absolutum, & plurimi fecit, & propria auro, gemmisque exornata imagine donavit. Cum vero Ferdinandus de Abdua, & Franciscus Barberinus Cardinales ab Innocentio XII. Pont. Max. legati essent, ut de illis cognoscerent, quæ inter Bononienses, & Ferrarienses

jam diu sunt, controversiis circa Rheni in Padum derivationem; Dominicus non modo suorum apud illos causam egit, sed ab utroque vehementer probatus, jussus est pro sua peritia, & fide de Aquis etiam Ferrariensis Agri, & Ravennatis referre. Nec dubium est, quin ea quæ sunt ab illo proposita perplacuerint, quamquam ob gravissimas quas his referre non attinet, causas illæ quidem nondum compositæ sunt lites. Ab sapientissima autem Venetorum Republica alias in Illyricum missus est ad Castri Novi munitiones instaurandas, alias in Forojuliensem Provinciam ut rapidum amnem, Palmæ proximum, & quasi impendentem, a munitissimo oppido arceret. Quam sæpe vero de rebus hujusmodi consuleretur, quamque item carus haberetur, dici facile non potest, nec Venetis quidem solum, quamquam his plurimum, sed & Reipublicæ Lucensi, & Hetruscis Principibus, & optimo Ingeniorum Æstimatori, ac Patrono Clementi XI. Pont. Max. ut a quibus omnibus, & præterea a suis Civibus magnis eodem tempore propositis præmiis, & honoribus paulo antequam e vita discederet, est vocatus.

Neque in eo Mathematicæ tantum Scientiæ, sed & Medica Doctrina spectabatur. Emiserat namque Italice scriptas *Considerationes ex Figuris Salium erutas*. Latine autem, *de Sanguinis Natura & Constitutione Exercitationem*, *pro Theoria Medica adversus Empiricam Sectam Prælectionem*, *de Salibus Dissertationem & de Idearum vitiis, correctione, & usu ad statuendam, & inquirendam Morborum naturam Exercitationem*: qui fere omnes Libri rursus Batavorum Typis descripti sunt. Annumerari his possent Epistolæ sex ad *G. Desnoues* Italico scriptæ sermone, sed Gallico tantum editæ. Annumerari autem omnino debet *Sympoſium Medicum, sive Quæstio Convivalis de usu Mathematum in Arte Medica*; nam etsi *Josephum Donzelinum Antonii Filium Cossentinum* auctorem præfert, ego tamen certum compertumque habeo, tam illam esse Gulielmini, qui sub ficto nomine latere tum voluit, quam quod maxime. His ut fere Contemplatricem Medicinæ Partem ornavit, sic aliis vicissim libris Activam erat ornaturus. Huc enim priores illi tendebant, nimirum ut viam quasi munirent accessuris ad Libros *de Febribus*, & *de Methodo Medendi*, quos quidem affectos reliquit. Perfectæ autem plures supersunt Dissertationes, apud Filium aliæ, aliæ apud Alexandrum *Bonis* Medicum Venetum, optimis cum scientiis, tum moribus ornatissimum, hisque nominibus Gulielmino carissimum, & in iis *de Materiæ Affectionibus* duæ. De *Principio* autem *Sulphureo* novem, & *de Æthere* unica, quas vivens adhuc emitti jusserat, post ejus mortem prodiere, eodem Alexandro *Bonis* curante & se atque earum Scriptore dignam Præfationem addente.

Annum agens XXII. a præclarissimis Philosophorum, Medicorumque Bononiensium Collegiis Doctor renunciatus, Medicinam domi, forisque cum laude fecit, eoque etiam nomine in comitatu Virorum Principum fuit.

In Anatomico Scholæ Bononiensis Theatro solemnem humani Corporis dissectionem adolescens non sine honore administraverat. Postea in custodiendo præclaro Ulyssis Aldrovandi Museo Ovidio Montalbano successor est datus; Librorum quoque cum philosophicorum, tum Medicorum factus est Censor. In Patavino autem Gymnasio primarium Medici Theorici locum ab A. MDCCII. post discessum Pompeii Sacci Parmensis Medici clarissimi pro sua, & illius Gymnasii dignitate, quæ est amplissima, tenuit.

Porro ejus consilium sæpe in Morbis difficillimis requirebatur: constatque, a Magno Hetruriæ Principe amplis, ut sibi Medicus esset, fuisse præmiis, & honoribus invitatum.

Tanti autem Mathematici, & Medici famam non Italiæ modo, sed Europæ universæ fines peragrasse, ex eo præsertim agnosci potest, quod non in Patrium tantum, sed & in externos Cœtus Doctorum Hominum celeberrimos est lectus, Cæsareum N. C. Germanicum, Regiosque item Parisiensem, Londinensem, & Berolinensem.

Acerrimo fuisse ingenio, & non deteriore judicio, etsi scripta satis ostendunt; non alienum tamen est addere, qualem in

in scriptis, talem quoque in omni sermone se præbuisse. Negare solebat Montanarius, præclariore, aut promptiore ingenio novisse quenquam; Alter vero Præceptor Malpighius quanti ipsius judicium faceret, cum sæpe alias, tum præsertim vita excedens ostendit, Posthumi Operis editione illi, & Sylvestro Bonfiliolo Viro clarissimo commendata.

Ad hæc, atque alia quæ Natura dederat, animi bona singularis industria, & labor assiduus accesserunt. Nunquam non illum invenisses aut legentem aliquid, aut commentantem, aut scribentem, aut domi, & in Publico docentem, idque ea diligentia, & copia, & acumine, & quod semper est caput, ordine, ut ex ejus Discipulis nominare possem plures, nihil a tanto Præceptore degenerantes, nisi cum plures nominassem, plures tamen superfuturos esse, intelligerem. A publico docendi officio non illum poterat affecta valetudo, non ex recenti itinere languor avertere. Sed neque in gravissimo, quo confectus est, morbo Amicorum monitis, precibusve potuit adduci, ut Libros seponeret, quos pulvino subditos, illis discedentibus semebat in manus.

Cæterum in Amicos officiosus, in Præceptores pius, in bene de se meritos quosque gratus, modestus præterea, æquus, unoque verbo moribus optimis, & honestissimis fuit, ut hac etiam de causa fieret, ut qui illo familiariter uterentur, hi longe carissimum haberent, quo ex numero, Patricii Veneti duo non sunt nobis prætermittendi, Sebastianus Euscarenus Eques, ac ædis D. Marci Procurator, dum viveret, Amplissimus, Meritissimusque, & Christinus Martinellius Vir Doctissimus, & Bonorum omnium Fautor summus.

Statura fuit procera, amplo corpore, atque robusto, sed novissime, credo ob assiduas lucubrationes, nonnihil incurvo; Nigros habuit, vegetosque oculos, nigra, densa, magna, & contracta supercilia, colorem sublividum, vultum vero natura adductum, & tamquam ad severitatem compositum, ut primo aspectu longe aliter atque erat, asper austerusque putaretur. Valetudine usus est prospera, nisi quod adolescens pulmone sanguinem rejecit, consequente neque brevi, neque periculo vacua ægrotatione, supremis quoque annis lumborum, inprimisque faucium rheumate frequenter laboravit.

Causamque adeo novissimæ ægrotationis ex gravedine contraxit, quæ postquam tribus interjectis mensibus remiserat, iterum ineunte Majo recruduit. Huic cum febris non sine quibusdam Mentis alienationibus, aliisque gravioribus symptomatibus accessisset, visus tamen æger rursus levari, & fortasse erat convaliturus. Sed vires a sævo, longoque morbo infirmatas sanguis e naribus eodem die semel, atque iterum profluens sic dejecit, ut dum ad excipiendum sanguinem pelvim posceret, & se in cubitum reponere niteretur, extemplo deficeret IV. Idus Jul. A. D. MDCCX. ætatis LIV. super menses IX. ac dies XV.

Aliquot ante illum diebus quæcunque ex nostris ritibus, quos semper caste religioseque servaverat, impendente morte fieri solent, ea omnia sancte perfecerat. Nec vero supremum boni prudentisque Patris familias neglexit officium, scripto herede Josepho, quem ex Constantia Joannetta Cive Bononiensi Uxore obsequentissima tulerat, filio, eoque cum ipsa Uxore, communique altera Filiola & Matre, quam grandævam admodum reliquit, Viris gravissimis, amicissimisque commendato; nam duæ quas ex eadem Constantia tulerat, majores Filiæ inter sacras Virgines se receperant.

Patavii, qua in urbe decessit, in Æde S. Maximi humatus fuit, quadrato imposito lapide in quo inscriptum est.

HIC JACET
DOMINICVS GVGLIELMINI
BONONIENSIS
IN PATAVINO GYMNASIO
PVBLICVS THEORICÆ MEDICINÆ
PROFESSOR PRIMARIUS.
OBIIT DIE XII. IVLII. ANNO MDCC.X.
ÆTATIS SUÆ LIV.

Felix autem Abbas VIALE VIR doctissimus, atque integerrimo, & quo erat Patavii cum Gulielmino conjunctior nemo, justum ex albo Marmore Monumentum in celeberrimo loco statuit ad S. Antonii Templum, qua hoc fere Meridiem spectat.

DE

DE VITA, ET SCRIPTIS ANTONII MARIÆ VALSALVÆ

COMMENTARIOLUM JO: BAPT. MORGAGNI.

ANtonius Maria Valſalva; ſi magnos Anatomicos Inventis metimur; nemini ſua ætate ſecundus fuit: ſi ſolertia, ſtudio, labore, eximiaque humani corporis ſcientia; vix aliquos ſibi habuit pares. Nam quicunque in ejuſmodi judiciis, non, ut vulgus, fortunam, ſed induſtriam potiſſimum, & hac partam rerum doctrinam ſpectare ſolent, hi ſi Valſalvæ vitam cognoſcant, & ad ea quæ natura tribuerat, quot, quantaque a pueritia ad extremum tempus adjumenta addiderit aſſiduæ exercitationis ſciant, & quæ ſive meditando, ſive Medici, Chirurgique partes ſuſtinendo, præclara ediderit ſigna excellentis cujuſdam in Re Anatomica facultatis, non ignorent; ſane illa tempeſtate anteferendum ipſi neminem, perpaucos comparandos putabunt. Sed ab initio eſt ordiendum.

Forum Cornelii, quod ſequioribus ſæculis *Imola* cœptum eſt nominari, in eo Ciſpadanæ Galliæ tractu quem nunc *Romandiolam* vocant, urbs eſt, impoſita Æmiliæ viæ: qua ex urbe tum ſuperioribus, tum noſtris temporibus Viri extitere generis nobilitate, virtute, doctrina ornatiſſimi. In ea Antonius eſt natus anno Æræ Chriſtianæ CIↃ IↃC LXVI. XV. Kal. Februarii, patre Pompejo Valſalva, matre Catharina Toſia, Familia Toſia, inter Forocornelienſes nobilis, in ea Matrona finem habuit. Paternæ autem ſtirpis initium olim, & agnomen fuerat ex Valſalva, quod ſupra Forum Cornelii erat caſtrum ad ſiniſtram Vatreni fluminis. Nam verum quidem ejus ſtirpis nomen eſt Finia. Certe cum Toſſignani eſſet, quod propter eundem amnem, ſed aliquanto inferius, eſt oppidum, id nomen geſſiſſe, apparet ex diplomate, in membrana ſcripto, quo ſtrenuus Miles Joannes Baptiſta Finius (is ex majoribus Pompeji fuerat) Alidoſiæ gentis ſtemmate donatus eſt. Id ſtemma, ſiquod aliud, Forocornelienſibus notum propterea quia his Alidoſii centum annis amplius imperitaverant, in vetuſto apud ipſos Valſalvæ proavorum ſepulchro inſculptum viſitur. Quibus, poſteriſque eorum ſtirpis nomen, ut fit, obſolevit; agnomen ſervatum eſt.

Antonii Parentes qua ipſi erant in Deum pietate, in homines comitate, eadem filium imbuerunt. Acceſſit cura & diligentia Virorum, ſimul in conformandis primæ ætatis moribus, ſimul in litteris præmonſtrandis excellentium, Patrum e Societate Jeſu, quorum beneficium, tanto pluris æſtimandum, quanto illi a gravioribus in quibus ſumma cum laude verſantur, ſtudiis ad id officii ſe demittunt, cum pauci admodum, poſtquam ex ephebis exceſſerunt, videantur agnoſcere; memori ipſe quoad vixit, & grato animo eſt pro-

prosecutus. Erat in puero ingenium docile, acutum, aptum ad quaslibet artes optimas sic tamen, ut ad quam potissimum ferretur, non obscure significaret. Gaudebat enim avicularum, aliorumque animalculorum dissectionibus, eorumque exta curiosius, quam pro illa ætate, rimabatur: quam ego præsignificationem, non in Vesalio (1) tantum, sed in aliis quoque pueris fuisse, scio, qui, cum adolevissent, Anatomiæ penitus se dediderunt.

Quibus rebus fiebat, ut de eo Parentes, Amicique bene sperarent, atque adeo talem futurum confiderent, ubi Magistrorum accessissent præcepta, qualem & nostrates, & externæ Scholæ suspexerunt. Hac mente Bononiam est missus. Quod in Gymnasium ut venit, non magis vetustate, & fama illustre, quam Doctoribus nobile; haud diutius quærendum fuit adolescentulo, mirabili discendi cupiditate flagranti, quibus se traderet erudiendum. Longe enim præstabat omnes in philosophicis disputationibus, in herbarumque cognitione Vir probitate antiqua præditus Lælius Trionfetti. Ab hoc utrasque doctus est. Ea autem quæ de Mathesi attigit, a Petro Mengolo, acutissimo & subtilissimo homine, itemque ab Geminiano Rondellio, qui faciliore fuit ingenio, & ad obscura quæque Euclidis dilucide tradenda facto. At Rei Medicæ, &, quod præcipue quærebat, Anatomicæ præceptorem habuit qui iis temporibus principatum hujus scientiæ tenebat, Marcellum Malpighium. Ad hunc quoniam ob gravissimas quibus distinebatur, studiorum occupationes, & diuturnos, quos eæ requirebant, secessus, non semper aditus patebat; aliis etiam doctoribus utebatur, in hisque Paulo Salano Medico, præsertim vero Joanne Galeatio Manzio Medico & Chirurgo experientissimo, nec non cæteris qui in magnis illis Valetudinariis sive medicamentis, sive manu, sive etiam utrisque medicinam faciebant.

His omnibus operam dabat assiduus, impiger, laboriosus. Idem ubi de superiore loco a majoribus natu de iis quas memoravi, Facultatibus sermo haberetur, aut in contrarias partes disputaretur, audiendi studiosissimus. Idem in disputationibus quæ inter æquales haberentur, alias respondendo, alias contra ea quæ proposita essent, dicendo, exercitatissimus. Itaque tantum in illis omnibus progressum fecit, ut magna cum laude anno CIↃ IↃC LXXXVII. ab Amplissimis Bononiensium tum Philosophorum, tum Medicorum Collegiis in albo Doctorum conscriptus fuerit.

Sed posteaquam istam quam exposui, studiorum rationem animadvertit magna ex parte magis ad veri similitudinem, quam ad verum perdiscendum valere; se ipse reprehendit, & observationibus potius, ut Malpighius monuerat, quam disputationibus, quærere abdita Naturæ constituit. Igitur ad eam exercitationem qua in ægrotantibus morborum notas, progressum, exitum, & remediorum vires diligenter attenteque adnotabat, alteram adjunxit, ut in iisdem mortuis quæ partes quod vitium haberent, accuratissime perscrutaretur. Quoniam autem hæ quid ab recte se habentibus discreparent, intelligere non poterat, nisi qua ratione fiunt eædem secundum naturam constitutæ, cognitum penitus & perspectum haberet; persecare, & rimari quæcunque viscera, & membra cœpit; quæ sana quidem esse constaret; neque hominum modo, sed & cæterorum quæ nostra terra fert, animalium, siquod forte, ut haud raro usu venit, occurreret in quo clarior aliqua, & apertior structura esset. Ex structura enim actiones Partium, atque utilitates, ex his autem significationes eorum quæ in ægrotantibus videmus, intelligi non dubitabat. Quamobrem ut facilius assequi illas posset; vivas quoque sibi dissecandas esse bestias, & multa ac varia in iis capienda experimenta, animadvertebat. Hæ fuerunt causæ cur iis potissimum studiis se daret, ad quæ natura etiam, ut supra docui, propensus erat.

Quanta autem industria, assiduitate, contentione se dederit, hæc sunt testimonia. Illo ipso anno CIↃ IↃC LXXXVII. jam renem cani exsecare sciebat sic ut hic viveret. Quot autem sive in canibus, sive in aliis animantibus, cum viverent, pericula fecerit, aut quæ in occisis adnotaverit:

(1) Vid. Freher Theatr. Viror. erud. clar. Part. 3.

rit, quot hominum cadavera inciderit, quot in Partibus aut quæ secundum naturam sunt, aut quæ contra se habent, sit rimatus, cum prope innumeris in chartis scripserit, non minorem tamen numerum conscíis videtur prætermisisse, persæpe medicis occupationibus impeditus, nonnunquam morbis prohibitus: quos neque paucos, neque leves ex istis ipsis graveolentium corporum dissectionibus eo facilius contrahebat, quod cum reliquis vigeret sensibus, ob incredibilem teterrimi odoris patientiam naribus tandem captus fuerat. Sed ea erat cupiditate eoque studio per anatomen proficiendi, ut quamvis acutis propterea conflictatus ægrotationibus, extremo in discrimine fuerit primum anno CIↃ IↃC LXXXXII. iterum circa annum CIↃ IↃCC. quamvis antea ad tantam maciem, gracilis per se juvenis, redactus esset, ut accedente tussicula, & salsi ad fauces humoris defluxu, nemo esset Medicorum qui non tabidum mox fore, metueret, nemo Amicorum qui non rogaret, sibi ut tandem parceret, institutumque periculosum dimitteret; tamen ne post hæc quidem dissectionum finem fecerit; imo quotiescumque occasio data est, quo annis superioribus, eodem & insequentibus incredibili mentis ardore ad verum inquirendum actus, dies noctesque inter cadavera est versatus.

Atque hoc loco non est prætereundum quod vel tum fecerat, cum olfaciendi sensu apprime uteretur. Est enim ejusmodi, ut ex eo uno conjici possint cætera quæ perpeti non dubitabat, ut suo ille studio indulgeret. Ex summo cadaveris femore exsecuerat quidquid longi dirique morbi fuerat sedes, exsectumque domum miserat, ut fere solebat, quo diligentius examinaret. Cum totus in eo esset, plerisque jam satis inspectis, subito in proximam urbem ad Viri primarii curationem accersitus, quod reliquum erat in aquam, subinde mutandam, conjicere, & in reditum differre cogitur. Serius quam speraverat, Bononiam reversus, nihilosecius quæ reliquerat in manus sumpsit: neque antea potuit quam plane intelligeret, frustra sibi operam esse sumptam, nisi is nervus qui omnium est crassissimus, quomodo supra infraque exsectam partem se haberet, pro certo cognosceret. Quid faceret? Erat æstas summa, tempestas fervidissima, dies autem jam decimus tertius postquam cadaver sepultum fuerat. Ausus est tamen de eo eruendo vespillones appellare. Negantibus cæteris, vix unum blandis precibus, magnoque præsertim pretio exorat. Protrahitur luridum, informe, taboque diffluens cadaver. Graveolentia absterritus intoleranda recedit vespillo. Sed intrepidus accedit Valsalva: quæ vult inquirit ac persequitur, nec absistit prius, quam satis sibi superque faciat. Multa ego audivi, multa legi de Vesalio (1), de Ruyschio (2), de aliis qui supra quam credi possit, Anatomen adamarunt. Incredibilia, cum essent juvenes, ausos illos, & perpessos, non nego. Hoc nego aut unquam, aut certe cum viri essent facti, nactique jam magnam in Anatomicis rebus, & Medicis, ac Chirurgicis scientiam, auctoritatemque, pertulisse.

Sic enim Valsalva dissectionum fuerat studio incensus, ut cætera non omitteret quæ egregio in Medico, Chirurgove requiruntur. Quorum pleraque supra sunt a nobis commemorata. Ad ea accesserat singularis cura in remediorum materia, eorumque natura, & facultatibus cognoscendis: ob eamque causam quæ cautiores prodiderunt Chymici, non neglexerat. Quibus in rebus ut facile, multumque proficeret, intima amicitia fecerat, quam adolescens cum aliquanto adultiore conjunxerat Petro Molinellio, quem multo doctissimum fuisse rerum illarum, vere videor posse contendere, neque minus experientem Medicum, & in optimi cujusque Medicinæ Scriptoris voluminibus noscendis æque ac perlegendis versatum. Utebatur etiam intime Hippolyto Francisco Albertino, qui in medendo ut sagax, diligens, cautusque fuerit, cum ejus Opuscula (3), quamvis perpaucula, satis ostendant; hic nihil attinet docere. Hi, siqui alii, inter se, & cum Valsalva conjuncti, ut plerisque hujus intererant dissectionibus, sic vicissim suas

(1) Vid. ejus Epistolam de Rad. Chyn.

(2) Vid. ejus Adversf. Anat. Dec. 2. in fin.

(3) Vid. cum Bonon. Inst. Sc. Acad. Commentar.

ſuas cum eo animadverſiones, obſervationeſque communicabant; vel potius tres una eaſdem, iis quidem annis, inſtituebant, ſimul in Valetudinariis, ſimul domi illud omne tempus tribuentes ſtudiis optimis, quod alii plerique juvenes in pravis, aut inutilibus conſumebant.

Etſi hæc, ut diximus, ita ſe habebant; tamen cum inter cæteras Valſalvæ exercitationes illa præcipue emineret, qua jam plerisque præſtabat Medicis, Anatomia; effugere non potuit, primis illis temporibus, nonnullorum miſtas cum laudibus obtrectationes, ut præclaris Viris perſæpe accidit, qui aut Philologiæ, aut Matheſis, aut Rei Chymicæ, aut Herbariæ excellentem ſcientiam cum Medicina conjunxerunt, ſed Anatomes in primis: quod uſu evenit vel illi quem paulo ante nominavimus, Andreæ Veſalio, ad hunc modum deſcribenti *peſſimum*, ut loquitur Corn. Tacitus (1), *inimicorum genus, laudantes*. „ Si quem, inquit (2), aliqua ab „ ipſis ignorata cognoſcere animadvertant; „ illum quidem eorum peritum fatentur „ eſſe: cæterum (quod ipſi nomine tan„ tum ſunt) medicum eſſe negant; qua„ ſi is demum medicus foret, qui nihil „ minus quam medicus vere cenſendus „ ſit: & perinde ac ſi abſolutior in ali„ qua medicinæ ſubſervientium diſciplina„ rum diligentia, ad reliquam medicinæ „ cognitionem obeſſet. „ Quorum voculæ, non minus quid ipſi ignorent, quam in quo alii excellant, prodentes, cum parum cæteris, tum nihil Valſalvæ offecerunt: quin e contrario effecerunt, ut fama ejus magis in dies magiſque creſceret, diſſectionum autem accuratiſſimarum utilitas in Medico, Chirurgoque clarius eluceret.

Illis enim fretus, primus, Bononiæ, in membrorum amputationibus, ad ſanguinem compeſcendum, atrociſſimum ignis auxilium rejecit; arterias obligavit; primus ſurditatem poſſe interdum manu curari, oſtendit: primus chirurgica plura inſtrumenta, pluribuſque ex partibus conſtantia, ad multo pauciora, & ſimpliciora contraxit. Cumque non tam ex aliorum commentariis, quam ex proprio, in re præſenti, judicio Chirurgiam exerceret; hanc in ægrotantibus propemodum ſingulis, non ad certam quandam & immutabilem normam, ſed ad peculiarem cujuſque caſum accomodabat: atque, ut maximi erat tum conſilii, tum animi; celeriter quæ opus erant, & excogitabat, & perficiebat, manu æque promptus atque ingenio. Hinc illa quæ ſæpe alii, & præſtantes quidem Viri, fruſtra conati, in deſperatis reliquerant, nova ipſe arte, nec, poſtquam vidiſſes difficili, confecit ex ſententia; ut veriſſimum ei teſtimonium dederint Noſocomii Incurabilium Conſervatores, cum mortuo poſuerunt monumentum in quo ſcriptum eſt, apud eos quoque fuiſſe, & quidem *per V. luſtra*, *Chirurgum miris curationibus beneficentiſſimum*.

Magnus itaque in Re Chirurgica Valſalva fuit: nec minor in Medica, In hac ab illa; in utraque ab Anatomica ſummopere adjuvabatur. Quæ enim Medicus latentia curat, ſubinde haud alia ſunt, quam, quæ Chirurgus ante oculos poſita, tumores, inflammationes, abſceſſus, alia iſtiuſmodi. Vidiſſe perſæpe aperta juvat ad abdita melius intelligenda. Sedem vero, & ſiqua indicia abſtruſiora ſunt, quid certius doceat, quam Anatome, quæ in qua parte quod viſcus ſit; & poſt certa ſigna quod vitium inveniri ſoleat, oſtendit? Huic acceptum referre decet quod Valſalva de præſentibus veriſſime judicaret; de futuris non minus vere conjiceret. Nam quo in viſcere, quave in hujus parte quæ eſſet labes, ſæpius, ægro etiam tum vivo, pronunciavit; neque ea res illum feſellit. Sæpe etiam accidit, ut cum mortis cauſam in cadavere quæſituri, aperire pectus inſtituiſſent, ipſe interveniens, cum quæ in vivente fuiſſent notæ, accepiſſet, afferri ſerram continuo juſſerit, atque intra calvariam id oſtenderit, quod pectore includi, exiſtimaverant: contra, alias ut cum illam ſecare vellent, recludendum eſſe pectus, moneret; in hoc enim, ut reapſe mox invenerunt, ſuis ex receptaculis ſanguinem erupiſſe. Quarum prædictionum etſi Bononiæ illæ maxime pervulgatæ ſunt quæ in ſummorum Virorum diſſectionibus contigere; complures ta-

(1) Vit. Agric. (2) Epiſt. cit.

men plerosque fugerunt, olim inter discipulos in Valetudinariis habitæ eadem scientia, minori gloria.

Quod si vera est, ut sane in morbis sanabilibus plerumque est, Hippocratis (1), aut certe Vetustissimi Auctoris sententia, *Medicum qui sufficerit ad cognoscendum, sufficere etiam ad sanandum*; post ea quæ exposui, non necesse habeo referre, quot illi fuerint quorum cum jam nulla spes salutis relinqueretur, Valsalva in tempore vocatus, partim in pristinum restituerit; partim si ab interitu prorsus retrahere non potuit, at hoc certe retardato, quoad licuit, servarit; partim instanti periculo sæpius depulso, longe plures quam speraverant, annos in vivorum numero sic retinuerit, ut quam minime multa vestigia gravissimorum morborum manerent.

Dederat autem præcipuam operam, uti in chirurgicis, sic in medicis (quod utinam omnes imitaremur) ut qui morbi vulgo insanabiles habentur, eorum attentius primordia vel per anatomen observaret, si forte aliquos inveniret quorum aut initiis occurrere, aut augmenta intercipere, aut impetus tardare posset. Eaque in re quid præstiterit, neque illustrius, neque felicius proferri a me posse exemplum credo, quam quod, ineunte sæculo, princeps instituit, dilatationes intimarum arteriarum (ἀνευρύσματα vocitant) prinsquam majores fiant, curare ea ratione, quam Albertinus (2), ejus, ut ante dictum est, studiorum conscius, tandem proposuit annis superioribus, ipseque, & alii apud Bononienses Medici suis deinceps ad eundem modum respondentibus experimentis comprobarunt.

Talis cum esset; suis Valsalva dignam meritis famam est adeptus in doctissima Civitate. Jam tum juveni se, suorumque salutem crediderant Viri summi, alii litteris, alii dignitate, omnes genere, prudentiaque illustres. Ut crevit ætas, atque auctoritas; idem fecerunt multo plures, prioribus pares, nonnulli & majores, in his Thomas Ruffus, & Jacobus Boncompagnus S. R. E. Cardinales, quorum hic sacris, ille etiam cæteris præerat Bononiæ rebus. Nobile erat Valsalvæ nomen, laus maxima: eaque erat omnium, Medicorum quoque, de illo opinio, ut magni ejus consilium, magni ejus opera in rebus difficillimis æstimaretur, nec solum inter Bononienses, sed etiam inter omnes quæ ejus opem expertæ sunt, Civitates, Mantuam, Parmam, Placentiam, Ravennam, Forum Cornelii, & Livii, Faventiam, Ariminum, Fanum Fortunæ, Urbinum, atque alias, quo ad primarios viros, fœminasque, ad Dynastas, ad Præsules, ad S. R. E. Cardinales, gravioribus implicitos morbis accersebatur. Nam qui, atque unde consultum venirent, aut sibi per literas auxilium peterent, nec facile, & post ea quæ retuli, supervacaneum est memorare.

Quas ob res, ob editumque de Aure Humana librum, quo de libro post dicemus, quam Bononiensibus charus, quam Exteris notus, quam utrisque admirabilis fuerit, indicio esse possunt quæ utrique & privatim, & publice in hunc contulerunt. Nihil ei detraxit inter illos viventi quod alienæ erat civitatis. Nam non modo, ut supra indicatum est, amplo Incurabilium Nosocomio Chirurgum præfecerunt, non modo Inclytæ Scientiarum Instituti Academiæ Præsidem iterum, ac tertium præposuerunt; sed & multo antea alio in Cœtu ad aliud Munus admitti posse, magno omnes consensu censuerunt, non quod civis esset, ut lex jubebat, sed quod scientia, & fama illustris esset, ut lex sinebat: esse enim illud fortunæ; hoc virtutis.

Quod vero non ad privatam, sed ad publicam rem pertinebat; Civitatis salutem, & annonam ejus potissimum spectatæ fidei, peritiæque Senatus Amplissimus commendavit, illam sub initium ferme sæculi, cum litteræ, & merces ex regionibus afferrentur nomine pestilentiæ suspectis, ne nisi rite perpugatæ acciperentur; hanc duodecim post annis, quo tempore necessarium, siquod aliud, ad colendos agros animalium genus, boves communibus, & contagiosis morbis absumebantur, ne latius horum vis serperet, & quoad ejus fieri posset, infringeretur. Neque tunc solum, quid de Valsalva sentiret Summus Civitatis Ordo præclare ostendit, cum utrique illum rei præfecit, aut cum Honorarium

(1) De Arte n. 10. (2) Vid. Opusc. cit.

rium Anatomes Professorem declaravit; sed tunc præsertim cum anno CIↃ IↃC XCVII. tantum illi honorem habuit, ut unum ex omnibus delegerit qui in celeberrimo Gymnasio & humanum corpus incideret, quod a plurimis antea quidem, & ab ipso quoque, sed nec quotannis, neque ex publico decreto factum, & singulas incisas partes, cum vellet, ex peculiari officio ostenderet, additis apud Theatrum Anatomicum, illique attributis ædibus ad id officium aptissimis; quæ ante ipsum concessa fuerant nemini.

Hæc Bononienses. Cuncta autem Italia, atque adeo Europa quanti eum faceret, inde apparebat, quod ex eruditis Medicis Bononiam venientibus nemo erat qui ipsum videre, adire, alloqui prætermitteret, nemo qui cum vidisset, non id in præcipuis suæ peregrinationis fructibus poneret. Ex cæteris qui ire illuc non poterant, ut quisque erat ingenii, & studiorum fama clarior, ita alii epistolis saltem colere, alii missis quos vulgaverant, libris, alii cum inter docendum, aut scribendum de ejus inventis sermo incideret, honestissima commemoratione præclarum de eo judicium patefacere non omittebant. Itaque etsi Bononia nunquam ille pedem extulerat, nisi aut eo quo diximus, medendi causa profectus, aut cum semel Patavium venit, idque anno CIↃ IↃC XCVI. cognoscendi cupidus, qua hic ratione eo tempore traderetur Anatomia, aut cum insequenti anno Florentiam, anno autem CIↃ IↃCC XXI. Venetias se contulit, utroque Patriciorum Bononiensium gratia, quos ægrotantes consiliis adjuvaret suis; nihilo tamen secius nulla erat usquam docta Civitas, Gymnasium nullum, in quo non æque ac Bononiensibus, esset notus, in quo sine dubio magnus intelligentium omnium sententia non haberetur. Qua constanti fama, & suo ipsa judicio, quod maxime facit auctoritatem, permota Regia Societas Londinensis dignum se, & præceptore Malpighio Anatomicum in suum numerum adlegit.

Cum cæteri, cum etiam tam procul a nobis disjuncti hæc in Valsalvam conferrent; fieri non poterat, ut ipsum negligerent Forocornelienses sui. Nam etsi est hoc fere commune vitium in multis civitatibus, ut magna invidia magnæ gloriæ comes sit; tamen quædam sunt, & certe illæ nostræ sunt, fautrices suorum, seque eorum laude ornari, dignitate augeri, nec falso, arbitrantur. Talem se Valsalvæ Patria præbuit, summa ipsum omni tempore existimatione, summoque amore complexa. Itaque præcipuum ei honorem detulit, ut ex iis esset, qui nobili præsunt Magistratui Pacificorum. Neque hoc contenta, majora obtulit, & super hæc, honorarium, publice dandum in annos singulos, si quidem ad suos remigraret. Ille etsi pius erat in Patriam, ut qui maxime, etsi talem de se opinionem civium suorum, benevolentiamque habebat charissimam; tamen, gratiis actis, eo beneficio uti noluit, non tam ne sibi non constare videretur qui majoribus, & plura pollicentibus civitatibus negaverat, quam ne parum gratus adversus illam a qua & doctrinam, & famam acceperat, & multis in se collatis honoribus ante fuerat occupatus. Credo etiam magis illud spectasse; ut sapientem decebat Virum, & longe in posterum prospicientem; se charitati in Patriam inservire melius posse, si in eo quidem morem Patriæ non gereret. Nam si paruisset; cives fortasse aliquos ex iis qui tum vivebant, servasset, paulo postea nihilominus interituros. Sed contra ea, si remaneret Bononiæ; se suæ videbat universæ Civitatis gloriam aucturum laude nominis, quoad ipsa, & litteræ essent; nunquam intermoritura. Idem majores, idem æquales Clarissimos Viros intuitos esse, & consecutos. Neque enim Joannem illum quem *ab Imola* vocitant Juris Consulti, neque Alexandrum Tartagnum, neque post hos M. Antonium Flaminium, neque eum qui memoria nostra floruit, Jo. Bapt. Zappium in Patria aut patronos, aut poetas agendo, sed Patavii, sed Bononiæ, sed Romæ in magnis Gymnasiis, magnisque in Urbibus docendo, scribendoque, illos in summis Legum Doctoribus, hos in eximiis Poetis, utrosque in maximis Fori Cornelii ornamentis esse habitos, atque haberi.

Itaque domicilium quod sibi ad adolescentia Bononiæ constituerat, ad extre-

mum usque tempus servavit, cum eoque facultatem studiis obsequendi suis, quam in litteratissima, & frequentissima Civitate sibi magnam dari, expertus fuerat. Bibliothecam quidem instructam habebat libris neque paucis, & selectis, qui præsertim ad Philosophicam, ad Medicam, ad Chirurgicam, ad Anatomicam Rem attinerent. Tamen siqui forte essent præterea sibi opus aliquando; erat ubi aut pretio, aut prece confestim, & facile compararet. Erant ibidem Amici & doctissimi, & conjunctissimi: quanquam juvenis amiserat duos, Valerium Zanium, Comitem, & Patricium, eruditione, prudentiaque, sua tempestate, cum paucis, & Marcellum Malpighium, Anatomicum, ut ante dictum est, cum nemine comparandum.

Zanius eum non secus dilexerat, ac filium: quod grato ipse animo prædicabat, referens interdum pro re nata quæ a Sene gravissimo acceperat, eum de Deo religiose; de historia erudite, de moribus sapienter, identidem secum pro intima familiaritate verba faceret. Malpighius autem, cujus persæpe præcepta, & monita eodem animo commemorabat, alacritatem addiderat ornandi spartam medicam, atque anatomicam solertia illa, ac diligentia, quam in adolescentulo jam tum admiratus, quoad superfuit, vel Romæ laudare nunquam destitit: quod ex ejus, & Pacchioni ad Valsalvam litteris perspectum habemus. Sed illuc redeamus. Erant Valsalvæ apud Bononienses, præter omne genus librorum, Amici plures eruditissimi, atque experientissimi. Erat magnus, ut in urbe ampla, & tribus præsertim non mediocribus Valetudinariis instructa, ægrotantium, & cadaverum numerus; ut & novas instituere, & inchoatas posset observationes perficere. Cujus rei nullam unquam occasionem prætermittebat, semper aliquid ejusmodi mente agitans, nec obvia tamen despiciens; velut cum in Valetudinariis ambulans, quasi aliud agens, jacentium decubitum aspectumque adnotabat, ex hisque tantummodo, eorum periculum, atque exitum conjiciens, mox interrogando, & cætera tum, & deinceps animadvertendo experiebatur, falsam, an veram (id quod sæpius) conjecturam fecisset. Qua facili, siqua alia, & in medio posita, exercitatione se multum olim profecisse, confirmabat, ut sæpe vel in iis de quibus Medici securi fuissent, suspicari primus, nonnunquam & prædicere potuisset quæ minime fuerant expectata. Ad hanc, atque ad alias discipulos hortabatur exemplo suo; quorum copia, a longinquis etiam civitatibus, nullo ipsi tempore Bononiæ defuit: quæ haud scio an una ex præcipuis ibi permanendi causis fuerit Viro, quamplurimos posset juvandi; & præclara studia propagandi cupidissimo.

Et sane ex ejus Schola, tanquam ex equo Trojano, complures prodierunt illustres Viri, quos nominare singulos & longum est, &, siquem forte invitus præteream, odiosum. Illud satis fuerit dixisse; eorum alios floruisse, & florere in Medicina facienda, alios etiam in tradenda, alios Archiatros, alios Publicos Professores, alios munere utroque nobiles, nonnullos denique editis scriptis, si non illustres, at certe non ignotos. Neque hos solum, & quos itidem Bononiam, tanquam ad mercaturam optimarum artium, profectos, aut Amici, aut primarii Viri commendaverant, libenti animo erudiebat; verum etiam siquos cum paupertas premeret, ingenium, & docilitas sublevabant.

Nec vero hoc semel fecit, sed sæpius; maxime in adolescentibus duobus, quos laudatum in Fabricio ab Aquapendente exemplum (1) referens, cum famulos accepisset, Chirurgos, nec vulgares, dimisit. Sed & aliquot Obstetrices iis præceptionibus informavit; quibus faciles partus ex difficilibus redderent, in qua ipse facultate excellebat, nulla alia re impulsus, nisi ut per eas complures matres, filiosque servaret, utrosque corpore, hos etiam animo summum alioqui detrimentum facturos.

Magna quoque capiebatur miseratione eorum qui morbis simul, & inopia conflictarentur, præsertim si honesto essent loco nati. Hos, medicinæ causa accersitus, quibus rebus indigebant, ex sua re familiari, non modo ex sua arte, adjuvabat, solitus alioquin & apud ditiores hanc eo, quo utinam omnes, ingenuo animo & libera-

(1) Vid. Tomasin, Elog. illustr. Viror. Tom. 1. in Casserii Elogio.

berali exercere. Neque enim lucrum, sed suam existimationem spectabat, qua nihil, secundum Deum, habebat charius. Hanc in eo agi arbitrabatur, si quem morbum plane insanabilem esse sciret, ejus ut sanabilis curationem susciperet; item si in quo aliquid a remediis sperasset, his nequicquam usus, porro pergeret: quorum utrumque semper est abominatus; sed ægris, vel potius quorum intererat, admonitis, se quidem, cum per eas licuit, continuo subduxit. Erat utique in Valsalva cum summa humanitas, tum mira comitas: at polliceri quod præstare non posset, id vero non liberalis, sed levis, atque adeo perfidiosi hominis existimabat.

Idem in nitendo quod semel non sine magna ratione admisisset, tanta erat cura, atque constantia, nulli ut diligentiæ, & studio parceret, nihilque intentatum relinqueret. Nam etsi, ut cautum Medicum decebat, semper illud, sicuti in ejus quadam ad Principem Virum epistola est, Hippocraticum (1) spectabat, *ne quid noceret*, eoque simplicioribus, cum poterat, & tutioribus, & usitatis, neque multis adeo remediis uti consueverat; & plura tamen, & validiora auxilia non ignorabat, & in chirurgicis præsertim operibus magno, ut antea dictum est, erat animo, atque intrepido, nunquam tamen præcipite, aut incauto, ut qui omnia quæ incidere possent, ante prospexerat: quanquam, etiam adversus nec opinata quo animo esset, tunc satis ostendit, cum in suis ædibus commentantem fulmen propemodum perstrinxit. Tantum enim ab eo abfuit, ut animo caderet; continuo numquid forte alicui domesticorum fulmen nocuisset, numquod incendii initium usquam reliquisset, superiores, inferiores, omnes partes ædium adeundo, sic quæsivit, ut si ipse, qui prope ambustus erat, nullo periculo fuisset, magis postea consideratione discriminum quibus vita nostra obnoxia est, quam re præsenti perturbatus.

Hæc Valsalvæ studia, hunc animum facies commendabat, alta amplaque fronte, nigris oculis ac vividis, decenti naso, ore parvo, labris rubentibus, cætera colore inter candidum, & rubicundum; sereno vultu, sed non sine gravitate; ad hæc, congruentibus membris omnibus, statura non magna, sed figura venusta: satis firmæ ad laborem ferendum vires; stabiles manus, eædemque, cum opus esset, promptæ atque expeditæ: corpus agile; nisi quod extremis sex septemve annis prægravante pinguedine tardabatur. Nam qui gracilis, ut supra indicatum est, ad virilem ætatem pervenerat, sensim deinde pinguescens, honestam primum dignitatem, sed postremo ultra modum obesus, molestiam, morbos, ipsamque adeo, quam & præviderat, & prædixerat, mortem est nactus.

Principio, tussis qua annis quoque superioribus, sed remissius, vexatus fuerat, augeri, & cum tanta faucium siccitate ac siti conjungi, ut noctu præsertim, magnam aquæ vim absumere cogeretur: hinc noctu vigiliis urgeri, interdiu dormitatione: ad hoc, qui non multi cibi, vini autem vel minus multi fuisset, jam illum pene sine modo appetere, aquam autem, ut dixi, vel præter modum. Ex his, ut morbus morbum parere solet, aut augere, pinguedo crescebat; stomachus infirmabatur; itaque anno ante quam decederet, ad cætera incommoda ciborum vomitus a prandio accessit, noctu autem vehemens nonnunquam dolor laxioris intestini quod κῶλον nominant; ut noctibus quatuor continentibus quaternas horas torqueretur. Hoc tamen morbo & alias fuerat olim cruciatus: qua re magis, quam difficultate ejus ab renum dolore internoscendi, factum censeo, ut ex his semel laborans, ex eodem se intestino laborare crediderit, donec arenosa urina alium esse morbum ostendit, sed inter initia persæpe adeo similem prioris, ut Galenus (2) quoque cum altero tentaretur, alterum esse, existimaverit, quoad usque dejectio humoris quem vitreum dixerat Praxagoras, errorem sustulit. Quo magis præceptum illud omnibus a Medicis servari debet; id quod Valsalvæ nocte intempesta non licuit; ne suorum ipsi morborum sint judices, cum duo summi Anatomici

(1) De Morbis Vulgar. l. 1. Sect. 2. Vid. & Galeni Comment. 2. in eund. l.
(2) De Loc. aff. l. 2. c. 5.

mici & Medici sic cavere non potuerint, ne alter in alterum errorem inciderent; cujus simplicem confessionem sibi uterque credidit convenire sive Hippocratis more (2), aliorumque, ut Celsus (1) ait, *magnorum virorum, & fiduciam magnarum rerum habentium*, sive etiam, quæ mea omni tempore sententia fuit, quod longe majori laude ingenuitas digna sit, quam hallucinatio, præsertim ejusmodi, reprehensione. Sed ad postremos Valsalvæ morbos revertamur.

Hi, quorsum essent evasuri, jam plura antea indicia fuerant. Nam etiam inter consulendum Medici animadverterant somniculosum, nonnunquam & stertentem, sic tamen, ut cum responderet, non videretur dormivisse. Mihi vero non tam id displicuit, cum forte anno eodem CIↃ IↃCC XXI. consilia pro Fœminis primariis conferremus Venetiis primum, Faventiæ iterum, quam linguæ difficultas quædam in explicando sermone, levis illa quidem, sed mihi tamen, longo intervallo audienti, satis manifesta; ut ex eo tempore & vereri ipse, & Amicis prænunciare, quantumvis frustra, non destiterim quod anno accidit CIↃ IↃCC XXIII. postridie Kal. Februarias. Nam cœnato, secumque, ut solebat, commurmuranti, & quasi aliquid commentanti repente os distortum quid immineret, domesticis præmonstravit.

Admonitus, tantum adhuc aberat a mentis læsione, ut eos qui aderant, ne animo deficerent, neu perturbarentur, sed sibi ut quam quisque possent, opem ferrent, hortatus, accersitis Medicis; & Sacerdotibus, illis quidem ut sanguinis non una detractione contenti, rursus mitterent, si videretur, significaverit; his vero, Sacra ministrantibus, ea omnia religionis & pietatis signa dederit, quæ vitam anteactam decerent, donec graviore morbi vi, quem ἀποπληξίαν vocant, ingruente, eadem nocte vivere desiit.
Sic Valsalva vix major septem & quinquaginta annis natus, quo morbo liberaverat plures, & quo de morbo præclara animadverterat, eo ipse morbo ereptus fuit.

Elatus est, pro dignitate hominis, honesto funere, conditusque in sacra Æde quæ ab Divo Joanne in Monte Bononiensibus appellatur. Quanta omnium de vivo opinio, quantumque mortui desiderium fuerit, vel ex monumentis cognosci potuit, quæ ipsi intra eum quo decessit annum, aut certe non post multo, raro exemplo quinque sunt posita, ab aliis aliud, aliisque verbis, sed eadem omnia & laudis, & voluntatis significatione: unum sepulchro proximum, idque ab Æditimis, Canonicis Regul. Lateran., alterum, de quo supra commemoravi, in Nosocomio Incurabilium ab hujus Conservatoribus; tertium, & quartum, adjecto ejus e nobili marmore simulacro, singulari opera atque arte perfecto, illud, Senatoribus auctoritate, & sapientia præstantibus quibus Instituti Scientiarum procuratio demandata est, id jubentibus, in magnificis ædibus eidem Instituto assignatis; hoc in celeberrimo Gymnasii loco ab utraque Alma Universitate *Artistar.* quod potissimum, quoniam ita factum atque exornatum est, ut quatuor de quibus in hac Vita expostulmus, Valsalvæ præcipua studia non minus inscriptis verbis, quam circum addita haud ineleganti pictura repræsentet; idcirco ære describendum, & cum hoc nostro Commentariolo conjungendum curavimus (*). Novissimum, nec sine simulacro id quoque, Forocornelii in eo loco statutum est, quem in locum, si quid sibi in Patria accideret, Valsalva suum inferri corpus destinaverat, in Divi Dominici Templo, recens instaurato. Positum est autem ab uxore, Fœmina lectissima, Helena Linia, pene una superstite Familiæ suæ, apud Bononienses veteris, & Senatoriæ.

Quæ quantum viro, dum hic viveret, obsequens fuerit, cura patefecit ejus voluntati vel post obitum satisfaciendi. Cum enim hoc illum sciret in animo habuisse, ut, se mortuo, sua chirurgica instrumenta omnia, quæ nec ita pauca erant, nec vulgari industria atque artificio fabrefacta, Nosocomio cederent Incurabilium; Academiæ autem Instituti Scientiarum suum Anatomicum Museum, cum ob alia, tum maxime ob admirabilem illam, pri-

(1) De Morbis Vulgar. l. 5. n. 14. (2) De Medicina l. 8. c. 4.
(*) Vid. in Veneta Operum Valsalvæ Editione.

primamque omnium, universi auditus organi una in aure præparationem, a Viris etiam Principibus expetitum; cum igitur id sciret; nec prece, nec gratia, nec præmio adduci potuit, ut aliis quam quibus vir indicaverat; non jusserat; cuncta illa traderentur: tanti apud eam, viri quoque modo cognita voluntas fuit.

Hanc anno duxerat CIↃ IↃCC X. ex eaque liberos sex procreaverat, mares duos, fœminas quatuor. Sed virilem sexum non reliquit; in prima enim pueritia utrumque amiserat filium. Filiarum quoque ultima non diu patri superstes fuit. Vivunt reliquæ. Quarum priorem nuptum dedit mater Ludovico M. Montefanio Capraræ J. C. nobili civi Bononiensi: altera, & tertia solemniter vovere Deo virginitatem maluerunt. Has omnes Valsalva habuit hæredes non tam magni patrimonii, quam maximæ gloriæ. Illi enim augendo; etsi indiligens paterfamilias non fuit; multo minus operam dederat, quam scientiæ, & virtuti, &, quæ harum comes est, laudi nominis amplificandæ.

Inter omnes constat, qui ejus & mentem, & consuetudinem probe cognitam habuerunt, multo eum maximam vitæ partem, ut verum inquireret, ac publica commoda promoveret, in dissectionibus consumpsisse. Namque in auris dumtaxat anatomia sedecim ipsos annos fuit, dissectis ejus rei causa humanis capitibus amplius mille. Hinc *Tractatus* extitit *de Aure Humana*, qui unus maxime apud Philosophos, Medicos, atque Anatomicos Valsalvam illustravit, post Bononiensem editionem A. CIↃ IↃCCIV. apud Constantinum Pisarium, Trajecti ad Rhenum iterum A. CIↃ IↃCCVII. in officina Guilelmi Vandevvater, Genevæ autem tertium A. CIↃ IↃCC XVI. sumptibus Crameri, & Perachonii, a typographis descriptus, & tamen a multis jam annis in tabernis librariis prostans raro adeo ut nunc quartum prodire debuerit, cum tres posthumæ Anatomicæ Dissertationes, novum assidui Valsalvæ laboris, atque industriæ specimen, primum ederentur. De quibus, & de eo Tractatu cum illa huc addidero, quæ nulla ratione omitti possunt; finem statim scribendi faciam.

Dissertationes Valsalva recitaverat in ea quam sæpius memoravi, Instituti Scientiarum Academia, primam quidem anno CIↃ IↃCC XV. XVI. Kal. Jun. alteram vero anno CIↃ IↃCC XVII. circiter Idus Decembris; tertiam denique anno CIↃ IↃCC XIX. item pridie Idus Decembris. In prima sermonem habuit de laxioris intestini Vinculis, de Sinibus arteriæ Magnæ, de nervis ab Spinæ Medulla ad par Vagum accedentibus, deque Annulis tum Visoris, tum Motoris oculi nervi moderatoribus. In altera de quibusdam oculorum affectionibus, & secundum, & præter naturam, inque his posterioribus de Suffusione. In novissima de excretoriis Ductibus, atque usu Renum Succenturiatorum. Gratia erat in plerisque his rebus cum novitatis, tum vero etiam utilitatis. Itaque magno assensu, & laude ab iis qui aderant, auditæ, mox fama apud cæteras Academias pervulgatæ summam omnibus editionis expectationem commoverunt.

Nec abnuebat Valsalva: sed illis valetudinis tardabatur incommodis, quibus, ut supra demonstratum est, iis ipsis annis tentari cœperat. Icones erant conficiendæ, quæ cum prima Dissertatione proponerentur. Neque enim tertiam scripserat, quæ curam eandem requirebat, cum de edendis observationibus illis suis cogitationem suscepit, nonnunquam animi pendens, an adjectis ad eas aliis, longe alio pertinentibus, omnia rescriberet, decemque in capita digereret: quæ res ipsa quoque afferebat moram. Sed tertia addita Dissertatione, hoc consilium prorsus abjecit: & Dissertationes ut recitaverat, ita cum Academiæ, cui tradiderat, Commentariis edendas statuit. Dum horum editio necessariis de causis diutius extrahitur; utrumque accidit eorum quæ in iisdem sunt a Viro Clarissimo Francisco M. Zanotto diserte, ut solet, commemorata (1), ut suas Valsalva Dissertationes, aliquid in his expoliendi, & perficiendi causa, ab Academia repeteret, utque antequam redderet, supremum obiret diem. Secuta sunt illa quæ ab Zanotto protinus subjiciuntur, vere, cum narrat; perhumaniter, cum existimat, omnia scribente, judicium de me & Hæ-

(1) Vid. Titul. Anatomic.

& Hæredum Valsalvæ amicum, & tantæ Academiæ, honestissimum: misso ad me non modo earum Dissertationum, sed & chartarum Valsalvæ omnium, quæcunque ad ejus studia attinerent, postquam & cunctæ ita ut ipse omnino volui, numeratæ fuerant, & singulæ obsignatæ; sic autem volui ob illas causas quæ in earum chartarum restitutione afferentur, nunc facile intelliguntur: denique confectio Epitomes Dissertationum illarum, a me neque ita multo post, ad Academiam missæ, quæ cum ejus Commentariis (1) edita est.

Quoniam vero in ea ad Zanottum Epistola qua illam sum quanta maxima potui, brevitate Epitomen complexus, esse causas scripsi, cur Dissertationum editio mihi necessario esset in longinquum tempus differenda; quo in judicio utinam deceptus essem; hic fusius exponendum est, quæ mihi, & quot difficultates obstiterint non tam in re perficienda, quam in consilio capiendo qua eam potissimum ratione perficerem. Chartæ fuerant ad me allatæ maximo numero, quædam inter se nexæ, fere omnes solutæ, aliæ ad aliam rem attinentes, pleræque autem ita scriptæ, ut sibi scribere occupati homines, memoriæ dumtaxat causa, solent, imperfectis sententiis, interdum & verbis, nec sine compendiariis notis; nonnullæ etiam, diffugiente atramento, vix legendæ. Perlegi omnes labore improbo, quem tamen nota Valsalvæ manus & consuetudo sublevabat. Inter legendum, quæ prorsus inutiles viderentur, sepofui: cæteras, quæcunque aliquid haberent quod ad Dissertationes, ad Tractatum, aut denique ad Anatomen quoquo modo attinere posset, certo singulas adscripto numero mihi notatas, iterum ac sæpius relegi donec quasi indice seorsum confecto, quid in qua charta extaret, facile, cum vellem, & scire liceret, & reperire. Feci idem in Virorum Doctorum litteris, quæ erant plurimæ, ad Valsalvam scriptis, siquam vidi ad ejus aut observationes, aut vitam illustrandam ex parte aliqua esse utilem. Sic tandem etsi plurima inveni quæ ad eorum dissectiones pertinent, qui ex vulneribus, aut ex certis aliis quibusve morbis interierunt complures etiam observationes, & quædam experimenta, longe alio, magnam partem, quam quo voluissem, spectantia, quarum rerum omnium ex quæ nunc usum nullum habuerunt (nam multæ habuerunt) ut alias habeant, si vita suppetet, operam dabo; tamen quæ potissimum quærebam, ea multo fuerunt mea spe, & voluntate pauciora.

Illud magis miratus sum, vel quædam defuisse quæ olim mihi, atque aliis palam Valsalva dixerat ab se animadversa, aut observata, sive, quod malim credere, multa chartis committere prætermiserat, sive etiam interciderunt; ut certe exemplum intercidit ejus Tractatus amplissimis oris conspicuum, in quibus videlicet posset, siquid addendum, detrahendum, aut mutandum videretur, commode adnotare. Cujus ego exempli hoc magis recordor, quod cum duo, haud amplius, ad eum modum facienda curasset, sibi alterum servavit, mihi alterum continuo dedit; rogans ut idem in meo facerem, quod in suo ipse esset facturus. Tale igitur ejus exemplum ut summa conquiri diligentia juberet, etiam atque etiam petere non destiti ab illius sororis filio Fausto Stagnio J. C. & Canonico Forocorneliensi, spectata in avunculum pietate Viro, qui & chartas ejus omnes magna cum cura ipse collegit, & quæcunque de ejus vita minus cognita mihi erant, misso bene longo, italice scripto, commentario me docuit. Cum in Stagnio, ea de re vicissim a me admonito, non minor esset, quam in me, cupiditas exempli illius inveniendi: cum sæpius non per alios modo, sed per se ipse quæsivisset, neque ullum pene quærendi finem fecisset; illud nusquam extitit. Qua de re hic commemorandum putavi, ut si unquam forte aliunde id prodeat, facile ab omnibus agnoscatur, meusque hic labor, Valsalvæ voluntate cognita, felicius ab aliquo suppleatur.

Nam voluisse Valsalvam, ut in Dissertationibus, ita etiam in Tractatu quædam mutare, alia tueri, vel ex schedis ipsius constat; quæ vero potissimum, & qua ratione, vix usquam omnino constat. Una enim, haud amplius, charta est, in qua diser-

(1) Vid. Opuscula.

diserte adnotaverat; quid & quemadmodum in prioribus dumtaxat paginis Dissertationis tertiæ sibi mutandum constituisset. Itaque magnum mihi onus laboris, atque officii suscipiendum putavi, ut quibus de rebus in ejus Tractatu, & Dissertationibus verba fiunt, iis de rebus primum quid alii, & ante, & post ipsum in eandem, aut in contrariam sententiam prodidissent, deinde quid ipse, quid ego observassemus, attento animo, & libero ab omni partium studio considerarem, ut sic denique conjicerem, quæ ipse sibi, si viveret; atque utinam viveret; tuenda, quæ mutanda posset existimare. Quæ omnia etsi neque brevis temporis fuerint, neque modicæ difficultatis; nihil tamen difficilius mihi accidisse, fateor, quam aut postrema illa conjicere, aut cum conjecissem; quod tandem mihi consilium capiendum, quidve faciendum, constituere. Nam cum alia essent, eaque plurima, quæ jure mihi laudari, & defendi posse; alia vero quæ aliquanto secus se habere viderentur: num propterea constare satis, crederem, illa eadem futura fuisse quæ Valsalva servaret; hæc eadem quæ deleret? Quid? si me aliquid fugeret; multa autem posse, confiteor. Quid? si observationes, quantumvis sæpe a me iteratæ, non ad eundem semper modum responderent: id quod in aliis, neque ita raro, accidisse animadverti. Nam mihi nihilosecius tantum sumerem, ut quasi ipse Valsalva essem, quasi omnia quæ ille, perspecta haberem, quasi aliter atque a me, res nunquam ab eo potuissent, aut ab aliis possent inveniri; in ejus Scriptis non omnia conservarem; sed alia mutarem, alia tollerem?

Contra ea, hæ subibant animum cogitationes. Quid? si ut mihi, ita forte aliis & videatur, & deprehendatur in his rebus. Quid? si has ipsas Valsalva fuerat mutaturus? Num his conservatis, officio ipsi debito? num veri studio? num publicæ utilitati satisfaciam? Simul veniebat in mentem, quam ipse fuisset veri diligens, ut verum semper consuesset rebus aliis omnibus anteponere, quantum esset veritus quidquam quoque modo confirmare, quod, non dico num verum esset, dubitaret, sed tantummodo non per se sciret. Cujus animi specimen non unum dedit; sed hoc maxime, neque a me, neque hoc loco prætereundum. Censor fuerat ab Academia anno CIↃ IↃCC VI. constitutus cum Viro Clarissimo Joanne Antonio Stancario, ut mea Prima *Adversaria* Anatomica uterque ante editionem, quæ certis de causis differri non poterat, examinarent, &, si videretur, approbarent. Cum Eustachius Manfredius, in cujus acerbo obitu magnam nuper Italia, non modo Academia, fecit jacturam, huic præesset, eumque Censores convenissent; hæc Valsalvæ sententia fuit: se quidem non dubitare, quin meas observationes qua consuessem, diligentia, & fide in perlectis Adversariis scripsissem; sed illud tamen non intelligere, qui sibi eas liceret approbatione sua confirmare, nisi ante, singulas per anatomen, ad Partes ipsas exegisset, verasque esse, comperisset; quæ res nec modici esset temporis, nec exigui laboris. Mirari hic Stancarius, obstupescere Manfredius. Ille vero sic sum, inquit, ut videtis. Morgagnum diligo; sed verum magis. Itaque mihi stat non approbare, nisi spatium detur per dissectiones recognoscendi. Quid verbis opus est? Vix cessit, vix dedit tandem permotus manus postquam ab utroque factus est certior, non illud a Censoribus leges Academiæ postulare; sed hoc tantum, quod ultro fatebatur, non videri sibi quidquam esse in eo libro quod aut falsum esse, sciret, aut alienum ab Academiæ institutis. Atque hoc Valsalvæ factum, Stancarii, ut oportuit, & Manfredii manu testatum, sicut eo tempore prope subiratus, juvenili animo, tacite quidem, sed non levissime tuli; ita nunc senex & probo, & laudibus effero: mentem enim unice ostendit Viri, nihil, si opus fuisset, amicitiæ daturi, sed hunc verum, ut par est, constantissime antelaturi.

Cum hæc ita essent, diuque animum modo in hanc, modo in illam partem distraherent; vix tandem me ab ea ancipiti cogitandi cura expedivi ea ratione ut parti utrique satisfacerem; sed magnum ipse susciperem scribendi onus: quod, etsi me annos jam multos pressit, leve tamen existimabo, si ab æquis & intelligentibus Vi-

fis meum hoc consilium non improbatum esse, cognovero. Est autem hujusmodi.

Primo loco *Tractatum de Aure Humana* non modo iisdem archetypis Tabulis; quibus duæ posteriores editiones caruerunt; ornatum; sed talem omnino damus, qualis a Valsalva editus fuerat; nisi quod voculas aliquas, salva sententia, interdum mutavimus, quæ contra ejus voluntatem, nobis longo usu hac in parte probe cognitam, irrepserant, quasque adeo per se ipse fuerat mutaturus. Sic etiam in contextum accepimus adnotatiunculam quandam ad num. VIII. Cap. V. jam tunc posquam hoc caput a typographis descriptum fuerat, sub asterisco, quando aliter non poterat, ipso jubente, in ora additam. Sic denique siquid præterea ab iisdem operis manifesto peccatum fuerat, emendare non omisimus.

Tractatui posthumas *Dissertationes* subjecimus. In his sententiam nunquam, at verba sæpius, nec raro verborum quoque circuitum ea ratione commutavimus, quam vel olim Valsalvæ ipsi maxime placere in conficiendo Tractatu, cognoveramus (1), perspicuam magis, quam cultam, orationem, nec tamen omnino incultam, probanti. Nihil addidimus, nihil prætermisimus; si quiddam excipias sub finem tertiæ Dissertationis, idque non de nostra tantum, sed etiam de utriusque Amicorum, hominum doctissimorum, sententia: erat enim cogitatum inexplicabile, & quod consequitur, plane inutile. Contra, in Dissertatione eadem quosdam locos ita restituimus, quemadmodum ipsum cognovimus ex charta de qua ante dictum est, per se facere decrevisse. Insuper unamquamque Dissertationem in plures quasi articulos distribuimus, singulisque articulis & suum numerum præscripsimus, & ad oras summulam adscripsimus eorum quæ in quoque articulo traduntur: non quod harum rerum in ejus chartis ulla nobis inventa sit; sed quod in Tractatu illas omnes voluisse meminerammus; ut non videatur in Dissertationum editione fuisse omissurus.

Denique cura accessit conficiendarum Tabularum, earumque Explicationum. Reliquerat ille quidem Figuras novem, omnes ad Dissertationem primam attinentes; sed aliam fere in alia charta, non collectas in Tabulas, non adscriptis litteris distinctas, non adjectis Explicationibus illustratas. In uno duntaxat folio quid in illarum quibusdam pingendum curasset, presse & continuata oratione, quasi memoriæ causa, adnotaverat. Nos igitur in tres, quas Dissertationibus interjectas edimus, novas Tabulas distribuimus, numeris, & litteris distinximus, hisque respondentibus Explicationibus ad ejus mentem declaravimus. Atque ut ille ab eodem quo ad Tractatus Figuras usus fuerat, egregio Pictore Angelo Michaele Cavazzono pari & hujus, & sua diligentia atque industria has quoque delineandas curaverat; ita & nos ut ab eodem a quo primæ, laudato Scalptore Francisco M. Francia in ære insculperentur anno CIↃ IↃↃ XXV. curavimus, nullis neque sumptibus, neque precibus, neque monitis parcentes, ut scalptura omni ex parte, summaque cum fide picturam sequeretur: cujus certe voti, excepto uno aut altero, de quo in Explicationibus admonemus, loco, compotes fuimus.

Hactenus quo consilio satis a nobis factum sit primis illis rationibus, expositum est: nunc, quomodo alteris, indicabimus. Duodeviginti Epistolas scripsimus, quarum undecim ad Tractatum attinent; reliquæ ad Dissertationes. In utrasque autem conjecimus tum quidquid ad singula ex ordine capita, & rerum argumenta, in Valsalvæ chartis spectare, deprehendimus, quod bono in lumine collocavimus; tum quidquid ex anatomicorum inventorum historia ad easdem res pertinere, intelleximus; tum quidquid de his iisdem rebus aut ad eundem modum, aut secus ab Doctissimis Viris non modo olim, sed ad hæc usque ultima tempora scriptum esse, cognovimus. His omnibus nostras, qualescumque sunt, non paucas certe, neque indiligenter habitas, observationes, & animadversiones adjecimus. Secundum has, ubicunque id facere, & quatenus facere licitum fuit, simul verum, simul Valsalvam defendimus. Siquando autem credidimus, utrumque simul defendi non posse; idem

(1) Vid. ejusd. Tractat. cap. 4. num. 8.

idem quod ipse ibi facturus fuisset, ingenue est a nobis factum, ut Valsalva excusato, & quoad potuimus, laudato, verum tueremur.

Has autem Epistolas etsi una cum Valsalvæ Scriptis emittimus; non omnibus tamen scriptas volumus. Sunt enim ita cum iis conjunctæ, ut facile a Bibliopola sejungi queant. Itaque siqui eam de Valsalva opinionem habent, quam si ullo de homine habere liceret, de ipso in primis habendam faterer, nulla ut defensione egere, nulli ut suspicioni erroris obnoxium credant; ii poterunt in ejus Scriptis acquiescere, securi cæterorum. Qui autem illa eo sunt animo in manus sumpturi, ut siquid forte minus placeat, id reprehendant; hos vero etiam atque etiam rogatos volo, ut se tantisper ab eo judicio sustineant, dum illi Valsalvæ loco respondentem in meis Epistolis locum perlegant. Sæpius enim aut ita defensum, aut ita excusatum invenient, ut aut nulla reprehensione opus esse, intelligant, aut si qua forte; ea certe quæ cum aliqua tamen sit laudatione conjuncta. Sicubi autem viderint, vero cogente, me ire in alia omnia; non continuo Valsalvam arguant; sed sic existiment potius, idem illum facturum fuisse, si diutius vixisset, si spatio dato, plura observare, plura animadvertere, plura etiam legere potuisset; nam quamvis magnus illa tempestate Anatomicus fuerit; non ei tamen licebat quid a posteris inveniendum esset, divinare. Simul eorum quæ supra dicta sunt, veniat in mentem, fuisse ipsi in animo mutare quædam in Scriptis suis, fortasse illos eosdem locos. Ad extremum, quidquid displiceat; me potius, & consilium meum; non animum; reprehendant. Siquid autem forte a me felicius alicubi aut observatum, aut animadversum, aut constitutum esse, crediderint; non mihi illud, sed Valsalvæ ipsi acceptum referant: qui nisi me olim adolescentulum ad hæc studia instituisset, nisi quærendo præivisset, observando præluxisset; nihil a me horum susceptum esset.

DE GENERE MORTIS CLEOPATRÆ EPISTOLÆ DUÆ.

E P I S T O L A I.

ILLUSTRISSIMO AC CELEBERRIMO VIRO

D. D. JOANNI MARIÆ LANCISIO

Ab intimo Cubiculo Pont. Max. & Archiatrorum Comiti Meritissimo

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

Quod sæpe alias ab Deo Opt. Max. sum precatus, ut Sanctissimo Pontifici tempora aliquando feliciora concederet, idem superioribus diebus etiam, atque etiam optavi, cum Michaelis Mercati Volumen abs Te mihi redditum est. Nam quid Ipse in secundo rerum omnium cursu ad bonarum artium incrementum, earumque cultorum commoda non conferret, qui in difficillimis, gravissimisque temporibus tantum conferat? Vix enim Eustachii Tabulis exoptatissimis Anatomicos donaverat, cum de vulganda Mercati Metallotheca consilium cepit non minus ab omnibus rerum naturæ studiosis desiderata. Quod etsi per se donum erat eximium, mirum tamen in modum auxit, cum a Te, Vir Doctissime, recenseri, adnotationibus illustrari, supplementis instrui, cum elegantissimis typis describi, cum & amissas, & novas etiam Tabulas a peritissimis Artificibus addi jussit. Quas inter, ut plures sunt, quibus Statuarii, Pictoresque juvari possunt, sic aliqua etiam est, quæ ab eruditis Historiæ cultoribus haud inutiliter aspicietur, illudque cum primis Cleopatræ morientis simulacrum antiquo opere, & summo artificio perfectum, quod nominatim jussu Principis, earum quoque artium, totiusque eruditionis Patroni, cæteris esse interjectum mones. In ea enim statua Aspis est, non pectori admota (qua in re Pictores scilicet nostri peccant, historiæ veritatem, ut Petrus Victorius animadvertit, deserentes) sed ita brachio alligata, ut ipsius vinculi constrictione irritari, & ad mordendum provocari videatur. Accedit in simulacro is corporis habitus, ut non tam morientem, quam placide dormientem spectare credas; quod pulchre nimirum cum iis consentit, quæ a Plutarcho in Antonio traduntur: aspidis morsum grato somno inducto sine ullo dolore interimere; idque Cleopatram, facto in capite damnatis periculo, cognovisse, illudque propterea mortis genus potissimum elegisse. Quinimo Florus, ipsam *admotis ad venas serpentibus, sic morte quasi somno solutam* scribit. Neque alio habitu illam quoque Cleopatræ imaginem fuisse, crediderim, quam in Augusti Triumpho gestari Propertius vidit: *Brachia*, inquit, *spectavi sacris* (Beroaldus autem legebat *fixis*) *admorsa colubris*,

Et trahere occultum membra soporis iter.

Non ignoro, quod Franciscus Redius de ima-

imagine in triumpho gestata, id de isto quoque simulacro eos posse dicere, qui, ut Tu refers, non aspidis ictu, sed epoto veneno Reginam mortuam esse, contenderent, nimirum aspidem a Sculptoribus additam, quod nulla alia ratione significare melius possent, quo illa se mortis genere interemisset. Sed præterquam quod nullus antiqui Scriptoris locus mihi in præsentia succurrit, quo illi suam de epoto veneno sententiam possint tueri, & serpentis præsertim, cujus venenum *non gustu, sed in vulnere nocere*, vel ipse olim Celsus docuerat; certe adversatur iis Plutarchus tum alia scribens, quæ prætermitto, tum illud adjiciens: *brachium Cleopatræ ajunt duas notas habuisse leviter impressas, & humidas;* neque video, si locus ictus non apparuisset, quomodo Augustus, ut Dion, & Suetonius tradunt, admovere Psyllos potuisset, qui *venenum, ac virus exsugerent*. Itaque Redius non hanc sententiam, sed aliam quandam secutus est Auctoris libri de Theriaca ad Pisonem, & ejus, quem supra memoravimus, Dionis narrationibus consentientem: brachium ipsam sibi momordisse, aut pupugisse, & venenum vulneri instillasse. Verum quas affert hujus sententiæ rationes non ita difficile solvi possunt. Nam quod primum ait, unius aspidis morsu non potuisse Cleopatram secundum ea, quæ ipse in viperis expertus est, duas primum ancillas, tum postea se quoque ipsam interficere; ut mittam, ex Plutarchi narratione apparere, Reginam primum, deinde ancillas, harum quoque alteram non ita celeriter occubuisse, illud quæram modo, qua illi ratione unam, eadem cur plures aspides habere non licuerit? Addit, quod Plutarchus idem fatetur, aspidem ipsam ab nemine conspectam esse. Sed omittit quod ille continuo subjicit: *tractus dumtaxat quosdam in littore, qua domus ad mare spectabat, esse visos*, indicio serpentes post ictus illatos, ab Ancillis projectos, se se illac subduxisse. Novissime pavidum natura fœminarum omnium animum memorat, ut serpentes sine incredibili horrore non modo tractare, sed ne aspicere quidem possint. Verum sive ob eam, quæ, ut ab Æliano scriptum est, Egyptiis erat cum aspidibus familiaritatem, habuit Cleopatra, cur minus expavesceret, sive potius atroci alioquin animo fœminæ desperatione accedente, non magis serpentes horruit, quam paulo ante ferrum, quod ipsa sibi, dum caperetur, intentaverat, horruisset; profecto ob hunc ipsum impavidum animum ab æquali fere Historico Vellejo commendata est, ubi *illata*, inquit, *aspide, morsu ejus, sane expers muliebris metus, spiritum reddidit*. Narrationibus autem Dionis, & Auctoris libri de Theriaca, eorumque omnium, qui aspidis morsum in dubium traxere, testimonium oppono, quo neminem, quod sciam, esse adhuc usum, plurimum miror; nam Scriptoris est & omnium manibus tritissimi, & Augusto perfamiliaris, & qui illud protulit iisdem pene diebus, quibus Cleopatra mortua est, ut nec verum ignoravisse, neque Sculptorum licentiæ, aut aliorum scriptorum auctoritati servire potuisse credendus sit. Is ergo est Horatius Flaccus, qui in eo ipso Carmine (1) quod ut ejus initium apertissime indicat, statim ab allato de iis rebus nuncio lætabundus scripsit, hæc primus omnium de morte Cleopatræ posteris tradidit:

Quæ generosius
Perire quærens, nec muliebriter
Expavit ensem, nec latentes
Classe cita reparavit oras.
Ausa & jacentem visere Regiam
Vultu sereno fortis, & asperas
Tractare serpentes, ut atrum
Corpore combiberet venenum,
Deliberata morte ferocior &c.

Neminis ergo narrationes, multoque minus dubitationes, & conjecturas ejusmodi testimonio, quod perantiqua etiam simulacra, istudque in primis Vaticanum confirmant, facile præferendas esse, crediderim. Sed ut tandem aliquando eo redeam, unde me ista ipsa statua abduxerat; plurimum omnes, quicunque bonas artes colimus, Pontificis Optimi liberalitati, & Munificentiæ, multumque etiam Tibi, qui hæc nobis munera tum consiliis Tuis impetras, tum doctrina, atque eruditione adauges, Illustrissime Lancisi, debemus; ego

(1) Carmin. l. 1. Ode 37.

ego autem præ cæteris, qui ut aliis pridem ornamentis, ita ut hujus etiam Voluminis Dono a Maximo omnium Principe honestarer, curavisti. Ad cujus ego sanctissimos Pedes provolutus, dum Ipsi, atque adeo nobis, & Litteris fausta omnia precor, illud prætermittere nullo pacto possum, ut Tu, qui Ejus valetudinem servas, recte, & diutissime valeas.

D. Patavii XVI. Kal. Majas MDCC XVII.

E P I S T O L A II.

Ad Eundem.

CUm Tuæ mihi Litteræ gratæ, jucundæque semper fuerint, tum hæ, quas Tibure nuper scripsisti, jucundissimæ fuerunt, ut quæ Te convaluisse, non nunciarunt modo, sed & certissime comprobarunt. In his enim docte, ut soles, copioseque ostendis, quid Tibi de veneni genere, quo sibi Cleopatra mortem conscivit, videatur. Qua in re etsi longe aliter, atque ego, sentis; id tamen mihi ingratum esse non potest, primum quod a Te est; deinde quod veri studio dissentis; novissime quod tuam ita sententiam proponis, ut mihi meæ retinendæ locum relinquas: quanquam neque eo animo scripsi, ut vehementer tuerer, & id, quod Tibi, Vir Summe, non probari intelligo, nonnisi remisse, & dubitanter tueri possum.

Aspidis morsu periisse Reginam, scripsi, non quod ignorarem, id Dioni quidem, & Plutarcho incertum videri; sed quod in Romana Historia plus latinis, quam Græcis, & in re antiqua plus æqualibus, quam posteris credendum existimavi. At enim Horatius, qui, ut æqualis, Poeta tamen esset, veri tantum similitudinem summa cum libertate est secutus. Qui credam, quando in reliquis, quæ de Cleopatra eodem loco tradit, summa cum fide verum sequitur? Quid quod Vellejus & fere æqualis, & historicus idem confirmat? At Suetonius pro certo non tradit. Fateor. Sed Vellejo posterior. Sed eo teste non de morsu aspidis, sed de Psyllis admotis, non ad probandum, sed ad conjiciendum sum usus: ut neque ad illud probandum, sed ad indicium, quale idcumque est, dissimulatum a Redio, commemorandum, Plutarchi locum adduxi de tractibus in littore animadversis. Horatio igitur, & Vellejo testibus potissimum usus sum. His Florum, & statuas vetustissimas addidi. Quibus adductus, si non certum, at minus sane incertum esse credidi, Cleopatram morsu aspidis, quam alia ratione extinctam esse.

Id vero est, quod Tibi, Vir Amplissime, ne verisimile quidem videtur. Nam plures, inquis, aspides præsto fuissent, necesse foret. Ego vero, etsi ei dubitationi in priore Epistola etiam alia videor ratione satisfecisse, hic quæram, cujusnam experimentis constet; aspidem uno morsu omne exhaurire venenum oportere? Redius enim, qui hæc in viperis expertus est, contingere interdum vidit, ut non nisi tertio, alias non nisi quarto, aut sexto morsu venenum omne exprimeretur. At enim a moribundis Ancillis occultari aspides non potuissent. A moribundis fateor; a morsu statim, quid prohibuit? Nam argumentis quidem a tenero, mollique fœminarum animo ductis jam pridem respondi. Quod autem addis: ictos a serpentibus neque statim mori, neque sine indiciis veneni, & in saucia parte, & in toto corpore manifestis; Aetius sane aliud aspidis genus intra horas ad summum tres, aliud præsentissima morte conficere tradit; maculas autem, vel alia istiusmodi inter signa ejus veneni, quæ alioqui diligenter enumerat, minime ponit. Sed neque hæc ponit Actuarius. Ponit vero, *Aspidis morsum esse acus puncturæ similem, omnino exiguum sine tumore;* quod quidem signum, atque adeo istam cum *punctura acus* simili-

lita-

litudinem ipse olim Dioscorides, quem Cleopatræ familiarem fuisse accepimus; litteris mandavit, Paulus deinde Ægineta, Avicennas, & quoscunque de ictu aspidis legisse memini, ad unum omnes inculcavere, præcipue autem idem Aetius, cujus in libris, quod Tu minime ignoras, plurimæ nobis Veterum nobilium Medicorum, eorumque etiam, quorum scripta interciderunt, observationes servatæ sunt. Hic igitur *in iis, quos aspides momorderunt*, non illud modo tradidit, *vulnera in demorso loco, veluti ab acu puncta inveniri;* sed hoc præterea subjecit, *bina quidem ex masculi morsu, a quibus nihil effluit, nisi violentum animal sit, quod morsum inflixit:* quæ omnia pulchre nimirum conveniunt cum duabus illis notis, quas Plutarchus memorat, exilibus videlicet, & subobscuris; jam enim juvat Tuam potius, & Eruditissimi Assalti, quam Leonardi Aretini versionem sequi, præsertim quando græca Plutarchi exemplaria ad manum non habeo. Cæterum eundem Aretinum animadverto, unam Charmium inventam esse vivam, dicere: cui quare Psylli non sint admoti, & si sint admoti, cur id historici litteris mandare neglexerint, etsi non difficile potest intelligi; mihi tamen satis est, ex Suetonii, & Dionis testimonio constare, Cleopatræ quidem fuisse Psyllos admotos; hinc enim consequitur, locum ictus apparuisse. Dabis ergo veniam, Humanissime Lancisi, quod Cleopatram morsu aspidis occisam esse, non modo a veri similitudine non alienum, sed verisimilius adhuc censeam. Nam quod potius veneno quodam præsentissimo degustato mortem objerit, ut Tu erudite, ingenioseque adstruis, tute ipse confiteris, nullo veteris scriptoris loco confirmari facile posse, quando Plutarchi verba producis, quæ de veneno inflictum in vulnus instillando explicari æque, ne dicam credibilius, possint, cum id in novacula gestatum fuerit, & cum præterea apud Auctorem libri de Theriaca, & apud Dionem hujus generis venenum a Cleopatra servatum esse inveniamus; ejus autem generis, cujus Tu existimas, non inveniamus. At vero epoti veneni narcotici, & in Regina, & in Ancillis indicia fuerunt. Non nego. Sed Tu vicissim pro tua eximia eruditione, & candore non negabis, ista ipsa indicia aspidis etiam morsum consequi, ut non modo Plutarchus, sed celeberrimi quique, de quibus supra dictum est, Medici, in primisque Aetius, luculentissime docuere.

Cum ergo ambigua signa habeamus, cur ab epoto a Cleopatra veneno, de quo apud Veteres Auctores nihil habemus, ea derivabimus; ab aspidis autem morsu, quem contra tot habemus non modo memorantes, ut dubium, sed affirmantes, ut certum, antiquos Scriptores, non derivabimus?

Hæc habui, Vir Doctissime, quæ statim rescriberem, cum & multis occupationibus distinerer, & corpore languerem, non ut sententiam tuerer meam, multoque minus, ut Tuæ adversarer, sed ne nihil viderer respondisse. Meæ enim sententiæ arbitrium tuum esto. Tua certe magno semper apud me in pretio erit; nam quod argumentis utcunque opponerem Tuis, invenire fortasse potui; quod auctoritati opponam Tuæ, quæ cum apud omnes, tum vero apud me summa est, atque amplissima, invenire profecto non possum. Vale.

Patavii IV. Nonas Junii MDCCXVII.

Ad Epistolas basce duæ plura alia nuper addita sunt Epistola Anatomico - Medica LIX. ab artic. 37. ad finem usque.

DE ORDINARIO FRONTINI CONSULATU EPISTOLÆ DUÆ.

EPISTOLA I.

JO. BAPTISTA MORGAGNUS

DOCTISSIMO ORNATISSIMOQUE VIRO

JOANNI POLENO

Rei Mathematicæ professori Celeberrimo

S. P. D.

ETsi tuæ me litteræ invenerunt nihil minus, quam Fastos cogitantem; morem tamen gessi: Falloppium, & Eustachium deposui; Norisium, & Pagium in manus sumpsi. Ille in Epistola Consulari (1), ubi quærit, anno *Æræ Christ.* 100. Fronto, an Frontinus Trajani III. Consulis Collega fuerit ordinarius, cum plura quæ infra memorabuntur, erudite, ut solet, in medium affert, tum vero ut ad Frontinum potius inclinem, duabus efficit rationibus. Quarum altera a Fastorum auctoritate, altera autem est a veterum Scriptorum testimoniis petita. Primum videlicet ut fatetur, Prosperi Fastos, sed omnium vitiosissimos, itemque Cassiodori, sed Prosperum describentis, habere *Frontonem*; ita ostendit, Fastos Anonymi apud Cuspinianum, qui omnium quidem procul dubio sunt optimi, habere *Frontinum*. Deinde etsi paullo ante agnoverat, Prosperi suffragatorem videri Dionem (2), cum de Frontone Consule, rerum potiente Nerva, mentionem faciat; propterea quia is quo de quærimus, Consul, Plinio in Panegyrico (3) auctore, *nuper consulatum alterum gesserat* a Nerva *datum*; vicissim tamen producit qui vel clarius illi Cuspiniani Anonymo suffragetur, Martialem scilicet; de cujus quidem testimonii vi mox videbimus.

Pagius autem in *Crit. Baron.* (4) & Frontonem ipse retinet, & docet, *Norisium nuper ad se scripsisse*, *M. Julium Frontonem probabilius Collegam Trajani poni*. Vir omnino fuit Norisius non modo dignitate, atque eruditione, verum etiam moribus eminentissimus, quod intelligere plane licet vel ex ista ingenua mutatione sententiæ. Attamen quod ne ipse quidem fecit, ut majorem sui, quam veri rationem haberet, non puto ab reliquis esse faciendum; sed novæ ipsius sententiæ rationes eo animo esse excutiendas, ut

(1) pag. 59. & seq. (2) in Nerva. (3) cap. 61.
(4) Tom. I. ad Ann. Chr. 100. n. 2.

ut si firmæ sint, hæc probetur; sin contra, prior illa retineatur. Exutiendi autem labor ipse quidem meus; firmæ vero, an infirmæ sint; tuum, Vir Doctissime, erit judicium, præsertim quando Scriptores nobilissimi Pagius (1), & Tillemontius (2) firmas jam videntur existimasse.

Principio illud est animadvertendum, prioris sententiæ rationem primam non modo a Norisio, ut par erat, infirmatam non esse, sed ne memoratam quidem; credo, quia facilius confirmari poterat, quam infirmari. Nam ut in Fastis Idatianis (quod Norisius (3) minime ignoravit) scriptum legimus: *Trajano III. & Pontino*; ita proclive admodum est aliis ex Fastis suspicari, istud *Pontini* nomen forte esse mendosum, ac legendum esse *Frontino*. Id enim scripturæ vitium an facilius in *Frontino*, quam in *Frontone* scribendo oriri potuerit, etsi Tillemontius (4) in medio relinquit, haud tamen difficile est existimare.

Sed quam Norisius rationem non attigit, hanc, si tibi videtur, in præsentia seponamus: quas vero ad Pagium scripsit, eas omnes ex ordine attendamus. *Dio*, inquit, *in Nerva Frontonem tunc consulem nominat*. Non modo hoc Norisius cum scripsit Epistolam Consularem (5), ut supra ostendimus, non ignorabat, sed ne illud quidem, Cuspinianum vero *Frontinum* in Dione legendum putasse. Et sane in Italorum nominibus persæpe, & facile a Græcis Auctoribus, vel certe librariis peccatum esse, cum alii animadverterunt; tum præsertim Robortellus (6) admonuit, Plutarchum in Poplicola Λαίρτην (Κλαίραν potius, vel Λάρον ut notavit Sigonius (7)) scripsisse pro *Lartem*; in Cicerone autem Clodiam illam *Quadrantariam* vocasse Κουαδραντίαν: a Dionysio (8) quoque A. Verginium appellatum esse Μοντανὸν quem Latini dicebant *Cælimontanum*. Quid multis opus est? In ipsis de quibus loquimur, *Frontini*, & *Frontonis* nominibus permutandis lapsos esse librarios Æliani Tactica describentes, facile est ex Sixti Arcerii in hæc Notis (9) intelligere. Cum enim primum, idque recte, scripsissent παρὰ Φροντίνῳ, alio deinde in loco perperam scripsere καὶ Φρόντωνι: quos ille cum reprehendere debuisset, in alium se errorem abripere passus est, ut unum atque eundem esse Virum, crederet, quem Ælianus, Martialis, Dio modo Frontinum, alias Frontonem vocassent. Sed facilior nimirum fuit Arcerius in iis quos distinguere oportebat, confundendis, velut ibidem cum illum quoque Frontinum, qui in Galeni libro ultimo Remediorum κατὰ τόπους semel, atque iterum nominatur, eundem ac nostrum esse, censuit, haud animadvertens, Heram Medicum, cujus verba de Frontino ischiadico profert Galenus (10), *natum esse ante Andromachum*, quod Galenus supra in VI. libro (11) testatur: qui quidem Andromachus, si dubites, ille senior fuerit, *inter Neronis*, ut idem Galenus alibi (12) docet, *Medicos primus*, an ejus filius; id unum præstiterit attendisse, Cornelium quoque Celsum (13) Heræ medicamenta bis memorasse.

Verum nos Frontonem ponamus in Dione quidem esse legendum, & quando Norisius illi hujus testimonio plus ponderis inesse, postea credidit; quale demum sit, videamus. Etsi totus is locus ejusmodi est, ut nonnulla habeat quæ aliter ab aliis intelligi possint; id tamen perspicuum est, Frontonem consulem inter ea memorari, quæ, ut Plinius (14) ad Quadratum scribit, *primis diebus reddita libertatis* acciderunt, & prius certe, quam Nerva ipse cum Virginio Rufo consul narretur; ut permirum omnino esset, Panvinium in Commentariis in Fastos (15) suis, scripsisse, Frontonem a Dione consulem *anno post occisum Domitianum fuisse referri*, nisi & id, & alia quæ ibidem peccat, facile essent in tanto & Scriptore, & Opere excusanda. De ea re nullum certe verbum apud Dionem, multoque minus quod ille (16) Frontonis Consulatus *ex Kal. Jul.*

ince-

(1) Ibid. (2) Hist. des Empereurs & cæt. Tom. II. Trajan. Art. 10. (3) pag. 59.
(4) Tom cit. Not. 8. sur Trajan. (5) pag. 61. (6) De Romanor. Nominib.
(7) De Nominib. Romanor. (8) Antiquit. Romanar. l. 6. (9) ad pag. 93. 94. 98.
(10) lib. cit. c. 2. (11) c 4. (12) De Antidot. l. 1. c 1.
(13) De Medicina l. 5. c. 23. 3. & c. 18. 4. (14) l. 9. Epist. 13.
(15) l. 2. ad Ann. U. 850. (16) Panvin. Fast. l. 2. ad Ann. cit.

inceperit ejus de quo modo dictum est, anni: qui quidem dies illuxit præterlapso jam medio dominationis Nervæ tempore; non inter hujus initia; inter quæ initia, video Tillemontium (1) quoque ipsum agnoscere, Frontonem consulem a Dione memorari. Quorsum hæc? inquies. Nondum eo dico, quod velim, Cassiodori *Chronicon*, alioqui, ut dictum est, vitiosissimum, in eo verum esse, quod Domitianum occisum tradit Frontone consule sic, ut hic consulatum sub Nerva quidem potuerit gerere; non tamen a Nerva *datum*. Sed eo dico, ut illud certe alterum intelligatur: qui inter initia dominatus Nervæ consul fuerit, de illo accipienda minus videri, quæ de eo, de quo quærimus, Trajani Collega Plinius pariter in Paneg. (2) indicavit: ita *nuper* consulatum a Nerva datum gessisse, ut *adhuc oculis paulo ante dimissi fasces oberrarent &c.* itemque illa: *modo prætextam exuerat, modo lictores abire jusserat, modo gratulantes amici recesserant:* qui enim convenit *modo*, & *paulo ante*, si intercesserat plane triennium?

Et rationem quidem primam satis excussimus petitam ex testimonio Dionis, vel potius (ut verum loquamur) Joannis Xiphilini, qui sæculo XI. in epitomen contraxit Dionem. Nunc alteram videamus. Fronto, inquit, *erat Consul II.* Hoc vero aut demonstrandum, aut non attingendum omnino fuerat. Quantum enim ex sæpius laudato Panegyrico (3) certum est, eum quo de quæritur, Collegam Trajani, *consulatum alterum* antea gessisse; tantum inter omnes liquet, neminem adhuc id ostendere potuisse de Frontone; posse antem omnes de Frontino, & verbis quidem Auctoris, non uno, imo non decem fere post sæculis scribentis, sed illis ipsis temporibus Romæ viventis, scribentisque, Martialis. Nam hic diserte *bis Frontinum consulem*, neque ita pridem fuisse, latissime indicat in eo Libro (4) cujus nonnulla Epigrammata, anno 98. scripta esse, constat; ut hinc Norisius in Epistola Consulari (5) illud quoque alterum erui posse, crediderit, Frontinum Consulem II. fuisse sub Nerva. Verum ego quod, ob alias causas, non sine controversia inferri, ostendique posset, remitto; illud autem quod negari non potest, urgeo: Frontonem bis Consulem fuisse, nullius veteris Auctoris fide probari; Frontinum bis Consulem fuisse, æqualis Scriptoris testimonio præclarissimo demonstrari.

Jam vero tertiam Norisii rationem examinemus. Fronto, inquit, *erat vir togatus, non vero militaris, qualis Frontinus fuit*. Nimirum hic quoque ad Panegyricum Plinii respexit, qui de utroque in hunc annum Collegæ Trajani verba faciens, sic ipsum alloquitur (6): Tertii Consulatus decus *bellorum sociis olim, periculorum consortibus, parce tamen tribuebatur, quod tu singularibus viris, ac de te quidem bene ac fortiter præstitisti, sed in toga meritis: utriusque cura, utriusque vigilantia obstrictus es, Cæsar;* itemque infra: (7) *nempe enim hi sunt, quos Senatus cum publicis sumptibus minuendis optimum quemque præficeret, elegit quidem primos*. Ego tamen non video, quid tandem ex his omnibus non conveniat Frontino. Nam quod bellica laude plurimis ante annis floruerat, & Silurum gentem subegerat; num propterea insequentibus, suos inter cives pacis artibus vicissim excellere, & postremis denique annis, cura, ac vigilantia sua bene, ac fortiter de Trajano mereri non potuit in toga? Non opinor, cum Plinius ad Severum (8) scripsit, se in Curiani causa *adhibuisse in consilium duos quos tunc civitas spectatissimos habuit, Corellium, & Frontinum*, & ex eorum sententia judicasse; vel cum ad Arrianum (9), *successisse* se in Auguratu *Julio Frontino, principi viro;* non, inquam, opinor, tunc spectatissimum, & principem virum in sago dixit, sed in toga. Quid verbis opus est? Procuratio Aquarum (10), res *administrata per principes semper civitatis viros*, Officiumne erat, quod non a togato, sed a militari omnino homine gereretur? Non contra vel ipsa Curatorum Tabula (11), a te, Vir Eruditissime, ut tot aliæ in tua ista eximia Frontini editione, & dili-

(1) Tem. & Not. cit. (2) cap. cit. (3) eod. cap. 61. (4) l. 10 Epigr. 58.
(5) pag. 62. (6) cap. 60 (7) cap. 61. (8) l. 5. Epist. 1. (9) lib. 4. Ep. 8
(10) Vid. Frontin. de Aquæd. Art. 1. (11) Tab. Q. Vid. etiam Not. Polen. ad Art. Frontin. 102.

diligenter concinnata, & docte illustrata, inter Curatores fuisse, ostendit, qui Legum peritia, studiisque civilibus principem in civitate locum erant assecuti? Hanc autem Aquarum (1) Procurationem *ad usum, tum ad salubritatem, atque etiam securitatem Urbis pertinentem*, certe Frontinus, utpote sibi a Nerva (2) injunctam, jam fere biennium gesserat sub Imperatore Trajano, eaque fide, ac solicitudine gesserat, qua ex ipsius Commentario intelligitur, ut cum innumeras fraudes (3) vel *per offensas* retexisset, magnoque cum Reipublicæ emolumento sustulisset, videatur, si quis alius, tunc dignus fuisse, ut & a Senatu publicis sumptibus minuendis in primis præficeretur, & cura ac vigilantia sua bene ac fortiter in toga de Trajano meritus diceretur. Certe Trajano tantundem a Frontone tunc præstitum fuisse in toga, non constat.

Quod si istud Plinii elogium Frontino ob eam causam non conveniret, quod olim militari munere functus esset; fortasse ne Frontoni quidem posset ob eandem causam convenire. Neque enim hic, pro quo disputant, Fronto ille est M. Cornelius Fronto, Rhetor nobilissimus, quem haud semel Gellius (4), Capitolinus (5), Xiphilinus (6), nonnunquam etiam Eumenius (7), Macrobius (8), Ausonius (9), Hieronymus (10), aliique laudarunt, ut Catanæus (11), Panvinius (12), atque alii passim existimabant, quorum opinionem ab Norisio (13) & Tillemontio (14) firmissimis argumentis convulsam video. Neque item est Fronto Catius, Orator in Epistolis Plinii (15) laudatus, quem Catanæus (16), & Panvinius (17) eundem ac priorem credebant? Tillemontius (18) autem ne consularem quidem ejusmodi virum, sed celebrem dumtaxat causarum patronum existimat; ego vero non eum certe, quem quærimus, Consulem fuisse; puto propterea quia cum in Senatu pro Mario Prisco causam dixit, eo ipso tempore Consul fuisset, ut ex alia Plinii Epistola ad Arrianum (19) proclive est intelligere, non fuisse tamen, ex Plinii silentio apparet, qui in ea Epistola cum Julium Ferocem, & Cornutum Tertullum ita nominet, ut *Consulis designati* titulum singulorum nomini adjungat, multo minus videtur fuisse in Frontone Catio nominando Consulis titulum præteriturus. Est ergo is pro quo propugnant adversus hominem clarissimum, a Tacito, Plinio, Martiale, Æliano celebratum, ac inter principes civitatis viros per ea tempora nemini ignotum, Frontinum, Fronto quidam, a Plinio in nulla, quod sciam, ex tot Epistolis nominatus, a Martiale autem, & Tacito (nam de Æliano dictum est supra) vel non memoratus; quod vix de summo Viro, & III. ut contendunt, Consule credibile est; vel ita memoratus, ut militarem hominem contra atque putatur, fuisse, constet. Nam Martialis in Libri I. Epigrammate 56. ad Frontonem scripto, sic ipsum, laudans alloquitur:

Clarum militiæ, Fronto, togæque decus:

quem quidem hunc ipsum esse posse quo de agitur, M. Julium Frontonem; in sæpius laudata Epistola (20) suspicatur Norisius. Cornelius autem Tacitus in I. Histor. (21) hæc scribit: *Exauctorati per eos dies* (Galbæ scilicet extremos) *Tribuni, e prætorio Antonius Taurus, & Antonius Naso: ex urbanis cohortibus Æmylius Pacensis: e vigiliis Julius Fronto:* Itemque in proximo Libro (22): *Vinctus* (a Vitellianis) *præfectus castrorum Julius Gratus, tanquam fratri apud Othonem militanti proditionem ageret, cum fratrem ejus Julium Frontonem tribunum Othoniani sub eodem crimine vinxissent*. Et Raderus (23) quidem, a quo primus de duobus hisce locis producitur, non dubitavit, illum ipsum

(1) Frontin. Art. 1. (2) Ibid. & Art. 102. (3) Art. 76. & alibi.
(4) Noct. Attic. l. 2. c. 26. l. 19. c. 8. & 10. (5) in M. Antonin. & in Vero.
(6) Adriano, & in M. Antonino. (7) Paneg. Constantii. c. 14
(8) Saturnal. l. 5. c. 1. (9) Paneg. c. 14. (10) ad Ann. 163.
(11) in Plin. l. 2. Epist. 11. (12) Comment. in l. 2. Fast. ad A. V. 850. & 853.
(13) Epist. Consul. pag. 59. & seq. (14) Not. VIII. sur. Trajan. (15) l. 6. Epist. ii.
(16) loc. cit. (17) Ibid. ad A. V. 853. (18) in ead. Not. (19) l. 2. Epist. ii.
(20) pag. 61. (21) cap. 20. (22) l. 2. Hist. c. 26.
(23) Comment. in cit. Epigr. Martial.

ipsum Julium Frontonem, & eum ad quem scripsit Martialis, & hunc III. ut putant, Consulem, unum eundemque fuisse: sed & Juvenalem in I. Satyra (1) de hoc eodem locutum esse, censuit: quibus fere omnibus in rebus & præeuntem habuit Calderinum (2), & adstipulantes Farnabium (3), atque Schrevelium (4), Quid? quod non alium esse illum quoque credidit, quem Josephus libro VII. de Bello Judaico inter Titi Duces, Consiliarios, Amicos bis memoravit, Frontonem. Verum ego, ut Titi Libertum (sic enim idem Josephus altero in loco vocat) ad consulatum provectum esse, animum inducere non possum ut credam; ita superiora illa reliqua satis esse puto, ut intelligatur, istum quo de ajunt, Frontonem vel obscurum apud æquales fere omnes Scriptores fuisse, vel in militaribus etiam officiis contra atque urgent, fuisse versatum.

Qua in re ostendenda eam ob causam longior fui, quod quidquid deinde Pagius ait, ad se scripsisse Norisium, non eo pertinet, ut Frontonem illo præsertim ipso, quo quærimus, tempore fuisse Consulem, sed ut togatum fuisse virum, non militarem, credamus. *In Lib.* inquit 48. *Digest. L.* 5. *De pœnis recitatur rescriptum Trajani ad Julium Frontonem. Ejus filius fuit Præfectus classis sub Hadriano, Gruteri pag.* 573. Ad quæ ne illud quidem dicam, Catanæum (5), qui jam olim verba illa legis animadverterat, sic legisse: *Divus Adrianus Julio Frontoni rescripsit*, quod ego quoque in nonnullis vidi editionibus, cum aliæ tamen, eæque (ut verum fatear) laudatiores habeant, *Divus Trajanus*. Neque item dicam, cautius Tillemontium (6) facere, qui Julium Frontonem classis præfectum, prioris filium non affirmat fuisse, sed tantummodo esse potuisse. Hæc, inquam, atque alia prætereà omittam. Nam quanquam id, quod minime planum faciunt, ultro concederem, Frontonem, de quo sermo est, sic semper in toga floruisse, ut nullam unquam militaris officii partem attigisset; non tamen propterea sequeretur, in Frontinum quoque non cadere laudes istas, quæ in Plinii Panegyrico illi, de quo quærimus, Consuli tribuuntur, velut antea probatum est.

Quam ob causam de illa pariter Inscriptione apud Gruterum (7), a Tillemontio (8) (sed tamen post Norisium in Consulari Epistola (9)) animadversa nihil adjiciam, nisi hoc unum: non apparere ex eo lapide, M. Julium Frontonem IIII. Virum viis curandis fuisse anno 103. quod Tillemontius (10) affirmat. Quod enim Trajanus ibi COS. V. scribatur, hinc illud tantum effici potest, non ante annum 103. Inscriptionem incisam esse: in quo tamen repugnat adscripta TRIBUNIC. POTEST. V. quæ annum designat 102. vel etiam duos menses ultimos anni 101. Itaque mirum non est, Reinesium legisse TRIBUNIC. POTEST. VIII. i. e. A. V. 858. ut in altera Gruteri Editione indicatur, vel potius, ut in Syntagmate (11) illius invenio, TRIB. POT. VIIII. A. V. 855. Veruntamen ut hoc in anno 855. apertissimum Typographi errorem omittam; respondet enim A. Chr. 102. cum respondere debeat A. 105. vel 106., certe si exemplari standum est, quod emendatum ex Gudii, qui bis contulerat, codice in memorata Gruteri Editione habemus; non post numerum V. qui extremum sinistrum occupat marginem, sed potius ante, cum juste aliquanto majus intervallum inter POTEST. & V. relinquatur, videtur esse supplendi locus. Accedit cognomen PARTHICI, quod in hoc etiam lapide adscribi, non animadvertit Reinesius; mox (12) docens, Trajano haud ante Tribun. Potestatem XII. tributum esse, in hoc quoque a Fabretto (13) reprehensus, negante (14), *in ullo vel marmore, vel nummo non suspecto titulum* PARTHICI *ante* XIX. *Trib.* (Trajani) *Pot. reperiri*. Quam ego litem hic quidem non faciam meam, ut neque illam alteram, V. Trajani Consulatum non in 103. (quod Tillemontio, & plerisque aliis paulo ante negare nolui)

sed

(1) vers. 15. (2), (3), (4) in id. Martial. Epigr. (5) loc. cit.
(6) Tom. cit. Trajan. Art. 10. (7) pag. 299. [8] Not. 8. sur. Trajan.
[9] pag. 61. (10) Ibid. [11] Class. II. 85. (12) Ibid.
(13) De Columna Trajan. c. 9. pag. 294. C. (14) Ibid. p. 292. D.

sed in annum, ut Fabrettus [1] contendit, 104. incidisse. Hæc eo tantummodo attigi, ut intelligeretur, quænam aut suspiciones in istum lapidem, aut dubitationes in istum annum possint cadere 103. qui illo dicitur indicari; præsertim cum ipse Tillemontius alio in loco (2) ponat, anno primum 107. Parthici cognomen Trajanum mereri potuisse, quod sibi anno demum 115. magis magisque confirmavit. Quid? quod idem Tillemontius alibi (3) censuit, ad annum usque 111. istius lapidis tempus posse produci. Et mihi quidem omnia, quæ hic memoravimus, reputanti sic omnino visum est, aut PARTHICI cognomen esse inducendum, augendumque numerum Tribun. Potest. aut si retinere illud liceat sic tamen, ut hic maxime augeatur; neque Gruteri exemplar, ut ostensum est, neque notam COS. V. ullo modo pati ut ultra XV. augere possimus: quod si fiat; non annus 103. sed postremi duo menses anni 111. indicabuntur. Post quorum; non amplius; duorum mensium intervallum cum Trajanus Consulatum inierit VI. hinc est, ut minus illa me moveant, quæ Virum Eruditissimum Joannem Massonium (4) permoverunt, ut hoc in lapide non modo Trib. Potestatis, quam ipse quoque XV. legendam existimat, sed etiam Consulatus numerum censeret esse mutandum, & pro V. legendum VI. Verum hæc ἐν παρέργῳ.

Jam enim supra satis mihi præstitisse videor, quod receperam, ut Norisii rationes excuterem. Quæ tamen firmæ, an infirmæ sint, tu Vir Doctissime, pro eo quo polles, acri judicio existimabis; ego vel firmissimas existimanti pro eo, quo unice moveor, veri studio facile assentiar. Hoc enim veri studium ita mihi animos addidit ad Summorum Virorum huic tertio Frontini Consulatui adversantium rationes agitandas, ut tamen ipse qui essem, & qui contra illi, non oblivisceret. Idem veri studium ne illud quidem dissimulare me, finit, quod altera ex parte nunc demum venit in mentem, videlicet tertio isti Frontini Consulatui obstare facile posse illud idem Martialis Epigramma (5), quo demonstratur secundus. Versus enim extremi quatuor haud obscure videntur ostendere, Epigramma nondum reddita libertate, idest Domitiano adhuc rerum potiente, scriptum fuisse, & quod consequitur, alterum Frontino Consulatum ab Nerva quidem, ut oporteret, datum non esse. *Accedent*, inquit Martialis,

> *Accedent sine felle joci, nec mane timenda*
> *Libertas: & nil quod tacuisse velis.*
> *De Prasino conviva meus, Venetoque loquatur,*
> *Nec facient quemquam pocula nostra reum.*

Permirum est, in hac controversia neminem, quod sciam, versus hosce attendisse, qui illam videlicet de altero Frontini Consulatu mentionem, & continuo quidem, sequuntur; nisi forte in aliam omnino partem accipiendos crediderunt, ut Poeta hoc diceret: sub civili, mitique Nervarum imperio jam non esse timendam, ut superiore tempore sub Domitiano, sermonum ac jocorum libertatem vel in ipsam Venetam, Prasinamve Factionem. Huc autem pertinet, quod *de Factionibus aurigatorum, & studiis Principis* in hunc locum adnotavit Farnabius: *periculosum erat sub Nerone, Vitellio, & Domitiano iis favere, a quibus alieni Principes. Prasinæ autem, & Venetæ maxime favebant*. Eodemque trahere fortasse quis malit ultima verba explicationis Raderi: *nullus erit, qui nostros jocos insidiose excipiat, & deferat ad Cæsarem, nosque reos faciat, ut Domitiani temporibus contingebat*. Sed quanquam in priorem illam interpretationem propensiorem esse me, fateor; tu tamen, Vir Præstantissime, hoc etiam dispicies, & quid sit veri similius, constitues. Vale, & me, quod facis, redama.

Patavii XIII. Kalend. Quinctiles.
CIƆIƆCCXXII.

DE

(1) Ibid. p. 282. B. C. & ext. (2) Trajan. Art. 20. (3) Ibid. Art. 28.
(4) Not. in calce Gruter. pag. 324. (5) L. 10. Epigr. 48.

DE ORDINARIO FRONTINI CONSULATU

EPISTOLA II.

CLARISSIMO DOCTISSIMOQUE VIRO

PETRO PLUVENIO

E SOCIETATE JESU.

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

MIrabar quid esset, quod quæ de Ordinario Frontini Consulatu, Anatomicus ad Mathematicum, fuderam potius, quam scripseram, ea Doctissimo Viro Joanni Poleno, Collegæ meo, editione, Sapientissimis *Actorum Eruditorum* Scriptoribus laude, Tibi denique, Vir Clarissime, atque Eruditissime, Tua, neque illa brevi, consideratione in tam gravi persertim, illustrique Opere, non indigna viderentur. Sed cum hanc in ipso Volumine (1), quo me liberaliter donavisti, perlegerem; quod de illis suspicabar, de Te perspicue cognovi, hæc me omnia vestræ debere humanitati, quæ non uno loco ex Tuis erga me perbenignis verbis elucet. Quod enim ad rem ipsam attinet; pro veri studio, & publicæ utilitatis amore non obscure a meis opinionibus, institutoque dissentis. Quæ utinam in mea illa Epistola satis exponere potuissem; fortasse Tibi Æquissimo Viro aliquanto aliter visum esset.

Nam principio sic habeas velim, optasse me semper primum ne opinione ab ullo, si fieri posset, homine discreparem, deinde ne dissensum nominatim proferre cogerer. Sed Amicus summus tum rogando omnino cogebat, tum omnia, quæcunque rei declinandæ causa dicerem, vel tollendo, vel infirmando.

Dicebam, si mea Epistola vulgaretur; me pluribus visum iri Norisii sententiæ adversantem. At simul; respondebat ille, pro altera Norisii sententia stantem. Sed pro sententia, ajebam, ab ipso deserta, & pro qua nihil facile mihi venire in mentem potuerit, quod ipsi non venerit, idemque inane visum fuerit. Ille vero negabat, posteriores curas necessario semper esse sapientiores: confirmabat, non Pictoriam modo, atque Poeticam Protogenes; & Torquatos, sed cæteras Facultates omnes, excellentes interdum homines habuisse *quibus nimia diligentia nocuerit* (2), & quorum posterior labor ad prioris laudem non pervenerit: nonnulla præterea a me certe fuisse interjecta, quæ Norisius non illa quidem ignoravisse, sed non satis fortasse animadvertisse videretur. Cum autem me, meæ tenuitatis conscius, abjicerem, & quod in Epistola diserte scripseram, qui essem ipse, & qui contra Norisius, inculcarem; tum vero is graviter referre Tulliana illa (3) *non tam auctores in disputando, quam, rationis momenta quærenda esse: quin etiam obesse plerumque iis qui discere volunt, auctoritatem eorum qui se docere profitentur; desinere enim suum judi-*

(1) I Cesari raccolti nel Museo Farnese Tom. X. Tav. 3. Medagl. 8.
(2) Plin. Nat. Hist. l. 35. c. 10.
(3) De Nat. Deor. l. 1.

judicium adhibere, *id habentes ratum quod ab eo quem probant*, *judicatum vident*; ad hæc illud addere, quantam bonis Artibus, & quam diuturnam calamitatem tunc *opinio prajudicata* attulerit, *cum etiam sine ratione valebat auctoritas* (1).

Etsi hæc me, atque alia id genus urgebant; tamen simpliciter illud fatebor, unde plane quo revera animo sim, Vir Clarissime, cognoscas. Si Norisius mutationem sententiæ suæ, nulla addita ratione, proposuisset; fortasse multo apud me magis tanti Viri auctoritas, quam quas produxit, rationes, valuisset. Tunc enim novum aliquid, magnique momenti invenisse hominem, existimare potuissem, quo ad sententiæ mutationem compulsus esset. Nunc vero cum suam ne ipse quidem auctoritatem a nobis suscipi, sed rationes attendi, voluerit, quibus in sententiam hanc novam traductus sit; quid aliud facere potui quam quod in Epistola feci, ut novas hasce rationes; non antiquas; ex ordine perpenderem, aut si etiam antiquas; ut cum his novas compararem? Nec sane quidquam erat causæ, cur primam suam ab Norisio sententiam deseriam esse, ægre ferrem, aut cur pro ipsa propugnator subirem, aut denique cur rem jam satis definitam in controversiam revocarem, qui nunquam antea pro sententia prima stetissem, qui novam quandam adversus eandem, dubitationem in extrema Epistola pro veri studio proponerem, qui tandem nulla satis certa momenta rationum animadverterem, quibus aliquis rem obscuram adhuc, & incompertam extra omnem justæ dubitationis aleam revera ponere, & pro certo constituere potuisset; quando ne ipse quidem Norisius aliud denique pronunciavit, *quam Frontonem probabilius Collegam Trajani poni*. Hoc mihi igitur in ea Epistola propositum, hoc institutum fuit, non ut quidquam ego de re hac, imo nec de novis ipsis Norisii rationibus statuerem; sed has ut tantum perpenderem; judicium aliorum facerem.

In iis rationibus nulla erat ex Fastis petita, nec vero esse poterat, quando Norisius non vulgares, qui Frontonem habent, sed illos Anonymi censebat esse *omnium optimos*, qui habent Frontinum. Erat autem hæc, *Consulem II.* jam fuisse Frontonem. Verum id cum nullius veteris Scriptoris fide probetur, de Frontino autem constet; hinc mihi illud consequi visum est, non jam Frontonem non fuisse, aut omnino esse non potuisse, sed precario dictum esse a Norisio fuisse Consulem II. qui Frontinum quidem fuisse Consulem II. non precario in priore sententia affirmaverat: eaque de causa quanto firmior esset ejusmodi ratio ad illam sententiam, tanto infirmiorem esse ad hanc novam.

At enim in Fastis, a Goltzio, & Panvinio compositis, tempus adnotari videmus alterius Consulatus Frontonis. Nihil hic mihi necesse est, quod ad Goltzium attinet, quam suspecta sæpe ejus sive fides, sive diligentia fuerit, commemorare. Malo tibi credere, Vir Doctissime, qui non uno in loco adversus aliorum suspiciones hominis existimationem tueris. Sed tamen Goltzius, & Panvinius jure, an precario id suis in Fastis scripserunt? Si precario; cur attenderem? Sin jure; quibus ipsi ex fontibus hausissent, videndum erat. Et Panvinius quidem (nam Goltzius nullo prorsus sui facti laudato Auctore, nihil ibi aliud agit, nisi ut Panvinium describat). Panvinius, inquam, unde sumpserit, confitetur, quod in Fastis anno post interfectum Domitianum *ex Kal. Jul. M. Cornelium Frontonem II.* Consulem scripsit. *Domitii*, inquit, *Apollinaris*, *Fabricii Vejentonis & cet. consulum hoc anno suffectorum Plinius junior l. 9. Epist. ad Quadratum; M. vero Cornelii Frontonis Dio in Nerva, & Hadriano, & Julius Capitolinus in Marco meminerunt. Quos anno post occisum Domitianum fuisse referunt*. Quinam? obsecro. Non Capitolinus certe in Marco, non Dio in Hadriano, quibus in locis nihil de Frontone hoc nostro, nihil de his rebus. Unus igitur relinquitur Dionis, sive, ut verius loquamur, Xiphilini locus in Nerva, is scilicet locus quem semel atque iterum perpendit Norisius, & quem ego quoque ex instituto in Epistola examinavi. Num vero eo loco *referat* Dio, Frontonem *anno post occisum Domitianum fuisse* consulem, & fuisse *ex Kal. Jul.* tu ipse

(1) Ibid.

ipse, Vir Eruditissime, satis ostendis, qui cum eundem illum producas locum, non id referri ab Dione scribis; sed pro Panvinii *assertione aliquam* dumtaxat *congruentiam* trahi ex eo loco *posse*, credis. Quod si concessero; hinc illud quidem consequetur, Frontonem ex Kal. Jul. Consulem esse potuisse: certe autem fuisse sic ut in Fastis ex Dionis auctoritate sine ulla dubitatione *ex Kal. Jul.* Consul scribendus fuerit, & statuendus, non consequetur. Id autem est quod mea in Panvinio ita notabat, ut tamen simul excusaret, Epistola.

Et vero aliud est ad certissimam historiæ normam Fastos conscribere, aliud est eorum quæ ita esse, ut non esse, potuerint, conjecturas proferre. Quid enim prohibet quo minus Frontonem Consulem ex Kal. Sept. fuisse, credamus non tam dico anno post occisum Domitianum (quod nunc quibusdam placere sic video, ut in Fastos retulerint) quam eo ipso anno quo Domitianus occisus est? Num forte ille Dionis locus? Quid, si non modo non prohibeat; sed plurimum faveat? Decet autem, atque adeo oportet quæ illum de Frontone locum proxime antecedunt, & subsequuntur, diligenter attendere. Postquam igitur narravit Historicus, post cædem Domitiani Nervam esse Imperatorem designatum, & Decessoris statuas sublatas, triumphales arcus disturbatos, post hæc, nequam, quæ statim ab audita cæde Domitiani Romæ esse facta, de Suetonio (1) intelligimus; continuo illa subjicit, *Nerva autem eos qui rei facti erant impietatis, absolvit, exulesque restituit. Servos vero, ac libertos, qui insidias dominis, patronisve suis fecerant, omnes interfici, jussit, cavitque, ne iis liceret crimen ullius facinoris dominis inferre: neminem quoque impietatis, aut ritus Judaici accusari permisit. Tam multi enim per calumniam damnati fuerant, in quorum numero Seras philosophus fuit, ob eamque rem ingens tumultus concitatus erat (omnes enim accusabantur ab omnibus) ut ferant, Frontonem consulem dixisse, malum quidem esse Imperatorem habere, sub quo nemini liceat quicquam facere: sed multo pejus esse, cum omnia licent omnibus: Quibus cognitis rebus, Nerva talia fieri in reliquum tempus vetuit. Erat Nerva senectute, & languenti stomacho imbecillior*, aliisque interjectis, tum demum hoc subdidit, *Virginium* Rufum, qui *sæpe Imperator appellatus fuerat, non est gravatus collegam in consulatu assumere* ex Kal. videlicet Januariis ejus qui Domitiani mortem insecutus est, anni. Sed hæc, atque alia etiam quæ sequuntur, in præsentia mittamus; illa quæ præcedunt, spectemus, & cum iis quæ Plinius is qui primis dominationis Nervæ diebus interfuit, de illis ipsis ad Quadratum scripsit (2), comparemus.

Primum quidem, *occiso Domitiano*, cur Publicium Certum sibi accusandum statuisset, ostendit; tum vero cur non continuo fecisset, hanc causam subjicit. *Ac primis quidem*, inquit, *diebus redditæ libertatis pro se quisque inimicos suos, dumtaxat minores, incondito turbidoque clamore postulaverat simul, & oppresserat. Ego & modestius, & constantius arbitratus immanissimum reum non communi temporum invidia, sed proprio crimine urgere, cum jam satis ille primus impetus deferbuisset, & languidior in dies ira ad justitiam redisset, & cæt.* Quæ ergo Historicus dicit, *multos per calumniam damnatos fuisse, ob eamque rem ingentem tumultum concitatum esse*, cum *omnes accusarentur ab omnibus*, eadem Plinius quoque his verbis indicat, *pro se quisque inimicos suos --- incondito turbidoque clamore postulaverat simul, & oppresserat --- communi temporum invidia*. At hæc, ait *illo primo impetu*, & *primis diebus redditæ libertatis* contigisse; Historicus autem, cum ea contigerunt, *Frontonem consulem* fuisse significat. Igitur aut ego quidem plurimum fallor, aut Scriptore hoc utroque collato, intelligitur, primis illis diebus quibus per ipsam Domitiani mortem libertas reddita est, Consulem fuisse Frontonem.

Sed videamus, quæso, num Vir Doctissimus Jo. M. Catanæus rem aliter atque ego, perceperit? Sane ad ista Plinii verba hæc *commentarii* loco apposuit. *Dion scri-*

(1) in Domitiano c. 23. (2) l. 9. Epist. 13.

scribit ingentem tumultum exortum, quod Nerva principe facto statim omnes suos inimicos accusarunt, unde ferunt, Frontinum (sic enim ipse, non Frontonem, legebat) *dixisse, quod malum esset habere Imperatorem sub quo nulli liceret aliquid facere, Domitianum sane demonstrans: sed pejus sub quo omnibus omnia.* Nec vero Tillemontius [1], Vir in Auctorum sensibus, rerumque temporibus inquirendis, si quis alius, diligentissimus, unquam aliter hos Dionis, Pliniique locos intellexit. Quin imo diserte scripsit, ab Dione *inter initia* dominationis Nervæ Frontonem Consulem memorari, a Plinio autem turbulentam illam communemque accusationem accidisse narrari *primis diebus ex quo mors Domitiani* (*& electio Nervæ*) *libertatem reddiderant.*

Cum igitur ex Suetonio (2) constet, Domitianum *XIII. Kal. Octobris*, hoc est XVIII. Septembris die occisum fuisse, neque dubium sit, mox ei Nervam successisse; si quis Frontonem ex Kal. Septembr. ejus anni, & quod consequitur, tunc cum Domitianus cæsus est, & cum mox omnes primis redditæ libertatis diebus tumultuosius accusabantur ab omnibus, si quis, inquam, tunc Frontonem Consulatum (num tamen II incerte autem ab Nerva non datum) gessisse, posuerit; is Dionem non modo non adversantem, verum etiam plurimum facientem habebit.

Atque hæc non ad defensionem, sed ad ampliorem eorum expositionem scripta sunto, quæ pressius in Epistola attigi, cum aliquam ex novis Norisii rationibus perpenderem. Nam quæ de reliquis adjeceram, satis ibi exposita credo; certe a te, Vir Clarissime, præterita video. Quod si nihilominus ea tibi sententia fuerit, siquid a Norisio, aut a Panvinio precario de Frontone traditum sit, de illo amplius non esse quærendum: eo me animo esse, confirmo, ut facile possim existimare, ea in re vidisse aliquid tantos Viros, quod mihi videre non licuerit. Sed cum id siluerint ipsi; in eam partem meas dubitationes accipias velim, quasi alios, & te in primis, cujus Ingenium, & Eruditionem suspicio, & colo, etiam atque etiam rogem, ut quod illi reticuerunt, vos me, hominem veri studiosissimum, & per illorum, vestrosque labores, missis controversiis omnibus, proficiendi cupidissimum, doceatis. Cum enim vos alibi animadvertam, ubi iidem non satis firma proposuerint, aperte dissentire; necesse est suspicer, hac una in re de qua ipse dubitavi, subesse aliquid fortasse quod me quidem fugiat, a cæteris autem non ignoretur. Vale, Vir Doctissime, & mihi, quod facis, favere perge.

D. Patavii IV. Kal. Septembr. CIϽ IϽCC XXVIII.

(1) Tom. 2. P. 3. Not. 8. sur Trajan, & Tom. 2. P. 1.

(2) l. cit. c. 17.

DE QUADAM LIBRORUM M. VARRONIS PARTICULA UT LEGITUR IN VETERI CODICE EPISTOLA.

ERUDITISSIMO AC PRÆSTANTISSIMO VIRO

JOANNI POLENO

Marchioni, Matheseos Professori Celeberrimo

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

QUæ in vetusto Codice Bibliothecæ Cassinensis, Frontini Commentario de Aquæductibus, continuo, nulloque præfixo titulo, quasi ejusdem Auctoris essent, subjiciuntur, ut paulo attentius cœpi legere, statim particulam esse agnovi libri IV. M. Varronis de Lingua Latina. Qua in particula ut loca Urbis plurima, ducto a Capitolio initio, diligenter indicantur, sic mirum non est, hanc illi Frontini Opusculo subjunctam esse, quod cum ad alia, tum vero *ad locorum Urbis notitiam valet*, ut vere Joannes quoque Ludovicus Vives (1) animadvertit. Neque enim aliud spectasse qui istud additamentum adscripsit, hinc potest intelligi, quod illa, quæ proxime a Varrone sunt tradita, ut pote alio pertinentia, omisit, atque adeo in istis ipsis quæ descripsit, ob eandem, opinor, causam, de industria prætermisit nomina Junii, Nævii, Lucilii, Volumnii, quos ibi Varro laudat Auctores. Etsi vero & hæc nomina consulto, & perpauca alia fortuito omissa sunt, neque desunt, ut in plerisque omnibus calamo scriptis exemplaribus quæ diligentius descripta velles; tamen cum particula ista, illa ipsa tum satis antiqua, tum in Frontino præ cæteris fideli a te, Vir Doctissime, agnita manu, scripta sit; non erit (credo) inutile iis, qui de nobilissimi Scriptoris, & præstantissimi Operis emendatione soliciti sunt, hoc etiam exemplar inspexisse. Quod quidem intelliges vel ex iis duntaxat locis, quæ mihi licuit, homini (ut nosti) longe alia agenti, neque multis editionibus Varronis instructo, his subsecivis horis seligere.

Antiqui Oppidi Saturniæ tertium illud (inquit Varro) etiam nunc manet vestigium, *quod post ædem Saturni in ædificiorum legibus parietes postici muri sunt scripti*. De istis Legibus ædificiorum non modo silent Varronis Interpretes, quotquot memini legisse, verum ne in eo quidem Indice quem Henricus Stephanus addidit Scriptorum, & Legum quoque in his Varronianis libris memoratarum ulla mentio est, ut neque de lege prædiorum urbanorum, cujus verba paulo supra posita sunt. Credibile est, illas ad eundem fere modum fuisse, ad quem ex tabula marmorea P. Rutilio, Cn. Manlio Coss. scripta legitur apud Gruterum (2) *Operum. Lex. II. Parieti. Faciundo. in. Area. Que. est. ante. Ædem. Serapj. & cæt.* nisi quod leges quas Varro commemorat, non publicæ erant sed privatæ, si Codici Cassinensi credimus, in quo ita scriptum est: *in ædificiorum legibus privatis*. Quod quidem ultimum

(1) De trad. discipl. l. 5.

(2) pag. 208.

mum verbum etsi in meis editis libris deest; non deerat tamen in iis pervetustis membranis quibus utebatur Turnebus (1).

Aventinum Montem olim paludibus ita ab reliquis disclusum sic, ut ratibus adiri debuerit, ex iis quæ Tibullus (2), Propertius, (3), Ovidius (4) scribunt, intelligi ex parte licet. Ejus rei Varro hæc ait esse vestigia, *quod qua tum itur Velabrum, & unde ascendebant ad Rumam nova via locus sacellum Labrum*. Sic Manutii. Henricus autem Stephanus, & qui Stephanum in iis quoque locis omnibus sequitur, qui post proferentur, Dionysius Gothofredus ad hunc modum: *quod ea, qua tum itur Velabrum, & unde ascendebant ad Rumam nova via lucus est, & sacellum larum*. Verum Josephus Scaliger (5) ita hunc locum legendum esse censuit, nulla pene (quod ipse ait) licentia: *quod qua nunc itur, Velabrum: & unde ascendebant ad Rumiam, Nova Via: ubi lucus & sacellum Larum*. Quem ita secutus est Ausonius Popma, ut in hunc ipsum fere modum ediderit. Non negaverim, sic planam atque perspicuam reddi Varronis sententiam iis præsertim, qui horum Virorum interpretationem simul attenderint. Attamen cum in exemplari nostro lego: *quod ea qua tum dicitur Velabrum, & unde ascendebant ad simam novam viam, locus est qui dicitur Sacellum Labrum*; cumque animadverto in veteri etiam Turnebi (6) libro hanc fuisse scripturam: *quod ea qua tum dicitur Velabrum*: & mox *ad infimam novam viam locus Sacellus Labrum*, & huc illam quoque pertinere scripturam, quam Henr. Stephanus in ora adnotavit: *descendebant ad imam novam viam*, cum, inquam, hæc omnia attendo, ut in hisce antiquis exemplaribus menda esse non nego, ita proposita emendatio an undique probanda sit, dubito: Equidem Rumiam, seu Ruminam, ut Varro noster (7) alibi vocat, apud Romanos Deam fuisse cui facientes mulieres; non vino, sed lacte hostias spargerent, de Plutarcho (8), & Nonio (9) didici, imo ex ipso Varrone (10) scio huic Deæ sacellum fuisse, apud quod *a Pastoribus sata ficus*. Num tamen id sacellum in Urbe fuerit, vel si in Urbe, eo in loco, me adhuc fateor ignorare. Nam quod Ædicula Matris Rumæ in Regione VIII. a Panvinio (11), atque adeo ab Sexto Rufo (12) secundum exemplar a Panvinio editum collocatur; nempe hic exemplar id sequitur, cujus de auctoritate quid habendum sit, non obscure docet Nardinus (13): nec fortasse a vero longissime absit, qui ex hoc uno, cujus de vera scriptura quærimus, Varronis loco illam Matris Rumæ Ædiculam in illud exemplar irrepsisse, suspicetur. Contra si *infimam novam viam* legamus; quin hæc certus esset Urbis locus, & in ea quidem vicinia agnoscendus, dubitare nemo possit. Nam vel noster Varro in divinarum libris ut testatur Gellius (14); *Ajus*, inquit, *Deus appellatur, araque ei statuta est in infima nova via, quod eo in loco divinitus vox edita erat*. Hanc autem vocem de qua Livius (15) quoque ter meminit, *exauditam esse a luco Vestæ, qui a Palatii radice in novam viam devexus erat*: aramque propterea Ajo loquenti, *adversus eum locum consecratam esse*, testem locupletem habemus Tullium (16). Atque utinam ut ex his cognoscimus, ubi esset infima nova via, ita etiam ubi summa nova via fuerit, sic intelligere possemus, ut locum illum Solini (17), *Habitavit ... Tarquinius Priscus ad Mugoniam Portam supra summam novam viam* ab aliis veterum Scriptorum locis non ita fortassis discrepare, confiteremur. Sed hoc alii viderint; nos ad Varronem revertamur.

Reliqua, inquit, *Urbis loca olim discreta, cum argeorum Sacraria in septem & XX. partes urbis loca sint disposita*. Sic Manutii. Henr. Stephanus, *ut Argeorum Sacraria in septem & viginti partes urbis sunt disposita*. Auson. Popma, *sint disposita*; cætera ut Stephanus, nisi quod in

 Notis

(1) Adves. l. 20. c. 30. (2) l. 2. Eleg. 5. (3) l. 4. Eleg. 9. (4) Fast. l. 6.
(5) Conjectan. in hos libr. Varron. (6) loc. cit.
(7) apud Nonium de Propr. Serm. c. 2. in *Rumam*. (8) Quæst. Rom. 57. (9) loc. cit.
(10) De Re Rust. l. 2. (11) Reip. Rom. Comm. l. 1. (12) De Regionib. Urbis.
(13) Rom. Ant. l. 2. c. 5. (14) Noct. Attic. l. 16. c. 17.
(15) Histor. l. 5. c. 32. 50. & 52. (16) De Divin. lib. 1. (17) Polyhist. c. 1.

Notis, *partes urbis sint* esse censet *glossema*, eoque inducendum. Turnebi (1) vetus liber, *tum Argeorum Sacraria, in septem & viginti partes, ubi sunt disposita*. Codex autem Cassinensis; *Reliqua Urbis loca olim discreta cum Argeorum Sacraria in septem & viginti partes Urbis sunt disposita* sinceriore (ut opinor) certe faciliore, & planiore Scriptura, ut videlicet intelligamus tunc loca illa discreta fuisse, cum Sacraria hæc fuere disposita.

In Regione Esquilina, *lucus fagutatalis, & larium. Querquetulanum Sacellum & lucum Martis. & Junonis Lucinæ, quorum angusti fines: non mirum. Jamdiu enim late avaritia nunc est*. Sic editiones Manutiorum. At Stephanus, *lucus fagutalis, & lucus Mephitis, & lucus Junonis Lucinæ: quorum angusti fines: non mirum. Jamdiu enim late avaritia una est. Item lucus Larum. Querquetulanum Sacellum*. Popma; *lucus Fagutalis, & Lanum* (leg. *Larum*; imo ex *Notis* in quibus Jos. Scaligerum innominatum, ut sæpe solet, sequitur, *Virarum*) *Querquetulanum Sacellum, & lucus Martis, & Junonis Lucinæ: quorum angusti fines non mirum: jamdiu enim late avaritia una est*. Turnebus (2) legit, *lucus dicitur fagutalis, & larum Querquetulanum Sacellum, & lucus Mephitis, & mox: jamdiu enim lata avaritia via est*; verum in hac emendatione non suam sed antiqui libri fidem obstrictam esse, vult. Illud etiam alibi (3) monet, libros veteres *mefitis* habere, at se *Mephitis*, rectum putare, ut ante emendaverat Augustinus, & agnoverat Scaliger (4). Nunc Scripturam Cassinensem producamus: *lucus dicitur Facutalis, & Larum querquetulanum est, Sacellum & lucus Mefitis, & Junonis Lucinæ, quorum angusti fines, non mirum, jamdiu enim late avaritia est*. Non est negandum, menda hic quoque, & quidem apertissima, occurrere. Sunt tamen & quædam fortasse probanda, in quibus *Sacellum* illud, *& lucus Mefitis*. Nam qui *lucus Martis* edidere, non facile proferent antiquorum Scriptorum locos, quibus istam suam lectionem confirment. Publius quidem Victor (5) inter cæteros Romæ Lucos *Lucum* etiam *Mavortis* proponit, sed in recentiori Epilogi additamento, quod primum editum est a Panvinio, de cujus editionis additamentis non aliter habendum esse, ac de ipsius Sex. Rufo indicatum est, haud immerito monet Nardinus (6). Quod si etiam utrique illorum credamus; tamen neque Victor, qua in regione is lucus esset, ostendit, & Rufus in longe alia Regione, videlicet IX. *Lucum Mavortianum* constituit; non in V. in qua *Ædiculam* quidem *Martis* memorat, sed ita, ut ignores, in Esquiliis, an in Colle Viminali statuat, ut apud ipsum ibi conjunctis, sic a Varrone in hoc loco omnino sejunctis. De Sacello autem Mephitis, quod in Esquilina Regione, atque adeo qua in hujus parte esset, luculentum in promptu est Sex. Pompeii (7) testimonium. *Eam*, inquit, *partem, Esquiliarum, quæ jacet ad vicum Patricium versus, in qua regione est ædis Mefitis*, Cispius Anagninus *tuitus est*. Quod si aliquid hac in parte tribuendum est illi Urbis topographiæ, quam majori in tabula edidit Marlianus (8); huic certe lateri Esquiliarum, de quo Sextus loquitur, magis e directo respondebat, propiorque erat Esquilinus Campus, sive (ut Varro supra vocat) Puticulæ. *Extra, oppida*, inquit, *a puteis Puticulæ, quod ibi in Puteis obruebantur homines: nisi potius, ut Ælius scribit, Puticulæ, quod putescebant ibi cadavera projecta: qui locus publicus ultra Esquilias*: cui idem Festus (9), & Porphyrio Horatii interpres (10) adstipulantur. Quamobrem proclive est cum Alexandro Donato (11) intelligere eo potissimum in loco fuisse cultam Mephitim, *Deam*, ut Servius (12) ait, *odoris gravissimi*, ne ex tetrio illo, & exitiali cadaverum putescentium odore homines detrimentum caperent: itaque alio translato *communi* isto (ut Horatii (13) verbis loquar)

(1) l. cir. c. 35. (2) loc. cit. (3) Comment. in hos libr. Varr.
(4) Conjectan. cit. (5) De Regionib. Urb. (6) loc. cit.
(7) De Verb. Signif. l. 17. in *Septimontio*. (8) Topogr. Urb. Rom. c. 7.
(9) Oper. cit. l. 14. in *Puticulas*. (10) In od. 5. Epod. (11) Rom. Veter. l. 3. c. 10.
(12) in l. 7. Æneid. v. 84. (13) l. 1. Sat. 8. v. 10.

quae) *miseræ plebis sepulchro*, tum licuit, ut idem ait,

Esquiliis habitare salubribus, atque
Aggere in aprico spatiari, quo modo
tristes
Albis informem spectabant ossibus agrum.

Non me fugit, Nardinum (1), quem ut novisse hæc omnia video, sic verbi illius Horatiani *modo* vim satis attendisse, nonnihil dubito, tum de tempore, quo id sepulchrum translatum est, tum de ejus loco aliter ac cæteri, existimare: cui nos assentiri in præsentia nihil vetat, cum ipse (2) quoque Donato in eo quod diximus, nihilominus assentiatur. Neque aliam fortasse ob causam Cremonense illud *Mephitis templum* de quo narrat Tacitus in III. libro Historiarum *ante mœnia* erat constitutum, nisi quod haud longe (*extra oppidum* videlicet, ut ait Varro) Cremonensium erant Puticulæ. Quod ad Templum, vel ad ejus potius viciniam fieri potest, ut pertinuerit basis illa marmorea, his verbis inscripta.

MEFITI.
L. CAESIVS
ASIATICVS
VI. VIR. FLAVIALIS
ARAM. ET. MENSAM.
DEDIT. L. D. D. D.

Laude enim Pompeii, urbe nimirum Cremonæ vicina basim hanc inspectam fuisse, a Grutero (3) traditum est: quem ad locum Gruteri quicunque hæc adscripsit; *Mephitis templum ante mœnia Cremeræ Tacit. 13. Hist.* ille, vel (ut credere par est (ipsius potius Amanuensis, atque Typographi & in urbis nomine, & in libro Taciti indicando, manifestissime a vero aberrarunt. Sed neque prætermissionis culpa vacat Jo: Gulielmus Stuckius, qui *universæ* superstitionis ethnicæ ritus ceremoniasque complectens in sua *Sacrorum Sacrificiorumque Descriptione*, cum multo etiam ignobiliores Deos, eorumque cultum commemoret, de Mephiti ne verbum quidem facit, quam templa arasque habuisse, constat, & cui præterea peculiare fuisse alicubi litationis genus, haud difficile intelligitur ab iis qui cum Plinium (4) legerint memorantem *in Hirpinis Amsancti ad Mephitis Ædem lacum*, (vel, ut legunt alii, *locum*), *quem qui intravere, moriuntur*, tum animadvertunt, Servium (5) de eodem Amsancti in Hirpinis loco, *aquas sulphureas* habente, hæc tradere, *gravis odor juxta accedentes necat, adeo ut victimæ circa hunc locum non immolarentur, sed odore perirent ad aquam applicatæ: & hoc erat litationis genus*. Num autem hæc Servii verba (ut Medicus eruditissimus, qui nonnulla istorum ante nos attigit, Leonardus a Capua (6) videtur existimare) id significent ut victimas *intra lacum sinerent suffocari*, aquis nimirum submersas, alii dispiciant; ergo jam redeo ad Varronem.

Hæc paulo infra ex Sacris Argeorum adscribit, *Septimus mons quinticepsos lucum Pœtilium*. Ita Manutii, Stephanus, *Septimus mons quinticepsos lucum Pœtilium*; in libri ora *Petillium*. Popma, *Septimus mons quinticeps lucum Poetilium*, Cassinensis codex, *Sceptius mons quinticeps lacum poeteliiim*. Equidem non *lacum*, ut solet in hoc Codice, scribendum fuisse, sed *lucum*, non est cur dubitem; sic enim Pub. Victoris vel antiquiora illa Panviniano exemplaria in hac V. Regione habent, *Lucus Petilinus*; imo Livii quoque liber sextus (7), *in Petelinum lucum extra Portam Flumentanam* (Nardinus (8), mavult *Nomentanam*) *unde conspectus in Capitolium non esset*; item liber septimus (9) *in luco Petelino*. An tamen *Septimius mons quinticepsos* scribendum fuerit, non *Sceptius mons quinticeps*, dubitari etiam atque etiam potest, nam primum Turnebus (10) quoque ad hunc locum hæc adnotarat, *Vetus liber Sceptius mons: quod verius puto*. Deinde Josephus Scaliger (11), *frequens mendum hic inolevit. Nam male* quinticepsos, sexticepsos *scriptum est* pro quin-

(1) Oper. cit. l. 4. c. 3. (2) l. cit. c. 4. (3) pag. 96. 10.
(4) Nat. Hist. l. 1 c. 93. (5) in l. 7. Æneid. v. 563.
(6) Lez. 1. intorno alla nat. delle Mofete. (7) c. 20. (8) Rom. Ant. l. 4. c. 4.
(9) c. 41. (10) Comment. cit. (11) Conjectan. cit.

quinticeps, fexticeps, etcæt. *Neque enim primicepsis dixit, sed princiceps*. Igitur cum utroque codex hic facit in hoc quidem loco; nam & alicubi intelligitur cum illo Turnebi (1) codice antiquissimo convenire, in quo pro *Quarticeps*, vel *Quarticepsis* scriptum erat *Quarticepsois*.

Sed non sic tamen in plerisque eorum, quæ non multis interjectis, rursus ex Argeorum Sacrificiis habet, in hunc modum, *Collis Quirinalis Salutaris Quarticeps adversum est pilonarois ædem Salutis. Collis Mucialis Quinticeps*, & mox; *sexticeps in Vico in Stegano Summo apud Auradum etc.* Longum esset quæ singuli pro his ediderunt, aut edenda censuerunt, proferre, atque contendere. Non tamen reticebo, verbum *Quirinalis* ab omnibus quos ego viderim, omitti: etiam paulo ante, si excipias Manutios. Pro *Mucialis* vel *Mutialis* Scaligerum (2) ex Libro IX. (3) Dionysii legendum censere *Martialis*, & sic editum a Popma. Pro *vico in Stegano* Manutios *in stellario* (quod vetus etiam Turnebi (4) codex habebat) Stephanum autem, & Popmam, post Augustinum, *Mustellario* edidisse. Denique pro *Auradum* Manutios, & Stephanum scripsisse *Turaculum*, Popmam *Auguraculum* ex Scaligeri (5) videlicet, ac Turnebi (6) conjectura, quorum ille in antiquitus excusis; hic vero in calamo exaratis libris *Auraculum* legerat, quam ferme lectionem cum accuratissimum exemplum scripturæ attendo Cassinensis Codicis, a te, vir Doctissime, editum (7), in hoc pariter fortasse agnosci posse, non nego. Hæ tamen omnes varietates ab emendatoribus Varronis eo diligentius sunt pensitandæ, quod *Auguraculum*, exempli causa, a Publio quidem Victore illo antiquo in Regione X., idest in Palatio sub *Auguratorii* nomine collocatur; non tamen aut hujus, aut alius veteris Auctoris locum produci video, a quo in Quirinalis montis parte, seu, ut Argeorum Sacra vocant, in Latiari Colle ponatur: imo ne in Capitolio quidem a Victore (quod Turnebus (8) pariter affirmat) statui invenio. Ad eundemque modum de *Vico Mustellario* testimonia Veterum proferri, non video; quamvis Panvinius (9) in Regione hac VI. addiderit, ut *Pilam* etiam *Honoris*. Quam ut ex *pilonoris* (verbo in hoc, quo de agimus, Varronis loco a Popma; non modo a Manutiis, edito) nonnulli fecerant, velut Scaligero (10), & Stephano (11) adnotatum est; ita cæteri quod precario factum videbant, abjecerunt, & meliora quæsiverunt. Itaque cum esset quibusdam in libris *Pila naris*, ut diserte Popma (12) testatur, ac Stephanus edidit, non defuerunt qui sic legi posse crederent (13), Pilamque, Naris fluvii Statua ornatam intelligerent, precario hi quoque, non sic tamen, ut convinci tam possent, quam conjectura illa a Turnebo (14) aliquando commodior existimata, ut videlicet legeretur, *Pilam Horatiam*; hanc enim cum in foro fuisse sciret, non erat cur crederet, *potuisse e regione esse Montis Salutaris*. Fuit etiam cum idem (15) legendum putaret *ædem Honoris*; quamquam denique (16) illam cæteris conjecturam prætulit, ut rescriberetur *Apollinaris*, & *Apollinaris collis intelligeretur in quo Apollinis ædes erat*. Hanc conjecturam Turnebi non secutus quidem est Josepus Scaliger (17), quod scribit Gothofredus (18) (qui enim sequi potuisset illos Adversariorum libros, qui post sua edita Conjectanea prodiere?) sed ita ipsam anteventit, ut tamen maluerit legere *Apolineris* antiquo declinatu pro *Apollinis*: quo in loco idem verbum intulit etiam in carmen Martii Vatis, non dubitans quin *hexametro in versu vix facile locum habere possit nomen Apollinis*; & quin Livius (19) in eo carmine referendo *alienis verbis* usus fuerit, *deterso illo situ, & squallore vetustatis, ne simplex illa rusticitas versuum inquinaret delicias illas & lumen orationis suæ*. Quod quidem si Livio visum esset faciendum; longe aliter (opinor)

(1) Adversar. l. 20. c. 35. (2) loc. cit. (3) Antiqui Rom. ad An. 288.
(4) Comment. cit. (5) [6] loc. cit. [7] in Frontin. Tabula T.
[8] Adversar. loc. cit. [9] Reip. Rom. Comment. l. 1. [10] loc. cit.
[11] in marg. [12] in Notis cit. [13] Nardin. cit. l. 4. c. 6. [14] Comment. cit.
[15] Ibid. [16] & Adversar. l. cit. [17] Conjectan. cit. [18] Not. in Varron.
[19] Histor. l. 25. c. 12.

nor) id carmen propofuifset, non ad illud horridulum ut verum loquamur, & hiulcum exemplum, ad quod ferme etiam apud Macrobium (1) propofitum eft. Verum ut Scaliger in hoc divinafset; certe cum in Varrone *Apoliparis ædem* legendum cenfuit, non animadvertit, quod ipfe contra aliorum *ædem Honoris* objecerat, id contra fuam *Apolineris ædem* multo magis objici poffe. Sic enim fcripferat. *Subftituerunt hic — alii* Pila Honoris, *alii* Honoris ædem *majore imprudentia. Non enim, nifi fallor, antiquior fuit Honoris ædes, ea quæ vota eft a Cl. Marcello bello Gallico ad Claftidium. Alia autem a C. Mario ex Cimbricis manubiis dedicata fuit. Tantum vero abeft, ut utravis harum hic intelligatur ut Libri Argeorum non minus 300. annis præcedant Cl. Marcellum.* Fugit revera eruditiffimum alioquin hominem locus M. Tullii, quem locum eo quoque omnes fugiffe miror, quos five de Romanis Honoris Templis, five de M. Cl. Marcello, five de Q. Fabio Maximo Verrne fo fcribentes, ad hunc diem memini legiffe. *Vides* (inquit Cicero in II. de naura Deorum) *Virtutis Templum, vides Honoris a M. Marcello renovatum, quod multis ante annis erat bello Ligufico a Quinto Maximo dedicatum.* Hic tamen mitto locum hunc urgère Tullii adverfus Scaligerum. Multo etiam magis mitto quærere, annifne dumtaxat ccc. Marcellum præcefferint libri Argeorum. Illud unum dico, qui cenfuit, fubftitutam effe perperam *Honoris ædem* in iis libris, qui tot ante illam annis fcripti fuiffent, difpicere eundem oportuiffe, ne forte illam in Quirinali Colle ædem Apollinis quam in iis ipfis fubftituebat, multo pluribus annis libri Argeorum anteceffiffent. Quid enim, fi ne ætate quidem L. Syllæ ulla adhuc in eo Colle Apollinis ædes conftructa effet? Hoc autem videtur docere Afconius Pedianus (2), qui *eam folam tum demum* (Sylla fæviente) fuiffe *Romæ Apollinis ædem* fcribit, *quæ erat extra Portam Carmentalem, inter Forum Olitorium, & Circum Flaminium*, ut recentiores videantur, cum aliæ aliis in Regionibus fitæ, tum nominatim ædes illa Apollinis, & Clatræ quam a Victore in Regione VI. pofitam effe, non ignoro. Nam Apollinis quidem Medici nominatam ab Livio ædem etfi alibi a cæteris ftatui video; non tamen video, qui firmis argumentis oftendat, haud eandem fuifse ac illam, quæ ab Afconio extra portam Carmentalem, ac prope Forum Olitorium memoratur. Livius certe, qui *ædem Spei* (3) *extra Portam Carmentalem*, ac (4) *in Foro Olitorio* commemoraverat, cum de Porticibus quibufdam narraret (5), *& poft Spei*, inquit, *ad ædem Apollinis Medici*. Itaque Panvinius (6) has duas ædes nulla interjecta fic propofuit: *Ædes Spei in Foro Olitorio, Ædes Apollinis Medici.* Huc adde, cognomentum hoc ipfum *Medici* in illo potiffimum Templo Apollini convenifse, quod huic graffante peftilentia, *pro valetudine populi votum effe*, Livius (7) eft auctor; illud autem votum Apollini templum quicumque in Livii lectione funt verfati, & in his Nardinus (8), minime dubitant, non modo quin Romanorum omnium templorum Apollinis *antiquiffimum* fuerit, verum etiam quin ifta ipfa ædes fuerit, quam folam tum Romæ habuiffe Apollinem, teftatur Pedianus. Quod fi quis forte ex me quærat, cur unum igitur atque idem templum Livius uno dumtaxat in loco *ædem* vocaverit *Apollinis Medici*; in cæteris autem omnibus (9) *ædem Apollinis*, atque alia ejufmodi paret quæ objiciat; ille vero ad extremum fic habeat; una, an duæ ædes fuerint, mihi demum perinde effe, illud quidem hic fpectanti, ut oftendam, aut hanc, aut rationem aliam aliquam excogitandam efse, qua Pediani teftimonium tueamur, fed hoc tamen potiffimum agenti, ut intelligatur, ne id quidem Apollinis Medici templum in Quirinali Colle fuifse. Hoc autem fi minus ex his, quæ pro Afconio attigi, planum fiat; fatis certe planum fieri ex eo poteft, quod nemini adhuc, quod fciam (ut

(1) Saturnal. l. 1. c. 17.
(2) Comment. in Orat. Cicer. in toga cand.
(3) l. 24. c. 47. l. 25. c. 7.
(4) l. 23. c. 62.
(5) l. 40. c. 51. Vid. Edition. Jo Duj[illegible]ii.
(6) Reip. Rom. Comm. l. 1.
(7) l. 4. c. 25. & 29.
(8) l. 6. c. 2.
(9) l. 3. c. 63. l. 7. c. 20. l. 27. c. 37. l. 34. c. 43. l. 37. c. 50. l. 39. c. 4. l. 41. c. 21. & cæt.

(ut ne mihi quidem) venit in mentem ut templum illud procul a Tiberi collocaret, propterea quia fere omnes in Livio sic legunt: *& post Spei ad Tiberim ædem Apollinis Medici*. Quæ omnia cum ita sint; etsi Turnebum secutus Ausonius Popma (1) magis in Varrone probat *Apollinaris*, collem intelligens *in quo Apollinis ædes erant*; in eo tamen videtur aliquanto magis laudandus, quod *Pilomnaris* legi etiam posse conjecit, ut id cognomen esset Salutis hostes pellentis, quemadmodum ob hanc ipsam causam in Saliari Carmine *Pilomnoe poploe* de Romanis dictum esse, censuit Festus (2). Sed quoniam id precario conjecit Ausonius, idcirco tamdiu antiqui codices sunt excutiendi, donec lectio aliqua eliciatur, quæ simul ab eorum scriptura non longe absit, simul veterum auctoritate Scriptorum confirmetur: Qua vide, quæso, Vir Doctissime, an comprobari forte possit quod ex Cassinensis Codicis scriptura *pilonarois* de *Pilumni areis* vel *aris* scribenti hæc mihi venit in mentem. Nam Pilumnus is, qui pluribus Virgilii versibus (3), & in hos Servii Commentariis, imo duobus etiam Varronis nostri adhuc extantibus locis celebratur, altero ex libro II. de Vita Populi Romani, altero ex libris Antiquit. Rer. Divin. & Jovis filius habitus est, & non modo a Pistoribus, sed ab aliis pariter est cultus inter Deos Conjugales, & fœtæ Mulieris custodes. Ad ejusque cultum magis, magisque ostendendum pertineret etiam Cumana Inscriptio, si ut apud Gruterum (4) (non ut (5) apud Reinesium) legenda esset, videlicet.

PILVMNO . SANCTISSIMO
GENIO . MVNICIPI . SACRVM. & cæt.

Sed ut apud Rutulos, si Virgilio credimus, lucum, & vallem habuit sibi *sacrata*; ita apud Romanos (qui abnepti (6) certe ipsius Juturnæ Ædem (7) statuerunt) aras, vel areas, & in Quirinali quidem colle, habuisse, non facile, quantum nunc memini, invenire poterimus, nisi de Pilumni ætate, atque origine, non quod Virgilius fortasse omnino confinxit, sed quod docent Viri quidam eruditissimi ponamus. Itaque Festum in duobus illis, quæ paulo ante ex Saliari Carmine produximus, verbis interpretandis hallucinatum esse, affirmat post Meursium Andreas Dacerius (8); docentque ambo, accipienda illa esse de populo Pilumni &c, ut Pilumnus sit ipse Romulus, quem ita Salii Pilumnum a pilo dixerint, ut Sabini a quiri (idest ab hasta) Quirinum. Hoc si posuerimus; minus difficile erit suspicionem meam (qualis ea cunque est) quadantenus comprobare. Nam primum a Livio (9) traditum est, *Regem* illum, ut Tullius (10) appellat, *doctissimum* Numam, qui Salios *canentes carmina* instituit, eundem (11) *Sacrificia locaque sacris faciendis, quæ Argeos Pontifices vocant, dedicavisse*; ut non sit mirandum, si quo nomine in *Saliari* (ut Horatius (12) loquitur) *Numæ carmine* appellatur Romulus, eodem quoque in Argeorum Sacrificiis aliquando appelletur. Romulum autem in Quirinali colle vel Numæ temporibus cultum fuisse, ex pluribus Veterum locis inter se collatis intelligi potest. Primum videlicet ex eorundem Sacrificiorum verbis mox producendis, in quibus notiore etiam nomine *Quirini Ædes* in hoc colle memoratur. Deinde ex Ovidii (13), & Plutarchi (14) testimoniis, quæ praeclarissime illustrat non modo Sex. Aurelius Victor (15), sed Dionysius quoque Halicarnasseus (16). Ille enim statim ab Romuli excessu, *Ædem* scribit *in Colle Quirinali Romulo constitutam, ipsum pro Deo cultum, & Quirinum esse appellatum*. Hic vero, Numam ipsum voluisse, Romulum *templo, & alternis annis sacrificio sub Quirini cognomento coli*. Denique aras in Quirinali Monte habuisse Romulum, cum ex isto ipso sacrificio con-

[1] Not. cit. [2] De Verbor. Signific. l. 14. in *Pilumnoe*.
[3] Æneid. l. 10. v. 76. 618. & l. 9. v. 3. 4. [4] Corp. Inscript. p. 96. 4.
[5] Syntagm. Inscript. Antiqu. Cl. 1. n. 296. [6] Virgil Æneid. l. 10. 619.
[7] Ovid. Fast. l. 2. v. 463. & P. Victor. Reg. IX. [8] Not. in Festum.
[9] l. 1. c. 20. [10] De Orat. l. 3. [11] Ibid. c. 21. [12] l. 2. Epist. 1.
[13] Fast. l. 2. [14] in Romulo. [15] De Viris Illustr. c. 2. [16] Antiquit. Roman. l. 2.

conjici licet, tum fatis aperte (ut mihi quidem videtur) oftendit Varro, hæc poft quatuor Quirinalis Collis partes ex Argeorum Sacris, hic nominatas fubjiciens: *Horum Deorum aræ, a quibus cognomina habent, in ejus regionis partibus funt*. De prima autem earum partium in illis Sacris ita erat fcriptum, quantum ex Codicibus quos fecuti funt Manutii, & ex noftro habemus: *Collis Quirinalis terticepfos* (vel *terticepfois*) *Ædem Quirino* (vel *Quirini*). Atque hæc in loco difficillimo fufpicari aufus fum: quæ fi tu magis confirmaveris, tunc ego quoque probare incipiam; fin minus, de vera illius Scripturæ, quod quidem facio, fatebor amplius effe quærendum.

Sed ut hic locus facile emendationem defiderat; fic in alio fortaffis fupervacua eft, quem corrigendum effe putavit Scaliger; præferrim fi ut in Codice Caffinenfi legatur. Manutii, aliique fic propofuerant, *Germalum a germanis Romulo, & Remo, quod ad ficum ruminalem & hi ibi inventi, quo aqua hyberna Tyberis eos detulerat in alveolo expofitos*. Scaliger (1) autem hoc adnotavit: *Vera lectio quod ad ficum Ruminalem e Tybri invecti*. At fi hanc veram lectionem effe cenfuit, cur non illud quoque addidit: quæ fequuntur gloffema effe, ideoque inducenda? Nam fi legendum *e Tybri invecti*; quid fubjicere continuo oportet, *quo aqua hyberna Tyberis eos detulerat in alveolo expofitos*? Hæc tamen in nullis (quod fciam) aut impreffis, aut fcriptis libris omiffa funt; certe in Caffinenfi inveniuntur; quando illa contra, *& hi ibi*, unde Scaliger fecit *e Tybri* non funt pariter in omnibus. Nam Stephanus quidem ita edidit, *& hi inventi*, Popma *hi inventi*, Caffinenfis Codex habet, *ibi inventi*: quam ego lectionem valde probandam effe, exiftimo. Nam hoc ait Varro, illum Urbis locum Germalum effe dictum; quod *ibi* germani Romulus, & Remus inventi funt.

Denique extrema hujus particulæ verba Stephanus, & Popma in hunc modum propofuere: *Ab hoc quoque quatuor partes Urbis Tribus dicta: & ab locis Suburaria, Efquilina, Collina, Palatina: quinta quod fub Roma, Romilia. Sic reliquæ tribus ab iis rebus, de quibus in Tribuum libris fcripfi*. Melius profecto, quam Manutii, a quibus (ut priora omittam) poftrema ita propofita fuerant, *fic reliquæ tribus ab his, ut in tribuum libris fcripfi*. Multoque etiam melius, quam in Codice Caffinenfi, in quo hæc ita fcripta funt: *Sic reliqua trita ab his rebus, quibus in Tribum libros fcripfi*. Hæc tamen fcriptura in fuis ipfis mendis veftigia fortaffis fervat verioris fcripturæ. Nam in illo *trita* facile reliquiæ funt verbi *triginta* fic, ut Varro poftquam de quinque dixerat, reliquas triginta tribus complexus fuerit. Certe Turnebus (2), cujus cum antiquis Varronis exemplaribus fæpius hoc noftrum convenire, fupra oftenfum eft, in libris *vetuftate cariofis* ita fe legiffe, teftatur: *Sic reliquæ trig n a diebus ab his, quibus in tribuum libris dixi*. In illis autem *libros fcripfi*, fi quis veterum librariorum frequentiffimum in primis errorem, hujufque caufam attendat; is fufpicari facile poffit, latere hanc lectionem *libro fcripfi*; nifi forte ex aliquo alio qui me adhuc fugit, aut Varronis ipfius, aut alterius prifci Scriptoris loco omnino conftet, ab illo non librum, fed libros Tribuum fcriptos fuiffe.

Qui tamen locus, aliique ejufmodi, quos me requirere, fupra indicavi, fi tibi Vir Eruditiffime, in promtu fuerint, eo gratius erit intelligere, quod ita Manutiis, Stephano, Popmæ, Scaligero, aliifque fummis Varronis emendatoribus, a quibus fine erroris mei fufpicione diffentire nunquam poffim, libenter (ut foleo) adftipulabor. Vale.

Patavii prid. Kal. Quinctil. CIↃ IↃCC XXII.

(1) Conjectan. cit. (2) Adverfar. l. 20. c. 36.

IN VITRUVII LOCUM, AD TEMPUS QUO SCRIPSIT, ATTINENTEM, ET IN ALTERUM VETERIS AUCTORIS COMPENDII ARCHITECTURÆ EPISTOLA.

Ad eundem Marchionem Polenum.

HÆreo, nisi Tu forte, Vir Clarissime, aliter legis, in Vitruvio. Dices ubi? Libro 2. cap. 9. Ibi enim postquam alnum, scripsit, *in palustribus locis infra fundamenta ædificiorum palationibus crebre fixam*, — *permanere immortalem ad æternitatem*, *&* *sustinere immania pondera structura*, *&* *sine vitiis conservare*, *&c.* tum hæc subjicit. *Est autem maxime id considerare Ravennæ, quod ibi omnia opera & publica, & privata sub fundamentis ejus generis habeant palos*. Quæ cum lego, & Strabonis simul venit in mentem, qui Tiberii ævo de eadem Urbe longe alia edidit libro 5.; sic hærere me, fateor, ut propemodum suspicari incipiam, aut ea quæ modo de Ravenna descripsi, non esse a Vitruvio, aut si forte sint, non hunc libros suos Augusto, sed, contra ac plerique, nec sine multiplici ratione, creditis, alicui obtulisse posteriorum Imperatorum. Nam si, ut summus ille Geographus post Augusti obitum mandavit litteris, *intra paludes urbs maxima Ravenna posita*, *erat* adhuc *tota ligneis compacta ædificiis* (ξυλοπαγὴς ὅλη) qui fieri potest, ut in ea, vivente Augusto, *omnia opera & publica*, *&* *privata* ejusmodi essent palis, fundamentisque suffulta, quæ non modo *sustinerent immania pondera structuræ;* sed (quod diu antea exædificata opera significat) *sine vitiis* etiam *conservarent?* Exemplum igitur ad confirmandam Vitruvii sententiam ab Ravenna *maxime* petitum, non Scriptorem Augusto coævum, sed aliquem potius videtur indicare, qui postquam Claudius amplam illam, & marmoribus ornatissimam Portam, quam Auream vocabant posteri, murosque Ravennæ dederat, tunc demum viveret, sive is Vitruvius, quod alii ejus librorum loci minus credibile mihi faciunt, sive alius fuerit qui Ravennæ exemplum in ora addiderit codicis sui, unde postea sit inter Vitruvii verba translatum. Cujus si tu, Vir Solertissime, libros aliis interpolatos locis agnoveris; idem hic quoque accidisse, facilius credam.

Quod si forte quædam animadverteris a librariis inter describendum non solum fuisse in Vitruvio addita, sed interdum etiam omissa; pondus aliquod accessisse, putabo, alteri, leviculæ alioqnin, dubitationi meæ: quam ubi perpaucis adscripsero; has litterulas obsignabo.

Priscus ille anonymus Scriptor Compendii Architecturæ, quod, cum rarius esset, nec sine erroribus editum, in tuis nunc Vitruvianis Secundis Exercitationibus diligenter ex collatione etiam antiquorum codicum multo emendatius habemus, articulo 27. cum cerussæ conficiendæ rationem proponit, *Sarmenta*, inquit, *vitiosa vinea, infuso aceto in dolio sub tabulis plumbeis deponantur*. Hic primum abs te peto, ut mecum repures, an pro istis vocibus *Sarmenta vitiosa vineæ*, Anonymus forte scripserit *Sarmenta vitis aminea*. Hujus enim scripturæ vestigia mihi videor internoscere

in

in iis quæ fideliter ad hunc Anonymi locum proferś cum ex Codice Romano I. *vitiosa minea*, tum præsertim ex Vascosani Editione *vitio aminea*. Amineæ autem vitis, ejusque uvæ, & vini creberrima, ut nosti, apud Veteres mentio est non tam Græcos ut Dioscoridem, Galenum, Hesychium, quam Latinos, Catonem dico, Varronem, Virgilium, Celsum, Scribonium, Plinium, Columellam, Samonicum, Palladium, & si quos alios Rhodius ad Scribonium, Keuchenius ad Samonicum, & Cl. Gesnerus ad Rei Rusticæ Scriptores commemorarunt, quorum locos minime opus est a me tibi Viro Eruditissimo singillatim indicari. Quam si de vite aminea conjecturam non improbas; tunc hanc dubitationem expende meam, fortasse & Vitruvium, quem sæpius, hic autem certe Anonymus sequitur, in describenda cerussæ confectione libro 7. cap. 12. ut sarmenta ponit, sic vitem quoque ex qua fumi sarmenta, vellet, posuisse. Neque enim videtur quod Compendii Scriptor presse quantum poterat, ut ejus instituti postulabat ratio, non omisit: id Auctor qui fusius scriberet, prætermittere debuisse.

Hæc igitur omnia acerrimo perpendas velim judicio tuo. Nam si forte aliquid hic esse, censeas, quod probes, vel saltem quod ad meliora cogitanda excitet; per mihi jucundum erit illi non omnino displicuisse cujus præclaris adnotationibus alterum de duobus istis Scriptoribus illustratum habemus, alterum propediem expectamus. Sin contra; non ægre feram, si tecum dixeris, Amicus meus hodie cum ab suis fessus occupationibus solatium quæreret, nec prorsus tamen otiari vellet, fecit quod in Cranio olim Diogenes; versavit dolium. Vale; & me, quod facis, redama.

Pridie Idus Novembres CIↃ IↃCC LXI.

AB JO. BAPTISTA MORGAGNO

Laudationes habitæ olim, cum Gymnasiarchas, aliosve Doctoris Insignibus exornaret.

QUi sibi proponi ad laudandum malunt plenam potius, & uberem, quam tenuem, jejunamque materiam, næ illi cito sententiam mutarent, si in quo nunc ego, in eo ipsi loco versarentur. In tuam enim laudationem, Vir Illustrissime ac Generosissime, nuper in hoc Gymnasio Prosyndice meritissime, in tuam, inquam, laudationem, tanquam in viam latam quandam, atque patentem ingressuro, ab initio statim hujus, hinc atque hinc aliæ, ac porro aliæ occurrunt viæ, ut quam potissimum insistere, quam relinquere sine reprehensione possim, quo magis cogito, eo magis incertus sim.

Nam principio illa tria se offerunt quasi capita laudum tuarum, te optime tibi, te optime Nationi tuæ, te optime huic demum Academiæ præfuisse.

Jam vero si illud primum arripiam, & de te adhuc privato dicere ingrediar; vide, quot in partes meam orationem diducant multæ, eæque spectatæ omnibus, virtutes tuæ, hinc pietas, hinc temperantia, hinc mansuetudo, hinc humanitas, hinc candidus, & gratus animus, &, quod difficilius est, cum præclaro ingenio, acrique judicio incredibilis conjuncta modestia. Quid de illo dicam tuo inexplebili studio, atque amore veritatis? a cujus pervestigatione nullo te unquam tempore aut otium abstraxit, aut voluptas avocavit, aut denique somnus retardavit. Quin etiam instar refectionis existimans mutationem laboris, ab utriusque Partis Medicinæ consideratione

ne ad ægros ipsos invisendos, ab his rursus ad rem botanicam, ad anatomicam, ad mathematicam, ab hac iterum ad Theoricam nostram Medicinam redibas; redibas autem? quem si dicam, quotiescunque ego sive in Gymnasio, sive domi de illa per totos tres hosce annos verba feci, toties affuisse; nihil tuæ sim diligentiæ additurus, & latine sim, non oratorie, locuturus. Nam quantos in eo studio progressus habeas, & viderer mihi gratificari, si dicerem, neque ita cito transire possem ad laudum tuarum alterum caput quo me dudum tua vocat Inclyta Natio, cui egregie adeo præfuisti.

Quanquam & hic pariter tuorum numero impedior ornamentorum, atque virtutum. Nam primum memini, non te læta, & prospera tempore illius Muneris; sed aspera, & dura ad id capessendum impulisse: tuis consiliis, animique constantia, quam Amplissimorum hujus tum Gymnasii, tum Urbis Moderatorum auctoritas confirmavit, vestrum istum Cœtum ad pristinam integritatem, splendoremque rediisse: te mox ab ejusmodi Cœtu, Amplissimis iisdem Viris inde innuentibus, hinc, quod contigerat antea nemini, suffragia recensentibus, incredibili consensu præfectum cæteris fuisse. In quo quidem non tam accepisti beneficium, quam dedisti. Quippe rem communem egregie procurasti, auxisti bibliothecam, & tuos (quod caput est) Germanos in optimis studiis, cæterisque virtutibus tui similes aut servasti, aut effecisti. Dum te enim imitari, te subsequi student, ideo omnes mores eosdem, quia omnes tuos habent. Quo uno factum est, ut cum & ipsis, & omnibus sis carissimus, æternumque desiderandus; non tamen, etsi Munere te abdicasti, aut ab illis, aut ab hoc Gymnasio desidereris.

Cujus tu Magistratum (quod de tribus caput erat postremum) ut merueris, ut ceperis, ut gesseris, quis possit digne oratione complecti? Ego sane, cui sicut ab initio dixi, tuæ laudationis difficilius est exitum, quam principium, invenire, satis habebo hæc quoque carptim, breviterque perstringere, hic etiam commemorantis, quod vix possum, quam laudantis, quod pro meritis nullo modo possum, similior. Magistratum sic gessisti, ut unus ex Veteribus illis, & Priscis, consilio, diligentia, integritate, & difficillimis temporibus prudentia, ac dexteritate singulari. Magistratum sic cepisti, ut in novo Honore nihil præter nomen; & insignia novum fuerit. Primus tu titulis, & fascibus; at modestia, studio, & erga Professores tum singulos, tum universos reverentia par cæteris: & hoc tantum cæteris major, quod melior. Magistratum denique sic meruisti, ut qui maxime. Nam si, ut Plinius inquit, tunc verissime judicatur, meruerit quis Honorem, necne, cum adeptus est; quanto de te facilius judicium homines fecerunt, cum gesseris! Fecerunt autem honestissimum de te judicium cum cæteri omnes, tum non ita pridem Viri Gravissimi, Amplissimique hujus Gymnasii Moderatores, hodie vero Celeberrimum hoc, Sapientissimumque Collegium. Horum igitur perhonorificis Litteris, horum autem cunctis suffragiis, ceu auspiciis optimis præeuntibus, injuncto mihi extra ordinem munere nunc fungor, *& Doctor. Pileo &c.*

Quod reliquum est, Deum O. M. veneror, ut te semper tui esse similem, velit, utque his præclaris initiis reliquæ tuæ vitæ partes respondeant. Hoc majus precari nihil possum.

Quæ ab Deo O. M. diu multumque duo sum precatus, alterum, ut Germanorum Inclyta Natio, quæ Academiæ huic nostræ magno semper ornamento fuit, pristinum ad numerum, splendoremque rediret, alterum, ut quorum ego amore, atque officiis auctus ornatusque essem, iis aliquam referre gratiam possem; ejus utriusque voti cum me esse compotem factum, vehementer gaudeo, tum vero per te esse factum, Illustrissime, ac Generosissime Prosyndice, magis gaudeo, & incredibilem in modum lætor.

Quod enim hoc anno Cœtus iste vester nobi-

nobilissimus frequentia lectissimorum Adolescentum, huc ex omnibus Germaniæ partibus confluentium, tanta floruerit, quantam intra plures annos fuisse, non memini; id nimirum non tam Magistratus tui felicitati, quam assiduitati, diligentiæ, nomini, cæterisque virtutibus, & ornamentis tuis acceptum est referendum.

Dici enim non potest, ad illam rem quam utile fuerit, te nunquam hinc sive commodi, sive negotii causa secessisse; contra assidue diligenterque præsto semper fuisse iis qui advenirent, benigne excipiendis, qui prætergressuri fortasse erant, blande retinendis, utrisque pariter fovendis, protegendis, juvandis.

Neque dubium est, quin huc aliquos ipsa tui nominis notitia adduxerit. Multi enim te noverint, necesse est, qui in Herbipolitana, Ingolstadiensi, aliisque Germaniæ Academiis tuæ istius indolis, quæ sane est magna, & ingenii, quod erectum, atque acerrimum obtigit, specimina edideris.

Aliis autem quibus minus forte per te ipse notus esses, Amici, Affinesque tui Viri Ornatissimi, & non una in Civitate Spectatissimi, ignotum esse, non sinebant.

His cum tu curis, atque ornamentis vestrum istum Inclytum Cœtum ad pristinam frequentiam, splendoremque revocaveris, cumque ego Germanos tuos, atque adeo nostros cum cæteris virtutibus præditos, tum vero in primis gratissimos expertus sim; non est mihi dubitandum, quin ita ipsi omnes sentiant, nihil sibi jucundius, nihil optatius a me fieri in præsentia potuisse, quam ut laudibus tuis reliquis sepositis, in hac una insisterem, & hanc præ cæteris celebrarem.

Id ipsum autem ut possem, a te mihi datum est, quando Honorum, tibi ab Sapientissimis hisce, Gravissimisque Patribus summo consensu decretorum, Insignia a me potissimum (quæ tua in me semper fuit Humanitas) tradi, concupisti, Amplissimi autem, Præstantissimique Rei Litterariæ Triumviri, ut tibi bene, & ex eorum sententia gesti Magistratus testimonium darent, jusserunt.

Injuncto ergo extra ordinem munere jam fungens, *Doctor. Pileo &c.* Faxit Deus, ut cujus opera tam bene de me merita Natio rursus floruit, is ingenio, existimatione, honoribus florere nunquam desinat.

Quod posui in ea Oratione quam in Florentissimo hoc Gymnasio primam habui, non posse hominem, in Juris Prudentia rudem prorsus ac peregrinum, non posse, inquam, in Medica Facultate undique perfectum, & absolutum existere; id confirmatum nunc esse auctoritate, judicio, exemploque tuo, maxime lætor, Illustrissime, & Generosissime Prorector, & Syndice. Etsi enim de legitimo partus tempore, de notis virginitatis, de ictibus, & vulneribus, de veneficiis, de morbis vel simulatis, vel redhibitioni locum facientibus, vel tormenta quæstionesque prohibentibus, de aliisque hujusmodi sexcentis & persæpe Medicos a Magistratibus consuli, & multo aptius, atque prudentius respondere eos qui Legum non sint ignari; etsi, inquam, id ita est per se certum, ut quod certissimum; nihil tamen novo isto exemplo tuo accidere aut opportunius poterat ad commonendum, aut efficacius ad persuadendum, aut denique illustrius ad excitandum.

Nam primum Itali quidem Medici illi Veteres, & Avorum nostrorum æquales, in hac ipsa re sibi esse elaborandum, existimabant. Hinc Fortunati Fidelis de Relationibus Medicorum, hinc Baptistæ Codronchii, & Pauli Zacchiæ Methodus Testificandi, & Quæstiones Medico-Legales extitere. Nostra autem, & Patrum ætate hujus generis exempla ferme extra vestram Litteratissimam Germaniam non reperio. Vester enim Medicus fuit Joannes Daniel Horstius, qui Zacchiæ Quæstiones adauxit, vester est Michael Bernardus Valentinus, qui Pandectas Medico-Legales collegit, vester est denique Joannes Bohnius, qui non solum de Vulnerum Renunciatione post vestros Corbæum, Suevum, Sebizium egregie scripsit, sed & omne Medici Forensis offi-

officium complexus est. Hoc tu usus Præceptore ita Rei Medicæ operam dedisti, ut Juris Scientiam non prætermiseris. Cui rei testimonio est primum typis edita Disputatio Medico-Legalis, quam in Celeberrima Lipsiensi Academia ante hos tres annos habuisti, doctrinæ, & æquitatis plenissimam, deinde inter eos qui in hac nostra Legum studiis operam navant, ita gestus a te Magistratus, ut magis Juris Prudentiam, an Medicam Facultatem amares, omnibus quidem dubium fuerit; quin utriusque Insignia tibi merito deberentur, nemo dubitaverit.

Quod si hoc exemplo per alium quemcumque hominem ex Germania, quo de Italia olim migraverat, tam opportune reducto æquos rerum æstimatores permoveri convenit, te reducente! Cum enim tu isto excellenti ingenio, isto acri judicio, ista singulari prudentia, ista præclara eruditione instructus, domestica, atque adeo paterna institutione expolitus, in Celebri non una Germaniæ Schola versatus, existimaveris tamen, eorum quæ in Medicum cadunt, officiorum te mancam quodammodo atque imperfectam cognitionem habiturum, cui Legum scientiam non adjunxisses; quisnam in posterum putet, se numeris omnibus absolutum Medicum fore, qui omnem Juris notitiam neglexerit?

Est autem exemplum hoc tuum eo etiam magis efficax, quod illustrius. Nam primum in libera, & præstantissima Urbe, nobili genere es natus, Patre Viro Clarissimo, Doctissimoque, qui Rem Physicam, atque Poeticam magna cum laude in eo Gymnasio profitetur, Consanguineis Viris Amplissimis ac Ornatissimis ex eorum Ordine qui Rem vestram Publicam administrant. Quo nisi te loco natum scirem; ex moribus tamen facile agnoscerem, ea enim humanitate, mansuetudine, gravitate, constantia, liberalitate, fide, innocentia Magistratum gessisti, ut te ad has Virtutes non doctum, sed factum, non institutum, sed generatum esse, patefeceris. Itaque plusne ornamenti Illustri huic Muneri attuleris, an acceperis, dubium reliquisti. Illud vero est certissimum, te omnium de te opinioni ita respondisse, ut si unquam alias Gymnasium hoc expotavit, licere, ut olim, bene de se meritis Prorectoribus statuas ponere; nunc præsertim exoptet: ut Amplissimum hoc, Gravissimumque Collegium nunquam libentius, nunquam majori consensu suffragia tulerit: ut Illustrissimi atque Excellentissimi Rei Litterariæ Triumviri in iis quibus modo paremus, Litteris honestissimum de te judicium fecerint: ut denique Illustrissimi atque Excellentissimi hujus Inclytæ Civitatis Moderatores cum pro eorum summo utilitatis publicæ studio tuas alias omnes actiones probaverint, tum hodiernam hanc præsentia sua honestare voluerint. Quibus etiam benigne annuentibus, atque auspicia ista sua semper fausta, ac felicia præbentibus, injuncto extra ordinem munere jam fungor, *& Dolor. Pileo &c.*

Deus O. M. qui cum Vir Clarissimus Parens tuus iisdem his Philosophicis, & Medicis Insignibus hoc ipso loco ornaretur, Majorum nostrorum votis annuit, is nostra modo rata habeat, atque adeo faxit, ut ex te nova sæpius tam opportuna, tam efficacia, tam illustria exempla proveniant.

Si quantum & locus hic ad laudandum ornatus, & tu laude dignus es, Vir Nobilis, atque ex Amplissimo hoc Collegio jam pridem Philosophiæ, nunc etiam Medicinæ Doctor Meritissime; tantum mihi temporis ad commentandam laudationem dedisses; hinc non pro meritis quidem laudatus, attamen haud omnino illaudatus discederes.

Sed cum nihil ex hoc loco, & nihil item de tuis laudibus, nisi aut perfectum ingenio, aut elaboratum industria dici conveniat, ego vero si quid in dicendo possum, non ingenio, sed diligentia possim, hæc autem, nisi tempus datum sit, nihil valeat; de tuis laudibus invitus sileam, necesse est.

Neque hæc eo dico, quod verear, ne forte

forte ægre hoc feras ſilentium meum, qui contra ſic exiſtimem, me idcirco a tua modeſtia in has anguſtias temporis eſſe concluſum, ne quidquam huc afferre ad laudandum poſſem, niſi laudandi voluntatem.

Sed eo dico, ut omnes intelligant, quid ſit quod ſilentio cogar prætermittere tuam iſtam ſingularem humanitatem, cæteroſque optimos ac probatiſſimos mores, ſtudia a puero in præſtantiſſimis diſciplinis, ipſaque in primis Philoſophia collocata, & cætera ornamenta omnia, ob quæ ante hos tres annos in hoc Ampliſſimum Collegium es cooptatus, eam ipſam denique operam, quam Rei Medicæ ſtudio dediſti, quæ quanta, & quam felix fuerit, vel hoc hodiernum horum omnium Doctiſſimorum Patrum honeſtiſſimum de te judicium ſatis oſtendit.

Nunc quando laudatione minime poſſum, at his ſaltem quibus poſſum, quibuſque adeo ſummo quodam, atque incredibili Sapientiſſimi hujus Cœtus conſenſu jubeor, te Medicæ Facultatis Inſignibus exorнabo, &c.

JO. BAPTISTÆ MORGAGNI
IN SCRIPTORES REI RUSTICÆ
EPISTOLÆ QUATUOR.

EPISTOLA I.

AD CELEBERRIMUM ET DOCTISSIMUM
VIRUM
JACOBUM FACCIOLATUM
JOANNES BAPTISTA MORGAGNUS.

QUæris ex me, Vir Doctissime, pluribus de locis Columellæ, ut in plerisque hujus editionibus proponuntur, quid sentiam. Ego vero & de iis, & de Palladii quibusdam, & de nonnullis etiam Varronis quid suspicer, ita scribam, ut judicium non interponam meum, sed exquiram tuum. Neque enim in Re Anatomica, aut Medica, in quibus ob assiduum, opinor, studium, susceptosque a puero labores usum aliquem habere videor, sed in media Philologia versabimur, in qua ut pene adhuc hospitem, aut certe tironem esse me, fateor; sic te esse principem, atque signiferum, negare non potes. Huc illud accedit, me præter sex, septemve illas, quas memorabo, eorum Auctorum editiones, aliam prærerea vidisse nullam, cum tu in vestra ista amplissima Bibliotheca, quam utriusque nostrum Patronus Beneficentissimus GEORGIUS CARDINALIS CORNELIUS, ad scientias, bonasque omnes artes fovendas, promovendas, ornandasque natus, insigni nuper accessio, ne locupletavit, multo plures facile habeas. Sed illud inprimis etiam inculcem necesse est, me nunquam hos Rei Rusticæ Auctores in manus sumsisse, ut emendarem; sed cum aliud in alio inquirerem, subinde in certis, in quos incideram, locis hæsisse, itaque nunquid forte vitii, & quid subesset, sic inter legendum quæsivisse, quod visum fuerat, nonnunquam, ut fit, adnotavisse. Hæc igitur quæ ne relecturus quidem fueram, nisi pro tua humanissima de me opinione petiisses, nunc tibi ex ordine describam, non alicujus adsciscendæ laudis gratia, sed tuæ sententiæ requirendæ.

Et primum Columella (ab hoc enim incipiam de quo tu potissimum quæsivisti: ejus autem verba, ut cæterorum quoque, adscribam fere secundum Gryphianam editionem A. 1548.; hac enim, ut multo frequentiore, contigit ut initio uterer (*)) §. 1. Col. 1, 8, 8 & 11, 1, 21. Columella

(*) *Loci Columellæ hinc, & deinceps indicantur, ut cæterorum quoque Scriptorum Rei Rusticæ, quemadmodum illi dispositi sunt in elegantissima horum Editione Lipsiensi Ann. 1735.*

Is igitur postquam libro I. cap. 8, *Villicus*, inquit, *exhortandus est ad instrumentorum, ferramentorumque curam, ut duplicia, quam numerus servorum exigit, refecta, & reposita custodiat, ne quid a vicino petendum sit*; continuo hujus rei causam ita subjicit: *quia plus in operis servorum, quam in pretio rerum ejusmodi consumitur*.

Quibus in verbis fieri potest ut nihil desit; si cui tamen sententia videretur paulo obscurior, quam ferat perspicui alioqui scriptoris consuetudo; animadverti unde petere verbum posset quo suppleret, illustraretque sententiam ex lib. videlicet XI. cap. 1. Ibi enim Columella ejusdem praecepti eandem causam ita proponit: *quia plus in operis servorum avocandis, quam in pretio rerum ejusmodi dependitur*. Cum autem utrobique continuo addat, quibus vestibus adversus frigora, & imbres familia munienda sit; scribatque primo in loco: *pellibus manicatis, centonibus confectis, vel sagis cucullis*; in altero *pellibus manicatis, & sagatis cucullis*; scire ex te velim, utram magis probes scripturam, an utraque repudiata iis adstipuleris qui sic videntur legisse, *sagis, aut cucullis*, vel potius Ferrario nostro (de Re Vest. Part. 2. lib. I. c. 22.), qui malebat, *sagis cucullatis*. §. 2. Col. 1, 8, 19. Nam haud longe a fine ejusdem capitis, ubi scriptum est: *Fœminis quoque fœcundioribus, quarum in sobole certus fuerit numerus, honorari debet, otium nonnunquam, & libertatem dedimus*; non dubito quin concedas aliquid aut addendum esse, ut exempli causa particulam *si* ante *fuerit*, aut delendum, velut istud ipsum *fuerit*, quod quidem in Juntina editione non invenio, cum meæ reliquæ constanter sic habeant, ut descripsi. §. 3. Col. 2, 4, 9. Libro II. cap. 4. ubi præcipitur, quibus temporibus iterum, tertioque arare oporteat colles pinguis soli, cum ita legam: *de Aprili medio usque in solstitium iterandi; tertiandique . . . Septembri, circa aquinoctium, ac totidem operis, quot uliginosi campi, excolitur jugerum talis agri*: fateor non videre me, qui fieri potuerit, ut neque Jucundus Veronensis, neque is qui ab hoc emendatos Rei Rusticæ Auctores Venetiis (Anno 1514.) edidit, Aldus Manutius, neque Nicolaus Angelius, cujus emendationem in iisdem Auctoribus Florentiæ (An. 1521.) vulgandis secuti sunt Hæredes Philippi Juntæ, neque Coloniæ (A. 1536.) Joannes Gymnicus, neque Parisiis (A. 1543.) Robertus Stephanus, neque semel, iterumque Lugduni (A. 1537. & A. 1548.) Sebastianus Gryphius (horum enim utor Columellæ editionibus) fateor inquam, non videre me, qui potuerit fieri; ut ne unus quidem horum tot, tamque exercitatorum hominum animadverterit, nisi illa distinctionis nota quæ ante vocem *Septembri* est post *æquinoctium* transferretur, duas Columellæ depravari sententias: quod non te modo, sed quicunque in ejus, ac Palladii lectione vel mediocriter versati sint, statim perspecturos esse, confido. §. 4. Col. 2, 8, 5. Sed ea tantum quæ sunt ad finem capitis 8. legisse satis est, ut intelligatur in isto loco: *Tremellius quidem asseverat priusquam impleverit, ab avibus aut formicis sata esse; ubi æstivis serenitatibus ager aret*; non *impleverit* cum aliis quos modo nominavi, sed *impluerit* cum Angelio, esse scribendum. §. 5. Col. 2, 11, 5. Verum ne hic quidem satis diligens fuit in eo loco de Medica herba describendo quem habemus cap. 11. . . . *Tardius messem primam ejus facere oportebit, cum jam seminum aliquam partem ejecerit. Posteaquam voles teneram, cum prosiluerit, desecare licet, & jumentis præbeas*. Nam, ut cæteri, duo illa verba *Postea quam* in unum compulit non sine sententiæ obscuritate. Id enim voluit Columella quod is, qui ipsum plerumque exscripsit, cum idem præciperet de Medica, litteris mandavit, Palladius (de Re Rust. l. 5. tit. 1. §. 3.): *Prima messis ejus tardius fiet, ut aliquantum semen excutiat. Cætera vero messes quam volueris cito peragantur, & jumentis præbeantur*. §. 6. Col. 3, 2, 18. Libro autem III. cap. 2, ubi de uvis apianis hæc legimus: *vini dulcis, sed capiti, nervis, venisque non apta, nisi mature lectæ: pluviis, ventisque, & apibus afferunt prædam*; major ista distinctionis nota, quæ ante *pluviis* est, ante *nisi* videtur transferenda.

Nam cum vina ob acida præsertim corpuscula nervis officere credantur, acidio-

ta autem sint, quo maturius leguntur uvæ; non apparet, nervis apianas non esse aptas, nisi mature legantur: contra autem præclare intelligitur; easdem pluviis, ventis, apibus esse obnoxias, nisi mature sint lectæ, propterea quia sunt *præcoquis fructus*, quod modo ab Auctore dictum fuerat.

§. 7. Col. 3, 10, 17. Sed hæc planiora illud; difficilius, quo emendari modo possit decimum caput, quod me fateor haud semel legisse cum propter alia, tum vero ob hæc, quæ sane sunt dicta & pulcherrime; & vere §. 9. *Videmus hominibus inspiratam velut aurigam rectricemque membrorum animam, sensusque injectos ad ea discernenda, quæ tactu, naribus, auribusque, & oculis indagantur.*

Linguam videlicet omisit non oscitanter, sed perite; quod ejus munus multo manifestius, quam narium, aurium, & oculorum, in tactu quodam consistat, quod nostris temporibus per ipsam quoque Anatomen est comprobatum. Et paulo post: *Nec generandi quidem data est facultas manibus, aut plantis, sed quod hominibus ignotum voluit esse genitor universi ventre protexit, ut divina præditus ratione rerum æternus opifex quasi quibusdam secretis corporis in arcano atque operto sacra illa spiritus elementa cum terrenis primordiis misceret, atque hanc animantis machinæ speciem effingeret.* Jam vides, opinor, quæ me hominem philosophum res induxerint ad Columellam pervolutandum; sed & alias postea memorabo. Nunc mendum, quod huic capiti in meis quidem cunctis insedit editionibus, videamus. Eos Auctor jubet in terram deponi malleolos, quos uvarum feracissimos esse, constet; *tanto*, inquit §. 17. *magis quod compertum habeamus, naturali quadam malignitate desciscere interdum, quamvis diligenter prolata semina, idque nobis poeta velut surdis veritatis indulget dicendo:*

„ Vidi lecta diu, & multo spectata labore
„ Degenerare tamen, ni vis humana quot-
„ annis
„ Maxima quæque manu legeret, sic o-
„ mnia fatis
„ In pejus ruere ac retro sublapsa referri. „

Quod non tantum de seminibus leguminum, sed in totam agricolationis rationem dictum esse intelligendum est. Quid tandem, obsecro te, istis in versibus *indulget* nobis Virgilius? atque adeo *surdis veritatis* quid est indulgendum? Non contra potius inclamandi hi sunt, & clare, disserteque admonendi? Quod quidem & facere Virgilium constat, & Columellam significare credendum est. Itaque nisi tu, Vir Doctissime, dissentis, ipsum non *indulget*, scripsisse, arbitror, sed *inculcet*; quæ vox, ut vides, cum facile depravari sic potuit; tum non solum toti isti sententiæ, sed & modo quo istic Columella utitur, non indicativo, ut Grammatici loquuntur, sed subjunctivo præclare convenit. Quin etiam fortasse eo verbo voluit quodammodo indicare, sibi minime excidisse, in superiore quoque libro (cap. 9. §. 12.) eandem ab se curam in eligendis seminibus commendatam, eosdemque versus quatuor esse propositos.

§. 8. Col. 3, 11, 4. In proximo autem capite 11. aliquid deesse apparet iis in verbis: *totum solum sicco fimo, aut si id non sit, alterius generis quam recentissimo stercorari*. Etsi enim cum in libro 4. cap. 8. (sect. 3.) hæc legimus: *aliquid fimi, vel si est commodius, columbini stercoris*; intelligere videmur, fimi nomine certum aliquod vel genus vel discrimen stercoris a Columella significari; cum tamen priora illa omnia verba relegimus, sententiam nihilominus imperfectam deprehendimus, nisi cujus animantis siccum illud fimum esse debeat, adjiciatur.

§. 9. Col. 3, 21, 4. Etsi vero in cap. etiam 21. desiderari quidpiam videtur in eo loco: *Nam & paterfamilias libentius ad spectaculum rei suæ, quanto est ea luculentior, descendit; & quod de sacro numine poeta dicit, Et quocunque Deus circum caput egit honestum. Verum quocumque domini præsentis oculi frequenter accessere, in ea parte majorem in modum fructus exuberat*; tamen velim consideres, possintne omnia videri integra, si ne una quidem litterula adjecta, ita scribamus, distinguamusque: *honestum, verum; quacunque domini præsentis oculi frequenter accessere, in ea parte &c.* aut etiam sic: *honestum, verum quocunque domini*

præsentis seculi frequenter accessere; in ea parte &c. nam post *verum* satis facile est, aut *est etiam*, & *enim* ante *parte* intelligitur.

§. 10. Col. 4, 10, 3. In Libro IV. cap. 10. ubi legimus: *Sed nec utique verno omnibus regionibus melior putatio est: nam ubi cœlum frigidum est, ea sine dubio eligenda est. Ubi vero aprica loca sunt, mollesque hyemes, optima & maxime naturalis est autumnalis;* equidem non modo pertinaciter non negaverim, scriptum a Columella esse *verna*, sed etiam hanc melius respondere agnoscam voci quæ consequitur, *autumnalis*. Attamen *verno* scribi nullo modo potuisse, non antea concedam, quam dilucide ostensum mihi sit, perperam scriptum esse a Palladio (lib. 3. tit. 12. f. 7.) *ubi multæ sunt vineæ dividantur; & pars earum, quæ Septentrionem respiciet, verno putetur; alia pars adversa clementioribus plagis, recidatur autumno.* Nimirum videtur hic intellexisse *tempore* quod vel ibi fecit Columella, vel paucis quoque ante versibus, ubi legitur: *Nobis neque angusta putatione coercenda semina videntur; nisi si admodum invalida sunt, neque utique verno recidenda;* pro *verno* rescribendum est *verna;* nam vox quidem *tempore* longius abest, quam ut putem ad eam respexisse.

§. 11. Col. 4, 25, 1. Capiti autem 25. subjecta vinitoriæ falcis figura in plerisque editionibus formæ non respondet, quæ in eo capite descripta est. *Securim* namque (ut hoc unum attingam) ita pingunt, non ut *semiformis lunæ speciem*, sed ut triangulum repræsentet. Una ad descriptionem videtur accedere Juntina, Aldina enim etsi non quantum aliæ ab Juntinæ forma discrepat, in eo tamen loco *securim* addit, ut hæc *rostro* nullo modo *superposita*, sed omnino supposita sit.

§. 12. Col. 4, 32, 5. Sed in extremo etiam capite 32. eadem Juntina cæteris videtur esse anteponenda. Neque enim de arundineto sic verba illa exhibet: *ceditur deinde post brumam. Nam usque in id tempus incrementum capit, ac tum compescitur; cum obrigant hiberno frigore. Fodiendum quoties & vineta; sed ad hunc modum; cum obriguit hiberno frigore. Fodiendum &c.* qua postrema distinctionis nota Robertum quoque Stephanum uti video.

§. 13. Col. 5, 7, 3. Etsi vero in Libro V, qui me loci, nec pauci ii quidem, morati sunt, eodem omnes modo in meis cunctis editionibus leguntur; vix tamen dubito, quin plerique saltem eorum sint aliter scribendi; velut hic capite 7. *Cætera simili ratione, atque in arbusto Italico administrantur, ut vites longis scrobibus deponantur; ut eadem diligentia curentur, atque in ramis deducantur;* sic potius *curentur, atque in ramis deducantur;* quem videlicet ad modum cum de *Italico arbusto præciperet*, paulo ante (cap. 6. pag. 190.) dixerat: *vitem in ramos diducere.*

§. 14. Col. 5, 8, 3. sq. Longe difficilior mihi est alter locus ex cap. 8. *Olearum, sicut vitium plura genera esse arbitror, sed in meam notitiam decem modo pervenerunt, Pausia, algiana, Liciniana, Sergia, Nevia, culminia, orchis, regia, circites, murtea. Ex quibus bacca jucundissima est pausia, speciosissima est regia, quæ potius escæ, quam oleo est idonea. Pausiæ tamen oleum saporis egregii, dum viride est, vetustate corrumpitur. Orchis quoque, & radius melius ad escam, quam in liquorem stringitur. Oleum optimum Licinia dat, plurimum Sergia, omnisque olea & major fere ad escam, minor oleo est aptior.* Primum quæro an istud ultimum & inducendum sit. Quæro deinde, cur *radius* inter decem illa genera non memoretur. Nam num forte scriptura vitiata sit, & pro *radius* legendum sit *regia*, ne suspicari quidem possumus, tum quia de *regia* id iterare non oportebat, quod modo traditum fuerat, tum quia *radium* inter oleas non modo Cato (de Re Rust. cap. 6. f. 1.), Virgilius (Georgic. l. 2. vers. 85.), Plinius (Natur. Hist. l. 15. c. 3.) Palladius (l. 3, 18; f. 4.), sed & Columella ipse diserte numerat libro de Arboribus cap. 17. (f. 3.) *Optima est, inquit, olea Liciniana, pausia secunda oleo, esca orchis. Sunt & regia & radii, quæ neque specie neque oleo sunt tam gratæ, quam quas supra diximus.* Vides ut dilucide *regiam* ab *radio* distinguat.

Itaque ne solertem alioqui scriptorem usque adeo immemori ingenio fuisse cogitemus; ut tanquam Curio ille pater cum decem modo proposuisset genera, undecimum addere potuisset; relinquitur, ut horum alterutrum suspicemur: scilicet aut inter illa decem genera Columella posuit radium, sed alio quodam nomine, ut puta algianæ, vel Neviæ; nam circitis quidem, & fortasse etiam murteæ eam esse figuram, vocabula ipsa indicant, ut idem ac radius esse non possint; reliqua autem sex genera memini simul cum *radio* legisse memorata, sic ut *radium* ab ipsis differre intelligeretur. Aut in eorum decem generum enumeratione genus aliud aliquod perperam a librariis duplicatum est, & sic radii nomen (quod a Virgilio, Plinio, Palladio, Columella ipso continuo post Orchitem subjici solet) ut denarius ille numerus constaret temere expunctum. Cujus suspicionis ansam dant quæ Dalechampius notavit ad Plinii caput 3. lib. 15. *Columellæ*, inquit, *olivarum decem genera*, *Pausia*, *Licinia*, *Sergia*, *sive Regia*, *Radius*, *Nevia*, *Culminia*, *Corninis Plinio*, *Orchites*, *Algiana*, *Murtea*, *Circites*, *Contia Plinio*. Quod autem non sine ulla ratione scripserit *Sergia*, sive *Regia*, ostendunt hæc in eodem capite verba Plinii; *Licinia*, *Cominia*, *Contia*, *Sergia*, *quam Sabini regiam vocant*. Num tamen Sergia, quam Sabini regiam vocabant, a cæteris, etiam ac præsertim a Columella, eodem nomine appellaretur, plurimum dubito, quando hanc quidem inter *minimas* recenset Plinius (loc. cit.), qui non multo post *grandissimas* esse, dicit, quæ regiæ vocantur, *ab aliis majorina*, *ab aliis phaidia*. Denique illud potissimum quæro, quomodo locus is, quem ex libro de Arboribus protuli, ita discrepet a superioris sententia, ut quod in hoc genus esse omnium speciosissimum dictum est, in eo *speciei* ipsius gratia spectata, tribus generibus postponatur. Num quod Columella, non baccarum, ut in priore, sed ipsius arboris speciem, pulchritudinemque respexerit? An quod irrepserit mendum aliquod? An quod liber de Arboribus non sit Columellæ? qua de re nimirum ambigitur in illa ipsius vita, quæ a Gryphio, & Stephano cum ejus scriptis edita est: In qua tamen de eo vicissim non ambigitur, quod multo minus certum est, Columellam videlicet scripsisse librum lustrationum sacrificiorumque priscorum pro frugibus, quem tantummodo constat promisisse (lib. 2. in fine) (2, 22, 5 & 6). Sed quanquam etiam Aldus major illa ipsa de re dubitaverit (Epist. ad Lector. ante Auctores Rei Rust.), neque ego audeam quidquam certi proponere; eo tamen facilius videor animum inclinare, ut suspicer, scriptum principio fuisse hunc librum de Arboribus a Columella, ut eum locum obtineret, unde ipsum non immerito amovit Jucundus: deinde vero cum rem totam ornatius, pleniusque tractandam existimasset, pro illo uno hunc quem modo appellamus tertium, & quartum præterea, quintumque scripsisse. Quod quidem credibilius videbitur iis, qui libri secundi, nec non quarti & quinti, præsertim vero undecimi initio perlecto, plane intelligent, non simul universum hoc opus, sed per singulos pene libros a Columella fuisse vulgatum, sic ut lectorum judiciis, & postulationibus, suoque insuper indulgens proposito totius Rei Rusticæ disciplinæ, quoad ejus fieri posset, cumulatissime absolvendæ, sæpe in posterioribus diserte tueretur, non nunquam etiam iteraret, illustraret, augeret, perficeret, quæ in superioribus præceperat voluminibus. Verum sive liber is Columellæ est fusius rescribere meditantis, sive alterius qui hujus præceptiones fere describere, & strictim sæpe, nonnunquam aliquanto pluribus verbis tradere instituerit; sane cum pleraque præcepta atque adeo verba in eo libro, atque in hoc præsertim quinto, eadem esse, animadvertam; haud inutile fore, censeo, ut loci omnes qui sibi in utroque respondeant, inter se comparentur, deturque opera, ut quæ forte alterutro in libro vitiata sint, alterius ope restituantur. Ego aliquot exempla proferam; tu pro tua prudentia, quid sit faciendum, constitues. §. 15. Col. 5, 10, 7. In libro hoc quinto cap. 10. sic legimus: *Sed antequam arbusculas transferas, nota quibus ventis antea fuerant constituta, postea manus admoveto, ut de*

de clivo & sicco in humidum agrum transferas. Quo in loco si qui sunt qui existiment, *clivo*, & *sicco* non satis *humidum* agrum respondere, quærantque ideo quid deesse possit; inspiciant hi comparem locum in lib. de Arboribus cap. 20. (§. 2.) *Priusquam arbusculas transferas, rubrica, vel alia qualibet re signato, ut iisdem ventis, quibus ante steterunt, constituas eas, curamque adhibeto, ut ab superiore & sicciore, & exiliore in planiorem, humidiorem, pinguiorem agrum transferas.* Sane etiam Palladius, qui plurimum, ut supra dictum est, sequi Columellam solet, ita de re hac scripsit (lib. 3. tit. 19. §. 2.): *Plantas similiter notabimus, ut ipsis, quibus steterant cardinibus opponamus. De clivo, sicco, & exili in planum, pinguem, & humidum transferemus:* quibus tamen in verbis an vox *agrum*, aut alia ejusmodi desideretur, videndum est. §. 16. Col. 5, 10, 12. Sed multo magis videndum est, quæ in eodem Columellæ cap. 10. non multo post habentur: *Nucem Græcam serito circa Cal. Februar. quæ prima gemmascit: agrum durum, calidum, siccum desiderat;* non modo an aliter distinguenda sint, verum etiam, idque maxime, an ex iis sint emendanda, vel potius esse usui debeant in iis emendandis, quæ libro de Arborib. leguntur cap. 22. (§. 1.) *Nucem Græcam serito Arcturi signo, vel circa Calend. Febr. quæ pruinam nescit. Agrum calidum, durum, & siccum desiderat.* Nam alterutro in loco ob literarum similitudinem videntur librarii aut ex *pruinam nescit* effecisse, *prima gemmascit*, vel ex *prima gemmascit*, *pruinam nescit*. §. 17. Col. 5, 10, 13. In his autem verbis quæ paucis post versibus utroque in loco sequuntur, in primo quidem sic: *Omnis autem nux unam radicem mittit, & simplici stylo prorepit. Cum ad scrobis solum radix pervenit, duritia humi coercita recurvatur, & ex summo duum ramorum ambas radices emittit;* in altero autem ad hunc modum: *Omnis nux unam radicem mittit, & simplici stylo prorepit. Cum ad scrobis solum radix pervenit, duritia humi coercita recurvatur, & extensa in modum ramorum alias radices emittit.*

Vix dubitare posse videor, quin hæc; *extensa in modum ramorum alias*, ita a librariis priore in loco vitiata sint, ut nata videlicet sint ista: *ex summo duum ramorum ambas*. §. 18. Col. 5, 10, 15. Eodemque in loco cum paulo infra de malis punicis sic legam: *nos exiguum admodum laseris vino diluimus, & ita cacumina arboris summa oblevimus. Ea res emendabit acrorem malorum*, eo facilius crediderim, legendum esse *emendavit*, quod in libro de Arboribus cap. 23. §. 1. eadem omnino verba comperio, nisi quod pro *emendabit* revera scriptum est *emendavit*; & pro *laseris*, *laser Cyrenaicum*. §. 19. Col. 5, 10, 17. In iis tamen, quæ mox subjiciuntur de piro, primo quidem in loco sic: *juxta ipsam radicem truncum findito, & fissuram cuneo tedæ pineæ adigito; & ibi relinquito;* in libro autem de Arborib. cap. 24. paulo aliter: *juxta ipsam radicem truncum findito, & in fissuram cuneum pineum tedæ adjicito, & ibi relinquito;* vide an aliquid ex utroque loco sumendo, utrumque præstet ita rescribere: *& in fissuram cuneum tedæ pineæ adigito.* §. 20. Col. 5, 10, 19.

Nam quod priore in loco paulo post sequitur: *mala, sorba, pruna post mediam messem usque in Idus Febr. serito*, emendandum omnino esse ex libro de Arborib. cap. 25, 1. *Mala æstiva, cydonea, sorba, pruna, post mediam hiemem usque in Idus Febr. serito*, eo credibilius est, quod Palladius (Jan. 15, 1. Febr. 25, 13 Sept. 14, 1 Nov. 7, 13) etsi pro alia locorum temperie alios etiam menses memorat, quibus sorba, mala, pruna serantur; id tamen tempus, quo messis habetur, aut ipsi proximum memorat nunquam. Quod si haud inutilem fuisse existimas inter superiores locos utriusque libri comparationem institutam; multo utiliorem fortasse existimabis, quam inter duos, qui proxime consequuntur, instituemus. §. 21. Col. 5, 11, 5. In ejusdem enim libri 5. capite 11. scriptum est ad hunc modum: *Ea autem fine, qua adraseris, surculos sic inserito; ut semipede, nec amplius de arbore extent, supra deinde muscum imposito, & ita ligato, ne pluvia dilabatur.* Locus autem, qui in lib. de Ar-

Arborib. cap. 26, ſ. 4. huic ipſi, ut ſuperiora etiam, ac conſequentia manifeſto commonſtrant, loco reſpondet, ſic habet: *Ea autem fine, qua adraſeris, ſurculos demittito ita, ut ſex digitis de arbore extent. In una autem arbore duos aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternum digitorum inter eos ſit ſpatium. Pro arboris magnitudine, & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes ſurculos, quos arbor patietur, demiſeris, libro ulmi, vel vimine arborem aſtringito: poſtea paleato luto bene ſubacto oblinito totam plagam, & ſpatium, quod eſt inter ſurculos uſque eo, ut duobus digitis inſita extent: ſupra lutum muſcum imponito, & ita obligato, ne pluvia dilabatur.* Vides ut plura in hoc altero quam in priore loco tradantur: quæ ne conſulto ab Auctore omiſſa, ſed potius ab oſcitantibus librariis negligenter prætereita eſſe, putemus, cum res ipſæ per ſe docent, tum vero id commonet, quo nihil facilius eſt factu, ut videlicet ab illo primo *extent* ad hoc ſecundum *extent* temere, ut fit, in deſcribendo delapſi, plures interjectos verſus iiſdem, aut fere iiſdem verbis eadem præcepta continentes, tranſilire, primo illo in loco potuerint. Sane in idem ferme erroris genus eoſdem incidiſſe in libri etiam XI. capite 2. deſcribendo, ex vetuſtis codicibus intellexit Robertus Stephanus (in fine Oper. Columell.) ſed ne longius a propoſito loco deflectamus; Palladius quoque, Columellam, ut ſæpe diximus, plurimum ſequens, cum de hoc eodem inſitionis genere præciperet, hæc minime prætermiſit: (lib. 3. tit. 17. ſect. 2. ſq.) — *ſtatim ſurculum mergimus una parte deciſum ſalva medulla, & cortice partis alterius, qui ſupra arborem ſex vel octo digitis emineat. Duos vel tres vel plures ſurculos pro trunci qualitate conſtituimus:* *quaternis digitis* (an *quaternos digitos?*) *vel amplius inter eos ſpatium relinquimus: tunc junco, aut ulmo: aut vimine ſtringimus, & ſupra lutum muſco tectum ponemus, ac ligabimus &c.* Illud unum diſſimulare non poſſum, dubitare me an integrum ſit verbum illud ultimum *dilabatur*. Cum enim veniebat in mentem, Columellam lib. IV. cap. 19. ſ. 8. de vitis inſitione ſcripſiſſe: *fiſſura diligenter ſubacto luto linitur, atque ſuperpoſito muſco ligatur; quod & calores & pluvias arceat*; non *dilabatur*, ſed *illabatur* ſcribendum eſſe, ſuſpicabar, præſertim cum etiam Cato poſt peractas inſitiones ſic præcipiat: (cap. 41. ſ. 4.) *inſuper lingua bubula obtegito, ſi pluat, ne aqua in librum permanet.* Cum autem de eadem re in lib. de Arborib. cap. 8. ſect. 2. hæc legerem; *quidquid inſerueris viti, diligenter libro ligato, atque luto ſubacto paleato illinito; operitoque plagam, & ita alligato, ne aqua, ventuſve penetrare poſſit: deinde ſupra lutum muſcum imponito & ita religato; ea res præbet humorem nec inareſcere ſinit;* tum vero qua ratione ſervari quadantenus poſſet vulgata ſcriptura, intelligebam. Sed de hoc tu, Vir Cl. conſtitues, ut de his quoque duobus locis, quos cum inter ſe utroque in libro comparaverimus, protinus ad VI. librum tranſibimus. Hæc igitur in V. §. 22 Col. 5, 11, 7. Paulo poſt conſequuntur: *medium truncum acuto ſcalpello permodice findito, ita ut fiſſura digitorum trium ſit in ea: deinde cuneum, quo diducatur, inſerito.* At quanto melius in libro de Arborib. cap. 26 ſ. 6: *medium truncum acuto ſcalpro modice findito, ita ut fiſſura trium digitorum ſit. In eam deinde cuneum, quoad patietur, inſerito.* Pariter primi, atque alterius generis inſitionis deſcriptione abſoluta, cum de tertio nondum fieri cœpta ſint verba, illic quidem ita ſcriptum eſt: *Hoc tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum, non omni generi arborum idoneum eſt*; hic vero omiſſa, ut decebat, prima illa vocula: (ibid.) *Tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum* &c.

§. 23. Col. 6, 2, 8. Libro VI. cap. 2. *curandum ne in domitura bos calce, aut cornu quenquam contingat: nam niſi hæc caveantur, nunquam ejuſmodi vitia, quamvis ſubacta, eximi poterunt.* Suſpicor legendum eſſe, *quamvis ſubacto*, hoc eſt domito; hic enim, ut eſt perſpicuum, docet quomodo juvencos, qui de grege feri comprehenduntur, *ſubigi* conveniat (ſ. 1.) §. 24. Col. 6, 5, 3. Videndum autem cenſeo, an unum, & fortaſſe etiam alterum verbum inducendum,

dum, aut quid aliud faciendum sit in eo loco capitis 5. *Tum paribus casiæ, myrrhaque, & thuris ponderibus, ac tantundem sanguinis marinæ testudinis miscetur potio, cum vini veteris sextariis tribus, & ita per nares infunditur.* Atque utinam Vegetius, qui plura, ut nosti, ex Columella descripsit, non hæc divisisset (Artis Veterin. l. 3. c. 2) facile ex illo conjiceremus, quid in his verbis agendum esset, ut certe conjicio quid agendum sit in iis quæ proxime consequuntur: *Sed ipsum medicamentum ponderis sex unciæ divisum, portione æqua per triduum cum vino dedisse sat erit.* Cum enim Vegetius de sanguine marinæ testudinis cum *vino per os dando scripsisset*, hæc subjecit (ibid.) *Pulverem & casiæ fistulæ, nec non etiam thuris pro æqua parte admisces, ex eo unam semis unciam cum sextario vini veteris in die per nares bovis infundis. Quod medicamentum per triduum facies*; unde proclive est colligere, ita scriptum esse a Columella vel numerorum notis indicatum: *pond. sescunciæ.*

§. 25. Col. 6, 6, 4 Capite autem insequenti voculam deesse suspicor eo in loco: *Ubi nec medicina processit.* Nam cum paulo etiam supra medicina alia proposita sit, deinde, nonnullis de chirurgico auxilio interjectis, hæc altera medicina, & post hanc porro tertia imperetur, videtur fuisse scriptum fortassis: *Ubi nec hac medicina processit.* Neque enim istarum minus profecto gratum duarum vocularum concursum declinare voluisse credendus est, qui modo scripserat: *Si nec hac profuit res*, atque alibi etiam (l. 12. c. 1. §. 2): *sed nec hæc tantum* &c. (lib. 12. c. 52. §. 1.) *si nec hæc fuerit* &c. Illud accedit, verba quæ apud Vegetium illis Columellæ respondent, hæc esse (ib. c. 3.) *si ista non valent*: Vides, ut post illos superiores hunc etiam aditum aperire coner ad Columellam emendandum. Neque enim inficior, verum esse quod Reinesius ad Daumium scripsit (ep. 121): *Vegetium Columellæ exscriptorem esse, & ad eum esse exigendum*; imo cum hæc ponam, illud adjicio, esse tamen, ubi vicissim Columella ad Vegetium exigi possit, quod fortasse in alius capitibus luculentius ostendam.

§. 26. Col. 6, 6, 5. Nam quæ in hoc ipso 6. capite legimus: *Sunt & ante detractionem sanguinis illa remedia, tribus heminis vini tres unciæ pinsiti allii permiscentur, & post eam potionem* (bos) *currere cogitur. Vel salis sextans cum cepis decem conteritur, & admisto melle decocto* &c. apud Vegetium quidem ita proposita inveniuntur (loc. cit.): *Ante detractionem tamen sanguinis adhibentur ista remedia: tribus heminis vini, quatuor unciæ contriti olei permiscentur, postque potionem cogetur currere: duæ quoque unciæ salis cum decem unciis ceparum atteruntur; mel quoque decoctum admiscetur* &c. Ego vero ita hic Vegetium ad Columellam exigendum esse, non dubito, ut pro *contriti olei*, *contriti allii* reponatur; imo etsi aliquos existere posse video, qui vicissim quærant, an apud Columellam non *cum cepis decem*, sed *cum ceporum dextante* legendum sit, librariis videlicet in numerorum notis intelligendis facile deceptis; ego tamen re ipsa, & verbis quæ apud Vegetium consequuntur, perpensis, hunc potius ex Columella emendandum in hac quoque parte, existimaverim, ut plerisque præterea in locis, quos collatis utriusque tum his, tum insequentibus paginis, nullo negotio proferre possem, nisi emendatos jam putarem ab his, qui Vegetium post A. 1528. (ejus enim anni tantummodo exemplar habeo) typographis tradidere. Itaque nunc tantum de Columella emaculando videamus. Quem si in iis tot locis, quos supra ex lib.V. & VI. produxi, quamvis in meis omnibus editionibus ad eundem modum scriptis mendis tamen inquinatum esse, credidi; quanto magis esse credam, in extremo capite 8. (quod me fateor non intelligere) *Sed hæc his solum fastidium est*; cum Juntina editio non *est* hic habeat, sed *tollunt?*

§. 27. Col. 6, 10, 2. Minusque pariter dubitabo, quin capite 10, ubi legimus: *Porri etiam succum oleo, vel ipsa fibra cum ordeacea farina contrita remedio est*; rescribendum sit: *succus cum oleo*, quando Rob. Stephanus ita scripsit: *succus oleo*, præsertim cum Vegetius quoque hæc ita verba descripserit (ibid. c. 4.) Per-

Porri etiam succus expressus cum oleo & ipsi febri cum hordeacea farina remedium præstant : quo etiam ex loco erunt fortasse, qui cogitent, an alia in Columella emendanda sint; sed his ego non ita facile adstipulabor. §. 28. Col. 6. 17, 1. Contra autem menda quæ initio capitis 17. in meis omnibus libris insedere, experiar an possim tollere Vegetio adjutore. Id caput sic incipit : *Est etiam mortifer iis* (bobus) *serpentis ictus, est & magnorum animalium noxium virus: nam & vipera, & cæcilia sæpe cum in pascua bos improvide supercubuit, lacessita onere morsum imprimit. Musque araneus, quem Græci σκυτάλην appellant, quamvis exiguis dentibus, non exiguam perniciem molitur.* Hæc ita Vegetius (ibid.)

Serpentis quoque ictus mortiferus est bobus, sed & minorum animalium noxium virus. Nam vipera & celicia cum in pascuis bos improvide supercumbit, stimulo morsus imprimunt. Araneus quoque, quem Græci migalem appellant, parvi quidem corporis non parvam solet inferre perniciem. Hic si Vegetium ad Columellam rite exigere velimus; unum emendabimus verbum & pro *celicia* scribemus *cæcilia*. At si Columellam ad Vegetium; duo facile corrigemus. Nam pro *magnorum* reponemus *minorum*; neque enim magnum ullum hoc in capite virulentum animal memoratur: & pro σκυτάλην, quod quidem apud Græcos, non muris aranei, sed serpentis nomen esse, scio, μυγάλην, quod apud ipsos, ut præclare nosti, muris aranei nomen est, vetustis insuper libris, ut Rob. Stephanus observavit (in fine Oper. Columellæ) auctoribus, rescribemus. Præter quæ an *in pascua* sic itidem mutare oporteat, *in pascuis*, videndum est. §. 29. Col. 6, 17, 3. Sed & paulo infra juvat utriusque Auctoris verba comparare. Columella : *Hujus herbæ succus vino mistus infunditur faucibus; atque ipsa folio cum sale trita malagmatis more, scarificationi intenditur : vel si hanc herbam viridem tempus anni negat, semina ejus collecta, & lævigata cum vino dantur potanda.* Vegetius (loc. cit.): *Hujus herbæ succus cum vino faucibus infundatur, atque ipsa folia cum sale trita imponantur in plagam. Quod si viridem minime reperiunt, semina ejus collecta & trita dantur ad potandum cum vino.* An *folio — intenditur* (Gymnicus scripsit *foliis*, cæteri, in quibus Gryphius etiam ipse in priore editione, *folia -- intenditur*) omnino mutandum sit in *folia intenduntur*, quæri potest; certe *vino*, quod Aldi, Gymnici, Stephani, & Gryphii postremum quidem exemplar proponit, in *vivo* mutandum est. §. 30. Col. 6, 17, 5. Mox etiam hæc Columella : *Vel si id non adest, humorque ostendit injuriam dentium* (muris aranei) *cuminum conteritur, eique adjicitur exiguum picis liquidæ, & axungiæ, ut lentorem malagmatis habeat. Id impositum perniciem commovet. Vel si antequam tumor discutiatur, in suppurationem convertitur, optimum est ignea lamina conversionem resecare, & quidquid vitiosi est, inurere* &c. Sic autem Vegetius (ibid.) *Quod si non fuerit contritum ciminum cum picula, & axungia, ut similitudinem malagma habeat, impositum plagæ perniciem submovet. Quod si antequam tumor discutiatur, suppuratio fuerit generata, optimum est ignea lamina vel cauterio collectionem aperire, quidquid vitiosum est, inurere* &c. Hic quæro abs te, Vir Doctissime, non illud, an Columellæ scriptura utcumque defendi possit ? sed illud tantum, malisne credere, scriptum esse a Columella, *perniciem commovet*, quam *perniciem submovet : conversionem resecare*, quam *collectionem* (hæc enim vox tumorem etiam, ut nosti, ac vomicam Latinis scriptoribus significat) *resecare* ? Sane Gymnicus, credo, quod ibi vocem istam *conversionem* haud probaret; quod resecandum esset, intelligi maluit, quam ponere, scripsitque ideo, *lamina resecare*. Est etiam aliquid, quod etsi a Vegetio non indicatur, minus tamen rectum esse, suspicor in primis ipsis Columellæ nostri verbis : *Vel si id non adest, humorque ostendit injuriam dentium;* videtur enim legendum, *tumorque ostendit*, tum quia id consequitur : *antequam tumor discutiatur* : tum quia hæc antecedunt : *Cæciliæ morsus tumorem, suppurationemque molitur. Idem facit etiam muris aranei.* §. 31. Col. 6, 24, 2. Levius est

quod

quod in capite 24. notavimus; sed & sententiam magis corrumpit, & mirandum magis est, ne id quidem ab ullo eorum qui editiones has nostras procurarunt, esse animadversum, videlicet hæc verba: *quod si aut fœmina recusat, aut non appetit taurus eadem ratione, qua fastidientibus equis mox præcipiemus. Elicitur cupiditas* &c. ad hunc modum esse distinguenda: -- *præcipiemus, elicitur cupiditas* &c. §. 32. Col. 6, 26. 2. & 3. Cum autem sæpius legerim capitis 26. illam partem: *apprehendere testium nervos, quos Græci κρεμαστῆρας ab eo appellant, quod ex illis genitales partes dependent, quibus comprehensis statim testes ferro resecare, & expressos ita rescindere, ut extrema pars eorum adhærens prædictis nervis relinquatur.*

Nam hoc modo nec eruptione sanguinis periclitatur juvencus, nec in totum effœminatur adempta omni virilitate, formaque servata maris generandi vim deposuit, quam tamen ipsam non protinus amittit.

Nam si patiaris eum a recenti curatione fœminam inire, constat ex eo posse generari. Sed minime id permittendum, ne profluvio sanguinis intereat: verum vulnera ejus sarmentitio cinere cum argenti spuma linenda sunt; abstinendusque eo die ab humore &c.; cum ergo sæpius hæc legerim, dubitare cœpi, non *a recenti curatione*, sed *a recenti castratione* esse legendum, cum ob alia quæ vel nota sunt, vel ex verbis consequentibus apparent, tum quia Palladius, qui, ut alibi etiam diximus, fere solet Columellam exscribere, illa eadem priora proponens, hæc subdit (l. 6. tit 7. s. 2.) *nec admittendum est, quod plerique faciunt, ut statim castratos coire compellant, nam certum est ab eis generari, sed ipsos fluxu sanguinis interire. Vulnera vero castratura cinere sarmentorum, & spuma linentur argenti -- Castratus abstineatur a potu* &c. Sed & M. Varro (de Re Rust. l. 2. c. 5. s. 14.) *exemtis*, inquit, *testiculis, si statim admiseris, concipere.* Quod si forte quæras, cur sæpius illa, ut dixi, relegerim; memoria repete, quantum me Anatomes, & Chirurgiæ delectet historia, cujus videlicet gratia non hæc modo, quæ qualiacunque sunt, instituto tamen subserviunt meo; verum alia quoque magna cum voluptate apud Columellam me legisse confiteor, velut hæc proximo libro VII. cap. 9. (s. 5.) *Fœminis quoque* (Scrofis) *vulvæ ferro exulcerantur, & cicatricibus clauduntur, ne sint genitales*; capite autem 11. (s. 2.) alteram illam speciosiorem, sed magis periculosam castrationis suum rationem: *cum virilem partem unam ferro resectam detraxeris, per impressum vulnus scalpellum inserito, & mediam quasi cutem, quæ intervenit duobus membris genitalibus rescindito: atque uncis digitis alterum quoque testiculum educito, sic fiet una cicatrix* &c. Vides, ut jam tum nosceret membranam inter utrumque testem in modum sive communis septi, ut Recentiorum Anatomicorum quidam contendunt, sive peculiaris sacculi, ut alii docent, trajectam. Sed neque ignorabat peculiarem illam quam Chymici inculcant ad præparanda medicamenta fimi vim atque utilitatem: nam libro eodem capite 5. hæc scripsit (s. 8.) *oblitum vas in sterquilinio defoditur, ac toto anno fimi vapore concoctum, mox promitur: tepefactumque medicamentum linitur* &c. Neque tandem cum in hoc ipso libro VI. cap. 16. scripsisset (s. 2.) *solere neglecta ulcera scatere vermibus*; illud præcipere omisit, quænam circum ulcera adhibenda sint medicamenta, *ne infestentur a muscis, quæ ubi*, inquit, *ulceribus insederunt, vermes creant.* Sed nunc quidem, hisce prætermissis, suspectos locos memorare pergamus.

§. 33. Col. 6, 27, 10. Capite 27. *ignobilis quoque vulgaris elicit cupiditatem* &c. Videtur *&* deesse, aut alia ejusmodi vocula, quæ videlicet duo illa adjectiva colliget, ut cap. 37. [s. 9.] *degener, & vulgaris asellus* itemque initio Libri VII. *vilis hic vulgarisque asellus.*

§. 34. Col. 6, 30, 6. Capite 30. *& ne plus justo exinaniatur, stercus ipsius jumenti fluentibus venis ad motum fasciis obligetur.* Etiamsi Vegetius (l. 2. c. 45.) hunc ipsum locum non sic descripsisset: *quod si plus profluat* (sanguis) *quam necesse sit, stercus ipsius jumenti fluentibus imponitur venis & fasciis alligatur*; tamen mirum fuisset, neminem eorum qui mea Columellæ exemplaria ediderе; si

Rob. Stephanum excipias; animadvertisse, scribendum esse *admotum*. Sed tamen magis mirum est quod protinus notabitur.

§. 35. Col. 7, 1, 2. Libro enim VII. cap. 1. in his verbis: *Hujus animalis tam exiguæ tutelæ plurima & necessaria opera supra portionem respondent, tum & facilem terram qualis in Bætica totaque Lybiæ sit, levibus aratris proscindat, & non nimio pondere vehicula trahat. Sæpe etiam* &c. ne Stephanus quidem animadvertit, non *tum & facilem*; sed *cum & facilem* esse legendum. §. 36. Col. 7, 3, 3. Neque item cap. 3. in iis, quæ de maxime probato ariete conscribuntur: *intortis cornibus, non quia magis hic sit utilis (nam est melior mutilus aries) sed quia minime nocent. Intorta potius, quam surrecta & patula cornua, quibusdam tamen regionibus* &c. nisi quid aliud insit vitii, hanc distinctionem convenire: --- *quia minime nocent intorta potius, quam surrecta, & patula cornua*.

§. 37. Col. 7, 3, 4. Paulo autem infra, ubi scriptum est; --- *mutilum probabimus marem, quoniam est illud incommodum in cornuto, quid cum sentiat se velut quodam naturæ loco capitis armatum, frequenter in pugnam procurrit;* mendum certe inest: quod qua ratione tollendum esset, difficile foret divinare, nisi Cl. Drackenborchius (ad Silii Italici Punic lib. 7. vers. 566.) nuper monuisset, in veteri codice ita scriptum esse: *quodam naturali telo capitis armatum* &c. §. 38. Col. 7, 3, 15. Porro in eodem 3. capite deesse aliquid crediderim, ubi agitur de gregis numero supplendo. Quod ut melius possit intelligi, totus describendus est locus: *nec committi debet, ut totus grex effœtus senectute dominum destituat: cum præsertim boni pastoris vel prima cura sit, annis omnibus in demortuarum vitiosarumque ovium locum totidem, vel etiam plura capita substituere, quoniam sæpe frigoris atque hiemis sævitia pastorem decipit, & eas oves interimit, quas ille tempore autumni, ratus adhuc esse tolerabiles, non submoverat: quo magis etiam propter hos casus, nisi validissima, quæ non comprehendatur hieme, novaque progenie repletur numerus, quod qui faciet* &c. Scilicet deesse videtur particula *non* legendumque *non nisi validissima*. §. 38. Col. 7, 6, 7. Fidentius vero in his capitis 6. verbis: *Parit autem, si est generosa proles, frequenter duos, nonnunquam trigeminos. Pessima est fœtura, cum matres bimæ ternos hædos efficiunt;* hic, inquam, fidentius non *bimæ*, sed *binæ* scribendum esse, asseruerim, quod etsi quinque reliquæ editiones repugnent, at illam saltem mecum facere invenio, quæ ab Joanne Gymnico est procurata. §. 39. Col. 7, 6, 9. Illud tamen, quod in hac & ceteris paulo infra neglectum est, leve sit licet, omittendum non putaverim, videlicet ut in iis, quæ de magistro caprini pecoris præcipiuntur: *per rupes, per solitudines, per vepres facile vadat, & non ut alterius generis pastores sequatur, sed plerumque ut antecedat gregem;* nota aliqua distinctionis collocetur inter *pastores* & *sequatur*. §. 40. Col. 7, 8, 7, & 7, 12, 12. Sed in extremo capite 8. *Est etiam* (caseus) *non ingrati saporis muria perduratus, atque ita maligni ligni, vel culmi fumo coloratus*; cum Juntinum exemplar, non *maligni* habeat, sed *malini*, quæro ex te, utrum hanc omnino censeas accipiendam esse Scripturam. In hoc autem loco ex cap. 12. *semper & lac, & spiritus maternus longe magis ingenii, atque incrementa corporis auget;* putas ne omnia recta esse, & ne ullum quidem verbum in non suam sedem esse transpositum?

§. 41. Col. 8, 2, 10. VIII. Libri capite 2. *Vasta fœmina & frequenter horrentibus plumis hirta: robusta crura, nec longa* &c. Permirum est, in nullo meorum exemplarium scriptum esse *femina; fœmina* enim modo descripta, nunc qualem gallinaceum marem probet Auctor ostendit, Varronem secutus, cujus hæc sunt (de Re Rust. l. 3. c. 9. s. 5.); *feminibus pilosis, cruribus brevibus*. Res ita perspicua est, ut quocunque modo scripta vox illa neminem morari posse videatur.

Sed tamen Philippus Beroaldus ob ejusmodi scripturæ incuriam in Apuleii, Scriptoris alioqui nocturna, diurnaque manu ab ipso versati, loco quodam proponendo incredibilem in modum deceptus est in suis Columellæ enarrationibus (ad vocem

cem *Glaber.*) *Glabella*, inquit, *fœmina decenter dicitur Apulejo*, cujus *corpus est levigatum*, *politum*, *nulloque pilo hispidum*; cum Apulejum (Metamorph. L. 2.) quidem non *glabella fœmina*, ut in Juntino (A. 1522. Florentiæ) etiam exemplari est, sed *glabella femina* scripsisse, ex proximis verbis intelligatur, ut non Photidem, sed ejus femina, vel id potius, qui fœmina erat, glabellum dixerit; quamobrem Elmenhorstius (Emendation. ad l. 2. Metamorph. Apul. pag. 122. v. 11.) non conjecturam modo Lipsii, sed & Florentini codicis auctoritatem sequi se posse, existimavit, & *glabellum* ibi *feminal* scribere. §. 42. Col. 8, 4, 1. & 8, 5, 5. sq. Capite 4. *excreta tritici minute commode dantur*; An Juntinam sequi editionem præstat, & reponere *minuta?* Capite 5. *gallinæ incubare cupiunt*, *ad Idibus Januariis*, *quod facere non omnibus permittendum est*, *quoniam quidem novellæ magis edendis*, *quam excubandis ovis utiliores sunt*: & mox iterum: *Aliæ melius excubant*, *aliæ editos pullos commodius educant*. *At e contrario quædam & sua & aliena ova comminuunt*. An *incubandis* & *incubant* rescribendum est? §. 43. Col. 8, 17, 4. Capite 17. quo loco agitur de marina aqua tum in piscinam inducenda, tum submovenda: *Nec dubium*, *quin quanto magis imo mari venit unda*, *tanto sit frigidior*, *quod est aptissimum nantibus*. *Sin autem locus ubi vivarium constituere censemus*, *pari libra cum æquore maris est*, *in pedes novem defodiatur piscina*, *& infra duos a summa parte cuniculus rivi perducatur*, *curandumque est*, *ut quam largissime veniant*, *quoniam modus ille aquæ jacentis infra libram maris non aliter exprimitur*, *quam si major recentis freti vis incesserit*, legemusne: *ut quam largissime veniat?*

§. 44. Col. 9, 3, 2. Libro IX. cap. 3. Columella memorat *nonnullas* (apes) *minimas*, *gracilesque*, *& acuti alvei ex aureolo varias* &c. Videtur antiquo more scribendum, *acuti alvi*, *ex aureolo varias* &c. & tamen nostri omnes, præter Stephanum, ita distinguunt, ut primo proposuimus; *alvei* vel ipse Stephanus scribit. §. 45. Col. 9, 4, 4. Cap. 4. *At in hortensi lira consita nitent candida lilia*, *nec his sordidiora leucoja*, *tum punicæ rosæ*, *luteolaque*, *& Sarrana violæ*, *nec minus cœlestis numinis hyacinthus*; quid si legamus, *cælestis luminis?* videtur enim hic Columella florum tantummodo colores spectare: idemque in libro insequenti scribit (10, 97.): *Candida leucoja*, *& flaventia lumina calthæ*, & mox (v. 100.): *Nec non vel niveos*, *vel cæruleos hyacinthos*. §. 46. Col. 9, 7, 2. Cap. 7. *Singula* (alvearia) *binis parietibus angustis contineantur*, *liberæque frontes utrinque sint*. *Nam & qua procedunt*, *nonnunquam patefaciendæ sunt*, *& multo magis a tergo*, *quia subinde curantur examina*. Suspicor legendum esse, *qua subinde*; nam cap. 15. (f. 5.) docet, quid faciendum sit favos demessuro, *ubi a posteriore parte nullum vestibulum patefactum habuerit alveare*, tum hæc addit (f. 11.): *Castratæ deinde alvi*, *si quæ transversos favos in aditu habebunt*, *convertendæ erunt*, *ut alterna vice posteriores partes vestibula fiant*: *Sic enim proxime cum castrabuntur*, *veteres potius favi*, *quam novi eximentur*, *ceræque novabuntur*, *quæ tanto deteriores sunt*, *quanto vetustiores*. *Quodsi forte alvearia circumstructa*, *& immobilia fuerint*, *curæ erit nobis*, *ut modo a posteriore*, *modo a priore parte castrentur*: §. 47. Col. 9, 8, 8. Capite 8. *Primum quam longe sint* (apes) *explorandum est*, *præparandumque in hanc rem liquida rubrica*, *qua cum festucis illitis contigeris apum terga fontem libantium* &c. Hic operæ pretium facturos nos arbitror, si Palladium hunc ipsum locum describentem (L. 5. tit. 8. f. 2.) inspexerimus. *Ac primo*, inquit, *quam longe sint*; *exploremus*, *aut proxime rubricam liquidam brevi vasculo infusam geramus*, *& observemus fontes*, *aut aquas vicinas*: *tunc dorsa apum bibentium tangamus illo liquore tincta festucula* &c. Fortasse hæc Palladii verba ad hunc modum sunt emendanda: *Ac primo ut quam longe sint*, *exploremus*, *aut proxime*; *rubricam* &c. Fortasse omissa etiam particula *ut*, satis est aut ita, ut distinximus, legere, aut sic — *proxime*. *Rubricam*. Verum utcumque hoc est, illud ex iisdem verbis

suspicari proclive est, deesse in Columella unam, aut alteram vocem, legendumque in hunc fere modum: *præparandumque in hanc rem vasculum liquida rubrica*, aut *cum liquida rubrica*. §.48. Col. 9, 9, 3.

Capite autem 9. in his quidem verbis: *quod ne fiat* (hoc est ne apes peregrinam regionem petant) *boni curatoris est, vernis temporibus observare alveos in octavam fere diei horam, postquam non temere se nova proripiunt agmina*; etsi satis per se apparet, rescribendum esse *post quam*, id est horam, juvabit tamen & Palladii (Jun. 7, 5.) respondentem huic locum transcribere: *Observabit autem custos assiduus usque in octavam, vel nonam horam, quia post hæc tempora non facile fugere consueverunt*. §. 49. Col. 9, 9, 7. Paulo autem infra videas velim, deceatne vulgatam in Columella servare scripturam: *Itaque si constat principibus gratia, manet pax incruenta. Sin autem sæpius aciem dimicanteis notaveris, duces seditionum interficere curabis*; an contra oporteat, *acie dimicanteis*, vel *acies dimicanteis* rescribere. §. 50. Col. 9, 12, 2.

Capite 12. *Crepitaculis æreis — terreatur fugiens juventus. Eaque quæ vel pavida cum repetierit alvum maternam, & in ejus aditu glomerata pependerit, vel stativo se ad proximam frondem contulerit, protinus custos novum loculamentum in hoc præparatum perliniat intrinsecus prædictis herbis: deinde guttis mellis respersum admoveat*. Credisne legendum, *eique*, an potius, *æque pavida cum vel repetierit* &c. §. 51. Col. 9, 13, 9. & 14. Capite 13. *Prodesse etiam putat apibus vetustate corruptis examen novum contribuere, quamvis periculum sit, ne seditione consumentur*. Legendum videtur *consumantur*.

Ad extremum vero ejusdem capitis, ubi apibus ob maximam florum copiam, magis mellificio, quam reparandæ soboli operam dantibus, *utilissimum esse* dicitur *tertio quoque die alveorum exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non possunt apes exire, ut ab opere mellifico evocatæ, quoniam se non sperent posse ceras omnes liquoribus stipare, fœtibus expleant*, aut est scribendum *avocatæ*, aut etiam in iis Tullii exemplaribus (Tuscu- lan. 1.) in quibus legimus: *a negotio omni evocamus animum*, minime necesse est reponere *avocamus*, vel *sevocamus*. §. 52. Col. 9, 14, 6. Denique cap. 14. postquam rationem attigit Columella reparandi apes juvenco peremto, *Quam rationem*, inquit, *diligentius persequi supervacuum puto, consentiens Celso, qui prudentissime ait, non tanto interitu pecus istud admitti, ut sic requirendum sit*. Hic vero ego in eadem opinione esse me, fateor, quam & alibi (Epist. in Corn. Cel.) indicavi, nimirum non *admitti*, sed *amitti* esse legendum.

§. 53. Col. 10, 21. sq. Libro autem X. non minus quam in iis locis, de quibus hactenus dictum est, meas omnes editiones peccare video in his versibus: *Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æque Terga rubi, spinisque ferat paliuron acutis*; nisi quod Juntina habet *æqua*: quod ut probandum videtur, sic *miteis*, vel *mites* pro *mitis* reponendum. In his quoque *Tu quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro. Ponatur viola*; vix editio eadem: *Tum*; Stephani vero *Tunc* exhibet. §. 54. Col. 10, 121. Sed omnes iterum sunt mendosæ in hoc versu: *Rutaque Palladiæ baccæ victura saporem*: quem propterea ita interpretatus est Junius Pompo. Fortunatus (comment. in hunc librum X. Columellæ) ut Palladiæ baccæ nomine *oleum* significari, doceret, atque ita rem, si Diis placet, declarari posse, crederet: *Rutæ manipulus si liquamen, vel oleum desierit, admixtus dapibus, & liquaminis, & olei vicem præstat, ac escam sapidiorem facit*. Vetus autem Codex a Cl. Drackenborchio (ad Silii Italici Punicor. I. 7. vers. 354.) memoratus, non *victura* in eo versu habet; sed *jutura*, quem videlicet ad modum Palladium (l. 4. tit. 10. §. 36.) quoque scripsisse video, *humoribus juti*; ut sententia sit, Rutam ad juvandum, id est meliorem efficiendum olivarum saporem utilem esse. Quam ego scripturam eo magis probandam existimo, quo magis sententiam hanc confirmare possum, non modo ejusdem Palladii, aut Catonis, sed ipsius etiam Columellæ auctoritate. Mitto igitur Palladium

(l. 12.

(l. 12. tit. 22. f. 5.) qui sic condire olivas docuit : *lectas baccas ex arbore statim condias , rutam , & petroselinum sternes inter spatia structionis , & subinde eminati salis aspersione cumulabis* &c. Mitto Catonem (cap. 119.), qui Epityrum (id est conditurae olivarum genus , ut Columella noster (l. 12. c. 47. f. 9.) docet, quod in Civitatibus Græcis plerumque usurpabant) sic faciendum præcepit : *Ex oleis albis , nigris , variisque nucleos ejicito. Sic condito. Concidito ipsas, addito oleum , acetum, coriandrum , cuminum , fœniculum , rutam , mentam* &c. Certe ipse Columella (ibid.) cum Epityrum describit , *in singulos* , inquit, *modios olivæ triti salis cotli singulos sextarios infundimus : itemque lentisci semen , rutaque , ac fœniculi folia* &c. ; & in nigræ olivæ conditura (cap. 48. f. 5.) *olivam* , inquit , *in urceum , aut cacabum novum mittito substrato apio , & modica ruta ;* & alio in loco (c. 47. f. 5.) qui huc potissimum pertinet : *At hæc oliva per se parum jucunda est , sed ad eas conditurus , quæ lautioribus mensis adhibentur , idonea maxime est : nam cum res exigit , de amphora promitur , & contusa recipit quamcunque volueris condituram . Plerique tamen sectivum porrum , & rutam cum apio tenero , & mentam minute concidunt , & contusis olivis miscent* &c. §. 55. Col. 10 , 125. sq. Proximi sunt hi versus : — *& lactis gustum quæ condiat herba Dejectura quidem fronti data signa fucarum , Vimque suam idcirco profitetur nomine Grajo* . In quibus ut Georgio Alexandrino (enarration. priscar. voc. in libr. de Re Rust. ad vocem *Lactis* &c.) concedam , de Lepidio verba fieri , hujusque vi cutis squamas , maculas , cicatrices , aliaque id genus vitia emendari etiam posse ; non tamen istic *fucarum* quid sit , intelligam . Nam quod Fortunatus (comment. cit.) asserit , esse hanc Columellæ sententiam , *quod lepidium dejiciat signa & ulcera quæ mulieres sibi ex furis fecerunt* , videturque propterea *fucorum* legere ; nempe is syllabarum naturam , legesque istiusmodi carminis non attendit . Tu igitur , Vir Doctissime, hac etiam de re fac sciam quid sentias , §. 56. Col. 10, 230. sq. Sed Fortunatus cum aliis in versibus haud multum vidit , tum vero in his: *Quare age quod sequitur , parvo discrimine sulci Spargantur cæcis nasturtia dira colubris , Indomito male sana cibo quas educat alvos , Et satureja thymi referens , thymbræque saporem ;* in his , inquam , interpretandis (ibid.) tam cæcus fuit , quam serpentes illi , quos humiditate fere cæcos erumpere , ait de terra ; illis enim , asseruit , Columellam hic docere *nasturtium adversari ; saturejam autem esse male sanam alvis quas alvos educat* . Scilicet non vidit , saturejam ad superiorem versum nihil attinere , in coque *alvos* pro *alvus* scriptum esse , ut *equos* , *avos* sæpe in antiquis monimentis nominandi casu , quanquam in vetustis aliquibus Columellæ exemplaribus hic legi revera *alvus* , testatur Ro. Stephanus (in fine Oper. Columellæ) . Itaque Victorius (Castigation. in Columellam l. 10. sive Hortulum pag. 141.) cum illud animadvertisset , rescripsit *alvus* , & *cæcas colubras* interpretatus egregie est ventris lumbricos , quos etiam nasturtio pelli ab Dioscoride (de Mat. Med. l. 2. c. 149.) traditum esse , non ignorabat . Illud addi potest , idcirco hos dixisse Columellam ab alvo educari male sana , *indomito cibo* , quia probe sciret , quod etiam supra (l. 6. c. 25. p. 220.) docuerat , *lumbricos fere nasci cruditatibus* . §. 57. Col. 10, 248. sq. Denique in his versibus: *Quæque tuas audax imitatur Nysie viteis , Nec metuit senteis , nam vepribus improba surgens Achrados , indomitasque bryonias alligat alnos* , mihi quidem *bryonias* videtur potius esse legendum , quod in antiquis etiam codicibus ab Stephano (loc. cit.) inventum esse scio.

§. 58. Liber XI. inscribendus erat *Villicus* , quemadmodum duodecimus inscriptus est *Villica* . Docet id ejusdem libri duodecimi caput 18. (pag. 421.) sic enim incipit : *Quamvis priore libro, qui inscribitur Villicus* . §. 59. Col. 11. 2 , 94. Cap. 2. *Nono Calendas Januarias Brumale solstitium (sicut Chaldæi observant) significat* . Hic desiderari puto quod significatur . Neque enim sic illa verba accipienda esse , quasi Columella, ipse

ipse confirmaret, id significari quod tradunt Chaldæi, cum illud indicat quod superiore capite (pag. 364.) scripsit, se Astrologorum *observationes*, *improbissimasque Chaldæorum pollicitationes* alio opere confutavisse, tum hæc commonstrant quæ duobus ante versibus scripta sunt, si cum eo loco, de quo agimus comparentur: *Sexto decimo Calendas Januarii sol in Capricornum transitum facit, brumale solstitium, ut Hipparcho placet, itaque tempestatem sæpe significat*. §. 60. Col. 11, 3, 37. Capit. 3. Postquam & locum, & rationem culturæ docuit atri oleris, *seritur*, inquit, *a Vulcanalibus usque in Calendas Septembris, sed etiam mense Januario menta dulcem desiderat uliginem, quam ob causam juxta fontem mense Martio recte ponitur*. Videntur hæc verba melius distingui in editione Juntina, sic videlicet --- *mense Januario*. *Menta* &c. Nisi ita fiat; quo tempore atrum olus seri oporteat, Auctor præter morem, institutumque suum omisisse credendus est.

§. 61. Col. 11, 3, 39. Magis etiam apparet paulo post, verba aliter esse distinguenda: *Thymum & transmarina cunila, & serpillum, sicut priore libro jam retuli, magis alvearia curantibus, quam olitoribus studiose conseruntur*. *Sed nos ea condimentorum causa (nam sunt quibusdam esculentis aptissima)* non alienum putamus etiam *in hortis habere locum neque pinguem, neque stercoratum, sed apricum* desiderant. Et tamen vix in Editione Stephani invenimus ista distincta --- *etiam in hortis habere locum* &c. §. 62. Col. 11, 3, 43. Contra sunt distincta in omnibus multo magis, quam oporteret, hæc verba: *Ea cum pingui, & stercoroso solo post Idus Februarias sic obrueris, ut quantum tres digiti seminis comprehendere queunt, singulis fossulis deponas. Fere post quadragesimum diem inter se implicantur*; perspicuum namque est, sic esse scribenda --- *deponas, fere post* &c. §. 63. Col. 11, 3, 64. In extremo denique hoc libro cum hæc legamus: *omnium librorum meorum argumenta subjeci, ut cum res exegisset, facile reperiri possit, quid in quoque quærendum, & qualiter quidque faciendum sit*; non illud modo dubium est, scripseritne Columella aliquanto aliter, ut puta *reperiri posset* &c. *faciendum esset*; verum hoc insuper certum est, & illa argumenta periisse, & fecisse hic ipsum ad eundem quadantenus modum, ad quem A. Gellius, qui noctes suas hac clausula absolvit: *Capita rerum, quæ cuique commentario insunt, exposuimus hic universa, ut jam statim declaretur, quid, quove in libro quæri, invenirique possit*: & continuo singulorum capitum argumenta ex ordine subjecit. Non ignoro, posse aliquos credere, ista omnia ab aliis fuisse iis Noctibus adjecta, permotos auctoritate Th. Bartholini, qui in Differt. VI. de legendis libris, *Capitum*, inquit, *seu sectionum index nec novus est*, *nec antiquus*. *In primis editionibus tantum comparet. Neque enim antiquorum libri per capita fuerunt distincti, sed Voluminibus. Ita Plinius, Herodotus, Thucydides, Livius, Sallustius, & alii Græci pariter, & Latini Auctores totum opus sine distinctione capitum pari tenore perscripserunt*. Sed velim, ut mihi respondeant, scripseritne Celsus lib. VI. cap. 12. *Linguæ quoque ulcera non aliis medicamentis egent, quam quæ prima parte superioris capitis exposita sunt*; itemque lib. VIII. cap. 9. *Medicamentis vero iisdem opus est, quæ prima parte hujus capitis exposita sunt*; & hæc Celsi verba an utrobique res ipsa comprobet? Quæ cum urgeo, non propterea tamen contendo, aut pleros que scriptores veteres idem fecisse, aut aliena esse a vero, quæ porro subjicit Bartholinus: *cum a posterioribus scribis per capita, & sectiones Libri Auctorum dividerentur, sæpe sine cura, & consilio, conjuncta fuisse separata, & vice versa, quod non raro lectorem in lectione turbat*. Quinimo fateor, id alicubi vel Celsi ipsius scriptis; non modo Columellæ; accidisse. Et de Celso quidem alibi (epist. in Corn. Celsum) ostendi. Columella autem sive libros suos indivisos reliquit, sive in majores quasdam partes, si non in capita, ipse distribuit, ut illa in extremo sexto videntur indicare: *sicut prioribus hujus voluminis partibus tradidimus, quæ curam boum, equorumque continent*; certe nullo modo

modo potuit sic dividere, ut nunc habemus.

Quidquid enim aut libri quarti initio in primum atque alterum caput divisum videmus, aut initio secundi primum caput inscribi, aut initio quinti, octavi, undecimi primum caput inchoare; vel præfationis loco ipse reliquisset, vel si capitibus accensere voluisset, sexti quoque & noni, & duodecimi libri exordia pariter accensuisset. Neque item in eodem libro duodecimo caput 15. a 14; multoque minus tertii initium a fine secundi sive eo in libro, sive etiam in septimo divulsisset. Neque facile in libri sexti caput 17, in quo de serpentibus, aliorumque noxiorum animalium ictibus agi videmus, quæ ad oculorum vitia pertinent, compegisset: quam etiam partem quoties relego, excipique protinus animadverto capite 18, in quo iterum de noxio animalculo (hirudine videlicet, boum faucibus, stomacho, vel intestinis adhærente) verba fiunt; toties suspicor, a librariis alicunde avulsam, huc temere fuisse conjectam, nec tamen nuper; cum eundem locum tenere videam apud Vegetium (lib. 3. cap. 4.) ubi plura ex sexto Columellæ volumine descripta sunt. Sed quod aliter hæc tamen apud Vegetium, aliter apud Columellam in capita sunt divisa, id quoque videlicet indicio est, non hanc quam habemus, divisionem a Columella fuisse institutam. Quid? quod hæc ipsa aliter in aliis editionibus occurrit. Ut enim illa omittam, quæ operarum potius negligentiam demonstrant, ut in Aldina libri sexti non modo octavum, sed & nonum caput, iterum octavum; quinti autem libri non modo quintum, sed & sextum, iterum quintum; in editione item Gymnici, libri ejusdem non modo sextum, sed & septimum, iterum sextum inscribi, sic ut omnia, quæ illa consequuntur capita non suo propterea numero inscripta sint; ut, inquam, hæc prætermittam; Juntina certe editio librum ipsum primum in tredecim capita habet distributum, quem posteriores, quibus utor, reliquæ habent in novem. Huc illud accedit, quod quæ non præcepta modo, sed verba libro quinto in unum caput decimum collecta sunt, eadem fere libro de Arboribus in octo capita sunt tributa, ut præclare intelliget quicunque duodevicesimum, & septem, quæ insequuntur, capita cum illo uno decimo comparaverit. Quod cum fecerit, minus, opinor, mirabitur eorundem librariorum aut inconstantiam, aut imperitiam, qui cum tot alios passim versus, quemadmodum in more positum est, scripserint, sic ut versus esse, vel oculorum judicio continuo quilibet agnoscat; hos tamen (l. 2. c. 2. s. 18. Ibid. c. 8. s. 3. l. 5. c. 5. s. 7. l. 7. c. 3. s. 10. lib. 9. c. 3. s. 2. Ibid. c. 8. s. 13.) *& picis in morem digitos lentescit habendo. dum sicca tellure licet, dum nubila pendent. & quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset. cum tonsis illotus adhæsit sudor: & hirsutis secuerunt corpora vepres. ardentes auro, & paribus lita corpora guttis. trita meliphylla, & cerinthe ignobile gramen;* hos, inquam, quasi vero versus non essent, omnes, ut hic descripsimus, cæteris cum verbis Columellæ permixtos, confusosque exhibuere. Sed jam his, atque aliis ejusmodi prætermissis, nunc quod facere instituimus, eorundem in singulis verbis describendis hallucinationes notemus.

§. 64. Col. 12, 4, 5. Libro igitur XII. verbum aliquod Librarios in extremo quarto capite omisisse potius crediderim, quam Columellam, quæ ait de *aceti*, & *duræ muriæ usu*, ea cum superioribus connectere voluisse, perinde quasi sex septemve versus, qui nexum aut dissolvunt, aut certe plurimum infirmant, non intercederent. §. 65. Col. 12, 7, 1. Sub initium autem capitis 7, ubi *colligi*, & *reponi jubet cymam, caulem, capparim — item ferulæ cum coliculo silentes*, aut *flores* deesse suspicor; nam mox addit, *silentem florem vitis albæ & asparagi;* aut sicut Juntinum habet exemplar, legendum esse *ferulas*.

§. 66. Col. 12, 17, 2. Ad finem vero capitis 17, *postea in junceis fiscellis, vel sparteis saccis percolant;* legendum videtur *percolent*; non modo enim hæc antecedunt: *sunt qui multitudini studentes aquam ficis permisceant* &c. verum & hæc continuo sequuntur: *ligatumque acetum infervefaciant* &c. §. 67. Col. 12.

12, 19, 2. Sed quod legimus cap. 19. *Quaecunque vini nota sine condimento valet perennari*; etsi ita rarum est, ut in amplioribus Lexicis ne memoratum quidem inveniam, non tamen facile mutandum crediderim ab iis praesertim, qui in calce etiam 20. capitis (§. 8.) haec animadverterint: *marmoris, vel gypsi, quod flos appellatur, uncias singulas, item ad tertias decocti defruti sextarios binos singulis amphoris miscere oportebit; ea res etiamsi non in totum perennat, certe usque in alteram vindemiam plerumque vini saporem servat*. §. 68. Col. 12, 20, 2. Contra etsi in eodem vigesimo capite mea omnia, si Juntinum demas, exemplaria sic habeant: *Deinde si natura tenue mustum erit, eum ad tertiam partem fuerit decoctum, ignis subtrahendus est, & fornax protinus aqua refrigeranda: quod si fecerimus, nihilominus defrutum infra tertiam partem vasis consedit*; tamen, ut in Juntino, legendum videtur *considet*.

§. 69. Col. 12, 20, 5. Aliquanto infra: *Ad praedictum autem modum musti adjici debent ii odores, nardi folium, iris illyrica*, &c. *quorum singulorum librae satisfacient. Item myrrhae quincunx, calami pondo libram, casiae selibram, amomi pondo quadrans, croci quincunx, cripae pampinaceae libram. Haec, ut dixi, arida contusa, & cribrata debent adjici*, &c.

Hic velim videas, an librarii numerorum notas verbis reddentes in eo peccaverint, quod *libram*, & *selibram* scripserint pro *libra* & *selibra*. §. 70. Col. 12, 24, 1. Itemque cap. 24. in his verbis: *quae cum in tantum refrixerit, quantum ne contacta corpus urat, partem aliquam ejus, quae satis videbitur praedictae pici immiscemus, & diligenter lignea spatha, vel etiam manu peragitabimus*; vide an legendum potius sit *immiscebimus*.

§. 71. Col. 12, 25, 3. Pariter cap. 25. ubi haec scribuntur: *deinde cum refrixerit, tum quantumcunque humoris est, tantum in amphoram musti portionem adjici*; an *tantam* scribendum sit. §. 72, Col. 12, 48, 3. Capite autem 48. cum de olivarum conditura haec traduntur: *Plerique tamen tres partes defruti, aut mellis, & unam miscent aceti, & eo, quo condiunt, jure. Quidam* &c. legendum crediderim, *& eo codiunt jure*, aut *eoque condiunt jure*; jus enim est istud ipsum quod iisdem verbis describit; neque enim necesse est, ut jus *liquor* eorum sit, quae coquuntur; sic capite superiore 46. §. 2. *taleolas*, inquit, *radicum inulae in umbra triduo, vel etiam quatriduo siccato; deinde siccatas in vasis* (an *in vasa*) *sine pice, interjecta cunila, conjicito, cunila imposita, sex partibus aceti una pars sapae misceatur cum hemina salis cocti, ut hoc jure macerentur taleolae, donec quam minimum amaritudinis resipiant*. §. 73. Col. 12, 55, 1, & 2. Sic capite etiam 55. quem locum aliam quoque ob causam huc transcribemus: *album acre acetum* (sinapi) *adjicito*, & *pistillo permisceto, colatoque. Hoc jus ad rapa condienda optime facit. Caeterum, si velis ad usum conviviorum praeparare, cum exaniveris sinapi, nucleos pineos quam recentissimos, & amygdalum adjicito* &c. Hic ego legendum crediderim, non *exaniveris*, sed *exaniaveris*, sive *exsaniaveris*, hoc est noxium humorem expresseris, aut abstuleris; modo enim dixerat *manibus expressum* — *comprimito manu plana* — *aquam nitratam suffundito, ut omnem amaritudinem ejus* (sinapis) *& pallorem exaniet*.

Sed & capite 47. §. 9.) de oliva haec scripserat: *prelo supponitur, vehementerque premitur, ut exudet quantulumcunque habet amurcae. Patimur autem nonnunquam tota nocte, & postero die pondere pressam baccam velut exaniari*: & cap. 53. (§. 2.) *largum salem infarcito, compositisque supra tabulatum tergoribus, aut frustis* (carnis suillae) *vasta pondera imponito, ut exanietur*. §. 74. Col. 12, 57, 5. Denique inspicias velim postremi capitis verba extrema: *quod si etiam cum laser non habueris, pro silphio mellis adjicies pondo semunciam*; videasque, an quidpiam in his quoque verbis a librariis peccatum sit.

§. 75. Col. Arb. 10. lem. Restat Liber de Arboribus. In hoc caput X. ita inscriptum est. *Vindemiam quomodo putes*; cum inscribendum, opinor, fuisset: *Post vindemiam quomodo putes*; hoc enim ejus capitis initium est: *Vindemia*

demia facta statim putare incipito ferramentis quam optimis, & acutissimis, ita plagæ leves fient. Verum ut impositas a librariis inscriptiones prætermittentes, verba ipsa Auctoris consideremus; in hoc ipso loco non credo *leves* scribendum esse, sed *laeves*; hæc enim continuo sequuntur: *neque in vite aqua consistere poterit, quæ simulatque immorata est, corrumpit vitem*, &c. Sed & libro IV. cap. 24. (f. 21. sq.) cum istiusmodi ferramentis putatorem uti juberet, inter alias eandem hujus præcepti caussam ita proposuit, quod si mollis, aut retusa, & crassa falx sit, *plagæ asperæ atque inæquales vites lacerent, unde fit, ut vitis laniata, scabrataque putrescat humoribus, nec plagæ consanentur*.

Cæterum hanc ego (ut alias ejusmodi) animadversionem omisissem, nisi aut meæ omnes editiones in eo peccassent, aut hoc ad plures alios locos pertinuisset, quales sunt libro IV. cap. 24. (f. 4.) *ferroque allevanda est, ut hibernas aquas respuat. Nam præstat ex vulnere sobolem repullescentem vellere, quam nodosam & scabram plagam relinquere*. Libro V. cap. 6. (f. 13.) *ferra desecari, & plagam falce allevari*, cap. 9. (f. 3.) *earum plaga utraque parte falce leventur*; atque ut multos alios locos sciens omittam, cap. 11. (f. 7.) *plagam diligenter levato*: quod & infra iteratur cap. 26. (f. 6.) in hoc ipso libro de Arboribus.

§. 76. Col. A. 26, 7. Quocum libro, quoniam supra nobis utile fuit quintum comparare: nunc vicissim experiamur, an utile sit ipsum conferre cum quinto. Igitur quod hoc ipso capite 26. ob unum fortasse omissum verbum subobscurius videri potest: *Tertium genus insitionis, cum sit subtilissimum, non omni generi idoneum est: ET fere ea recipiunt talem insitionem, quæ humidum, succosumque, & validum librum habent*; id in V. Lib. cap. 11. (f. 8.) admodum perspicue dictum est: *Hoc tertium genus insitionis, cum sit subtilissimum, non omni generi arborum idoneum est*, SED *fere recipiunt talem insitionem, quæ humidum* &c. §. 77. Col. A. 26, 8. Porro in ipsa quæ subsequitur hujus tertii generis descriptione hic quidem postquam traditum est, quomodo gemma ex una arbore sit detrahenda, hæc subduntur. *deinde ex qua arbore inserere voles, in ea nitidissimum ramum eligito, & ejusdem spatii corticem circumcidito, & materiem delibrato, & in eam partem, quam nudaveras, gemmam hanc, quam ex altera arbore sumseras, aptato ita ut emplastrum circumcisæ parti conveniat*. Hic vero *nudaveris* pro *nudaveras*, & potissimum *in qua arbore*, pro *ex qua arbore* esse rescribendum, cum inde intelligitur quod paulo ante dictum fuerat: *Ex qua arbore inserere voles*, & absoluto de illa sermone, nunc de ea, in qua inserendum est, verba fiunt; tum ex lib. V. (cap. 11. f. 10.) confirmatur, in quo ista eadem res sic proponitur. *postea item alterius arboris, quam emplastraturus es, nitidissimum ramum eligito, & ejusdem spatii corticem circumcidito, & materiam delibrato: deinde in eam partem quam nudaveris, præparatum emplastrum aptato, ita ut alteræ delibrata parti conveniat*. Sic enim Palladius (l. 7. tit. 5. f. 3.) idem docens, *Item*, inquit, *ex ea arbore, cui velimus inserere, similiter cum gemma tolletur emplastrum, nitido tamen, atque uberi loco*. §. 78. Col. Ar. 28, 2. Sed & quæ capite 28. habentur: *Mulieres quidem si lactis inopia premuntur, cythisum aridum in aquam macerari oportet, cum tota nocte permaduerit: postero die expressi succi ternas heminas permisceri modico vino, atque ita potandum dari*; — si hæc, inquam, cum iis comparentur, quæ libri V. capite ultimo (12, 2.) scripta sunt; multo proclivius erit cognoscere, post *oportet*, facili omissione voculam & esse prætermissam, atque totum locum ita ut ibi (pag. 204.) legitur, esse rescribendum. *Mulieres quidem, si lactis inopia premuntur, cythisum aridum in aquam macerari oportet, & cum tota nocte permaduerit, postero die* &c.
§. 79. Col. Arb. 30, 1. & 2. Atque utinam in libro V. ut de cythiso, ita etiam de viola, & rosa Columella scripsisset; longe facilius esset conjicere, quid duobus de locis capitis 30. sit statuendum. Alter in ipso est initio: *Violam qui facturus est*. Quæro enim, opor-

oporteatne Scripturam hanc retinere, an potius *faturus* reponere, cum hæc sequantur: *terram stercoratam & repastinatam minimum alte pedem in pulvinos redigat. Atque ita plantas hornotinas scrobiculis pedalibus factis ante Cal. Mart. dispositas habeat.* Alter locus est paulo infra: *Rosam fruticibus ac surculis disponi per surculos pedales convenit per idem tempus quo & viola;* ubi ego scribendum crediderim non per *surculos pedales*, sed aut per *scrobiculos pedales*, ut paulo ante de Viola dictum est, aut potius, ut aliis quoque ante me visum esse scio, per *sulculos pedales;* certe Palladius (l. 3. tit. 21. pr.), qui solebat Columellam respicere: *rosaria*, inquit, *conseremus, quæ sulco brevissimo aut scrobibus ponenda sunt, vel virgultis, vel etiam semine.*

§. 80. Pall. 1, 24, 2, & 3. Hactenus de Columella: in quo cum plura, quam ab initio existimabam, notata sint; ideo non multa in Palladio notabuntur, quæ forte in ipso, dum Columellæ penitus intelligendi causa inspicerem, sic aliud agens animadverti. Lib. I. tit. 24. *A mustellis tutæ fiant* (columbæ) *si inter eas frutex -- projiciatur --, non pereunt. Et neque locum deserunt, si per omnes fenestras* &c. An sic potius distinguendum -- *Non pereunt, neque* &c. Ibidem: *Inducunt alias, si cumino pascantur assidue, vel setosi hirci alarum balsami liquore tangantur.* Si Palladium sic revera scripsisse putamus: num ita intelligemus, ut *setosi illi hirci* partes quædam sint alarum balsami liquore tangendæ?

Quod autem mox bis *herbum* pro *ervum*, ut ex Columella (l. 8. c. 8. f. 6.) & Varrone (l. 3. c. 7. f. 8.) intelligitur, posuit, an fecit, quod potius ab *opertis* cum Festo (De verb. ver. signific. l. 5.) quam ab eruendo, cum aliis, dictum ervum arbitraretur? §. 81. Pall. 1, 32. Tit. 32. *Fœni, paleatum, ligni, cannarum repositiones nil refert, in qua parte fiant, dummodo sicca sint, atque perflabiles; & longe removeantur a villa propter casum surripientis incendii*, an *surrepentis incendii?*

§. 82. Pall. Febr. 9, 8. Libro III. tit. 9. *Caput sarmenti, cum deponitur, torquendum non est, nec aliquo modo vexandum, nec demersa penitus fœcundiore parte, quod sterili proximum est, supra terram relinquatur.* Legendum videtur, *ne demersa*. Sequitur enim: *deinde quoniam ipsa tortura vexatio est, & pars ea, de qua radix futura præsumitur, injuriæ nulli subjicienda est, cum qua contendere cogatur ante, quam teneat;* itaque cum hæc ratio altera sit, altera antecesserit, necesse est; sane præceptum non esse, sed rationem, quod de fœcundiore parte dicitur, luculentissime ostendit Columellæ caput quod hic spectavit Palladius, duodevicesimum Libri III. (f. 4.) demonstrat enim, qui sarmenti caput contorquet, ea duplicatione consequi, ut omnis fœcundior ejus pars obruatur, consumaturque. §. 83. Pall. Febr. 15, 1, & 2. Tit. 15. *Novellam vitem Columella dicit a primo anno ad unam materiam esse formandam, nec recidendam totam, sicut Italiæ consuetudo est. Anno secundo expleto, quia vel intereant vites in totum recisæ, vel infœcunda sarmenta producant.* Hic vero sic verba esse distinguenda, *nec recidendam totam, sicut Italiæ consuetudo est, anno secundo expleto, quia* &c. Locus quoque ostendit, quem Palladius indicat ipsius Columellæ (l. 4. c. 11. f. 1.) in quo Virgilium, Sasernam, Stolones, Catones *non solum in eo erravisse*, ait, *quod primi anni capillamenta seminum (vitis) intacta patiebantur, sed & post biennium cum viviradix recidenda erat, omnem superficiem amputabant solo tenus*, &c. Deinde easdem, quas hic Palladius, affert rationes.

§. 84. Pall Febr. 24, 3. Tit. 24. *Hoc etiam mense cepullas feris, sed constat & vere, & autumno esse seminandas. Si semen ejus severis, in caput crescit* &c. videtur legendum, *semen earum:* videturque pariter legendum esse *semen eorum*, uti in proximo libro IV. tit. 9. (f. 6.) hæc habentur: *semina ejus mulso, & lacte per triduum maceranda sunt;* illa enim antecedunt: *Nunc melones serendi rarius;* hæc autem sequantur: *hinc suaves efficientur* §. 85. Pall. Feb. 24, 8. Infra eodem titulo 24. *Mihi etiam illud utile videtur, ac diligens, ut aspa-*

asparagi agrestis radices plurimas in unum locum congeramus cultum, *vel certe saxosum*. Scribendum crediderim *incultum*, præsertim cum id continuo sequatur: *quæ statim fructum dent ex loco*, *qui aliud nihil alebat*. §. 86. Feb. 25, 4. Tit. 25. *Si languida arbor est piri*, *vel ablaqueatæ radicem terebras*, *& ibi ligneum palum de primis*, *vel* &c. Sane hic perspicuum est, scribendum esse *deprimis*, neque tamen scriptum video, nisi in editione Juntarum.

§. 87. Mart. 9. 3. Libro IV. tit. 9. *Singulis sane annis a codice auferendæ sunt plantæ*, *ut nec matres fatigentur*, *& soboles per alia spatia digerantur: cum aliqua tamen radices parte vellendæ sunt*. Hic etiam, si Juntinam excipias, meas omnes editiones peccare existimo, scribendumque *radicis*. Titulo autem 10. (§. 20.) ubi de Mespilo: *si putatur*, *hinc arbor sterilis fieri*, *fimus*, *& cinis vitium simul si radicibus infundantur*, *fertilem reddunt*; pessime erratur non modo in Aldi, sed & in Juntarum editione; sic enim scribitur: *fieri. fimus*; quasi vero Palladius diceret, arborem a putatione sterilem fieri, cum hoc dicat, si ab adhibita viva calce de qua modo sermo fuerat, timetur, ne arbor sterilescat, ideoque ita verba distinguenda sint, uti a Rob. Stephano factum est: *si putatur hinc arbor sterilis fieri*, *fimus* &c.

§. 88. Pall. Mai. 1, 1. Sed quid esse manifestius potest, quam in ipso Lib. VI. initio: *Majo mense locis frigidis*, *& humectis panicum seremus*, *& nullum more*, *quo dixi*; non scribendum esse *nullum*, sed *milium*, quando ejus capitis inscriptio hæc est; *De panico*, *& milio* &c., & tamen cum in Juntino exemplari esset *milium*, cæteri, qui Palladium postea edidere, scripserunt *nullum*; quinimo Seb. Gryphius cum in priore quidem editione scripsisset milium, in altera rescripsit *nullum*.

§. 89. Pall. Jun. 7, 2. Libro VII. tit. 7. *Fumus admovetur ex Galbano*, *& arido fimo bubulo*, *quem in pultario factis carbonibus convenit excitare*. Columella sic (l. 9. c. 15. §. 5.) *fumum admovebimus factum galbano*, *vel arido fimo*. *Ea porro vase fictili prunis immissa conduntur*: quæ verba cum confero, suspicor, Palladium scripsisse, *mistis carbonibus*, aut *in pultarium jactis carbonibus*; nam illud *factis* minus placet.

§. 90. Pall. Jun. 7, 7. Sed utilius fortasse erit, quæ infra scribuntur de apum regibus, comparare cum alio Columellæ loco; Palladius sic: *pulchri coloris*, *& nitidi*, *leves sine pilo*, *nisi forte pleniores quasi capillum gerunt in ventre*, *quo tamen non utuntur ad vulnus*. Columella (l. 9. pag. 327.) autem sic: *pulchri coloris*, *& nitidi*, *levesque*, *ac sine pilo*, *sine spiculo*, *nisi quis forte pleniorem quasi capillum*, *quem in ventre gerunt*, *aculeum putet*, *quo & ipso tamen ad nocendum non utuntur*; quibus ex verbis facile est conjicere, nonnulla fortasse verba Palladii librariorum incuria esse prætermissa, aut saltem *pleniorem* scribendum esse pro *pleniores*.

§. 91. Pall. Sept. 13, 2. Libro X. tit. 13. ubi capparim seri jussit *solo sicco*, *& gracili*, continuo hæc addit; *herbas sponte persequitur*; scribendum suspicor: *herba sponte persequitur*. Neque enim id vult quod Columella (l. 11. c. 3. §. 55.) cum illam *noxium virus habere* docuit, *succoque suo sterile solum reddere*; nam hoc Palladius paulo ante dixerat iis verbis, *succo suo terris nocet*. sed id facile vult, quod Columella (ibid.) pariter ad hunc modum tradidit: *cultu aut nullo*, *aut levissimo contenta est*; *Quippe quæ res etiam in desertis agris citra rustici operam convalescit*, scilicet hoc opponit Palladius iis, quæ de origano proxime scripsit: *Nunc circa æquinoctium seres origanum*: *stercorari*, *ac rigari donec convalescat*, *appetit*. Capparim autem feras modo; sponte ipsa proveniet; ac convalescet.

§. 92. Oct. 5, 1. Libro XI. tit. 5. non minus fortasse proderit Columellam inspicere, quem sæpe adeo respiciebat Palladius. Ipse igitur Palladius sic: *Sed hæ radiculæ* (vitis) *non ad siccum debent recidi*, *ne aut plures inde nascantur*, *aut* &c. Quid obsecro te, esse dicemus in hoc loco *recidere ad siccum?* Neque enim siccum illud est, unde si amputentur ra-

radiculæ, renasci plures possunt: neque siccæ sunt ipsæ, quæ præcidi debent, radiculæ; nam ideo præcidendæ sunt, ne *si convaluerint*, ut duobus ante versibus dictum est, *inferiores* radices faciant *interire*.

An illud ergo relinquitur, ut non *ad siccum* scribamus, sed *ad truncum*, quod Columella (l. 4. c. 8. s. 2.) videtur indicare eadem præcipiens hisce verbis: *minime applicandum est ferramentum ipsi materi, quoniam si juxta truncum radicem præcideris, aut ex cicatrice plures enascentur, aut* &c. §. 93. Pall. Oct. 19, 1. Tit. 19. *passum nunc fiet ante vindemiam, quod Africa fuerit universa conficere pingue, atque jucundum, & quoad conditum, si utaris mellis vice, ab inflatione te vindices*. Traditur deinde ratio passi conficiendi, & sic denique sermo absolvitur:

Hinc passum est quidquid effluxerit, & conditum vasculo, mellis more servatur.

Quæro itaque, an legendum sit: *& quod conditum, si utaris mellis vice, ab inflatione te vindicet*, aut etiam: *& quod conditum si utaris mellis vice, ab inflatione te vindices*; nam memini & Plautum, & Q. Scævolam, & M. Varronem, & alios verbum *utor* cum accusandi casu junxisse.

§. 94. Pall. Nov. 13, 2. Libro XII. tit. 13. quæro ex te, Vir Clar. quid deesse aut quid vitii esse censeas in iis verbis: *Qui* (agni) *donec firmentur, intra stabulum furfuribus, vel medica herba, vel* (*si est copia*) *farina hordei pascantur ingesta, donec conceptum paulisper robur ætatis, pascuum matribus possint habere commune*. Legemus ne -- *concepto paulisper robore ætatis*; aut nullo verbo mutato, tantummodo voculam & ante *pascuum* addemus?

§. 95. Pall. Insi. 158. sq. Multo autem magis quæro, in Lib. XIV. sive de Insitionibus, ubi de Pistaciis sermo est, quomodo emendandum censeas verbum, quod nec sententiæ convenit, & carminis legibus repugnat in horum versuum altero:

Quin & amygdalios subeunt pistacia ramos;

Et debitum majus de brevitate petunt.

Nam pro *debitum* reponendum *pretium*? Nam supra quidem; ubi agitur de pomo, vix dubito, quin iis in versibus: (v. 87. 88.)

Robora thyrsigero platani concordia Baccho.

Fœtibus instituit plena rubore novis;

pro *rubore* legendum censeas *rubere*, præsertim cum ante (v. 61. sq.) de piro dictum sit: *Phyllida quin etiam grandi mitescere fructu Instituens*. -- Atque hæc in Palladio nunc habui, quæ notarem; nam supra alia etiam aliquot in eodem, cum de Columella scriberem, animadverti. §. 96. Varro 1, 55, 4. In Varrone autem, quem easdem ob causas subinde in manus sumsi, rogo te, ut perpauca hæc mecum velis diligenter perpendere.

Libro I. cap. 55. *Olea, ut uva, per idem bivium redit in villam, alia ad cibum eligitur, alia ut eliquescat*. Hic Victorius (Explication. suarum Castigat. in Varron. pag. 68): *Alia ad cibum eligitur*. *Maculam habet optimus codex*. Lædatur *enim hic scriptum est*: *Quomodo ex vetere lectione locus corrigi debeat, si pervulgata mendum continet, docti viri cogitabunt*. Tu igitur, Doctissime Vir, cogita, sit ne pro *eligitur* rescribendum *laudatur*.

§. 97. Varro 2, 2, 20. Libro II. cap. 2. locus est, de quo miror, neminem adhuc, quod sciam, dubitasse: *De sanitate sunt multa, sed ea* (*ut dixi*) *in libro scripta magister pecoris habet*. Mihi vero scribendum videtur non, *ut dixi*, sed *ut dixisti*, vel si quis minus velit a vulgata scriptura recedere, *ut dixti*. Neque enim hic loquitur scriptor, sed is, quem induxit, Atticus, neque Atticus illud dixerat, sed Scrofa (L. 2, 1, 21.), *Quarta pars est de sanitate*; eamque partem his verbis absolverat (s. 23.)

Item ad alios morbos aliæ causæ, etiam alia signa in omni pecore, quæ scripta habere oportet magistrum pecoris.

Itaque aut octogenarium istum senem Varronem multo magis obliviosum, suique instituti immemorem credamus necesse est, quam hi ipsi libri summa eruditione ac diligentia scripti patiuntur; aut potius censeamus, Atticum, qui ut Scrofæ roganti satisfaceret, suum hunc sermonem ita inceperat, ut ipsi responderet (2, 2, 2.): *Ego*,

Ego, opinor, incipiam primus, quoniam in me videre conjecisse oculos; ubi ad eam partem, quam Scrofa satis tractaverat, de sanitate, pervenit, ipsum potissimum intuentem, alloquentemque, sic ut indicavimus, loquentem induci: *De sanitate sunt multa, sed ea, ut dixisti, in libro scripta magister pecoris habet*.

§. 98. Varro 2, 4, 8. Cap. 4. *Verris octo mensium incipit salire: permanet, ut id recte facere possit, ad primum, deinde it retro, quoad perveniat ad lanium*. Sic Victorius antiquis libris auctoribus, emendavit. Sed ut fatetur, in his scriptum fuisse, *id retro*, & tamen se scripsisse *it retro*; sic decebat ipsum pariter dubitare, num integra esset vox illa *primum*; quid enim ibi est *permanet ad primum?* Nam quod ipse *annum* intellexit, vereor ne fecerit precario. Quid? quod res prætérea repugnat. Nam Victorius ipse Plinii verba profert, *non ultra trimatum generare verres*, docentis: quæ etsi conatur eludere ad hunc modum, *quamvis autem usque ad trimatum generent, ad primum annum facere id recte possunt, ut credidit Varro: postea languidiores fiunt, nec tam bene munere illo funguntur*; tamen Columella (l. 7, c. 9. §. 2.) hoc tollit effugium, diserte affirmans, *verres ab annicula ætate commode progenerare, dum quadrimatum agant*. Hæc dum scriberem, & qua ratione prorsus restitui hic locus posset, mecum ipse cogitarem; ecce Vir Cl. Pontedera meus, atque adeo noster, diu a me quæsitam Varronis editionem mittit, quam Ausonius Popma procuravit. In hac non *ad primum* lego, sed *ad trimum*, idque, ut opinor, recte; ad eundem enim modum, fortasse huc respiciens, scripsit Palladius (l. 3. tit. 26.); *verres usque ad quadrimos inire fœminas possunt*; ut Varronis (qui & infra cap. 7. §. 13. ait *post trimum*) loquendi modum, Columellæ autem sententiam exprimeret: quæ tamen a Varronis sententia multo propius abest, quam illa Victorii; nisi forte omnino conciliari etiam potest. §. 99. Varro 2. Frustra autem quæsivi, quid infra senserit idem Ausonius in eo loco: *Hujus suis* (Æneæ) *ac porcorum etiamnum vestigia apparent Lavinii*. scilicet ad hunc ipsum modum scripsit, atque adeo descripsit Victorium: qui etsi confitetur, vetustam scripturam hanc fuisse, *apparent jamne*; tamen cum *oppidum significari debere detpravata illa voce*, intelligeret, *Lavinii* maluit ex ingenio rescribere, quam litterarum vestigiis firmius inhærendo, alicujus alterius oppidi nomen, ut puta *Interamnæ* eruditis Viris proponere, quod videlicet, ut abs te peto, perpenderent, atque in historiæ latinæ monumentis, an huc pertinere posset, inquirerent. Quod si minus litteras sequi volebat, at certe cogitare illud poterat, non magis *Lavinii* in ea voce vestigia esse, quam *Romæ*.

§. 100. Varro 2, 9, 4. Capite 9. vide, an forte verbum aliquod desideretur in Canum descriptione. Quo enim modo hæc satis intelligam: *colore potissimum albo, quod in tenebris specie leonina?* Quod si quidpiam deesse putes juvabit Columellam (l. 7. c. 12. §. 3.) inspicere, qui cum in descriptione eadem, ad Varronem, ut haud raro solebat, respiceret, *pastor*, inquit, *album colorem in cane probat, quoniam est feræ dissimilis, magnoque opus interdum discrimine est in propulsandis lupis sub obscuro mane, vel etiam crepusculo, ne si non sit albo colore conspicuus, pro lupo canem feriat*.

§. 101. Varro 3, 5, 9. Lib. III. cap. 5. *ubi confluit altera amnis*, sic enim Rob. Stephanus, Seb. Gryphius, Ausonius Popma scribere malunt, quam *alter amnis*, uti in Juntarum, Aldi, Gymnici exemplaribus; imo in priore etiam ipsius Gryphii scriptum fuerat. Auctorem illi habent Victorium qui *annis*, inquit, *hic muliebri genere appellatur in fidelissimis libris, quemadmodum sæpe a vetustis auctoribus appellatam Nonius docet, qui etiam Varronis ipsius hoc exemplum adducit, περὶ πλέου libro primo: In hac civitate agros colunt atenosos: propter hos fluit amnis, quam olim Albulam dicunt vocitatam*. Pompa (Not. ad hunc locum Varronis) Victorio, nisi quod Libri Varroniani inscriptionem corrigit, sic assipulatur: *ubi confluebat altera amnis*. *Sic enim Varro loquitur, ut Periplo lib. 1. Propter hos fluit amnis, quam olim Al-*

Alliclam dicunt vocitatam. Equidem nihil ego eorum negaverim, quæ ab his duobus eruditissimis viris observata sunt.

Altera amnis scriptum erat in fidelissimis libris. Credo; sed nihil librariis sæpius accidit, præsertim dictante aliquo, ut plerumque solebant, codices antiquos describentibus, quam ut insequentis vocis litteras primas cum prioris extremis confunderent, & sic aliquam interdum omitterent, alias duplicarent. *Amnem* sæpe a vetustis auctoribus muliebri genere appellatam esse, Nonius (de Propriet. Serm. ubi de Indisc. Gener.) docet. Fateor; sed tamen a poetis; Nam Plautum, Nævium, Accium, auctores laudat.

At enim iis hunc quoque addit, de quo agitur, Varronem. Non inficior, neque tamen vereor, ne me audacem putes, si contra atque Ausonius, Victorius, Nonius ipse sine ulla dubitatione arbitrati sunt, contendam, ex eo, quem producunt, Varronis loco minime constare, hunc *amnem* fœmineo genere dixisse. Quid enim? Num quia scriptum est a Sallustio: *est locus in carcere, quod Tullianum appellant*; a Cicerone autem: *domicilia conjuncta, quas urbes dicimus*; denique (ne, si plura congeram, ad te præsertim scribens, ineptus videar) a Livio: *Anxur fuit, quæ nunc sunt Terracinæ, urbs prona in paludem*, num, inquam, propterea Sallustius *carcerem* neutro, & Cicero *domicilium*, aut Livius *Anxur* muliebri genere appellavisse dicendi sunt?

Habes Vir Doctissime, de locis plurimis Columellæ, de quibusdam Palladii, de nonnullis etiam Varronis, non quid ego statuam, sed quid suspicer, atque adeo quid ex te quæram. Cum responderis, tum demum aliquid constituam. Gestum enim feci, quod ajunt, præsente Roscio, non ut apud Roscium me jactarem, sed ut per Roscium proficerem. Vale.

Patavii ipsis Kalendis Quinctil. MDCCXXI.

EPISTOLA II.

CLARISSIMO ET ERUDITISSIMO VIRO JULIO PONTEDERÆ JOANNES BAPTISTA MORGAGNUS S. P. D.

QUÆ in Auctores rei rusticæ scripsi ad Amicum, & collegam nostrum Clarissimum Jacobum Facciolatum, non ut ipse aliquid constituerem, sed ut Doctissimi Viri sententiam elicerem, eorum exemplum ad Te mitto, non modo ut eliciam tuam, verum insuper ut annotationes exprimam, quas te bene multas in eosdem illos auctores meditari, jamdudum scio. Quo enim modo cessare tu poteris, qui ad rei herbariæ excellentem scientiam, non mediocrem agriculturæ notitiam adjungis, cum me, unum ex Anatomicis, succisivas aliquot horas tuis Auctoribus & dedisse, & dare intellexeris? Quod ut planius cognoscas, quæ post eam scriptam epistolam ad plura ex iis, quæ tunc attigi, loca adnotavi, tum aliis de quibus post dicemus subsidiis, tum quatuor usus editionibus, quibus eo tempore carebam. Veneta quam Nicolaus Jenson procuravit anno 1472, duabus Regiensibus anno 1496 & 1499, ac denique Heidelbergensi illa a Clariss. Do. Alberto Fabricio (Biblioth. Lat.

l. 2 c. 7) celebrata anno 1595 ex typographia Hieronymi Commelini.

§. 1. Col. 1, 8, 8. Et primum in Columellæ lib. 1 cap. 8. haud procul a fine de quatuor editionibus quas modo memoravi; priores tres, in extremo autem capite 32. lib. 4. & ipsas & Commelinianam cum Juntina, & mecum facere, deprehendi. Sed vinitoriæ falcis figuram frustra in vetustioribus illis quæsivi. Nimirum ejusmodi imagines non ab ipso Columella sunt, nisi forte geometricas quasdam formas excipias, de quarum una scripsit (lib. 5. c. 2. f. 6): *si triangulus disparibus fuerit lateribus ager, tanquam in subjecta forma, quæ habet rectum angulum*. Sed ut in aliarum quoque disciplinarum libris plerumque contigit, addita sunt ab junioribus, haud inutili sane consilio, modo rebus, quæ ab Auctoribus describuntur, satis respondeant.

Atque utinam ad ea quoque capita Columellæ, in quibus de certis vitium aut arborum partibus, aliisque ejusmodi verba facit, eruditi, iidemque rei rusticæ periti Viri imagines adjunxissent: ego certe, ut de me ipse confitear, non paucis præterea illius locis, quæ vitiata esse, subsentio, ausus essem medicas manus admovere, quæ nunc agriculationis ignarus, vobis in ea doctrina versatis cogor omnia relinquere.

§. 2. Col. 5, 8, 3. sq. Libr. 5. cap. 8. Cum in decem illis olearum generibus radium non invenirem, alterutrum suspicatus sum, aut positum quidem esse, sed alio quodam nomine designatum, aut in eo loco describendo librarios peccavisse. Revera utrumque accidit. Nam hi cum græcis litteris *κερκίτις* scribere debuissent, *circites* scripsere, quæ vox apud latinæ linguæ idoneos auctores M. Terentium Varronem (de lingua lat. lib. 5.) & Sex. Pompejum Festum (de verbo. ver. signific. lib. 3.) non eam formam significat, quam Columella spectaverat. Scripserat enim *κερκίτις*, ut *τῆς κερκίδος*, id est radii similitudinem significaret. Auctore hæc ajo Fr. Sylburgio, qui in eo indice, quem in calce editionis Commelinianæ habemus, hoc posuit: *Circitis olea*, *rectius κερκίτις*, *radius*. Nec plura in hanc rem addo, quod nuper cum tecum sermonem haberem de oleis, probe sensi, te conjectura in istam ipsam emendationem incurrere, quæ a Sylburgio proposita est. Illud potius ex te quæro, quid censeas super illa repugnantia, quam inter locum, quo de agimus, atque alterum ex cap. 17. libri de Arboribus animadverti. In primo, *bacca jucundissima est pausiæ, speciosissima est regiæ, quæ* &c. In altero; *Sunt & regiæ, ut radii, quæ neque specie, neque oleo sunt tam gratæ, quam quas supra diximus*. Mihi quidem vel mendum aliquod subesse, vel Columella nunc baccæ, alias arboris magnitudinem attendisse videbatur. Num hic quoque saltem de mendo divinavimus? Certe aliter uterque locus in tribus illis vetustioribus editionibus habetur: *bacca jucundissima est pausia: speciosissima est regia, etiam virga: quæ* &c. & : *Sunt & regiæ, & radii non sine specie neque oleo, neque sunt tam gratæ, quam quas supra diximus*. Rectene undequaque? non affirmo. Aliter certe. §. 3. Col. 5, 11, 8. In eo autem loco, quem postremum expendimus in cap. 11. libri ejusdem 5. equidem sine ulla dubitatione affirmavero, illas ipsas editiones a vera scriptura aberrare; sic enim habent: *Nos tertium genus insitionis invenimus: quod cum sit subtilissimum* &c. Neque Columella hoc tertium insitionis genus, quod fit per emplastrum, sed quarti, quod fit per terebram, novam tantummodo rationem invenit; quæ res perlegenti, vel istud ipsum caput, vel 26 & 8. libri de arboribus, itemque libri 4. caput 29. tam aperta est, quam quod apertissimum. Attamen & ipsa scripturæ varietas non injuria suspectum mihi fuisse locum, ostendit. §. 4. Ille autem inter hæc loca Libri de arboribus, & quæ modo ex Libris 4. & 5. indicavimus, consensus tantus ut gallicam terebram ab eodem appareat ad inferendum esse translatam, qui omnia illa loca conscripsit, non leviter sane confirmat, eundem quem librum 4. & 5. scripsisse liquet, Columellam librum quoque de Arboribus confecisse: qua de re nimirum doctissimi homines dubitaverant. De libris etiam quos se scripsisse Columella testatur, *de generibus surculorum*, an edi

fu

fuerint, an extent, & quinam sint, ambigere adhuc nonnullos scio; etsi V. Cl. Jo. Albertus Fabricius (*) recte monuerit, haud diversos esse videri a libro tertio, quarto, & quinto hujus ipsius de agricultura operis. Itaque placet Eruditissimi Viri judicium ex hoc ipso quinto libro confirmare. Nam Columella qui lib. 2. cap. 11. pr. hæc scripserat: *cætera pabula neque enumerare, ac minus serere dignamur, excepta tamen cythiso, de qua dicemus in iis libris, quos de generibus surculorum conscripsimus*; satis ipse, quinam hi sint libri, ostendit in extremo capite 11. libri quinti. *At prius*, inquit, *quam finem libri faciamus, quoniam fere species surculorum omnium persecuti sumus prioribus libris, de cythiso dicere nunc tempestivum est*, & continuo addit novissimum caput de Cythiso.

§. 4. In hoc libro 5. plura esse, præterea animadverteram, quæ haud inutiliter cum libro de arboribus conferrentur, & vicissim. Idem animadverteram in libro 6, si cum P. Vegetio compararemus: Verum illud studiis gravioribus distentus, ipse perficere non potui, quod quidem si quid forte otii tibi est, a te fieri, etiam atque etiam velim. Sed Vegetium ita contendi cum Columella, ut quædam in hoc, plurima in illo emendanda esse, deprehenderim. Ea omnia (usque adeo & multa & gravia sunt) in altera, si voles, epistola seorsum persequar.

§. 5. Col. 7, 1, 2 &c. Nunc ad 7. librum veniamus. In capite 1, & 6. mecum faciunt tres illæ veteres editiones. In illo enim habent, *cum & facilem*; in hoc, *matres binæ*. Quod autem ad octavum attinet extremum caput, illæ quidem *malinis lignis*, Commeliniana autem habet, *malini ligni*.

Lib. 8. cap. 2, vix una Commeliniana inter corrigenda admonet, non *fæmina*, sed *femina* esse legendum. Eadem pariter, sed in Sylburgii indice, alteram animadversionem confirmat meam in capite 5, ubi *de excubandis ovis*. Hæc enim adnotat: *excubandis* rectius *excludendis*, vet. ed. *vel incubandis*. Re tamen vera meæ quoque veteres editiones *excludendis* habent, & *excludant*: quem ad modum etiam paulo antea eodem capite, item semel atque iterum 11, & 14. locutum esse Columellam invenio.

§. 6. Libro etiam 9. Commelinus, uti Stephanus, & ego, verba distinguit, quæ ex 3. capite proposui. In 4. autem capite quo loco cœlestis numinis *hyacinthus* in cunctis scribitur editionibus, legi nuper Salmasium (Plinian. exercit. in Solin. ad hujus pag. 62. E.) rescribentem *nominis*, nec tam grave fuit multis modis intelligere, minus feliciter venisse mihi in mentem, qui mederi possem, quam gratum, me tamen morbum, & medendi genus vidisse. Fuit quoque in cap. 8. cur suspectus mihi esset locus iste. *Præparandumque in hanc rem liquida rubrica*, quando antiquæ tres editiones habent, *præparandaque*, quod etiam Commeliniana ex vetere alia editione inter emendationes proponit. Illa autem Palladii verba, quæ his & proximis Columellæ respondent, ad eundem omnino modum eæ omnes quatuor editiones distinguunt, ad quem a nobis secundo loco distincta sunt. §. 7. Col. 9, 9, 3. sq. Cap. 9. tres priores editiones sic habent: *in octavam fere diei: post quam horam*. Pariter cap. 13. nostram emendationem confirmant; habent enim *consumatur*. Imo Commelinus, inter corrigenda, probat *consumantur*.

§. 8. Col. 10, v. 101. Libro 10. in eo versu. *Tu quæ pallet humi, quæ frondens purpurat auro*, Commeliniana id habet, quod in Juntina, tres reliquæ, quod in Stephani editione probavimus. Illum autem versum (121.): *Rutaque Palladiæ baccæ victura saporem*, cum in omnibus summo consensu ad hunc ipsum modum proponi, animadverterem; videndum aliquando putavi, an hac ipsa servata scriptura, interpretari ita possemus, ut ruta esse utilis diceretur in olivarum conditione ad eum quem ante hanc habent, saporem demendum, minuendumve.

Quæ hoc minus displicebat interpretatio, quod Columellam hic quoque potuisse in animo habere Virgilium suum videbam, cujus illa sunt, & quidem in eo

(*) Supplem. ad Biblioth. Lat. l. 2. c. 7. p.474.

eo Poemate, quod in hoc libro noster imitatur, persequitur, ut ipse loquitur (in præfat. ad hunc librum 10.) explet (Georgic. l. 4. v. 101.): *Dulcia mella premes: nec tantum dulcia, quantum Et liquida, & durum Bacchi domitura saporem.* Attamen cum ad eam scripturam quam in veteri codice Cl. Drackenborgium invenisse, commemoraveram, proxime accedere audiam codicem celeberrimæ Bibliothecæ Divi Marci, tuum, mi Juli Eruditissime, de utraque cum lectione, tum interpretatione judicium esto.

§. 9. Col. 10, 125. Proximis versibus: -- *& lactis gustum quæ condiat herba Dejectura quidem fronti data signa fucarum. Vimque suam idcirco profitetur nomine Grajo.* eo libentius fateor, lepidium significari, quod Joannes Ruellius (de natura Stirp. l. 2. c. 104.) admonet, Columellam, ubi oxygalæ faciendæ rationem proposuit, docuisse, *alios recentia folia lepidii cum dulci lacte in olla miscere*, alios autem siccata, & quidem *sine condimentis*: quæ verba sunt lib. 12. cap. 8. Sed cum ipse quoque *fucarum* legit, me nihil hic fateor intelligere. Plinii quidem de lepidio verba agnosco, quæ inter sua, ut solet, profert Ruellius: *sic in facie cutim emendat exulcerando, ut tamen cera, & rosaceo facile sanetur: sic lepras & psoras tollit semper facile, & cicatricum ulcera* (alii *ulcerum cicatrices*) videoque hac ratione ad delenda etiam stigmata in fronte impressa, adhiberi potuisse, præsertim cum similes tollendi hæc modos apud Scribonium (compos. med. 231.) Paulum (de re med. l. 4. c. 7.) Aetium (Tetrab. 2. Serm. 4. c. 12.) Actuarium (Meth. med. l. 6. c. 8.) aliosque legam, sic ut vi desquamandi cutem, sive maculosam, sive a morbo, a vulnere, ab ustione cicatricosam, græco nomine λεπίδιον appellari potuerit. Hæc tamen omnia cum intelligam; *fucarum* quid istic sit, non intelligo. Quod autem in quibusdam editionibus *furcarum* est scriptum, nimium id nimis aperte carminis legibus repugnat. Viderat hoc, qui in veteri codice, ab Josepho Scaligero inspecto, ita scripserat, ut refert Rhodius (not. ad Scribon. Compos. 174.) *Deletura quidem furcæ fronti data signa.* Justo autem Lipsio; quod Rhodius pariter memorat, placuit, ut pro *fucarum* rescriberetur *focorum*: cujus ego emendationis auctorem, & probante quidem Turnebo (Adversar. lib. 13. cap. 22.) Gulielmum Pelisserium fuisse, video. Attamen ut cætera omittam, multo propius a magis communi scriptura emendatio abest reponentium, *fugarum*: quam quidem ejusdem Rhodii, ut ab ipso proponitur, esse credidi, donec & in Dalechampii commentariis in Plinium (l. c.) & inter ea inveni quæ Johannes Wowerius olim adnotaverat ad Petronium (Satyric.) *notum fugitivorum epigramma* memorantem, indicia videlicet, ut Cajus (Epitom. instit. t. 1.) loquitur, *aut igne aut ferro (in facie) impressa*, per quæ, si iterum fugerent, dignosci, & deprehendi possent, exempli gratia hæc quam Rhodius alibi (Not. cit. ad Compos. 231.) commemorat, litterarum species F. H. E. L. T. quod est: *Fugitivus hic est Lucii Titii.* Idem nominat, ac mecum refellit, qui legendum esse *facorum*, cum Fortunato contendebant. Qui etsi in eo quoque interpretando, quem continuo post hunc expendimus, de alvi colubris, id est, lumbricis est lapsus; nostræ tamen fidei est, te admonere, ipsius verba in Regiensi editione anno 1499. sic proponi; (v. 232.) *aliis, quas alvos educat*, ut intelligatur, nonnullam errorum quos ipsi adscripsimus partem, inscitiæ, incuriæque operarum esse assignandam. Cæterum ibi in Columella *alvus* legit Commelinus, & infra *bryonius*: quas nos lectiones probaveramus.

§. 10. Col. 11, 3, 37, & 39. sqq. Sed in libro etiam 11, quæ prima ex 3. capite duo loca proposuimus, & ipse, & qui tres antiquiores editiones curaverunt, ita distincta exhibuerant, ut nos indicavimus.

Nec in extremo capite 17. lib. 12. sine ratione aliquid mutandum esse, putavi, quando hæ omnes quatuor editiones non ut cæteræ habeut, *infervefaciant*, sed *infervefaciunt*; aut in capite 55. (§. 2.) pro *exaniveris*, legendum esse *exaniaveris*, quando hoc habet Commeliniana. In libro

libro etiam, qui reliquus est, *de Arboribus*, il la ipsa editio, inter *corrigenda*, ita emendaverat 10. capitis inscriptionem, ut nos emendavimus. In iis autem verbis, quæ ex cap. 26. (f. 8.) secundo loco protulimus, tres veteres editiones non modo ut nos, habent *nudaveris*; verum insuper commonstrant, non immerito illa nobis displicuisse: *ex qua arbore inserere voles*, cum sic habeant: *quam arborem inserere voles*. Sane etiam paulo supra ad eundem modum, itemque libro 5. cap. 11. (f. 3.) scriptum est: *Arborem quam inserere voles*. Sed nimirum hic dum constantem cæterarum omnium editionum scripturam esse antiquam, putavi, in ejusque propterea vestigiis scrupulosius omnino insistendum; ab antiquæ non sententia quidem, sed locutionis genere aberrare coactus sum. §. 11. Col. Arb. 30, 2. Quod mihi ut aliis nonnullis in locis, sic in postremo quoque accidit, quem ex Columella proposui: *Rosam fruticibus, ac surculis dispone per surculos pedales convenit*. Etsi enim non unam indicavi rationem, cur *fulculos* pro *surculos* scribendum putarem; ubi tamen animadverti, non modo in Commeliniana, sed & in duabus vetustioribus editionibus esse *fulcos*, in tertia autem harum, quæ videlicet ex ipsis recentior est, *furcos*, cœpi suspicari, ex hoc fortuito typographi errore natum fortasse esse *furculos* in posterioribus editionibus. Quod qui in *fulculos* mutandum esse ante me, censuerunt, illi quidem Columellæ sententiam procul dubio restituerunt; verbum autem an restituerint ita dubium est, ut vox *fulculus*, quam hujus unius loci auctoritate in latina Lexica intulerunt, nisi productis aliis scriptorum exemplis confirmetur, ipsa quoque dubia & incerta esse videatur. Illud hoc in loco non est omittendum, Jensonianum exemplar non habere *fruticibus*, sed *fructibus*: quæ scriptura ex iis quæ Palladius huc, ut solebat, respiciens tradidit, fortasse posset confirmari. Nam rosaria conserenda ac ponenda esse, docuit *vel virgultis vel etiam semine, quippe quæ baccas nutriant in brevissimi piri similitudinem, plenas seminibus*. Non negaverim: *fruticibus* in Columella respondere *virgultis* in Palladio. Attamen nihil in illo de *semine*: & quod de *surculis* dixit, fortasse etiam virgulta complectitur.

Neque enim surculus, ut vulgo credunt, id tantummodo est, quod *in ramis oritur*, sed interdum etiam est frutex, ac virgultum, auctore ipso, ni fallor, Columella (lib. 3. c. 11. f. 5.) ubi negat, *esse ullum tamdiu viduum solum virgultis, ut non aliquos surculos progeneret, tanquam piros sylvestres, & prunos, vel rubos certe.* Sed hæc tu melius.

§. 12. Palladius sequitur, cujus nos loca non cum illis tantum editionibus quatuor, quas sæpius commemoravimus, sed cum libris insuper Petri Crescentiensis tum Latina tum nostra hac lingua editis, & Palladii interpretatione quadam vernacula, atque calamo exarata, ac perantiqua, nuper contulimus. Petrus enim Crescentiensis, sive ut vulgo a nostris appellatur, Crescentius, qui ante annos trecentos scripsit de agricultura, non alius auctoris verbis sæpius utitur, quam Palladii, ut cum, etiam ubi non nominat, ipsum haud raro describat, manifesta quæ in Crescentium menda irrepserunt, Palladii ope tollenda sint, & vicissim; id quod te jam pridem & animadvertisse, & facere instituisse, non ignoro. Vernacula autem illa Palladii interpretatio ab homine Florentino; quod ex Januario cap. 4. & aliunde planum est; scripta, quam antiqua sit, ex ipsis verbis intelligimus.

Hanc V. Clariss. Doctissimusque Salvinus Salvinius anno superiore ad Cajetanum Vulpium miserat, qui ejus mihi copiam fecit, singulari homo in juvandis litteris studio, ac diligentia. Quin etiam Apicii de arte coquinaria libros inspexi: sed ut nonnulla quæ pariter in Palladio sunt, in ipsis agnoverim, nihil tamen invenerim, quod magnopere ad eum pertineret.

§. 13. Pall. 1, 24, 2, & 3. Iis igitur novis subsidiis instructus, inprimis quæ ex Palladio lib. 1. tit. 24. proposueram, locis, in quibus agitur de columbis, cœpi vehementer suspicari, aliena esse verba illa: *frutex virgosus sine foliis asper, vel*, & mox, *setosi*. Nam primum verba hæc omnia in Jensoniana, superiora vero etiam in duabus aliis vetustis editionibus

nibus desiderantur, in Commeliniana autem, quæ ad veteres membranas, quod ad Palladium attinet, exacta est, omnia hæc uncis sunt interclusa. Sed ne in vernaculis quidem Palladii, & Crescentii interpretationibus ullum eorum vestigium est. In illa tamen *hirci alarum*, reddita sunt *summa alarum* (*le sommitadi dell' ale*) quæ Palladii verba an ita essent rescribenda, *cirri alarum* interdum quidem dubitavi, nunquam tamen quidquam certi constitui.

§. 14. Pall. Feb. 15, 1. &c. Libro 3. initium tit. 15, ita ut ego censueram, distinctum inveni, cum apud Crescentium (lib. 4. c. 14.) tum in vernacula interpretatione Palladii. Neque tit. 25. s. 4. editiones illæ quatuor aliter habent atque ego in Juntina probaveram.

Libro 4. tit. 9. (s. 3.) cum Juntina pariter mecumque eædem faciunt editiones, & ea de qua sæpius dixi, interpretatio. Verum tit. 10. (s. 20.) ubi de Mespilo, etsi hæ omnes, & præterea Crescentius (l. 5. c. 16.) in eo quod præcipuum est, a me non dissentiunt, in reliquis tamen vernacula quidem interpretatio, & Commeliniana editio consentiunt; cæteræ autem sic babent, ut legisse etiam ex parte videtur Crescentius: *sed putatur hinc arbor sterilis fieri*. *Fimus* & cæt.

§. 15. Pall. Maj. 1, 1. &c. Libri 6. initio in iis omnibus (si Crescentinm demas, in quo locum non inveni, qui huic admodum responderet) scriptum est *milium*.

Libro autem 7. tit. 7. (s. 2.) frustra in his omnibus quæsivi, quid pro *factis carbonibus* sit rescribendum. Editiones enim hæc ipsa habent; Interpretatio ne carbones quidem memorat; Crescentius (lib. 9. c. 103.) denique hunc locum tam negligenter describit, ut pro *in pultario factis carbonibus*, habeat, *in pulmentario siccis carbonibus*. Quod tamen ἐπίδοτον, si modo vestigia servat scripturæ Palladii, permovere aliquem possit, ut conjiciat, scripsisse hunc, *in pultario sitis carbonibus*. §. 16. Pall. Jun. 7, 7.

Neque diligentius exscripsit, quæ Palladius de Apum Regibus subjecit, sic enim habet (lib. 9. c. 102.). *Leves absque pilo, nisi fronte pleniores, quasi capillum gerunt in ventre*; itaque ex *forte*; quod a Columella Palladius descripserat, factum est *fronte*: quos sive Crescentii, sive operarum potius errores, ut esse veteres, intelligamus, is etiam servavit, qui ejus libros olim in vulgarem hanc linguam transtulit. Hic quæres fortasse, quemadmodum verba hæc Palladii Florentinus interpres reddiderit. Sic autem reddidit; *morbide senza pelo. & anno un capello, quasi nel ventre di fuori come aguglione*. Nempe hic in vertendo quædam omittit, qui alibi, plura intrusit de suo, & præsertim libro 1, ubi agitur de aquæ salubritate agnoscenda, quæ certe nec Palladii esse, nec esse potuisse, proclive est demonstrare. Cæterum etsi hoc verum est, etsi præterea haud paucis in locis Auctoris sententiam non est assecutus, est vicissim ubi non inutile prorsus sit hanc quoque interpretationem consulere.

§. 17. Pall. Sept. 13, 2. &c. Quod in libro 10. suspicatus eram, id velim etiam atque etiam consideres. Nam ne mihi quidem ipsi undequaque nunc placet. Præterea illa interpretatio, atque editiones vetustæ adversantur. §. 18. Pall. Oct. 5, 1. Contra lib. 11. tit. 5. non dubito quin pro ipsa steterim Palladii sententia, cum iis in verbis: *Sed hæ radiculæ (vitis) non ad siccum debent recidi*, malle me, ostendi, *truncum* legere, quam *siccum*. Ecce etiam Crescentius (lib. 4 c. 15.) udi hæc ipsa verba exscribit, eandem sententiam confirmat, quanquam verbum aliud proponit: Sed *hæ radiculæ non ad stipitem recidi debent*. Vernacula autem Palladii interpretatio sic idem docet, ut quo tamen verbo sit ipse usus, *trunci* (quo sæpius de vite loquens Columella) an vero *stipitis*, incertum relinquat; nisi forte *vitem* scripsisse indicet. Sic enim habet: *non tagliandole rasente la vite*. §. 19. Pall. Oct. 19, 1. Tit. 19. Minus placent quæ conjeceram ad illa verba: *Passum nunc fiet ante vindemiam, quod Africa suevit universa conficere pingue, atque jucundum, & quoad conditum, si utaris ab inflatione te vindices*. Multo simplicius emendabimus, si nulla detracta, aut mutata littera

legemus (ut in una, si probe memini, editione est Gymnici.) *quo ad conditum si utaris*, sed media syllaba in *conditum* producta, non, ut mox in *conditum vasculo*, correpta. Sic autem interpretabimur: quo passo si pro melle utaris ad vinum condiendum, non sic inflaris, ut a melle. Mel enim, ut nosti, *alvum inflare*, cum Dioscoride (de Med. Mat. l. 2. c. 75.) Medici admonent. Quod autem cum Palladius scripsit, *ad conditum*, & proprio verbo, & id quod ego interpretor, significante usus sit, te latere non potest. Nam latini cum dicebant *conditum*, Græci autem juniores, latinæ hujus vocis usurpatione, κονδῖτον, vinum intelligebant, aromatum, imprimisque piperis, & præterea mellis additamento confectum. Talia sunt apud Apicium (de art. coquin. lib. 1. c. 1, 2.) *Conditum Paradoxum*, & *Conditum Melizomum:* & quanquam eo tempore jam multa addiderat aliorum & Heliogabali (vid. Lamprid. Heliogab.) præsertim luxuria; talia certe, & hoc quidem ipso *Conditi* nomine appellata, tam longo ante tempore in usu fuerant, ut hæc ejus vocis significatio, in uberrimis latinis lexicis prætermissa vix uni Glossario Caroli du Fresne relinqui non debuerit. Major enim Plinius (Nat. Hist. l. 14. c. 16.) postquam plurium vinorum aromatitum compositiones indicavit, *Qualia*, inquit, (vina) *nunc quoque fiunt, pipere, & melle addito, quæ alii condita, alii piperata appellant*. Et de his fortasse verba etiam sunt accipienda Corn. Celsi (de Medicina l. 1. c. 2.) *condita omnia duobus de causis inutilia sunt, quoniam, & plus propter dulcedinem assumitur, & quod modo par est, tamen ægrius concoquitur;* neque enim ista *dulcedo* condimentis omnibus de quibus sic universe interpretantur Pantinus (Comment. in Cels.) & Rubeus (Annot. in Cel.) ita conveniebat, ut *Conditis*, quorum cum varias compositiones ad quinquaginta apud Apicium (lib. citat. 1. c. 1, & seqq.) Paulum (de Re med. l. 7. c. 11.) Oribasium (medicin. collect. l. 5. c. 33.) Aetium (Tetrab. 1. serm. 3. c. 62. & seqq. & Tetrab. 4. serm. 4. cap. 117. & seqq.) Nicolaum Myrepsum (de compos. medicam. sect. 1. c. 194. & sect. 27. c. 33. & seqq.) aliosque legerim; nullam memini legisse, in qua non satis mellis admisceatur. Scilicet conditum omnino erat mulsi quoddam genus, ut Cælius Aurelianus (Morb. Chron. l. 5. c. 1.) scripserit: *probat conditum bibendum, quod plerique latini mulsum vocant*. Ipse etiam Palladius, qui libro 3. (t. 32.) *Conditum vel absinthiatum, vel rosatum vel violatum* memoraverat, ubi rosatum vel sexto (t. 17.) vel hoc ipso libro (t. 15.) conficere docuit, utrobique mel adjecit. Non tamen semper inter conficiendum conditum, & nominatim, rosatum, aut violatum, mel admiscebant; sed aliquando (id quod constat ex Apicio lib. cit. cap. 4.) eo tantum tempore, quo erant bibituri, videlicet ut liberum esset singulis convivis pro arbitrio plus minusve addere. Quem ad morem hic Palladium respexisse crediderim, propterea quia passum illud, *quo ad conditum si utaris mellis vice, ab inflatione te vindices*, docuit, *conditum vasculo, mellis more, servari*. Porro ut Palladius pro melle passum, ita Nicolaus Myrepsus (sect. 27. c. 40. & 43.) saccharum aliquando posse adjici Conditis, monuit. Martialis (Xenior. 106.) autem passi, & mellis magnam, ut sic dicam, propinquitatem significavit in disticho de passo: *Gnossia Minoæ genuit vindemia Cretæ, Hoc tibi, quod mulsum pauperis esse solet*. neque reticuerat Plinius (Nat. Hist. lib. 14. c. 9.) qui passum ait in adulterium mellis excogitatum. Sed eam sæpius ostenderat Celsus (de Medic. l. 2. c. 20, 22, 30, 31, 29, 18, 25, 28.) qui etsi inter ea, quæ boni succi sunt, & quæ lenia, & quæ alvum adstringunt, passum numeravit, cum mel inter ea, quæ acria sunt, numeret, idemque crudum, ut mulsum quoque movere alvum, doceat, tamen pariter & valentissimæ esse materiæ, & aliena stomacho, & facile intus corrumpi passum, & mulsum pronuntiavit. Certe etiam Dioscorides (de med. Mat. l. 5. c. 7.) istud ipsum passum Creticum de quo Martialis, & cui Plinius (loc. citat.) primatum dedit, *inflare tamen, & stomacho*

cho adversari, docuit. Africum vero de quo verba facit Palladius, an hæc non faceret, aut minus quam mel faceret, meum non est in præsentia decernere; neque enim Palladii hallucinationes, si quæ forte essent, defendere, sed verba tantum exponere institui. §. 20. Veg. 1, 56. Quibus ita expositis haud difficile fuerit unum, aut alterum non modo intelligere, verum etiam restituere P. Vegetii locum. Libro enim 1. Artis Veterin. cap. 56. (§. 22.) *si hiems*, inquit, *fuerit; condita, cum semiuncia apii seminis triti, & olei tribus unciis calefacta per os ipsius* (equi) *oportet infundi. Si æstas fuerit; absinthium vel rosatum cum quatuor scrupulis croci, & duabus unciis olei frigidum per os similiter debet accipere. Quorum si non suppetit copia, vinum simpliciter convenit præberi cum ceteris.* Hic Sambucus ex suis codicibus pro *vinum* in libri ora reponit *unum*, repugnante Vegetio, cujus hæc sententia est: cum apii semine, & oleo, vel cum croco & oleo vinum simplex ab eo esse dandum, cui condita nulla sint hieme, æstate autem neque sit absinthiatum, neque rosatum: *absinthiatum* enim esse legendum, indicant, quæ commemoravimus, Palladii verba: *Conditum vel absinthiatum, vel rosatum.* Quibus addi possunt & illa Lampridii (in Heliogab.) *condito piscinas, & solia temperavit, & rosato atque absinthiato vulgus ad bibendum invitavit.* §. 21. Veg. 4, 8. Pariter libro Vegetii ultimo cap. 8, ubi editum est: *post cursum, sive post laborem conditi bene piperati heminam adjicies, æstate roris vel absinthii tantundem, & per os dabis ad cornu;* legendum crediderim, *æstate rosati vel absinthiati tantundem;* non modo quia in illo priore loco sine ulla controversia est: *si æstas fuerit, rosatum* convenire, sed etiam quia in hoc ipso loco Sambuci codices pro *roris*, habent *olei rosati;* ut mihi aliquando hisce ambobus locis collatis in mentem venerit, hic esse scribendum *olei & rosati*. Etsi vero iidem, aliique Codices pro *conditi bene piperati* habent, *conditi bene præparati*, nihil tamen (quod ad hoc attinet) esse facile mutandum, ostendunt, quæ supra de pipere memoravimus usque adeo conditis adjecto, ut hæc etiam *piperata* vocitarentur, quod non inficiabimur a Celso (de Medicin. l. 4. cap. 19.) esse factum, ubi malum punicum *in piperatum conjici*, jussit. Ceterum an de pluribus Vegetii locis in quibus *vinum candidum* scriptum est, nonnulla saltem sic oporteat emendare, ut alibi *vinum calidum* alibi *vinum conditum* legamus, ipse constitues; ego jam transeo ad Varronem. §. 22. Varro 2, 4, 8. De Varrone, ad ea quæ scripseram, nihil hoc tempore est, quod addam, nisi quam ob rem in lib. 2. cap. 4.

Ausonium Popmam laudaveram eam rem fuisse ante ab Josepho Scaligero (conjectan. in Varron.) non animadversam modo, sed etiam probatam. Quod autem supra in extremo capite 2. ostenderam, non bene scriptum esse, *ut dixi*, cum scribendum videlicet fuisset, *ut dixisti*, id vero sic a te accipi, velim, ut siquis Varronem malit, quam librarios erravisse, ipse acrius non repugnem. Illud enim mihi propositum fuit, ut errorem ab aliis non animadversum retegerem, ejusque, si librariorum crederetur, emendationem proponerem. Equidem hos longe facilius, quam Varronem; hunc tamen falli ipsum quoque potuisse, confiteor, in re præsertim ejusmodi, in qua si quis dicat, Marci etiam Tullii diligentiam aliquando desiderari; illum ego refellere magis cupiam fortasse, quam possim. Hæsi nimirum, ne tecum quidquam, mi Juli, dissimulem; cum in libro 5. de finibus cap. 8. hæc nuper relegerem: *quoniam igitur & de voluptate cum Torquato, & de honestate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum* &c. Quæ si ab ipso Tullio dicerentur, aut certe ab aliquo, qui duabus illis superioribus disputationibus interfuisset; res plana esset atque expedita. Dicuntur autem a M. Pisone, qui non modo ipse non interfuerat, sed eas ne legisse quidem poterat, quippe quem epistolæ ad Atticum (lib. 13. epist. 19.) docent, antequam disputationes illæ conficerentur, decessisse; ne ipsas dicam satis docere, nondum habitas confingi eo tempore, quo eas M. Piso commemorabat. Neque minus hæreo, cum aut in

in 2. libro de natura Deorum sic loquens, cum Vellejo inducitur Balbus: *velut a te ipso hesterno die dictum est, anum fatidicam πρόνοιαν a Stoicis induci;* aut cum in tertio sic Cotta cum Balbo: *omniaque quæ a te nudius tertius dicta sunt, cum docere velles Deos esse &c.* quasi vero non id Vellejus in primo, neque hæc in secundo libro Balbus dixisset, & hi tres libri (quod singulorum ostendunt initia) non unius diei sermones complecterentur. Quid ergo est? Num cuique (id quod Tullius in Bruto fatetur) *difficile est in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipsi non conveniat*, præsertim aliud alio tempore suis in scriptis mutanti, quod Ciceronem maxime in Dialogis fecisse constat. Nam certe (vid. Epist. ad Atticum lib. 13. epist. 13. 15. 19.) Quæstiones Academicas a Catulo, Lucullo, Hortensio, ad Varronem transtulit, & ex duobus libris in quatuor contulit. Num igitur offensus prolixitudine disputationis de Natura Deorum, cum quod in ea de Legibus (vid. fin. lib. 2. de Legib. & lib. 3.) fecit, facere hic nequiret aut nollet, ut diei longitudinem inculcaret; habuit in animo aliquando id facere. quod in libris de oratore, aliisque, ut eos sermones in plures distribueret dies, neque tamen publicis occupationibus, & calamitatibus impeditus, perfecit. Num pariter libros de Finibus sic primum informaverat, ut quemadmodum in iis de officiis, unus ipse doceret, tractaretque omnia, quæ deinde cum in Dialogos conferret, illa obvenerint dicenda M. Pisoni, quæ ipsum dixisse Ciceronem decebat? Quæ si ad hunc, aut alium aliquem non absimilem modum contigisse arbitremur; videlicet Varro etiam poterat eam primum omnem orationem aut Scrofæ aut Attico tribuisse, quam inter utrumque diviserit postea. Certe nobiles quoque ex nostris Poetæ, & in his Ludovicus Ariostus, & Torquatus Tassus, cum hic certam quandam rem delevisset, ille vero unum aut alterum verbum mutasset, obliti respondentia etiam alia tollere, ac commutare, versus præsertim duos (G. Liberata Cant. 16. St. 35. v. 4. O. Furioso Cant. 23. St. 107. v. 8.) reliquere, quorum alterum non satis intelligi, alterius verba cum superioris verbis minime cohærere, vel studiosissimi eorum homines confitentur. Quod si idem Tullio, aut Varroni accidisse, nullo pacto fateri quis audeat; Varronem quidem, ut tueri possit, docuimus, ut Tullium, ipse viderit. Nobis enim non modo his diutius hic immorari non licet; hæc epistola est concludenda. Summa ergo est, primum, ut inter legendum, quas ad Facciolatum scripsimus litteras, has quoque identidem inspicias, neque propterea quod iis omnibus in locis, de quibus (ne frustra longi essemus) siluimus, cunctæ nobis editiones adversantur, conjecturas nostras continuo abjicias, immo, si necessariæ videantur, hoc ipsas magis quantulæcunque sunt, probes, quod labeculas indicent sub tot exemplarium auctoritate facile delitescentes. Deinde fac, illud memineris: si hæc nostra erga tuos Auctores sedulitas grata est, si ab hac porro alia atque alia expectas; unam hanc in posterum tibi fore & sensum tuum ostendendi, & nostra eliciendi facultatem, si tuas vicissim ad illos annotationes perscripseris, & nobiscum tandem aliquando communicaveris. Vale.

Patavii Postrid. Idus Mart. MDCCXXIII.

EPI-

EPISTOLA III.

JOANNES BAPTISTA MORGAGNUS

JULIO PONTEDERÆ

S. P. D.

ETsi ex meis ad Rei Rusticæ Auctores Adnotationibus nulla unquam alia eorum Studiosis existet utilitas; hanc tamen, quod expresserint tuas, tantam esse, existimabunt, ut non vulgarem ex meis cepisse se fructum, fateantur. Quo magis ea præstare me, decet, quæ superiore Epistola pollicitus sum, ut neque tu, qua es modestia, suspiceris, non satis mihi fortasse, quas adhuc miseris, placuisse, & illi intelligant, quod alias atque alias addideris, id quoque huic nostro, qualecunque est, exemplo, & adhortationibus se debere. Cum Pub. Vegetius in suos de Arte Veterinaria libros non pauca transtulit e sexto libro Columellæ, tum ex hujus sexto, & tredecim quæ insequuntur, capitibus, tertii sui libri tertium, & quartum caput evidentissime confecit. In hæc ego cum plurima passim menda Librariorum imperitia socordiaque irrepsisse, animadverterem, sic ut haud paucis in locis aut alienissima ab re legantur, aut quæ nullo modo intelligi queant; vitia hæc existimabam propria esse principis Editionis, non alterius etiam communia, quam anno 1574. procuravit Joannes Sambucus Vir Doctissimus, & pervetustis Codicibus sane instructissimus. Superioribus tandem mensibus hujus mihi Editionis copia facta est. Quid quæris? Codicum, nonnunquam, ut verum fatear; haud inutilium sæpius tamen in gravissimis apertissimisque mendis mirifice consentientium, ratio habetur; Columella autem, unde illa ipsa capita certe fuerant primum descripta, ne memoratur quidem.

Non me fugit, quantum vetustiorum Codicum auctoritati, atque consensui, quantum etiam Vegetii ipsius arbitrio, ætati, & in scribendo consuetudini tribuendum sit. Hic tamen sæpe menda sunt ita evidentia; emendationes autem occurrunt ita faciles, & necessariæ, ut nisi Vegetii ipsius αὐτόγραφον producatur, nemo sit, qui persuadere possit, Codices non esse corruptos, neque ea quæ a Columella præmonstrantur, ratione emendandos. Quid ergo est? Num in Vegetio relinquendum est nihil, nisi quod in Columella inveniatur? Imo plura sunt fortasse etiam mendosa, quæ tamen in præsentia quidem tentare non ausim. Nonnulla quoque ejusmodi sunt, ut Columellæ vicissim emendando præclare inserviant, de quo nunc potissimum laboramus. Quæ cum ita sint, operæ pretium arbitror me esse facturum, si locos singulos, quorum alter alterius ope indiget, inter se conferam, atque ita ante oculos statuam, ut Vegetii primum verba, tum Columellæ, quemadmodum edita sunt, deinde utriusque, quomodo alterum ex altero emendandum credam, uno obtutu conspici possint. Ubi emendationem confirmare deceat, ei rei argumenta subjiciam. Incipiemus autem ab iis duobus, de quibus est dictum, capitibus. Tum si præterea alii erunt loci, quos comparare haud inutile sit, eos quoque ad eundem modum subdemus.

§. 1.

Vegetii 3, 3, 1.	*Columellæ* 6, 6, 1.	*Vegetius* emendatus.
Cruditas plurimum nocet, cujus hæc sunt signa: crebri ructus, cibi fastidium, sonitus ventris. (1) intensiones nervorum, oculi hebetes: propter quæ nec bos ruminat, neque linguam detergit, ut solet. Prodest itaque (2) ut duos congios (3) ubi bibi possit digerere per fauces. Post quos statim brassicas triginta caules modicas decoques, & ex aceto dabis.	Cruditatis signa sunt crebri ructus, ac ventris sonitus, fastidia cibi, nervorum intentio, hebetes oculi. Propter quæ bos neque ruminat, neque lingua se deterget. Remedio erunt aquæ calidæ duo congii, & mox triginta brassicæ caules modice cocti, & ex aceto dati.	nec bos ruminat, neque *lingua se* detergit, ut solet. *Prodevit aquæ calidæ, ut* bibi possit, duos congios digerere per fauces. Post quos statim *brassicæ* triginta caules *modice* decoques, & ex aceto dabis.

Sambucus ex Codicib. in marg.
(1) *Contractiones* (2) *calide*.
(3) *ut* Idem *brassicæ* habet, non *brassicas*.

Calidæ ut bibi possit, non aliter est accipiendum, quam si dixisset, ita calidæ, ut tamen bibi possit, quemadmodum fere dixit altero hujus libri capite 3. *calidum ita, ut manus pati possit*. Hanc emendationem, ut vides, Sambuci codicibus ex parte debemus: Columellæ autem reliquas.

Cæterum velim proposita cruditatis signa attendas, & si pleraque ejusmodi esse, videas, non ut inde effici, sed ut iis adjici potius queant illa duo, quæ continuo subjiciuntur, intermissa videlicet ruminatio, & ea quæ fit per linguam, detersio; tum vero cogites, oportean in utroque Auctore rescribere *præter*, *quæ*, ubi legitur ab omnibus *propter quæ*.

§. 2.

Veget. 3, 3, 2 & 3.	*Colum.* 6, 6, 2 & 3.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
(1) Præterea lentisci & oleastri cacuminum pondera 4 deterunt, & cum lib. mellis atque aquæ congio miscent (& paulo infra) ab alio quoque cibo vel potione prohibentur. Nam si neglecta fuerit cruditas, ventris inflatio intestinorumque subsequitur, exprimit gemitus, cibosque capere non sinit, nec in loco consistere, decumbere, & volutare cogit, caudamque frequenter commovet. (1) *quibus lentisci* Samb. in marg. ex Cod. Idem non habet *aquæ*.	Tum lentisci, oleastrique cacuminum pondo IV, & libra mellis una trita permiscent aquæ congio (& infra) aliaque potione prohibent. Hoc per triduum fieri, dum omnis causa languoris discutiatur. Nam si neglecta cruditas est, & inflatio ventris, & intestinorum major dolor insequitur, qui nec capere cibos sinit, gemitus exprimit, locoque stare non patitur, sæpe decumbere, & agitare caput, caudamque crebrius agere.	decumbere & *volutari* cogit, caudamque frequenter commovere.	Tum lentisci, oleastrique cacuminum pondo IV. & *libram* mellis, una trita, permiscent aquæ congio (& infra) aliaque potione prohibent. Hoc per triduum fieri *debet*, dum omnis causa languoris discutiatur. Nam si neglecta cruditas est, & inflatio ventris, & intestinorum major dolor insequitur, qui nec capere cibos sinit, gemitus exprimit, locoque stare non patitur, sæpe decumbere, & agitare caput, caudamque crebrius agere *cogit*.

Hic noli mirari, quod omnia in Vegetio non correxerim. Equidem nonnulla facile deesse, & quænam desint, agnosco; sed quibus potissimum verbis reponenda

nenda sint, pro certo non video. Quæ emendavi, ea minus dubia erant.

Pariter in Columella minus dubitavi rescribere *libram mellis*, reputans quam facile librarii de duabus proximis litteris *m* una omissa, *libra* scribere potuerint perperam. Post *fieri* addidimus *debet*; nam & verbum ejusemodi desiderabatur, & Columella hoc uti solet, velut cap. 9. *Quæ medicina sub tecto fieri debet*.

§. 3.

Veget. 3, 3, 4.	*Colum.* 6, 6, 4.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
Si tardius proficit, tres partes lauri diu conteruntur, & cum duplici aquæ calidæ dantur. (1) Si ista non valent, mirtæ foliorum sylvestris duæ lib. tunduntur in pila, & (2) duæ ex calida aqua miscentur, ac per vas ligneum faucibus infunduntur.	Si nec hæc profuit res, caprifici aridæ conteruntur, & cum dodrante aquæ calidæ dantur. Ubi nec medicina processit, myrti sylvestris foliorum duæ libræ deligantur, totidemque sextarii calidæ aquæ misti per vas ligneum faucibus infunduntur.	Si ista non valent, *myrtæ sylvestris foliorum* duæ libræ tunduntur in pila &c.	Ubi nec *hæc* medicina processit, myrti sylvestris foliorum duæ libræ *lævigentur*, totidemque &c.

(1) *si laurus non adest*.
(2) *dico* sextarii, Samb. in marg. ex Cod.

Hic quoque intelligo, alia insuper in alterutro Auctore esse posse depravata, præsertim si quæ Sambucus ex Codicibus adnotavit, sic legenda censeas, *duo sextarii*, eaque illuc pertinere, ut pro *duæ ex calida aqua*, intelligamus Vegetium scripsisse, duo *sextarii* ex calida aqua: quæ cum Columella omnino consentirent. Sed quoniam suo uti judicio atque arbitrio Vegetius potuit; idcirco in ipso ne *myrta* quidem mutavimus, cum libro etiam 2.cap.12. *mirtam aridam conterendam* scripserit, aut veteres secutus, qui pro myrto *murta* dixere, aut suæ vel tempestatis, vel regionis consuetudine quadam abreptus; nam a suis quoque Gallis myrtum vocitari, *murtam*, Joannes Ruellius (de natura Stirp. lib. 1. c. 100.) testatus est.

In Columella cur addiderimus voculam *hæc* nostra ad Cl. Facciolatum Epistola ostendit. Certe etiam Lucano non usque adeo ingratus visus est harum vocularum concursus, *nec hæc*, ut non scripserit (Pharsal. lib. 3.) *nec hæc alius committat prælia miles*; neque Varroni (de re rustica 1, 55, 3.) qui *nec hæc*, inquit, *non minima causa*.

& lib. 7. c. 5. *quod in omnibus morbis, ac pestibus fieri debere censemus* &c. ad extremum etiam addidimus *cogit*, verbum non minus ibi desideratum, & a Vegetio facile ex Columella descriptum, & præterea ab non recenti manu additum (ex ingenio an ex Codicibus?) in uno ex tuis Columellæ exemplaribus, in quo etiam ante *gemitus* conjunctio & satis eleganter est interjecta.

Quod autem pro *deligantur* substituerimus *lævigantur*, duæ fuerunt causæ, altera quod *deligantur* ab sententia alienum est, altera quod *lævigantur* a Vegetio indicatur; *tunduntur*, inquit, *in pila*. Sic alibi etiam loquitur Columella (lib. 6. cap. 17.) *semina ejus collecta, & lævigata cum vino dantur potanda*, pro quibus hæc habet Vegetius (lib. 4. cap. 4.) *semina ejus collecta, & trita dantur ad potandum cum vino*. item (lib. 7. c. 5.) *galla cum austero vino lævigata*: (lib. 9. c. 13.) *omnia eadem æquis ponderibus in unum lævigata*: & (lib. 12. c. 41.) *quæ in collo subsiderunt, diligenter contrita lævigantur*. Quæ loca sunt eo diligentius attendenda, quod in amplissimis Lexicis latinis hic verbi *lævigo* significatus omittitur, qui hodieque, ut nosti, apud Medicos in usu est, cum aliquid imperant non modo conteri, sed ut ipsorum verbis (Amalth. Castello-Brunon. in *Lævis*) utar, insuper redigi *in pulverem impalpabilem exquisitissimæ lævitatis, qui & Alcool a quibusdam dicitur, & fit quidem manu, vel tritura super marmore cum porphyrite*,

vel in mortario cum pistillo, ita ut quod contritum est, excutiatur per setaceum, vel linteum. Ita verbum *lævigo*, respondet græcis λεαίνω & λειαίνω, quibus non tantum complanare, & polire, verum etiam terere, molere, comminuere, & ex asperis ac duris in lævem pulverem redigere significabant, ut Aristoteles lib. 2. anim.

§. 4.

Veget. 3, 3, 5.

Ante detractionem tamen sanguinis adhibentur ista remedia: tribus heminis vini, quatuor unciæ contriti (1) olei permiscentur, postque potionem cogetur currere: duæ quoque unciæ salis cum decem unciis ceparum atteruntur: mel quoque decoctum admiscetur, ex quo facta collyria longiora non parum valida immittunt in anum, ut ventrem resolvant.

(1) *allii* Samb. in marg. ex Cod. qui non habet *ista*.

Colum. 6, 6, 5.

Sunt & ante detractionem sanguinis illa remedia, tribus heminis vini tres unciæ pinsiti allii permiscentur, & post potionem currere cogitur. Vel salis sextans cum cepis decem conteritur, & admisto melle decocto collyria immittuntur alvo.

Veget. emend.

Ante detractionem tamen sanguinis adhibentur ista remedia: tribus heminis vini, quatuor unciæ contriti *allii* permiscentur, postque potionem cogetur currere: duæ quoque unciæ salis cum *decem cepis* atteruntur &c.

Ut ad Facciolatum nostrum scripsi, ita hic Vegetium ex Columella duobus in locis emendo. Primam emendationem, & res ipsa, & Sambuci codices firmant.

Alteram necessariam esse intelligent, quicunque ista collyria & pro bove, & *longiora*, & *non parum valida* esse, attenderint; neque enim satis crassa, & longa e dextante fient ceparum, salisque sextante, nisi multo insuper melle adjecto, multo autem addito melle, qui esse poterunt *non parum valida*, cum acrem videlicet ceparum vim, salisque stimulum nimia mellis copia obruet atque infringet.

Quod siquis forte *valida* hic dictum accipiat, non ut lib. 4. c. 10. *confectio non minus valida*, sed ut dura significet, quando lib. 1. c. 42. hæc scribuntur: *Sal bene tritum, & mel coques, pastillosque longos, & duros facies, & in anum jumenti interius immittes.* is libri hujus tertii inspiciat caput 57. hæc nimirum, & in ejusdem modi quidem morbo proposita, inveniet: *cepas decem veteres, ficus siccæ* ℈ 8. (Samb. Cod. *uncias quatuor*) *nitri scrupulos quinque, stercoris columbini scrupulos quatuor, ex quibus addita urina collyria facies, & bina vel terna in anum immittes.*

§. 5.

Veget. 3, 3, 7, & 8.

Sed interdum in (1) illa medicina convenit, sequiturque (2) omnium vitium, quorum signum est, si exuentum † mutosumque ventrem ediderit, singulare remedium est cu-

(1) *nulla*.
(2) *torminum*.

Colum. 6, 7, 1, & 2.

Sed interdum nulla prodest medicina. Sequitur torminum vitium, quorum signum est cruenta & mucosa ventris proluvies. Remedia sunt cupressini quindecim coni, totidemque gallæ, & utrorumque ponderum ve-tu-

Veget. emend.

Sed interdum *nulla* medicina convenit, sequiturque *torminum* vitium, quorum signum est, si *cruentum mucosumque* ventrem ediderit. Singulare remedium est cupressinæ quindecim verbenæ, & quindecim

Colum. emend.

Remedio sunt cupressini quindecim coni; totidemque gallæ, &

(1) cupressinæ quindecim, verbenæ quindecim gallæ diligentissime tritæ, quantum utræque ponderantur tanti ponderis vetustissimus caseus, quibus pariter detritis admiscentur vini austeri sextarii 4, & in potu dantur, ita ut lentisco mixtaque oleastri cacumina præbeantur. Si venter cœperit fluere, (2) & videris egere corpus, & vires † capito plerumque inutilem reddit, quia ex cibariis ad medelam bovis nil pervenit, quod sic videris per ventrem projicit quam quod manducaverit. Quæ cum acciderint, &c.

tustissimus caseus, quibus in unum tonsis admiscentur austeri vini quatuor sextarii, qui pari mensura per quatriduum dispensati dantur: nec desint lentisci; myrtique, & oleastri cacumina viridis. Alvus corpus, ac vires carpit, operique inutilem reddit: quæ cum accident &c.

cim gallæ diligentissime tritæ, & quantum utræque ponderantur, tanti ponderis vetustissimus caseus; quibus pariter detritis admiscentur vini austeri sextarii 4 & in potu dantur, ita ut *lentisci, myrtique* & oleastri cacumina præbeantur. Si venter cœperit fluere *viridis*, & *quale manducant egerere* corpus & vires *carpit*, *operique* inutilem reddit, quia ex cibariis ad *medullas* bovis nil pervenit:

& utrorumque *ponderis* vetustissimus caseus, quibus &c.

(1) *cupressi baccas, & Gaubra ana XV bene tritas, & tantundem vetustissimi casei.*
(2) *viride quale manducant*. Samb. in marg. ex Cod.

Etsi plura menda ex Vegetio sustulimus, & in his duo illa obelo notata, quæ pro desperatis in prima Editione relicta erant, non tamen omnia sublata esse, existimamus. Fortasse ubi de torminibus sermo incipit, ibi oratio prorsus est a superiore disjungenda; nam in ipso etiam Columella, inde hoc caput 7. videtur fuisse inchoandum, aut ille ex Vegetio emendandus, atque ita ambo intelligendi, ut dicant, adversus cruditatem, & intestinorum dolores nullam interdum medicinam proficere, indeque tormina consequi. Fortasse Vegetius paulo post scripsit, *ventre reddiderit* non *ventrem ediderit*. Fortasse medicamentum in quatriduum esse partiendum, non omisit. Fortasse, ut alia prætercam, extrema verba, quæ emendare, a Columella, & Codicibus destituti, ausi non sumus, aut ad hunc fere modum scripserat: *quod sic videris; plus enim per ventrem projicit, quam quod manducaverit*; aut ad hunc alterum: *quod sic viride per ventrem projicit, quam quod manducaverit*; neque enim, puto, in Vegetio te offenderit, *sic viride — quam*, memoria tenentem, scriptum esse a Propertio (lib. 2. Eleg. 5. al. 4.) *non ita — variant — quam*. Eorum autem quæ emendando rescripsimus, partim ita evidentia sunt, nulla ut egeant probatione, partim confirmari possunt facillime, velut hoc: *Si venter cœperit fluere viridis, & quale manducant, egerere*. Nam simul Editionum, simul Codicum vestigia observavimus, ad eundemque modum locutum esse Celsum (de Medic. lib. 2. c. 8.) meminimus: *si nigra alvus profluxit, & nigra alvus sanguini atro similis*; ut suspicati interdum simus, legendum esse in Columella, non *viridis*. *Alvus*; sed *Viridis alvus*, præsertim cum in superiore capite, lentisci pariter, oleastrique cacumina imperans, *viridis* non adjecerit. Utcunque est; in Vegetio *venter viridis* ita intelligendus est, ut addita a nobis ex Sambuci Codicibus verba demonstrant; & commentarii loco esse poterit initium ejus Celsi capitis (lib. 4. c. 16.) quod tractationem lævitatis intestinorum cum tractatione connectit tormінum: *Ex torminibus interdum intestinorum lævitas oritur, quæ continere nihil possunt, & quidquid assumtum est, imperfectum protinus reddunt* &c. Quod vero non *ad medelam bovis* scripserim, sed *ad* me-

medullas bovis, in causa fuit non modo sic aptior sententia, verum etiam Vegetii ipsius alter locus (lib. 3. c. 55.) huic mirum in modum respondens : *Animalia*, inquit, *stomachico* morbo *affecta*, *multum manducantia fame moriuntur*. *Omnis enim esca quam sumserint*, *ad stercus*, *&* *omnis potus convertitur in urinam*, *nullus ex his succus*, *nullum alimentum pervenit ad medullas*. Hæ emendationum causæ. Contra : *quod cupressina quindecim verbena* non mutaverim, Celsi locus (lib. 2. c. 33.) effecit de his, quæ reprimunt: *verbenarum contusa cum teneris caulibus folia*, *cujus generis sunt olea*, *cupressus* &c. Potuit enim Vegetius verbenis uti malle, quam conis. Quod si tibi secus videatur; prompta est ex Codicibus emendatio, *cupressi bacca;* nam Scribonius (Compos. med. 53, 233.) quoque, & Plinius (Nat. Histor. lib. 16. c. 33.) cupressi conos, *cupressi baccas* vocarunt.

In Columella, quod duo mutavimus, non modo fecimus frequentiore ejus loquendi consuetudine impulsi, sed Jensonianæ etiam Editionis auctoritate permoti, quæ hoc in loco & *Remedio* habet, & *ponderis*.

§. 6.

Veget.

Pabulaque superius præbent. Aliqui vero 2 lib. ex (1) vinaceis ad focum torrent & conterunt, & cum sextario vini austeri ad bibendum dant, & cum merata sæpius cacumina objiciunt.

(1) *binanceis*, Samb. in marg. ex Cod. qui pro *superius* habet *sæpius*.

Colum. 6, 7. 3, & 4.

Eademque pabula, ut supra diximus, objiciant. Quidam vinaceorum duas libras torrefaciunt, & ita conterunt, & cum totidem sextariis vini austeri, potandum medicamentum præbent, omnique alio humore prohibent, nec minus cacumina prædictarum arborum objiciunt.

Veget. emend.

Pabulaque, *quæ* superius, præbent. Aliqui vero duas libras ex vinaceis, ad focum torrent, & conterunt, & cum 2 *sextariis* vini *austeri* ad bibendum dant, & *commemorata* sæpius cacumina objiciunt.

Hic, ut opinor, haud miraberis, vel quod ad sententiam perficiendam *quæ* addiderim; nosti enim quam facile Librariis fuerit de duabus proxime iteratis voculis unam transilire; vel quod pro *sextario* rescripserim 2. *sextariis;* vides enim ex duabus vinaceorum libris, & vini unciis non amplius viginti spissam nimis potionem confici. Sane & Columella hic duos addit vini sextarios, & Vegetius modo ad lauri & abrotani libras duas, non minus totidem sextariis addiderat.

§. 7.

Veget.

Quod si neque proluvies ventris erit, neque intestinorum dolor, recusat tamen cibos, & prægravato capite erit : lachrymæ quoque oculis & pituita naribus currit, usque ad ossa frons media uratur, aurésque ferro discindantur, sed usturæ igneæ factæ, ut sanescant &c.

Colum. 6, 7, 4.

Quod si neque ventris restiterit citata proluvies, neque intestinorum, ac ventris dolor, cibosque respuet, & prægravato capite, si sæpius quam consuevit, lachrymæ ab oculis, & pituita a naribus profluent, usque ad ossa frons media uratur, auresque ferro scindantur. Sed vulnera facta igne, dum sanescunt &c.

Veget. emend.

Quod si neque proluvies ventris erit, neque intestinorum dolor, recusat tamen cibos, & prægravato capite *est*, lachrymæ quoque oculis, & pituita naribus currit, usque ad ossa frons media uratur, auresque ferro discindantur. Sed usturæ *igne* factæ, ut sanescant &c.

Colum. emend.

Quod si neque ventris *erit* citata proluvies, neque &c.

Vocat hic Vegetius *usturas*, quas alibi *ustiones*, ut Scribonius, aut *usta*, ut Celsus

ſus, vocaverat (lib. 2. c. 14. 48. 49. 36.) & Celſus quidem *aduſta*, ſæpius dixit; aliquando (l. 5. c. 9.) tamen dixit *igne aduſta*, ut minus miremur, Vegetium ſcripſiſſe, *uſturæ igne factæ*. Sunt enim etiam medicamenta, quæ adurant, & *cruſtas ulceribus tanquam igne aduſtis inducant*. Etiam Celſus etſi aduſta appellare *ulcera* conſuevit; nonnunquam tamen (id quod alii etiam fecerunt medici) *vulnera* appellavit, ut ubi (l. 5. c. 28. ſect. 1.) carbunculum docuit adurere. *Finis*, inquit, *adurendi eſt*, *dum ex omni parte ſenſus doloris eſt*. *Tum deinde vulnus*, ſicut cætera aduſta, curandum eſt; unde intelligitur, licuiſſe etiam Columellæ ſcribere, *vulnera facta igne*. In Columella tamen illud præcipuum mihi fuit, ut verbum iſtud *reſtiterit*, quod non ſatis mihi unquam placuit eo in loco, diligentius conſiderarem. Vidi nuper, Jenſonianam Editionem habere *creverit* pro *reſtiterit*, id quod meam de hoc verbo ſuſpicionem adauxit. Tum animadverti in proximo capite tranſitionem ſimilem: *Si neque ranæ fuerint*, *neque alvus citata*, *& nihilominus cibos non appetet*. Itaque in eam opinionem adductus ſum, ut cenſerem, abſoluto ſermone de torminibus, tranſire hic Columellam ad alium morbum, adverſus quem uſtionem videlicet frontis uſque ad oſſa imperet: auxilium certe in dyſenteria ab nemine, quod ſciam, propoſitum. His de cauſis verbum *erit*, quod facile ex Columella Vegetius deſcripſit, mihi placuit reſcribere; jure, an ſecus, ipſe arbitraberis. Hæc quoque diſpicias velim in principio, & fine inſequentis capitis, quæ non eſt, ut cum Vegetio ſatis conferre poſſimus: *Solent etiam faſtidia cibo afferre vitioſa incrementa linguæ*. Hic mihi videtur legendum *cibi* vel *ciborum*. Item: *ſed hæc his ſolum faſtidium eſt*. Hæc vero ſic fortaſſe ſunt reſcribenda: *Sed hæc*, *ſi ſolum faſtidium eſt*; ut ſententia ſit quæ ei loco maxime convenit:

Sed hæc proderunt, ſi neque ranæ, neque alvus citata, ſed ſolum cibi faſtidium fuerit. Eandem ſententiam videtur ſpectaſſe, qui in Juntina Editione ſic emendaverat: *Sed hæc his ſolum faſtidium tollunt*. Verum neque id verbi in ulla præterea editione eſt, & *his* non cohæret cum proximo verbo appetet.

§. 8.

Veget. 3, 4, 1.	*Colum.* 6, 9, 1.	*Veget.* emend.
Interpoſita hora trigeſima (1) parvos aculeos decoques, & ex oleo ac liquamine per os digeres, eamque eſcam per dies quinque jejuno dabis. Præterea cacumina (2) lentium, vel olivarum, vel tenerrimum quemque frondem, ac pampinos, ſi eodem tempore ſunt, præbebis in cibo. Labra quoque ejus derergeſ ad (3) ſpongiam. *	Interpoſita hora, modicæ magnitudinis coctos braſſicæ coliculos triginta ex oleo & garo ſalviati more demitti (convenit) eamque eſcam per quinque dies jejuno dari. Præterea cacumina lentiſci, aut oleæ, vel tenerrimam quamque frondem, aut pampinos vitis objici, tum etiam ſpongia labra detergeri.	Interpoſita hora, *triginta* parvos *coliculos* decoques, & ex oleo, ac liquamine per os digeres, eamq; eſcam per dies quinque jejuno dabis. Præterea cacumina *lentiſci*, vel olivarum, vel *tenerrimam quamque* frondem, ac pampinos, ſi eodem tempore ſunt, præbebis in cibo. Labra* quoque ejus deterges ad ſpongiam.

(1) *Strignum ex ol. ac liq. coquas*, *& per* (2) *lentiſci*, (3) *ſpongia*. Samb. in marg. ex Cod.

Hoc in loco non cur cætera emendaverim (per ſe enim id liquet) ſed potius cur *ad ſpongiam* non emendaverim, dicendum eſt, præſertim cum in Codicibus Sambuci eſſet *ſpongia*. Nimirum idem eſſe Vegetio *ad ſpongiam*, & *ſpongia*, plura ejus commonſtrant loca. Sic in ſuperiore capite 3. etiam ſcripſit, *ad acutam cannam execes ranulam*, pro *acuta canna*, in ſecundo autem, *ad acum* vel acutum cuprinum pars auriculæ ſignatur pro *acu*, vel acuto cuprino, & paulo poſt, *perforas ad acum* pro *perforas acu* &c.

§. 9.

§. 9.

Veget. 3, 4, 4.

Si recens fuerit (tussis) sextarius farinæ hordeaceæ , cum uno ovo crudo , & hemina passi per os datur jejuno : gramen quoque concisum tunsumque admixta farina fabæ frixæ , & pollinis lentis (1) sextario aquæ calidæ miscetur .

Colum. 6, 10. 1.

Recens tussis optime salviato farinæ ordeaceæ discutitur . Interdum magis prosunt gramina concisa , & his admista fresa faba. Lentes quoque valvulis exemtæ , & minutæ molitæ , miscentur aquæ calidæ sextarii duo .

(1) *sine cortice sextariis duobus aquæ* Samb. in marg. ex Cod.

Fabæ frixæ apud Galenum (de Alim. Facult. l. 1 c. 19.) quidem , Oribasium (Euporist. lib. 1. c. 19.) aliosque veteres mentionem invenio . Sed qui fabam frixam adversus tussim laudaverit , aut in farinam redigi , scripserit , non memini invenisse . Plinius (Nat. Hist. l. 22. c. 25.) quoque , cum utrumque memorat , fressam ad tussim laudat , non frixam: *Faba* , inquit , *solida fricta fervensque in aere acetum conjecta* , *torminibus medetur* . *In cibo fressa* , *& cum allio cocta* , *contra deploratas tusses* , *suppurationesque pectorum quotidiano cibo sumitur.* Quoniam tamen non modo Columella mox proponit *hordeum torrefactum* , *molitum* , adversus tussim ; sed ad hanc ipsam capite 65. hujus libri laudat Vegetius *farinam fabæ frixæ* , capite autem 69. *lentem* ac *fœni græci* , *& lini semen frigere separatim* , *& pulverem facere* profuturum tussientibus , jubet ; idcirco , etsi in Sambuci Cod. erat *terere* pro *frigere* , in præsentia tamen nihil in his verbis mutare volui .

Insequentia pariter consulto non attigi , cum dubitarem , essentne omnia secundum Sambuci Codices restituenda , & ad Columellam exigenda , an vero contra in Columella etiam scribendum esset *sextario* pro *sextarii duo* : quod ni fiat ; certe aliter verba sunt distinguenda , ut scribamus *minute molitæ* . *Miscentur* . Fuit etiam cum suspicarer , pro *salviato farinæ hordeaceæ* , legendum esse ex Vegetio *sextario farinæ hordeaceæ* . Sed de *Salviato* paulo infra .

§. 10.

Veget. 3, 4, 5.

Veterem tussim sanant duæ libræ hyssopi maceratæ ex aquæ sextariis tribus , quod infusum teritur , & cum duabus partibus (1) farinæ miscetur , & per os datur , super quod aqua hyssopi , in (2) aqua decoctum , infusum , decoctumque (3) etiam propinatur ad cornu ,

Colum. 6, 10. 1.

Veterem tussim sanant duæ libræ hyssopi macerati sextariis aquæ tribus . Nam id medicamentum teritur , & cum lentis minutæ , ut dixi , molitæ sextariis quatuor more salviati datur , ac postea aqua hyssopi per cornu infunditur .

Veget. emend.

Veterem tussim sanant duæ libræ hyssopi maceratæ ex aquæ sextariis tribus , quod infusum teritur , & cum duabus partibus farinæ *lentis* miscetur, & per os datur , super quod aqua hyssopi , in *qua videlicet* infusum , decoctumque etiam *est* propinatur ad cornu .

(1) *lentis* (2) *qua* . (3) *est* Samb. in marg. ex Cod.

Declarat Vegetius , quid nomine *aquæ hyssopi* intelligendum sit , eamque ipsam esse , dicit , ex qua hyssopum jussit macerari , & ex qua , si placet , coqui etiam potest . Igitur cum perperam vox *decoctum* iteretur ; videas velim , num primo loco delere ipsam deceat , an mutare , quod feci , in *videlicet* an forte in , *ut dictum* ; quod ut ab ipsa scriptura propius abest ; ita reposuissem , si decoquendum esse , supra dixisset . Quod autem scribit infundendam esse non *per cornu* , ut infra , atque

que alibi etiam, sed *ad cornu*; nimirum ita loqui sæpius solet, ut lib. 2. c. 28. lib. 3. c. 12. 45, 54, 65, 67, 78. &c.

§. 11.

Veget. 3, 4, 6.	*Colum.* 6, 10, 2.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
Porri etiam succus expressus cum oleo & ipsi febri cum hordeacea farina remedium præstant (& mox). Idem præstat ervum, si in pabulis cum ptisana hordei mollitum, & cum aqua tepida vel mulsa in fauces salivanti ore dimissum.	Porri etiam succum oleo, vel ipsa fibra cum ordeacea farina contrita remedio est (& mox). Facit idem pari mensura ervum sine valvulis cum torrefacto ordeo molitum, & salviati more in fauces demissum.	Porri etiam succus expressus cum oleo, & *ipsa fibra* cum hordeacea farina remedium præstant (& mox). Idem præstat ervum *sine valvulis* cum ptisana hordei *molitum*, & cum aqua tepida, vel mulsa in fauces *salivati more* demissum.	Porri etiam succus cum oleo &c.

Porrum ipsum quod & alii Auctores faciunt ? capite hujus libri 65. ad tussim commendat Vegetius, quod vicissim ad febrem commendare non memini. Quo minus dubitandum est, quin jure *ipsi febri*, de qua sermo est supra absolutus, in *ipsa fibra* mutaverimus, non ignari etiam Catonem (de Re Rust. c. 70.) ita esse locutum, *porri fibras III.* Quod autem & hic ervum, & paulo ante lens molenda esse dicuntur *sine valvulis*, idcirco hoc fuit addendum, quia etiam cum valvulis molebant, teste Scribonio (compos. med. 168.) qui ad *podagram caldam* imperat *fabam molitam cum suis valvulis*. Propterea Vegetius *ptisanam hordei* hic scripsit, id est, hordeum tunsum, & decorticatum; hoc enim proprie significat πτισάνη. Cæterum *salivati more* rescripsi, non *salviati*, ut minimum ab hac scriptura recederem, *salivanti*: quæ hic nimirum confirmat quod Victorius (annotat. ad c. 9. Columellæ) docuit, in antiquis Columellæ exemplaribus scriptum esse *salivati*, ubi Editiones habent *salviati*. Et quanquam capite etiam 24. libri hujus habent *salviatum*; relictum est tamen capite 5. *salivandum* & 37. *salivandus*; imo Commelinus aliis quoque in locis rescripsit *salivati*, quod Robertus etiam Stephanus faciendum monuerat.

Quorum uterque cum hoc loco pro *succum oleo* ediderit, *succus oleo*, eo facilius veterem meam ex Vegetio Columellæ emendationem confirmavi, *succum cum oleo*.

§. 12.

Veget. 3, 7, 4 sq.	*Colum.* 6, 11, 1.	*Veget.* emend.
Sinus ipse, qui eam (suppurationem) continebat, urina bubulina calida lavatur, ac linamentis, ac stuppis, sive linteolis pice liquida & oleo infusis curatur. Quod si colligari ea pars, ubi est ulcus; non potest, lana candente sepum caprinum, aut bubulinum stillatur. (1) Aliquanti cum vitiosam partem inunxerint, tunc urina veteri humana lavant, atque ita æquis ponderibus pice liquida cum vetere axungia incoquunt & liniunt.	Sinus ipse, qui eam (suppurationem) continebat, calida bubula urina eluitur, atque linamentis pice liquida, & oleo imbutis colligatur. Vel si collui ea pars non potest lamina candenti sevum caprinum, aut bubulum instillatur. Quidam cum vitiosam partem inusserunt, urina vetere eluunt, atque ita æquis ponderibus incocta pice liquida cum vetere axungia linunt.	Sinus ipse, qui eam (suppurationem) continebat, urina bubulina calida lavatur, ac linamentis, ac stuppis, sive linteolis pice liquida, & oleo infusis curatur. Quod si *collui* ea pars, ubi est ulcus, non potest, *lamina* candente sepum caprinum aut bubulinum stillatur. *Quidam vero* cum vitiosam partem *inusserint*, tunc urina veteri humana lavant, atque ita æquis ponderibus, *picem liquidam* cum veteri axungia incoquunt, & liniunt.

(1) *Quidam vero* Samb. in marg. ex Cod.

Ut

Ut minime dubito, quin, ita sententia postulante, recte Vegetium ex Columella emendaverim, reponens *collui* pro *colligari*; sic contra non liquet, sitne ex Vegetio Columella emendandus, scribendo *curatur* pro *colligatur*. Hinc enim linamenta, id est, penicilli, minime idonea videntur ad colligandum, & Columella ipse huc respiciens in proximo cap. 12, *cum*, inquit, *maturuerit suppuratio*, *rescinditur ferro*, *eaque emissa*, *ut supra docuimus*, *linamentis curatur*. In eodem tamen capite hæc etiam sunt: *linamentis pes involutus spartea munitur;* nec desunt, qui linamenta interdum quoque pro linteolis, quamvis non complicatis, accipienda esse, opinentur; denique vox *colligari* in Vegetio pariter, quanquam perperam, & certe non suo loco, hic legitur. Itaque etsi suspicabar, addendam fortasse aliam aliquam vocem, ut *applicitis*, *demissis*, *impositis*; ob has tamen causas nihil adhuc mutare ausus sum. Sed in Vegetio, etiam reliqua visa sunt necessario emendanda, præsertim vero *lana*, atque *inunxerint*. Quorum hoc neque sententiæ, neque Columellæ, neque tandem respondet Vegetio (cap. 3.) qui paulo ante, non post inunctiones, sed post ipsas *ustiuras* veterem urinam adhiberi, imperaverat. Illud vero ejusmodi est, ut quanquam capite etiam 55. superioris libri ad eundem modum occurrat, nihilo tamen minus utrobique omnino sit mutandum in *lamina*, pro qua mox dicet Vegetius, *ferro candenti*; sic videlicet: *axungia veteri*, *& sepo hircino*, *pari pondere ferro candenti stillantibus*. Quod autem *urina bubulina*, & *sepum bubulinum* reliquerim, ea fuit causa, quod pro *bubulum*, solet Vegetius scribere *bubulinum*, ut infra hoc ipso capite, & lib. 1. c. 13. lib. 2. c. 28. lib. 3. c. 8, & 47. lib. 4. c. 27.

§. 13.

Veget.

Sed si sanguis adhuc super ungulas in cruribus est, ad triduum triti salis perfricatione discutitur. Quod si tantum in ungues descenderit, cultello leniter inter duas ungues aperies, & mundabis deintus, & postea stuppam sale atque aceto infusam applicabis ad solum, sparta opere calceatur, maxime quæ datur. operantibus, & in aquam non mittat pedem, sed ubi siccum est, ambulet.

Colum. 6, 12, 1, & 2.

Sed si sanguis adhuc supra ungulas in cruribus est, fricatione assidua discutitur, vel cum ea nihil profuit, scarificatione demitur. At si jam in ungulis est, inter duos ungues cultello leviter aperies. Postea linamenta sale, atque aceto imbuta applicantur, ac solea spartea pes induitur, maximeque datur opera, ne in aquam pedem mittat, & ut sicce stabuletur.

Veget. emend.

Sed si sanguis adhuc super ungulas in cruribus est, ad triduum triti salis perfricatione discutitur. Quod si *jam* in ungues descenderit, cultello *leviter* inter *duos* ungues aperies, & mundabis deintus, & postea stuppam sale atque aceto infusam applicabis: *ac solea spartea pes calceatur*, *maximeque* datur *opera*, *bos*, *ut* in aquam *ne* mittat pedem, sed *ut sicce stabuletur*.

Plura quidem hoc loco in Vegetio emendavi, neque tamen pro certo affirmaverim, sic menda omnia sublata esse. Potest enim *ad triduum*, depravatio esse vocis *assidua* Columellæ. Possunt & quædam quæ apud hunc sequuntur, verba in Vegetii exemplaribus intercidisse, & vicissim possunt apud Columellam nunc deesse duæ illæ voculæ *triti salis*; solebat enim Columella frictiones ita imperare, ut medicamentum aliquod affricaretur. Sic jubet paulo post (§. 3.), *oleo*, *& sale genua confricari*; sic capite insequenti (§. 1.) extenuari scabiem *trito allio defricto*, sic 15, 2. suffragines *veteres axungia defricari*, imperat, sic 31, 2. impetigines *aceto & alumine defricari*; sic præsertim 32, 1. intertriginem *trito sale cum adipe defricari*. Quin etiam ea ipsa, quæ in Vegetio emendavi, rectene omnia emendata essent, nonnunquam dubitavi, & potissimum *ad solum*, & *ambulet*.

Neque

Neque enim ignorabam *solum* posse interdum soleam, alias infimam pedis partem significare, imo sciebam, Vegetium alibi (lib. 1. c. 26. lib. 2. c. 55, 56.) *solum ungulæ*, & *solum calcis* scripsisse; ut hic si *solo sparteo* legere nollem, & *applicabis ad solum*, possem. Neque me fugiebat, ut *ambulet*, improbarem, nimirum sic læso pede; propius tamen ab hac scriptura abesse *stabulet*, quam *stabuletur*, certe autem Virgilium (Æneid. l. 6. v. 286.) dixisse: *Centauri in foribus stabulant*. Attamen succurrebat, Vegetium sæpe (lib. 1. c. 29, 56. l. 2. c. 58. lib. 3. c. 41, 43.) *stabuletur* scripsisse; *stabulet*, quod meminissem, vix semel (lib. 1. c. 12.) tum vero sive *solo sparteo*, sive *applicabis ad solum*, legisem; alia reliquebantur vel in litteratum vestigiis, vel in sententia, quæ minus placerent. Ob has causas Vegetium ad ea, quæ descripserat, Columellæ verba exigere, hic multo denique tutius est visum.

§. 14.

Veget. 3, 4, 11 sq.

Qui sanguis nisi emissus fuerit (1) saniem creabit. Quo suppuratio etiam (2) curabitur. Nam primo ferro circumcisus expurgatur ad vivum. Deinde pannis aceto, & oleo, & sale madefactis impletur, mox axungia veteri & sepo hircino pari pondere ferro candenti stillantibus curatur, & perducitur ad sanitatem. Si sanguis in interiori parte ungulæ est, nec aperturam facit, & tantum claudicat animal, extrema ipsius ungulæ ad vinum resecantur, & ita remittitur.

Colum. 6, 12, 2, & 3.

Hic idem sanguis nisi emissus fuerit, saniem creabit, qui si suppuraverit, tarde procurabitur: ac primo ferro circumcisus, & expurgatus, deinde pannis aceto, & sale, & oleo madentibus inculcatis, mox axungia vetere, & sevo hircino pari pondere decoctis, ad sanitatem perducitur. Si sanguis in inferiore parte ungulæ est, extrema pars ipsius unguis ad vivum resecatur, & ita emittitur.

(1) *ramicem*. (2) *tarde* Samb. in marg. ex Cod.

Si crederem, hic nihil aliud in Columella esse vitii, nisi forte *procurabitur* pro *percurabitur*, & *inferiore* pro *interiore*, Vegetium corrigere hic quoque conarer. At qui credam? Cum de sanguine certe hæc dici non possint, *ferro circumcisus — ad sanitatem perducitur*, ut neque illa, *expurgatur ad vivum*, & *pannis aceto*, *&* *oleo*, & *sale madefactis impletur*: quæ nimirum tumori potius cuidam, & sinui videntur convenire. Sambuci Codices pro *saniem* habent *ramicem*: qua voce Nonius (de Propr. Serm.) pulmonem significari, docuit in eo quidem Plauti (Mercator. Act. 1. Sc. 1.) versu: *Tua causa rupi ramices, jamdudum sputo sanguinem*; ut notiorem ramicis significatum, & hunc minus pertinentem omittam. Quasi vero, inquies, pulmo huc magis attineret. Fateor. Tu tamen vide Vegetii caput 56. lib. 2. quod est de *pulmunculo* ad ungulas *facto*. Hæc invenies: *Ungulam subradis*, *deinde — ubicunque pulmunculus fuerit*, *radis ad vivum*, *&* *adjicies lanamentum* (lege *linamentum*, ut infra quoque & cap. 57.) *ex oleo*, *&* *aceto*, *&* *sale* &c. Capite etiam ejusdem libri 61. *pulmunculum natum in dorso*, *si parvulus fuerit*, docet. *aperire*, *ut sanies*, *quam collegerat*, *egeratur*, *vel decussatim ferro secare* *&* *eximere*, *&* *oleum*, *acetum*, *&* *salem continuo addere in plagam*. Huc adde lib. 4. c. 19. tradere compositionem medicamenti traumatici, quod *absumta putredine*, *vivam carnem ad sanitatem reducit*, *quo*, inquit, *ad cancromatas*

matas plagis, *ad famicem*; *& cicatrices reducendas uteris*; quibus ex verbis, ut alia aliter emendanda, sic *famicem* fortasse in *ramicem* esse mutandum, suspicaberis, eo magis quod in pulmunculi etiam ad ungulam nati curationem traumaticum medicamentum fuerat a Vegetio laudatum.

Legemusne igitur, inquies, pro *famiem*, *ramicem* & pro *Quo suppuratio*, *Quojus suppuratio*, id est, cujus ramicis suppuratio? Ego vero non ut quidquam affirmarem, sed ut te ad quærendum incitarem, hæc scripsi.

§. 15.

Veget. 3, 4, 13.	*Colum.* 6, 12, 3, & 4.
Si claudicat ex dolore nervorum, oleo, & sale, genua poplitesque, & crura confricanda sunt, calido aceto, & lini semen aut milium detritum infusumque aqua mulsa imponendum est.	Si dolore nervorum claudicat, oleo, & sale genua, poplitesque, & crura confricanda sunt, donec sanetur. Si genua intumuerint, calido aceto fovenda sunt, & lini semen, ut milium detritum, conspersumque aqua mulsa imponendum.

Excidisse apud Vegetium verba, quæ his respondebant: *Si genua intumuerint --- fovenda sunt*. tam certum videtur, quam quod certissimum.

§. 16.

Veget. 3, 4, 15.	*Colum.* 6, 12. 5.	*Veget.* emend.
Potest etiam radix lilii vel squilla cum sale, vel herba sanguinalis (quam palaganon græci appellant) vel marrubium ferro aperta sanare. Omnis autem corporis dolor, si sine vulnere est, recens fomentis (1) mellinis discutitur. Vetus autem uritur. Et supra vulnus vel butyrum, vel caprina instillatur axungia. (1) *melius* Samb. in marg. ex Cod.	Possunt etiam (ut Cornelius Celsus præcipit) lilii radix, aut scylla cum sale, vel sanguinalis herba, quam πολύγονον Græci appellant, vel marrubium ferro reclusa sanare. Fere autem omnis dolor corporis, si sine vulnere est, recens melius fomentis discutitur: vetus uritur, & supra ustum, butyrum, vel caprinus instillatur adeps.	Potest etiam radix lilii vel squilla cum sale, vel herba sanguinalis (quam *polygonon* græci appellant) vel marrubium ferro aperta sanare. Omnis autem corporis dolor, si sine vulnere est, recens fomentis *melius* discutitur &c.

Hic vero quæ desunt, Vegetii ipsius arbitrio potuerunt omitti: quem pariter potuisse scribere *vulnus* pro *ustum*, ex iis, quæ supra ad Columellæ caput 7. adnotata sunt, intelligitur.

§. 17.

Veget. 3, 4, 16.

Scabies (1) anatis trita oleo defricata : Eodemque remedio rabiosi canis sanatur morbus vel lupini vulnus illatum. Vetus quoque salsamentum utramque perhibetur plagam curare. Ad scabiem quoque præsentior medicina ista est : si cumulam † bubulam sulphurque conteritur, admixtaque myrrha cum oleo atque aceto decoquitur, & cum tepescere cœperit, alumen scissum tritum inspergitur (2) quod medicamentum candentis olei illinitum prodest.

Colum. 6, 13, 1.

Scabies extenuatur trito allio defricto : eodemque remedio curatur rabiosæ canis, vel lupi morsus qui tamen & ipse imposito vulneri vetere salsamento, æquo bene sanatur, & ad scabiem præsentior alia medicina est, cunila bubula, & sulphur conteruntur, admistaque amurca cum oleo, aqua, aceto incoquuntur. Deinde tepefactis scissum alumen tritum spargitur. Id medicamentum candente sole illitum maxime prodest.

Veget. emend.

Scabies *sanatur trito allio* defricata : eodemque remedio rabiosi canis sanatur *morsus*, vel lupini vulnus illatum. Vetus quoque salsamentum utramque perhibetur plagam curare. Ad scabiem quoque præsentior medicina ista est : si *cunila bubula*, sulphurque conteritur, admixtaque myrrha cum oleo atque aceto decoquitur, & cum tepescere cœperit, alumen scissum tritum inspergitur, quod medicamentum *candente sole* illinitum prodest.

(1) *Scabiosa trita cum.* Samb. in marg. ex Cod. qui hæc ad *ungatur ad solem fortiter*).

(2) inter uncos interponit (*que*

Si forte videor timidius fecisse, quod *morsus lupini vulnus illatum* non mutaverim ; vide an libentius legas *lupi*, aut *lupinum vulnus illatum*, aut etiam *lupi vulnus*. *Tamen*. Nam quod servaverim *oleo*, *atque aceto* pro *oleo*, *aqua*, *aceto*, non modo feci, quia Vegetius hic aquam potuit non probare ; verum etiam quia librarii in his Columellæ ipsius verbis describendis labi facile potuerunt. *Myrrha* quoque pro *amurca* servata est ; nam quamvis amurca iterum a Columella (7, 5, 7.) adversus ovium, a Cornelio autem Celso (lib. 5. c. 28. sect. 16.) adversus & pecorum, & hominum scabiem proponatur ; hic tamen etiam myrrham commendat, Dioscorides (lib. 1. c. 67.) autem, & Scribonius (Compos. 254.) myrrham ex aceto ad impetigines, scabiemque, impositam laudant. Equidem fateor, longe parabilius præsertim ad pecora medicamentum esse amurcam ; Vegetius (lib. 4. c. 27.) tamen vel synchrismata pro his habet ex myrrha composita. Verum, ut in hisce timidior fuerim ; nihil certe in cæteris dubitavi, & præsertim in *candentis olei*, & candente sole mutandis. Non modo enim Columella hoc requirit capite etiam 31, & 32 ; Sed Vegetius ipse (qui alibi lib. 3. c. 24. aere candente dixit) uno in capite 71. hujus libri, quod de scabie est, sæpius diligenter inculcat. Quo in capite mendum est ex hoc loco corrigendum ; ubi enim legitur *aluminis spissi*, legendum est *aluminis scissi* ; sic enim etiam alibi tum Vegetius (lib. 1. c. 56. lib. 3. c. 7. lib. 4. c. 27.) tum Columella (lib. 9. c. 31. s. 2.) id alumen vocant, quod Celsus (lib. 5. c. 2. c. 18. sect. 11. & 19. sect. 6, 15. c. 20. sect. 1, 2, 3, 4. c. 22. sect. 2, 3.) *scissile*, Scribonius (Compos. 4. aliisque passim) autem *fissum* appellat. Eodem in capite pro *fasciculus aricusæ*, legendum crediderim, *fasciculæ anchusæ*, herbæ videlicet, ut tu egregie nosti a Dioscoride (de Med. Mat. lib. 4. c. 23.) & Plinio (Nat. Hist. lib. 22. c. 20.) ad lepras, & ulcera commendatæ : itemque *papulis* pro *pabulis* iis in verbis : *Cum spinam, vel lumbos, aut coxas pabulis æstuans contagio pervaserit* &c. denique *cedria* pro *cedrinæ* ; quas duas postremas emendationes Columella confirmat in iis ipsis duobus capitibus, quæ paulo ante indicavimus.

N 2. §. 18.

§. 18.

Veget. 3, 4, 17.	*Colum.* 6, 13, 2.	*Veget.* emend.
(1) Infesta pestis est bubulum pecori (quam *maginium rustici vocant) cum pellis ita dorso hæret , & apprehensa manibus deduci non possit a costis : quæ res non aliter accidit , quam si bos ex languore aliquo ad maciem deductus est , aut sudans in (2) corpore faciente refriguit , aut si lapsus sub onere vehementer est infusus in pluvia : quæ (3) quandoque perniciosa sunt : custodire debemus , ut cum ab opere redierint boves adhuc æstuantes , anhelantesque vino aspergantur, & offula panis vino infusa faucibus eorum inferatur .	Est & infesta pestis bubulo pecori , coriaginem rustici appellant , cum pellis ita tergori adhæret , ut apprehensa manibus deduci a costis non possit . Ea res non aliter accidit , quam si bos aut ex languore aliquo ad maciem productus est , aut sudans in opere faciendo refrixit , aut si sub onere pluvia madefactus est . Quæ quoniam perniciosa sunt , custodiendum est , ut cum ab opere boves redierint , adhuc æstuantes, anhelantesque vino aspergantur , & offæ adipis faucibus eorum inserantur .	Infesta pestis est *bubulo* pecori (quam *coriaginem* rustici vocant) cum pellis ita dorso hæret , ut apprehensa manibus deduci non possit a costis : quæ res non aliter accidit , quam si bos ex languore aliquo ad maciem deductus est , aut sudans in *opere faciendo* refriguit , aut si lapsus sub onere vehementer est infusus in pluvia . Quæ *quoniam* perniciosa sint , custodire debemus , ut cum ab opere redierint boves adhuc æstuantes , anhelantesque vino aspergantur , & offula panis vino infusa faucibus eorum *inferatur* .

(1) *pessima* . (2) *opere* . (3) *quoniam* Samb. in marg. ex Cod.

Monstrum illud verbi *maginium* , quod, ut desperatæ emendationis , asterisco apposito ediderant , Matthias autem Martinius nihilominus in suum lexicon receperat, Columellæ ope emendavimus . Affecta hoc morbo animalia *coriaginosa* alibi (lib. 1. c. 44. lib. 2. c. 6.) appellat Vegetius, qui etiam caput hujus libri 54, de *Coriagine* conscribit . Secundum ipsum Columellam rescripsimus *quoniam* pro *quandoque* , Sambuci codicibus assentientibus , quod nisi fuisset , rescripturi eramus *quandoquidem* . Quod si iidem Codices consensissent ; libenter quoque illam vocem *lapsus* induxissem , aut in *lassus* mutavissem , & pro *offula panis* reposuissem *offula adipis* , nam etsi adjectum est *vino infusa* ; sunt tamen etiam capite 70. offæ ex butyro & axungia confectæ , quæ dentur *in passo intincta* .

§. 19.

Veget. 3, 4, 19.	*Colum.* 6, 13 extr.	*Veget.* emend.
(1) Aliquanti feces vini & axungiæ commiscent .	Quidam fraces vino & adipe commiscent .	Aliquanti *fraces vino* , & axungia commiscent .

(1) *M. S. non habet* . Ita Samb. in marg.

Non est dubium , quin ignorantes Librarii , quid essent *fraces* , & quam huc convenirent , ubi oleum , adepsque laudantur , ex *fraces vino* fecerint ipsi *feces vini* . Hæc autem verba non esse supposititia , cum princeps Editio ostendit , quæ ex *pervetusto codice* est , tum Columella , cujus ductum Vegetius sequitur , aperte confirmat .

§. 20.

§. 20.

Veget. 3, 4, 20.

(1) Et cum gravis pernicies, ut cum pulmones exulcerantur, unde tuſſis & macies, ad ultimum vero phthiſis invadit. quæ mortem afferant, (2) radix conſiliginis, ſuccus porri, omnium hemina per menſuram olei miſcetur, & bibendi ſunt, cum vini ſextario per dies plurimos.

(1) *Eſt etiam gravis pern.* Samb. in marg. ex Cod. qui ad

(2) inter uncos interponit (*Cui*.)

Colum. 6, 14, 1.

Eſt etiam illa gravis pernicies cum pulmones exulcerantur, inde tuſſis, & macies, & ad ultimum phthiſis invadit. Quæ ne mortem afferant, radix coryli inuſta, ita ut ſupra docuimus, perforatæ auriculæ inſeritur, tum porri ſuccus inſtar heminæ pari olei menſuræ miſcetur, & cum vini ſextario potandus datur diebus compluribus,

Veget. emend.

Eſt *etiam* gravis pernicies cum pulmones exulcerantur, unde tuſſis, & macies ad ultimum vero phthiſis invadit. Quæ *ne* mortem afferant, radix conſiliginis ——————

——————

ſuccum porri *inſtar heminæ pari menſuræ olei* miſcetur, & bibenda ſunt cum vini ſextario per dies plurimos.

Colum. emend.

Eſt etiam illa gravis pernicies, cum pulmones exulcerantur; inde tuſſis & macies, & ad ultimum phthiſis invadit. Quæ ne mortem afferant, radix *conſiliginis* ita ut ſupra docuimus, perforatæ auriculæ inſeritur &c.

Hic quoque cum verba aliquot Vegetii, quorum ſententia ex Columella cognoſcitur, a vetuſtioribus Librariis oſcitanter omiſſa eſſent; ab recentioribus *radix conſiliginis*, & ſuccus porri conjuncta ſunt perinde quaſi illa quoque ex oleo bibenda eſſet. Verum ita etiam lacer truncuſque Vegetius nos admonet, graviſſimum mendum in omnibus, quas ad hoc tempus vidimus, Columellæ Editionibus inhæſiſſe; ſiquidem *radix conſiliginis*, in *radix coryli inuſta* eo turpius mutata eſt, quod Columella, qui ſe ſupra id docuiſſe teſtatur, nuſquam de coryli radice, ſed de radice conſiliginis, eaque minime inuſta, perforatæ auriculæ inſerenda præcepit hujus libri capite 5. ſ. 3, & 4. idque adverſus peſtilentiam. Laudatque rurſus, ut hoc in loco, in proximi libri capitibus 5, 14. & 10, 7. & adſtipulante quidem Plinio (Nat. Hiſt. l. 26. c. 7.) in pulmonariis etiam ovibus & ſuibus: quamobrem nonnulli Vegetii temporibus (lib. 3. c. 2.) hanc herbam *pulmonariam* (non *pulmonaceam*, ut lib. 1. c. 12.) vocabant, quam Columellæ lib. 6. c. 5. ſ. 3. & Plinii loc. cit. & lib. 25. c. 8. ætate, qua inventa eſt, *Paſtores* & *Veterinarii conſiliginem* dicebant. Noſtro autem hoc ævo quod habeat nomen, niſi tu, mi Juli, conſtituas, non video inter rei herbariæ ſcriptores, quorum alii aliam fuiſſe exiſtimant, facile convenire.

§. 21.

Veget. 3, 4, 21.

Nonnunquam & tumor palati ciborum faſtidium facit, crebrumque ſuſpirium. Prodeſt palatum ferro aperire &c.

Colum. 6, 14, 2.

Interdum & tumore palati cibos reſpuit, crebrumque ſuſpirium facit, & hanc ſpeciem præbet, ut bos in latus pendere videatur, ferro palatum opus eſt ſauciare &c.

Vereor ne hic Columella minus integer Vegetio ſit. Neque id eo potiſſimum dico, quod Columellæ Editiones inter ſe non conſentiant, cum Jenſoniana habeat *tumor palati*, & *bos latus pendere;* ſed quod verba illa: *& hanc ſpeciem præbet*, *ut bos in latus pendere videatur*, neque intelligitur, de quo dicatur, & videntur aliquanto magis ad ea, quæ paulo poſt conſequuntur, pertinere: *Si cervix mota, & dejecta eſt*, *conſiderabimus quam in partem declinet*, ut fortaſſe eo rejicienda ſint,

sint, legendumque: *Si cervix mota, & dejecta est, & hanc speciem præbet, ut bos in latus pendere videatur, considerabimus quam in partem declinet.* Nam illa etiam subsequuntur: *Quod si cervix in neutram partem dejecta est.*

§. 22.

Veget. 3, 4, 22.	*Colum.* 6, 14, 3.	*Veget.* emend.
(1) Si in operibus contuderit collum, præstantissimum remedium est, sanguis ab aure emissus. At si id totum in tempore quæ vocatur † amati amati cum sale tantum & imponito.	Si in opere collum contusum erit, præstantissimum est remedium sanguis de aure emissus: aut si id factum non erit, herba quæ vocatur avia, cum sale trita & imposita.	Si *in opere bos* contuderit collum, præstantissimum remedium est sanguis ab aure emissus: *aut*, si id *factum non erit*, *herba* quæ vocatur *avia cum* sale *trita* & *imposita*.

(1) M. S. *non habet*. Ita Samb. in marg.

Vegetius in hoc ipso capite, *operis*, *in opere*, & *ab opere* scripsit; non *operum*, & in *operibus*, cum idem, quod hic, vellet significare. Itaque hoc, exegi ad Columellam, ut ea quoque *in tempore* quæ facta videntur ex plerisque litteris earum vocum quas reposui. Quod si has credideris penitus intercidisse, retinere poteris *in tempore*, potuit enim Vegetius hoc addere, atque ita scribere: *At si id factum in tempore non erit*, ut Celsus (de Medicina l. 7. c. 12. sect. 1.): *Quod si factum statim non est*. Sed hæc leviora, illud gravius, quod pro *amati amati*, verbis in prima Editione obelo confixis, *avia* reposuerim ex Columella, qua tamen de herba nihil memini legisse. Sed de hac etiam infra erit dicendi locus.

§. 23.

Veget. 3. 4. 23 sq.	*Colum.* 6, 14, 3. & 4.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
Si cervix mota, & dejecta est, considerabimus in quam declinet, & ex diversa parte sanguinem detrahimus ex ea vena, quæ in aure videtur amplissima, quæ (1) sarcocata prius verberanda est, & cum intumuerit, ferro aperiatur, effusoque sanguine postero die ex eo loco emittitur cruor, & biduo vacatio operis datur. Tertio vero die levis injungitur labor, & paulatim ad operis consuetudinem revocatur.	Si cervix mota, & dejecta est, considerabimus, quam in partem declinet, & ex diversa auricula sanguinem detrahemus. Ea porro vena, quæ in aure videtur esse amplissima, sarmento prius verberatur: deinde cum ad ictum intumuit, cultello solvitur, & postero die iterum ex eodem loco sanguis emittitur, ac biduo ab opere datur vacatio. Tertio deinde die levius injungitur labor, & paulatim ad justa perducitur.	Si cervix mota, & dejecta est, considerabimus, in quam *partem* declinet, & ex diversa sanguinem *detrahemus*, ex ea vena, quæ in aure videtur amplissima, quæ *sarmento* prius verberanda est &c.	ac biduo ab opere datur vacatio. Tertio deinde die *levis* injungitur labor, & paulatim ad justa perducitur.

(1) *sarmento* Samb. in marg. ex Cod.

Ut in Columella pro *levius* rescriberem *levis*, & sententia postulabat, & impellebat Vegetius, cum Jensonii denique permovit Editio, quæ *levis* habet non *levius*.

§. 24.

§. 24.

Veget. 3, 4, 25.

Tali vitio comperimus aptum esse medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, hircino sepo, & axungia veteri, oleo quoque veteri æquis ponderibus (1) impositum concoquitur, quo utendum est cum bos ab opere disjungitur, & in piscina (2) in quolibet tumore cervix lavatur, confricaturque diligenter prædicto medicamento, detersaque diluitur.

Colum. 6, 14, 5.

Tali vitio comperimus aureum esse medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino sevo, & veteri oleo æquis ponderibus compositum, atque incoctum. Hac compositione sic utendum est, cum disjungitur ab opere, in ea piscina, ex qua bibit, tumor cervicis aqua madefactus subsiccatur, prædictoque medicamento defricatur & illinitur.

Veget. emend.

Tali vitio comperimus aptum esse medicamentum; *quod* ex pice liquida; & bubula medulla, hircino sepo, & axungia veteri, oleo quoque veteri æquis ponderibus *compositum*, *incoquitur*: quo utendum est, cum bos ab opere disjungitur; in piscina *in qua bibit*, tumor cervicis lavatur.

(1) *compositum*, (2) *quo bibit* Samb. in marg. ex Cod.

Postrema Vegetii verba sic fere esse legenda, conjicio *detersusque confricatur diligenter prædicto medicamento*, & *illinitur*. Columellam quoque suspicor ad hunc fere modum scripsisse: *hircino sevo*, & *vetere axungia atque oleo*. In primis etiam ipsius verbis, *aureum*, an *aptum* legendum sit, dubitavi, præsertim cum Jensonii Editio non *aureum* habeat, sed *autem*. *Aureum* tamen hic videtur idem esse, ac optimum, sive ut Celsus (de Med. l. 5. c. 27. sect. 5.) dixit, pulcherrimum medicamentum: *Scorpio ipse sibi pulcherrimum medicamentum est*.

§. 25.

Veget. 3, 4, 26.

Celsus quidem (1) jumenti cervici herbam quæ vocatur (2) ama (ut supra dixi) contundi & imponi jubet. Quæ (3) cervicem infestant minor est cura. Nam facile sanantur per ardentem lucernam oleo instillato. Melius tamen est custodire ne nascantur. Etiam colla calvescant, quæ non aliter glabra fiunt, nisi cum sudore aut pluvia cervix madefacta est in opere. Quod si acciderit, pulvere lateritio trito priusquam dejungatur, bovis colla conspergi oportet. Et cum exsiccati fuerint, exinde oleo iterum infundi.

Colum. 6, 14, 6, & 7.

Celsus quidem tumenti cervici herbam, quæ vocatur avia, ut supra dixi, contundi, & imponi jubet. Clavorum, qui fere cervicem infestant, minor molestia est: nam facile operanti lucerna instillatur. Potior tamen ratio est, custodiendi, ne nascantur, neve colla calvescant; quæ non aliter glabra fiunt, nisi cum sudore, aut pluvia cervix in opere madefacta est: itaque cum id accidit, veteri lateri later conteritur, eoque intrito priusquam disjungantur; colla conspergi oportet: deinde cum id siccum erit, subinde oleo imbui.

Veget. emend.

Celsus quidem *tumenti* cervici herbam, quæ vocatur *avia*, (ut supra dixi) contundi, & imponi jubet. *Clavorum*, qui cervicem infestant, minor est cura. Nam facile sanantur per ardentem lucernam oleo instillato. Melius tamen est custodire, ne nascantur, *neve* etiam colla calvescant, quæ non aliter glabra fiunt, nisi cum sudore, aut pluvia cervix in opere madefacta est. Quod si acciderit, pulvere lateritio trito priusquam *disjungantur boves*, colla conspergi oportet. Et cum *siccati* fuerint, *subinde* oleo infundi.

(1) *tumenti*

(2) *avena* Samb. in marg. ex Cod. qui ad (3) hoc adnotat: *M. S. non habet*.

Audacior fortaffis hoc in loco tibi videar, nifi in memoriam redeas, communicaffe te mecum litteras Humaniffimi ac Solertiffimi Viri Georgii noftri, in quibus ex vetuftiffimo Codice Florentino hæc Vegetii particula defcripta erat. Eas fi relegas, continuo agnofces, quod verba alia in meliorem fedem reftituerim, alia mutaverim, unum vero etiam deleverim, ejus codicis auctoritate effe factum cum Columella, cum Vegetio, cum re ipfa confentientis. Non diffiteor, habere, ut folent Codices, etiam quæ difcrepent, velut in extremis verbis, *cum ficcati fuerint*, *vino & oleo infundi*. Et vero, quanquam fuperius caput cum hoc comparantibus non difplicere fortaffe poffit hæc ipfa fcriptura; tamen ut vides, nolui huic uni Codici tantum tribuere in eo, in quo a cæteris, & a Columella diffidebat, ut *vino* in Vegetio fcriberem. Sed contra, quod hic Codex *iterum* omittit, voce caret, quæ non modo in Columella non eft, verum in ipfo, aut in Vegetio ne effe quidem poteft, neuter enim ante dixerat, bobus fudore, aut pluvia madentibus adhibendum effe oleum, ut hic *iterum* imperare liceat. Atque utinam ex eo Codice intelligi poffet verum ejus herbæ nomen, quæ ut editum eft in Vegetio, appellatur *ama*, ut eft in Sambuci exemplaribus, *avena*; ut in Commeliniana Editione Columellæ, *habia*; ut vulgatior ejufdem Auctoris fcriptura fert, *avia*, quam ego, non quod haberem, cur hanc magis probarem, fed ne in re incertiffima a plerifque diffentirem, in præfentia fecutus fum. Sed tu pro tua in Re Herbaria doctrina atque eruditione id videris. Illud quoque me in Columella dubium facit, quod iis verbis, *nam facile operanti lucerna inftillatur*, neque fatis refpondent illa, quibus eft ufus Vegetius, neque fatis video quæ fubfit fententia, nifi forte apponi credam iis quæ antecefferunt: *fi ex toto propter cervicis tumorem jugum recufet*, aut ex Vegetio ita refcribi poffe, cenfeam: *nam facile fanantur lucerna inftillata*.

§. 26.

Veget. 3, 4, 28 fq.	*Colum.* 6, 15, 2.	*Veget.* emend.
Si talum vel ungulam vomer læferit, picem duram & axungiam cum fulphure & lana fuccida involvito, & candente ferro fupra vulnus imponito (1) & ungito: quod remedium optimum facit, fi clavum calcaverit, aut acuta vel tefta lapide ungula pertunditur: quæ tamen fi altius vulnerata eft, latius ferro circumciditur, ita inuritur, ut fupra præcepi. Deinde ex parte calceata, per triduum aceto fuffufo curatur. Quod fi (2) vomer intraverit, lactuca marina, quam Græci (3) cyniolam vocant, admixto fale imponitur.	Si talum & ungulam vomer læferit, picem duram & axungiam cum fulphure, & lana fuccida involutam candente ferro fupra vulnus inurito. Quod idem remedium optime facit exemta ftirpe, fi forte furculum calcaverit, aut acuta tefta, vel lapide ungulam pertuderit, quæ tamen, fi altius vulnerata eft, latius ferro circumciditur, & ita inuritur, ut fupra præcepi: deinde fpartea calceata per triduum fuffufo aceto curatur. Item fi vomer crus fauciarit, marina lactuca, quam Græci τιθύμαλλον vocant admifto fale imponitur.	Si talum, vel ungulam vomer læferit, picem duram, & axungiam cum fulphure, & lana fuccida involvito, & candente ferro fupra vulnus imponito, & *inurito*. Quod remedium *optime* facit, fi clavum calcaverit, aut acuta tefta vel lapide ungula pertunditur: quæ tamen fi altius vulnerata eft, latius ferr. circumciditur, & ita inuritur, ut fupra præcepi. Deinde *spartea* calceata, per triduum aceto fuffufo curatur. Quod fi vomer *crus vulneravit*, lactuca marina, quam Græci *tithymallum* vocant, admixto fale imponitur.

(1) *& ure* (2) *crus vulneraverit* (3) *tithymallum* Samb. in marg. ex Cod.

Hanc

Hanc ultimam emendationem Celsi (lib. 5. c. 7.) etiam locus confirmat: *lac caprifici*, *vel lactucæ marinæ*, quæ τιθύμαλλος a Græcis nominatur.

§. 27.

Veget. 3, 4, 29.	*Colum.* 6, 15, 2.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
Subtriti etiam pedes eluuntur calefacta bubulina urina. Deinde favilla sarmentorum fervente calcare compellitur, & pice liquida cum oleo vel axungia (1) cornua ejus unguntur. Minus tamen claudicant, si ab opere disjunctis frigida pedes laventur. (1) *superpone* Samb. in marg. ex Cod.	Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina: deinde fasce sarmentorum incenso, cum jam ignis in favillam recidit, ferventibus cineribus cogitur insistere, ac pice liquida cum oleo, vel axungia cornua ejus linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, si opere disjunctis multa frigida laventur pedes.	Subtriti etiam pedes eluuntur calefacta bubulina urina. Deinde *favillam* sarmentorum *ferventem* calcare compellitur &c.	Minus tamen claudicabunt armenta, si *ab* opere disjunctis multa frigida laventur pedes.

In Vegetio, an Librarii extremis in verbis, armenta omiserint, dubium est. Columellam vero non *opere disjunctis*, ut omnes, quantum memini, habent Editiones, sed *ab opere disjunctis*, ut aliis in locis, ita in hoc quoque scripsisse, non videtur dubitandum. Illud in utroque auctore dubitationem affert legentibus; quod subtritis pedibus, esse *cornua* linenda dicuntur. Fuit cum suspicarer, præsertim Sambuci Codicibus hic variantibus, non *cornua* fortasse, sed *coronæ* esse legendum, de quibus videlicet continuo a Columella (& totidem fere verbis a Vegetio quoque) mentio fit: *& deinde suffragines*, *coronæ*, *ac discrimen ipsum*, *quo divisa est bovis ungula*, *vetere axungia defricetur*. Mentio quoque de iisdem est in Columellæ capite hujus libri 29, ubi equum probat *duris ungulis*, *& altis*, *& concavis*, *rotundisque*, *quibus coronæ mediocres superpositæ sunt*; ut mirum sit, in latinis, etiam amplissimis lexicis hanc coronarum significationem prorsus desiderari, nisi quod Martinius sic attigit, quasi in bobus dumtaxat, neque Columella, sed Vegetio Auctore, dicerentur. Et Vegetius quidem multo pluribus in locis (lib. 1. c. 13, 25, 26, 38, 56. lib. 2. c. 55, 58. lib. 3. c. 22.) hoc significatu *coronas*, & *coronam* memorat, & in iis lib. 2. cap. 54. quod in caput semel atque iterum mendum irrepsit persimile ejus, quod hic subesse suspicabar. Nam jumentis, quæ *contractionem nervorum patiuntur in pedibus*, sic ut *planas ungulas in terram ponere non possint*, cataplasma imponendum dicitur *in omnibus cruribus*, *ante acopo perunctis ab auriculis usque ad genua*, eoque non proficiente, malagma *auriculis esse imponendum*, quod, inquit, *impones in alutam per dies plurimos omnibus pedibus*.

Nimirum evidens est, Librarios oscitantes a pedibus ad caput transcendisse, & pro *articulis* (quo nomine peculiariter Vegetius lib. 4. c. 1, 2. crurum partes designat, genua inter, & ungulas positas, & ab his uncias 4. distantes) *auriculis* scripsisse. Verum ne hic quoque a *coronis* ad *cornua* eosdem temere transiisse, affirmarem, verba fecerunt Catonis de Re Rust. c. 72.); quæ tamen quemadmodum accipienda sint, ipse videris: *Boves ne pedes subterant*, *priusquam in viam quoquam ages*, *pice liquida cornua infima ungito*; nam cornua, præsertim infima, ipsæ fortasse sunt ungulæ: quod Palladii, aliorumque locis illustrari posse non ignoras.

§. 28.

Veget. 3, 4, 30.
Frequenter etiam vel ab asperitate itineris, vel in proscindendo duritiam soli, aut obviis radicibus, obvolutatus convellit armos. Quod cum acciderit, ex prioribus cruribus sanguis emittitur, si dextram ex sinistro. Et si vehementius utramque vitiaverit, etiam in anterioribus cruribus venæ solvuntur.

Colum. 6, 16, 1.
Sæpe etiam vel gravitate longioris, vel cum in proscindendo, aut duriori solo, aut obviæ radici obluctatus, convellit armos. Quod cum accidit, e prioribus cruribus sanguis mittendus est, si dextrum armum læsit, in sinistro: si lævum, in dextro: si vehementius utrumque vitiavit, item in posterioribus cruribus venæ solventur.

Veget. emend.
Frequenter etiam vel ab asperitate itineris, vel in proscindendo, *duritia* soli, aut obviis radicibus *obluctatus*, convellit armos. Quod cum acciderit, ex prioribus cruribus sanguis emittitur: si *dextrum armum* . . . ex sinistro: si . . . . Et si vehementius *utrumque* vitiaverit, etiam in *posterioribus* cruribus venæ solvuntur.

Colum. emend.
Sæpe etiam *bos* vel gravitate *longi laboris*, vel in proscindendo, duriori solo, aut obviæ radici obluctatus, convellit armos &c.

Etsi ex Columella præclare intelligitur quid desit apud Vegetium; tamen quia eadem potuit non iisdem verbis dicere, idcirco lacunas malui consulto relinquere, quam temere supplere, præsertim cum Sambuci Codices nihil adjuvarent. ex quibus ad finem usque hujus Vegetii capitis ne unum quidem verbum in ora adscriptum est. Attamen pro *anterioribus* cruribus non dubitavi reponere *posterioribus*, cum jam de *prioribus* dictum esset, ex tota autem hac sententia liqueret, in neutro eorum crurum quæ læsis armis subjiciuntur, venæ sectionem permitti. Cum autem prima hæc Columellæ verba ita, ut priore loco proposui, in cæteris, quas inspexisse memini, Editionibus depravata sint, nisi quod in Jensoniana *longiore* est pro *longioris*; una autem Juntina emendatior hic esse videatur; hanc potius in emendatione placuit repræsentare, quam conjecturis meis indulgere. Hoc unum ex cæteris retinui, *obluctatus*, pro quo in Juntina est *obluctando*, cum apud Vegetium illius, non hujus vestigia in *obvolutatus* animadverterem.

§. 29.

Veget. 3, 4, 31.
Perfractis vero cornibus, linteola sale, atque aceto & oleo imbuta ponuntur, superligatisque per triduum eadem infunduntur. Quarta die tantum axungia cum pice arida & cortice pini pari pondere imponitur, & ad ultimum cum jam cicatricem producunt, fubito infricatur.

Colum. 6, 16, 2.
Præfractis cornibus linteola sale, atque aceto, & oleo imbuta superponuntur, ligatisque per triduum eadem infunduntur. Quarto demum axungia pari pondere cum pice liquida, & cortice pineo, levigatoque imponitur. Et ad ultimum cum jam cicatricem ducunt, fuligo infricatur.

Veget. emend.
. . . . & ad ultimum cum jam cicatricem producunt, *fuligo* infricatur.

Colum. emend.
Præfractis cornibus linteola sale, atque aceto, & oleo imbuta superponuntur, ligatisque per triduum eadem infunduntur. *Quarto* demum *die* axungia pari pondere cum pice liquida & cortice pineo *lævigato* imponitur, & &c.

Quod in Columellæ editionibus deerat, ex Vegetio addidimus, *die*; redundans autem *que* induximus, præsertim cum in Juntina legatur, & *cortici pineo levigato lita*. Quæ scriptura cæteroqui, si quid judico, ab Auctoris mente aliena est, id quod Vegetius quoque monstrat. Neque enim Columella hoc dicit, axungiam, & picem, exceptas solido pini cortice, esse imponendas, sed axungiam, picem, eumque corticem pari pondere commixta. *Lævigatum* enim hic non est *politum*, sed, ut supra ostensum est, *diligentius contritum, & in tenuissimum pulverem redactum*.

ſtum. Tritum autem corticem pineum & in uſu fuiſse, & prodeſse ad cicatricem inducendam, auctor eſt Dioſcorides (de Med. Mat. l. 1. c. 74.) & alibi (l. 2. c. 62.) quoque confirmat Vegetius. Libenter præterea mutaſsem *Præfractis* in *Perfractis* ex Vegetio, & in hoc viciſſim ex Columella *pice arida* in *pice liquida*; ſed nolui nimis fortaſse audere.

§. 30.

Veget. 3, 4, 33.	*Colum.* 6, 17, 1.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
Serpentis quoque ictus mortiferus eſt bobus, ſed & minorum animalium noxium virus. Nam vipera & celicia cum in paſcuis bos improvide ſupercumbit, ſtimulo morſus imprimunt.. Araneus, quoque quem Græci migaltem appellant, parvi quidem corporis, non parvam ſolet inſere perniciem.	Eſt etiam mortifer iis ſerpentis ictus, eſt & magnorum animalium noxium virus: nam & vipera & cæcilia cum in paſcua bos improvide ſupercubuit, laceſſita onere morſum imprimit. Muſque araneus, quem Græci σκυτάλην appellant, quamvis exiguis dentibus, non exiguam peſtem molitur.	Serpentis quoque ictus mortiferus eſt bobus, ſed & minorum animalium noxium virus. Nam vipera, & *cæcilia*, cum in paſcuis bos improvide, ſupercumbit, ſtimulo morſus imprimunt. *Mus* araneus quoque, quem Græci *mygalen* appellant, parvi quidem corporis non parvam ſolet inferre perniciem.	Eſt etiam *mortiferus* ſerpentis ictus, eſt & *minorum* animalium noxium virus: nam & vipera, & cæcilia cum in paſcua bos improvide ſupercubuit, laceſſita onere morſum imprimit. Muſque araneus, quem Græci μυγαλῆν appellant, quamvis exiguis dentibus, non exiguam peſtem molitur.

De hiſce emendationibus ſatis a me ſcriptum eſt ad Cl. Facciolatum, niſi quod neſcio quo pacto non addiderim Rob. Stephano Petrum Victorium, (Annot. ad Colum.) qui ante ipſum, in veteribus Columellæ exemplaribus ſcriptum eſse μυγαλῆν, animadvertit, hancque eſse veram ſcripturam, oſtendit. Commeliniana quoque editio, quam eo tempore nondum videramus, ſic habet. Cæterum in tribus illis, quas poſtea conſuluimus, vetuſtioribus editionibus, pro *mortifer iis* eſt *mortiferus*, quod & Vegetius retinuit. Sic ſane magis placet, neque illud *iis* erat quo referres. His de cauſis repoſitum eſt a nobis *mortiferus*.

§. 31.

Veget. 3, 4, 33 ſq.	*Colum.* 6, 17. 1.& 2.	*Veget.* emend.
Verum viperæ venenum depellit, ſupra tumorem; qui inflatur ex ictu, ſcarificatio ferro facta, ita ut herba quam perſonariam vocant; imponatur trita cum ſale. Creditur radix ſi contuſa conatur, vel ſiler montanum reperiatur, & trifolium ſimonianum, quod fragoſis locis efficaciſſimum naſcitur, odoris gravis, bitumini ſimilis, propter quod a Græcis aſphalton appellatur, noſtri autem propter figuram acutum trifolium vocant.	Venena viperæ depellit ſuper ſcarificationem ferro factam herba, quam vocant perſonatam, trita & cum ſale impoſita. Plus etiam ejuſdem radix contuſa prodeſt: vel ſymonianum trifolium, quod invenitur confragoſis locis efficaciſſimum traditur, odoris gravis, neque abſimilis bitumini, & idcirco Græci eam ἀσφάλτιον appellant, noſtri autem propter figuram vocant acutum trifolium.	Verum viperæ venenum depellit ſupra tumorem, qui inflatur ex ictu, ſcarificatio ferro facta, ita ut herbâ, quam *perſonatam* vocant, imponatur trita cum ſale. Creditur radix —— —— —— ſi contuſa *ponatur*, vel ſiler montanum reperiatur, & trifolium *ſymonianum*, quod fragoſis locis efficaciſſimum naſcitur, odoris gravis, bitumini ſimilis, propter quod a Græcis *aſphaltion* appellatur, noſtri autem propter figuram acutum trifolium vocant.

In Vegetio malui intelligi quid deesset, quam aliis fortasse ac ipse scripserat, verbis supplere. Non possum tamen animum inducere, ut credam, ita reliqua scripta esse a Vegetio, ut ego, exigens ad Columellam, rescripsi. Nam ne ipsum quidem Columellam integrum hoc in loco esse, existimo. Primum verba, ut nunc quidem distincta sunt, inter se non cohærent. Sed fac, ita nos distinguere, *prodest. Vel symonianum trifolium, quod*, aut etiam sic, *prodest*, *vel symonianum trifolium. Quod*. Jam quæro, *symonianum* istud quid sit? nomenne quo id trifolium a Latinis appellabatur? Hi vero, ut mox subjicitur, & Scribonius (Compos. med. 163, 165.) suo ipse exemplo confirmat, *acutum* vocabant, Græcos secuti, qui ut docet Dioscorides (de Med. Mat. l. 3. c. 106.) aut certe idem Scribonius, ὀξυτρίφυλλον etiam dicebant.

At enim, ut apud Græcos, sic quoque apud Latinos, plura potuit habere nomina, & fortasse (quæ conjectura est Rhodii Not. ad Scribon. Compos. 163.) a Syme insula, Straboni (de Situ Orb. l. 14.) & Plinio (Nat. Histor. l. 5. c. 31.), non ignota, Symonianum est nuncupatum.

Quasi vero constaret, in ea insula plurimum provenisse, aut ejus facultates ibi primum esse animadversas. Quæ duo quando penitus ignorabantur, & ejus origo nominis sic cujusquemodi ratione quærebatur: mirum est, non fuisse pariter repetitam, aut ab inventore aliquo Simone, aut ab eo Galilææ vico, quem Simoniada, ut auctor est Josephus, (in vita sua) dicebant, præsertim cum in Commeliniana editione ita sit scriptum, *Simonianum*, aut denique a Simo illo Medico, quem cum sæpe auctorem libro primo laudat Plinius, tum vero libro 21. cap. 21, de trifolio nominatim quædam indicat tradidisse; nisi forte ibi pro *Simus quoque medicus*, legendum est *Scimus quoque ex Medicis;* certe alios qui, *ex Medicis*, alios qui, *e Medicis* legerent, fuisse, video. Quodsi conjecturis est indulgendum; vide, quæso, an Columella scribere ad hunc modum potuerit:

Plus etiam ejusdem radix contusa prodest, vel siler montanum. Trifolium, quod invenitur confragosis locis, efficacissimum traditur, &c. Certe hic verborum ordo lectorem non moratur; quod autem *simonianum* resolvatur in *siler montanum*, hæ sunt causæ. Primum sic esse visum accipio (vid. Martinii Lexic. Phil. l.) etiam Hadriano Junio eruditissimo viro. Deinde apud Vegetium, hunc ipsum Columellæ locum exscribentem, est *siler montanum*. Denique *siler montanum*, auctore Dioscoride (l. 3. c. 51.) prodest *contra serpentium ictus*, si modo λιγυστικὸν Dioscoridis idem est quod siler montanum.

Sed quoniam cum plerisque Rei Herbariæ Doctoribus hoc potes negare, imo cum Joanne Ruellio (de Nat. Stirp. P.2. c. 146. l. 3. 42.) fortassis contendere, hoc nomen ipsum, *siler montanum* non ante natum, quam aliqui seseli Massiliense a *molli* Virgilii (Georg. l. 2. v. 12.) *silere* distinguere voluerunt, quod *arboris genus* esse, tradidit Servius (in locum cit.); idcirco vide, præstetne *sil*, aut *sile montanum* rescribere. Silis enim mentionem faciunt inter alias, quas *aromaticas* nostri vocant, herbas tum Scribonius (Comp. Med. 126.), tum Celsus (de Medic. l. 5. c. 25. Sect. 3. c. 23. Sect. 1, & 3.), & hic quidem semel, atque iterum in Antidotis, quanquam in Antidoto Mithridatis Almeloveenius ediderit *Sileris;* ut Plinium (Nat. Hist. l. 24. c. 19.) reticeam, qui *semen silis* secundum vulgatam quidem lectionem, & Festum (de Verb. Vet. Signif. l. 17.), qui *vinum sili conditum* memoravit.

Sed prætermittere non possum Apicium (de Arte Coquin. l. 4. c. 4. l. 5. c. 5. l. 1. c. 34. l. 3. c. 5.), in quo non modo *sil frictum*, & *silis gallici*, sed & diserte *sil montanum*, *silphium*, *mentham siccam* legunt Humelbergius, atque Listerus.

Huc adde Vegetium nostrum hoc ipso libro (c. 27, & 40.) *radicem panacis*, *sil gallicum*, in medicaminibus ponentem, vel pariter *daucii*, *silis gallici*, *abrotani*, *spicæ nardi*, *sinoantis* (fortasse *Schoenanthi*, ut ex cap. 59. lib. 1. ubi *scinoanthos* mentionem facientem, alibi (lib.4. in fin.) etiam *porri sectivi*, *porcla*, (leg. ex l. 1. c. 57. *portulacæ*) *sil gallici*, *thus*, *apium;* ut est editum; scribentem. Illud conjecturæ nostræ huic videtur repugnare, quod in

in Vegetio ita ſcriptum eſt, *vel ſiler montanum reperiatur*, *vel trifolium ſimonianum*; ut ſi in Columella *ſil montanum* deeſſe, contendere velimus, aliquid fortaſſe agamus; ſi vero *ſimonianum* in *ſil montanum* eſſe mutandum, hunc laborem fruſtra ſumamus. Equidem librarios ſcio haud raro voces paulo ante ſcriptas perperam iteraſſe, quas deinde alii cum haud fruſtra poſitas crederent, eaſdem tamen eſſe non poſſe, intelligerent, mirandum in modum corruperunt. Id hic quoque accidere potuiſſe, dicerem, vel potius aliquem ex jam depravatis Columellæ exemplaribus in ora adſcripſiſſe *ſimonianum*, quod deinde inter ipſa Vegetii verba receptum ſit; hoc, inquam, dicerem, niſi conjecturam nollem alia conjectura confirmare. Itaque hæc omnia in eam partem accipias, qua ad veri ſimilitudinem magis accedere, exiſtimaveris. Vel potius ut ſcientiæ herbariæ es conſultiſſimus, ediſsere mihi quid illud ſit trifolium ſymonianum. Id ubi intellexero, continuo omnes conjecturas quam libenter abjiciam.

§. 32.

Veget. 3, 4, 35.

Hujus herbæ ſuccus cum vino faucibus infundatur, atque ipſa folia cum ſale trita imponantur in plagam. Quod ſi viridem minime reperiunt, ſemina ejus collecta & trita dantur ad potandum cum vino. Radices quoque ejus cum ſucco caulis tritæ, addita hordeacea farina & ſale, cum aqua mulſa ſcarificationi ſuperponuntur.

Colum. 6, 17, 3.

Hujus herbæ ſuccus vino miſtus infunditur faucibus, atque ipſa folio, cum ſala trita malagmatis more, ſcarificationi intenditur: val ſi hanc herbam viridem tempus anni negat, ſemina ejus collecta & lævigata cum vino dantur potanda, radiceſque cum ſuo caule tritæ, & farina, & ſale commiſtæ ex aqua mulſa ſcarificationi ſuperponuntur.

Colum. emend.

Hujus herbæ ſuccus vino miſtus infunditur faucibus, atque ipſa *folia* cum ſale trita malagmatis more ſcarificationi *intenduntur*: vel ſi hanc berbam viridem tempus anni negat, ſemina ejus collecta, & lævigata cum *vino* dantur potanda.

Suſpicari licet, reſcribendum eſſe in Vegetio pro *ſucco caulis* id quod in Columella eſt, *ſuo caule*, præſertim ſi recte apud hunc ſcriptum eſt *radiceſque*, ut hæc videlicet omnia tunc imperari intelligamus, cum *hanc herbam viridem tempus anni negat*.

In Columella quoque an deſit *hordeacea*, dubium eſt. Sane Celſus (de Medic. l. 5. c. 27. ſect. 8.) in Cherſydri & Ceraſtis ictu, hordeaceam farinam vulneri imponit, eandemque Paulus (de Re Med. l. 5. c. 12.) in ipſo de quo ſermo hic eſt, viperæ ictu, quod & Vegetius noſter iterum facit libri hujus capite 79, ubi pro *ſphalangii* (ut etiam cap. 77.) eſt legendum *phalangii*, quem errorem ex capite quidem 81. Sambuci ſuſtulerunt. Cæterum quæ emendavimus in noſtris ad Facciolatum literis memorantur. Pleræque, & in his vetuſtiores Editiones, ac Commeliniana, *folia* habent; hæ quoque, ſed cum paucioribus, *vino*; Jenſoniana, & vetuſtiores aliæ, *incendunt*, ut vel ipſa literarum veſtigia confirment *intenduntur*.

§. 33

§. 33.

Veget. 3, 4, 36.

Est etiam præsens remedium si fraxini cacumina tenera conteres cum sextariis vini quatuor vel olei, expressumque succum faucibus infundas. Itemque cacumina ejusdem arboris cum sale trita læsis naribus superponas. Celiciæ enim morsus tumorem & suppurationemque generat. Idemque facit muris aranei.

Colum. 6, 17, 4.

Est etiam præsens remedium si conteras fraxini tenera cacumina quinque librarum cum totidem vini, & duobus sextariis olei, expressumque succum faucibus infundas. Itemque cacumina ejusdem arboris cum sale trita læsæ parti superponas. Cæciliæ morsus tumorem suppurationemque molitur. Idem facit etiam muris aranei.

Veget. emend.

Itemque cacumina ejusdem arboris cum sale trita læsis *partibus* superponas. *Cæciliæ* morsus &c.

Et quæ mutavimus, & quod delevimus, verbum, sententia ipsa Vegetiii, & Columellæ comparatio mutanda, delendumque ostenderunt. Comparatio hæc ipsa suspicionem injicit, alia esse in Vegetio partim mutanda, partim addenda. Fieri etiam potest, ut in Columella sit legendum: *cacumina pond. quinque librarum*. Sed de his nihil in præsenti constituimus.

§. 34.

Veget. 3, 4, 36 sq.

Sed celiciæ morsus sanatur, si acu ærea locum læsum compungas, & creta cimolea ex aceto oblinis. Muris vero pernicies, si animal ipsum oleo mersum neces, & plagam dentium ex eodem confrices. Quod si non fuerit, contritum ciminum cum picula & axungia, ut similitudinem malagmæ habeat, impositum plagæ perniciem submovet. Quod si antequam tumor discutiatur suppuratio fuerit generata, optimum est ignea lamina vel cauterio collectionem aperire, quidquid vitiosum est, inurere, atque ita cum liquida pice & oleo inlinere. Quidam vivum murem araneum creta figulari circumdant, & colla boum suspendunt, morsusque ipsius bestiæ submovent.

Colum. 6, 17, 4, 5, & 6.

Sed illius sanatur noxa subula ænea, si locum læsum compungas, cretaque cimolia ex aceto linas. Mus perniciem, quam intulit, suo corpore luit: nam animal ipsum oleo mersum necatur, & cum imputruit, conteritur, eoque medicamine morsus muris aranei linitur. Vel si id non adest, humorque ostendit injuriam dentium, cuminum conteritur, eique adjicitur exiguum picis liquidæ, & axungiæ, ut lentorem malagmatis habeat. Id impositum perniciem commovet. Vel si antequam tumor discutiatur, in suppurationem convertitur, optimum est ignea lamina conversionem resecare, & quidquid vitiosi est, inurere, atque ita liquida pice cum oleo linire: solet etiam ipsum animal vivum creta figulari circumdari: quæ cum siccata est, collo boum suspenditur, ea res innoxium pecus a morsu muris aranei præbet.

Veget. emend.

Sed *cæciliæ* morsus sanatur*, si acu ærea locum læsum compungas, & creta *cimolia* ex aceto *oblines*; Muris vero pernicies, si animal ipsum oleo mersum neces, & plagam dentium ex eodem confrices. Quod si non fuerit, contritum cyminum cum *pice liquida*, & axungia &c.

Sæpius malo, timidum me tibi, quam audacem videri, velut hic. Nihil enim adhuc mutare me vides in Columella, etsi ex mea ad Facciolatum epistola intelligis,

is, me illuc ferri ut credam, pro *humorque ostendit*, legendum esse, *tumorque ostendit*; pro *perniciem commovet*, *perniciem submovet*; pro *conversionem resecare*, *collectionem resecare*. Quid in Vegetio? Num censes, quæ non attigi, ea mihi omnia probari? Ipse non finit Vegetius. Nam capite hujus libri 82, cum hæc adversus murem araneum medicamenta sic iteraverit, ut id, atque alia pariter iisdem de rebus eodem in libro capita me interdum subdubitare coegerint, an hæc priora, de quibus agimus, Vegetii sint; cum igitur hæc medicamenta iteraverit; primum docet, murem in eo oleo quo mersus est, *in putredinem verti* oportere; ut conjicere proclive sit, neque id hoc in loco omisisse, ubi apertius describebat Columellam. Tum jubet, *cyminum tritum cum pice liquida axungiaque misceri*, & *ad spissitudinem malagmatis coqui*, ut hic quoque suspicari liceat, *similitudinem malagmæ* in *spissitudinem malagmatis*, quam Columella vocat *lentorem*, esse mutanda: attamen Vegetius cum aliis libris (l. 2. c. 50, 51. l. 3. c. 20, 21.) tum quarto (c. 15, 17, 20, 21, 23, 24, 27.) sæpe *malagmæ*, item (l. 4. c. 27.) *malagmam* *coctilicam* scribit, ubi *coctam* videtur legendum; nam supra (l. 4. c. 17, 23.) alias proposuerat *crudas*. *Pice* autem *liquida* minus dubitavi rescribere pro *picula*, & *cimolia* pro *cimolea*; sæpius enim alibi (l. 1. c. 13. l. 2. c. 8, 29, 32. l. 3. c. 8.) sic recte scribit, ut emendavi; itaque etiam in superiore capite, ubi editum est: *Aures vero scissæ picula oleoque curantur*; non modo *pice liquida* reponendum arbitror, verum etiam in respondentibus verbis Columellæ (l. 6. c. 7.): *At ferro rescissa melius pice, & oleo curantur*, suspicor, *liquida* esse addendum: eademque illa emendatione utendum in quatuor præterea aliis Vegetii locis (l. 2. c. 24, 46. l. 3. c. 70, 71.) in quibus scriptum est *picula*. Deinde eodem illo capite 82. suppurationem *lamina ferrea candenti aperiendam esse*, scribit; ut hic videantur *ignea lamina*, *vel cauterio* non esse sine *glossemate*. Denique cretam *suspendendam in collum* dicit; ut nisi hic *collo boum* ad Columellæ exemplum rescribere placeat, legi minus vitiose possit *in colla boum*, ubi *colla boum* vitiosime legitur, neque res sic plane, ut a Columella, traditur, cum ibi contra desideres nihil.

§. 35.

Veget. 3, 4, 39, sq.

Oculorum vitia plurima in illis sanantur. Nam sive intumuerunt, aqua mulsa triticea farina conspergitur & imponitur, sive album in oculo est, salis fossilis Hispani, vel armeniaci, vel cum melle permixti vitium extenuant. Idem præstat tritæ sepiæ testa, & per fistulam oculo ter in die insufflata. Prodest etiam radix, quam Græci silpion vocant, nostri autem laserpitium, hujusmodi quantum volueris ponderis cum decima parte salis armeniaci, & cum fistula oculo insufflas. Quæ radix tunsa & cum oleo lentisci mixta vitium expurgat. Si genæ humorem profundunt, lacrymisque vi-

Colum. 6, 17, 7, & 8.

Oculorum vitia plerumque melle sanantur: Nam sive intumuerunt, aqua mulsa triticeæ farinæ conspergitur, & imponitur, sive album in oculo est, montanus sal Hispanus, vel Ammoniacus, vel etiam Cappadocus minute tritus, & immistus melli vitium extenuat: facit idem trita sepiæ testa, & per fistulam ter die oculo inspirata: facit & radix, quam Græci σίλφιον vocant, vulgus autem nostra consuetudine laserpitium appellat: hujus quantocunque ponderi decem partes salis ammoniaci adjiciuntur, eaque pariter trita oculo similiter infunduntur, vel eadem radix contusa, & cum oleo len-

Veget. emend.

Oculorum vitia plurima in illis *melle* sanantur. Nam sive intumuerunt, aqua mulsa triticea farina conspergitur, & imponitur: sive album in oculo est, salis fossilis Hispani, vel armeniaci, vel *Cappadocis* cum melle *permixti* . . . . vitium extenuant. Idem præstat *trita* sepiæ testa, & per fistulam oculo ter in die insufflata. Prodest etiam radix, quam Græci *Silphion* vocant, nostri autem laserpitium: hujusmodi quantum volueris ponderis cum decima parte salis armeniaci . . . & . . cum fistula oculo insufflas. Quæ radix tunsa, & cum oleo lentisci mixta, vitium expurgat.

visus confunditur (quam epiphoram vocant) polenta ex hordeo mulsæ aquæ conspersa super genas superciliaque imposita reprimit humorem. Pastinaca quoque agrestis, quam armoneaceam vocant cum melle trita oculorum sedat dolorem.

lentisci iuncta vitium expurgat: epiphoram supprimit polenta conspersa mulsa aqua, & in supercilia, genasque imposita, pastinacæque agrestis semina, & succus armoraceæ, cum melle conlinita oculorum sedat dolorem.

gat. Si genæ humorem profundunt, lachrymisque visus confunditur (quam epiphoram vocant) polenta ex hordeo *mulsa aqua* conspersa, super genas, superciliaque imposita, reprimit humorem. Pastinaca quoque agrestis, . . ., quam *armoraceam* vocant cum melle trita, oculorum sedat dolorem.

Hic quoque in Vegetio præstare credidi, quæ desiderentur, per lacunas indicare, quam audacter supplere. Quod *salis armeniaci* pro *ammoniaci* reliqui; consulto feci, ne *salis armoniaci*; sic enim sæpius apud Vegetium est scriptum; reponerem, mendum videlicet pro mendo substituens.

Prima inter verba *melle* addidi, quod flagitabat sententia, quanquam pertinaciter non negaverim, quod nunc *in illis* scriptum est, scriptum fortasse sic fuisse *vi mellis*. In proximis adjeci id quod manifesto desiderabatur, *Cappadocis*, scripturus *Cappadoci*, nisi Vegetius alibi (l. 1. c. 20.) scripsisset *salis capadoces*, vel potius *cappadocis*, ut a Sambuco editum est. Postrema autem inter verba lacunam reliqui propterea quia ut pro suo arbitrio Vegetius non omnia quæ Columella, tradere ad eundem modum voluerit; certe usque adeo dissentire in re manifesta non potuit, ut pastinacam agrestem, quam ille ut ab *armoracea* diversam posuerat, *armoraceam* vocari, diceret; quando sylvestrem, non pastinacam, sed raphanum, tum Dioscorides (de Med. Mat. l. 2. c. 106.) tum Plinius (Nat. Hist. l. 19. c. 5.) ipse, *armoraciam* ab Romanis appellari, testantur. Neque minus diserte Palladius (de Re Rust. l. 11. c. 11. s. 4.) *armoraceam*, inquit, *transferemus ad culta, ut melior fiat, nam hæc agrestis est raphanus*. Itaque si nolimus, Vegetium omnino ad Columellam exigere; at illud tamen conjicere, æquum est, ipsum, *Pastinaca quoque agrestis, vel quam armoraceam vocant*, aut alia hujusmodi ratione scripsisse, qua videlicet pastinacam ab armoracea se discernere, ostenderet.

In Columella fortassis *plerumque* est mutandum in *pleraque*. Fortasse & *decem partes salis ammoniaci adjiciuntur* in *decima pars salis ammoniaci adjicitur*. Certe Aetius (Tetrab. 2. Serm. 3. c. 38.) cum adversus albugines plura commemorasset, ad extremum, sal ammoniacum, tanquam *fortissimum pharmacum*, posuit; Vegetius autem utramque hanc emendationem præmonstrat.

§. 36.

Veget. 3, 4, 43.
Odor quoque cimini super carbones impositi ubi sanguisugam afflaverit, evellet a vulnere.

Colum. 6, 18, 2.
Potest etiam per fistulam deusti cimicis nidor immitti, qui ubi superponitur igni, fumum emittit, & conceptum nidorem fistula usque ad hirudinem perfert, isque nidor depellit hærentem.

Veget. emend.
Odor quoque *cimicis* super carbones impositi, ubi sanguisugam afflaverit, evellet a vulnere.

Ut de cymino nihil istiusmodi legisse memini, sic vicissim Dioscoridem (l. 2. c. 33.), Plinium (l. 29. c. 4.), Galenum (de Simpl. Med. Facult. l. 11.), Avicennam (Canon. l. 2. tr. 2. c. 270. & l. 3. fen. 9. c. 7.) scio vim cimicum contra devoratas hirudines memorare, imo Avicennam, & Auctorem libri tertii de medicamentis quæ ad manum sunt, cap. 103. laudare cimicum fumum ad sanguisugam hærentem gutturi, ut hic Columella, & Vegetius ponunt, excutiendam.

§. 37.

Veget. 3. 4, 44.

Machina quoque describenda est fabrica, qua conclusa cujusvis generis jumenta bovesque curantur, ut & tutus ad pecudem medendum accessus sit, nec luctando quadrupes aut membra conutet, ac sic remedia despuet. Roboreas asses constringis, solium, quod in longitudine novem pedes debet habere, in altitudinem pars posterior duos semipedem: Pars vero quæ ad priora animalium pertinet quatuor pedes: texuntur ita ut velum in caudam ductum non possit exire. Sed a parte posteriori paululum latiorem, a priore strictiorem machinam compingi oportet. Cui transversum trigillum ad modum jugi confirmandum est, ad quod equorum capita vel boum cornua religantur. Nam reliquum corpus ad temones socios vel furibus alligetur, ut juvamentum præstetur ad medentis arbitrium.

§. 37.

Colum. 6, 19.

Sed & machina fabricanda est, qua clausa jumenta bovesque curentur, ut & propior accessus ad pecudem medentibus sit, nec in ipsa curatione quadrupes reluctando remedia respuat: est autem talis machinæ forma, roboreis axibus compingitur solum, quod habet in longitudinem pedes novem, & in latitudinem pars prior dupondium semissem, pars posterior quatuor pedes: huic solo septenum pedum stipites recti ab utroque latere quaterni applicantur: ii autem in ipsis quatuor angulis affixi sunt, omnesque transversis sex temonibus quasi vacerræ inter se ligantur, ita ut à posteriore parte quæ latior est, velut in caveam quadrupes possit induci, nec exire alia parte prohibentibus adversis axiculis: primis autem duobus statuminibus imponitur firmum jugum, ad quod jumenta capistrantur, vel boum cornua religantur, ubi possunt etiam numelli fabricari, ut inserto capite descendentibus per foramina regulis cervix teneatur: cæterum corpus laqueatum & distentum temonibus obligatur, sicque immotum animal medentis arbitrio est expositum.

Veget. emend.

Machinæ quoque describenda est fabrica, qua conclusa cujusvis generis jumenta, bovesque curantur, ut & tutus ad pecudem medendum accessus sit, nec luctando quadrupes aut membra *convexet*, *aut* remedia *respuat*. *Roboreis assibus compingis solum*, quod in *longitudinem* novem pedes debet habere, in *latitudinem* pars *prior* duos, semipedem, pars vero quæ ad *posteriora* animalium pertinet, quatuor pedes - texuntur ita, ut *velus* in *caveam* ductum, non possit exire. Sed a parte posteriori paululum *altiorem*, ut a priore strictiorem machinam compingi oportet. Cui transversum *tigillum* ad modum jugi &c.

Sicubi in emendando Vegetio audax fui, hic certe fui. Quamobrem acrius hæc omnia perpendas velim, antequam probes.

Et primum quod *compingendum*, vel, si mavis ex alio Columellæ loco in capite hujus libri tricesimo, *consternendum* ajebat *solum*, *quod in longitudinem novem pedes debet habere*, *in altitudinem pars posterior duos*, *semipedem*, *pars vero quæ ad priora animalium pertinet*, *quatuor pedes*, conferas, quæso, cum Columella sic definiente: *quod habet in longitudinem pedes novem*, *& in latitudinem pars prior. dupondium semissem*, *pars posterior quatuor pedes*. Continuo intelliges, quæ apud hunc de latitudine, apud illum de altitudine, & quæ apud hunc de priore parte, apud illum de posteriore conscribi. Eædem enim sunt utrobique mensuræ; nam *dupondium*, etiamsi cum Jensoniana editione hic mutare nolis in *dipondium*, nosti a Columella pro duobus pedibus usurpari non modo, libro 4. cap. 1. §. 3. & lib. 3. cap. 13. §. 5. ut a Beroaldo (Enarrat. in Columell.), & Turnebo (Advers. lib. 3. cap. 18.) adnotatum est, verum etiam alibi, & præsertim haud semel lib. 11. cap. 2. nec mirum, quando libro 5. cap. 1. utitur passim quibuslibet assis partibus in geometricis dimensionibus. Quæ cum ita sint;

aut Columella ad Vegetium, aut hic ad illum est exigendus. Sed Columellam, cujus scripta multo integriora quam Vegetii, ad nos pervenere, ad hunc exigere, par non est, nisi ubi res ipsa, & apertissima menda flagitant: quod in hoc quidem loco minime accidit. Agitur enim de soli consternendi mensuris, ut post longitudinem, latitudinem definire necesse sit; non altitudinem, quæ hic non ad solum, sed ad totam pertinet machinam, & paulo post a Columella definitur per stipites septenum pedum: quæ descriptionis pars ibi in Vegetio desideratur, ubi nos lacunam reliquimus, in qua & de iis stipitibus, & de temonibus, qui infra commemorantur, opportunus fuit dicendi locus.

Præterea fac, quæ Vegetii proposuimus verba, ea emendationis non egere; quæro, satisne alta machina sit quæ a posteriore parte ne ad tres quidem pedes extollatur? Certe Columella (7, 9, 10.) non jam de bobus, sed de suibus sermonem habens, *haras construendas esse*, docuit *in altitudinem pedum quatuor, ne sus transilire septa queat*. At enim de latitudine verba infra facit Vegetius. Ea videlicet, quæ (nisi ut a nobis, aut alia aliqua ejusmodi ratione emendentur) tolli præstet, quam relinqui. Neque enim satis mensuram definiunt, nisi forte sic intelligas, ut machinam *paululum* quatuor pedibus ut a tergo *latiorem*, sic a fronte *strictiorem* significent: quod num Columellæ, atque adeo Vegetii sententiæ satisfaciat, tu videris. Cæterum postrema verba consulto non attigi. Nam pro *socios vel funibus* rescribere *loris, vel funibus* (ut est cap. 18. *lorum, vel funes*) non ita necesse est, ut est *socios* pro mendo agnoscere. Fortasse etiam pro *juvamentum* reponendum est *jumentum*, vel *immotum*, vel utrumque.

In Columella crediderim pro *numelli* esse legendum *numellæ*; nam neque aliter se legere hic ostenderunt Adrianus Turnebus (Adversar. lib. 23. cap. 21.), & Georgius Alexandrinus (Enarrat. priscar. voc. Auctor. R. R.), neque alium prærea locum proferri video, quo vox *numelli* confirmetur. Non ignoro, in Basilii Fabri Thesauro caput quoque 8. libri 7. s. 6. Columellæ sic indicari, ut videri possit in eo pariter scriptum esse *numelli*. Verum ita ibi scriptum est: *Nonnulli antequam petus numellis inducant, virides pineas nuces in mulctram demittunt* &c.

Hactenus Vegetii tertium & quartum caput libri tertii cum sexto, & tredecim insequentibus libri sexti Columellæ comparavimus. Nunc age, cum parte etiam tricesimi initium quadragesimi quinti libri secundi comparemus.

§. 38.

Veget. 2, 45, 1.	Colum. 6, 30, 6.	Veget. emend.	Colum. emend.
Si (1) armus læsus erit, in medio crure (2) utræque solventur venæ, & pulverem thuris cum eo qui profluit sanguine copiosissime immisto armi lineantur. Quodsi plus profluet quam necesse sit, stercus ipsius jumenti fluentibus imponitur venis & fasciis alligatur.	Si armos læserit, aut sanguinem demiserit, medio fere in utroque crure venæ solvantur, & thuris polline cum eo, qui profluit, sanguine immisto armi linantur, & ne plus justo exinaniatur, stercus ipsius jumenti fluentibus venis ad motum fasciis obligetur.	Si *armos læserit*, in medio crure *utroque solvantur* venæ, & *pulvere* thuris cum eo qui profluit, sanguine, copiosissime immisto armi *liniantur* &c.	& ne plus justo exinaniatur, stercus ipsius jumenti fluentibus venis *admotum* fasciis obligetur.

(1) *armos læserit* (2) *utriusque* Samb. in marg. ex Cod.

Secundam Vegetii emendationem illud etiam comprobat quod, ipsum cum 16. capite Columellæ conferentes, supra vidimus, secandas videlicet esse venas non in crure, sed in cruribus, ubi non alter armus, sed ambo læsi sunt; quanquam id ibi in posterioribus cruribus imperatur.

Columellæ autem, alias etiam indicata a nobis, emendatio usque adeo necessaria, atque evidens est, ut minime opus sit ejus con-

confirmandæ gratia ad Rob. Stephani Editionem trium præterea antiquarum, & Commelinianæ quoque auctoritatem adjungere.

§. 39.

Veget. 2, 45, 2.	*Colum.* 6, 30, 7.	*Veget.* emend.
Postero quoque die quasi apoferesis fit, & ex eisdem locis sanguis detrahitur (1) atque similis in omnibus cura procedit. Ab hordeo abstinebitur, fœno sustentabitur exiguo per triduum. Deinde (2) porri tres cyathos olei heminam miscebis, & per cornu faucibus infundes. Post (3) sextum diem lente ingredi cogatur, & cum ambulaverit, mittatur in piscinam vel flumen aut mare, ut natet, cum sparcia & pannis vincto pede.	Postero quoque die ex iisdem sanguis detrahatur, eodemque modo curetur, ordeoque abstineatur exiguo fœno dato. Postridie deinde usque in diem sextum porri succus instar trium cyathorum mistus cum olei hemina faucibus per cornu infundatur. Post sextum diem lente ingredi cogatur, & cum ambulaverit, in piscinam demitti eum conveniet, ita ut natet.	Postero quoque die quasi *apophæresis* fit, & ex iisdem locis sanguis detrahitur, atque similis in omnibus cura procedit. Ab hordeo abstinebitur, fœno sustentabitur exiguo per triduum. Deinde *succi* porri tres cyathos, olei heminam miscebis, & per cornu faucibus infundes. Post sextum diem lente ingredi cogatur, & cum ambulaverit, mittatur in piscinam, vel flumeo, aut mare, ut natet, cum *spartea*, & pannis vincto pede.

Ubi (1) ibi habet (*succi*) sic inter uncos Editio Sambuci, qui notat in margine ad (2) & (3) *M. S. non habet*.

Vegetius libro etiam tertio capite 25. §. 4. ita uti hoc in loco est locutus.

Nam ubi hydropico *periconium* (leg. periconæum) *ipsum pungere*, & per fistulam humoris partem extrahere jussit, tum hæc subjicit: *Alia vel tertia die apoforesim* (Samb. Cod. *apophæresim*) *quasi facturus, denuo fistulam appones, humorem ejicies, donec partes totas exiccet*, vel *per partes totum exiccetur*, ut Sambuci habent Codices. Cæterum dubitari licet, sitne Vegetius ex Columella, an vero hic ex illo emendandus, ubi Vegetius habet: *fœno sustentabitur exiguo per triduum. Deinde*; Columella autem sic: *exiguo fœno dato. Postridie deinde*; Jensoniana Editio, & Juntina ad hunc modum; *dato. Post triduum deinde*. Quæ Columella in hoc capite adjungit, ea Vegetius non persequitur. Hoc si faceret, haud inutile fortasse esset hæc verba comparare: *Manus uncta inseritur alvo, & obsessi naturales exitus adaperiuntur, exemtoque stercore posita cunila bubula, & herba pedicularis cum sale trita, & decocta melli miscentur, atque ita facta collyria subjiciuntur*. Hic ego pro *posita* arbitror *postea* esse rescribendum.

Cum autem Vegetius in secundo capite libri tertii etsi non omnia, haud pauca tamen ex Columella descripserit; duo hujus generis loca, quorum alterum Columella ex Catone (de Re Rust. c. 103.), alterum ex Celso assumsit, conferamus.

Veget. 3, 2, 11.
Ad interna autem curanda præcipue amurca creditur salutaris, si tantundem aquæ misceas, & animal bibere consuescat. Sed quia licet fitiat, potum fastidiat ignotum, primo cibi asperguntur, deinde aqua exigua potio medicatur, ad ultimum pro mensura miscetur, & usque ad saturitatem sitientibus datur.

§. 40.
Colum. 6, 4, 4.
Maxime tamen habetur salutaris amurca, si tantundem aquæ misceas, & ea pecus insuescas: quæ protinus dari non potest: sed primo cibi asperguntur: deinde exigua portione medicatur aqua, mox pari mensura mista datur ad satietatem.

Veget. emend.
Ad interna autem curanda præcipue amurca creditur salutaris, si tantundem aquæ misceas, & animal bibere consuescat. Sed quia licet sitiat, potum *fastidit* ignotum; primo cibi asperguntur, deinde aqua exigua *portione* medicatur, ad ultimum *pari* mensura miscetur, & usque ad saturitatem sitientibus datur.

Veget 3, 2, 29.
Usci folia cum vino trita defunduntur in nares.

§. 41.
Colum. 6, 5, 5.
Cornelius Celsus etiam visci folia cum vino trita per nares infundere jubet.

Veget. emend.
Visci folia cum vino trita defunduntur in nares.

§. 42.

Locum pariter quem Columella libro eodem sexto capite 29. §. 4. sq. ex Varrone (de Re Rust. lib. 2. c. 7. §. 2. & 3.) Varro autem ex Aristotele (de Hist. Animal. lib. 6. cap. 22.), Plinius (Nat. Hist. lib. 11. c. 37.) deinde fortasse ex his omnibus, Palladius (de Re Rust. l. 4. tit. 13. §. 9.) denique ex Columella ita sumsit, ut haud inutile esset hos omnes scriptores inter se comparare; cum Vegetius quoque libro quarto capite 5. ex Columella descripserit; hos saltem duos inter se conferamus.

Veget. lib. 4. cap. 5.
Manifestum est autem notas corporis cum ætate mutari. Pullis enim bimis & sex mensium medii dentes superiores cadunt, quos lactantes vocant. Cum autem quartum annum agere cœperint, decidentibus his qui canini appellantur, alios supponent. Deinde intra sextum annum molares cadunt. Sexto anno quos primo mutavit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cavatos habere incipiunt dentes, &c.

Colum. 6, 29, 4.
Annorum notæ cum corpore mutantur: nam dum bimus, & sex mensium est, medii dentes superiores cadunt: cum quartum agit annum, iis, qui canini appellantur, dejectis, alios affert: intra sextum deinde annum molares superiores cadunt. Sexto anno quos primo mutavit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cavatos gerit &c.

Veget. emend.
Manifestum est autem, notas *ætatis* cum *corpore* mutari. Pullis enim bimis & sex mensium medii dentes superiores cadunt, quos *lactentes* vocant. Cum autem quartum annum agere cœperint, decidentibus his qui canini appellantur, alios supponent. Deinde intra sextum annum molares cadunt. Sexto anno quos primo *mutaverunt*, *exæquant*. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cavatos habere incipiunt dentes, &c.

Etsi minime ignorabam, in Vegetii libro 1. cap. 17. *catulum lactantem* legi; tamen ut ibi *lactentem* esse legendum, non dubito, ita hic quoque *lactentes* reposui pro *lactantes*; nam in ipso etiam Celso (de Medic. lib. 2. cap. 28, 29.) memini *lactentia* pro *lactantia* Viros Doctissimos reposuisse. Quod nihil addiderim, hæc

hæc causa fuit. Sciebam, Varronem (loc. cit.) Aristotelem secutum, scripsisse: *equus triginta mensium primum dentes medios dicitur amittere, duos superiores, & totidem inferiores.* Sed vicissim non ignorabam, Palladium (loc. cit.) facere cum Vegetio: *Bimo*, inquit, *& sex mensium dentes medii superiores cadunt*. Nimirum ita Palladius, & Vegetius Columellam descripsere, ut suo tamen interdum arbitrio uti potuerint, & quidpiam, si id licere videretur, omittere. In eo tamen Palladius Columellam prorsus sequitur quod ait: *infra*, seu mavis, *intra sextum annum molares superiores cadunt*; Vegetius quod ad *superiores* attinet, haud sequitur, judicio proprio, an Librariorum incuria, illi arbitrari melius poterunt qui hæc callebunt; semper autem, quod supra etiam dicebam, respondentes hosce diversorum Auctorum locos utile erit comparare. Atque utinam Magonis extarent octo & viginti illa volumina ex S. C. in latinum sermonem conversa (vid. Columell. lib. 1. cap. 1. s. 13.), unde Columella, ut tot alios, sic illum pariter accepit locum quem alias aliam ob causam expendi, aut saltem hunc quoque ex Columella ut Palladius, ita & Vegetius descripsisset; fortasse id subsidii quod conferendo cum Palladio, non possum, possem, conferendo cum Vegetio, nancisci, ut novam quandam suspicionem meam aut prorsus abjicerem, aut satis firmarem. In Vitulorum castratione hæc, de Magonis sententia, sexto hoc libro (c. 26. s. 2.) Columella præcepit: *prius, quam ferrum admoveas, duabus angustis ligneis regulis (veluti forcipibus) apprehendere testium nervos —, quibus comprehensis, statim testes ferro resecare, & expressos ita rescindere, ut extrema pars eorum adhærens prædictis nervis relinquatur.* Hæc Palladius (lib. 6. tit. 7. s. 1. & 2.) ita describit: *duabus angustis regulis flagneis* (an *fagineis*, an *ligneis*, ut infra) *sicut forcipibus ipsos nervos apprehendunt —. His comprehensis, tentos testiculos ferro resecant, & ita recidunt, ut aliquid de his, capitibus nervorum suorum dimittatur hærere.* Mihi tamen cum utriusque Auctoris verborum seriem, tum rem ipsam attendenti suspicio incidit, in Columella pro *resecare* legendum esse *reserare*, in Palladio autem pro *resecant* pariter *reserant*.

Sed quoniam me Vegetius noster in hoc, atque aliis Columellæ, ut vicissim Columella in pluribus aliis Vegetii locis emendandis destituit, hic ego, nisi tu aliter censes; finem audendi, & scribendi faciam. Vale.

Patavii Pridie Kal. April. MDCCXXIII.

EPISTOLA IV.

JO. BAPTISTA MORGAGNUS JULIO PONTEDERÆ

S. P. D.

Negas, mi Juli, videri æquum, in eos Auctores me finem facere scribendi, in quos te horter ut pergas scribere, neque dubitas, posse me iterum Columellam, & Vegetium in iis quoque locis emendare, in quibus alter alteri lucem non afferat. Ego vero ut alias fortasse possem, nunc certe vix possum, cum sim, ut nosti, occupatissimus. Experiar tamen; ne hoc negare tibi videar; sed

sed ita experiar, ut in uno, eoque brevissimo, Columellæ capite, in iis autem quæ verbis fere quam paucissimis expediri queant, Vegetii locis omnis hæc versetur epistola.

Sed ne forte credas, hæc me duntaxat polliceri eo consilio, ut facillima quæque persequar, difficiliora declinem, id nimirum Columellæ caput expendam, in quo, ut omnes quidem a me inspectæ habent Editiones, quædam sunt quæ non ego modo, sed Doctissimi etiam Viri intelligere se posse, negent. Est autem libri duodecimi caput 34. quod operæ pretium est videre an revera mendosum sit, & qua ratione emendari aptius possit.

Primum autem id caput huc transcribamus.

§. 1. Col. 12, 34. *De aceto Scyllitico. Qui Scylliticum acetum facere volunt, decem bambata in tres amphoras musti mitis aceti acris congium, aut duplum, si non est acre, & in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id est, ad quartas, aut si non dulce mustum, ad tertias despumetur: sed mustum desubmassa, & limpidum sit.*

Cum plura sunt in his pauciſſimis verbis, quæ negotium facessunt legentibus, tum duo potissimum sunt intellectu difficillima, *bambata*, & *desubmassa*: itaque meminisse potes, Virum totius latinæ linguæ si quis alius, peritissimum Facciolatum nostrum, cum forte vobiscum in eum sermonem venissem, ut duas esse in Columella obscurissimas, & nisi fallerer, depravatissimas voces, dicerem, continuo ipsum quibus de loquerer, divinasse, & illas ipsas pronunciasse. Nos tamen quæ de iis scripta sint, videamus.

Ph. Beroaldus (Enarrat. in Columell.) *lego*, inquit, *bambatas, vel bammatas, hoc est scyllas decem liquefactas, redactasque ad intinctum, vel salsitam, quod Græca voce dicitur βάμμα.* Adrianus Turnebus (Adverſ. lib. 17. cap. 13.) *Bambatarum nomine intelliguntur scyllæ, quæ aliquo intinctu conditæ sunt. Romani autem cum Syracusanorum sermone hac in re, ut & in multis aliis, uterentur, potius* bambatas *quam* bammatas *nominant: quod Siculi βάμβα pro βάμμα dicere solerent.* In hujus sententiam pedibus ivit Matthias Martinius (Lexic. Philol.), quem ii descripsere, a quibus post Passeratium, olim Calepini Lexicon auctum est; Hesychii tantummodo addidit testimonium, quo intelligeretur, *βάμβα* Syracusis dictum esse, quod alibi *ἔμβαμμα* dicebatur. Ego vero neque sic locutos esse Syracusanos, negaverim, & libens concesserim, *βάμματα* idem quoque significare quod *ἐμβάμματα*, id est, *liquamina multiformia, quibus intingimus buccellas escarum, gulæ prorsus irritamenta, vulgo sapores appellant, Plinius autem intinctus vocabat*, ut Beroaldus post Georgium Alexandrinum (Enarration. prisc. voc. Auct. de R. R.) adnotavit ad verba illa capitis 55. hujus libri Columellæ: *Cæterum si velis (sinapi) ad usum conviviorum præparare, cum exaniaveris sinapi, nucleos pineos quam recentissimos, & amygdalum adjicito, diligenterque conterito, infuso aceto.*

Hoc sinapi ad embammata non solum idoneo, sed etiam specioso uteris: nam est candoris eximii, si sit curiose factum.

Verum hæc omnia ubi concessero; non tamen intelligam, qui *bambatæ* latine dici potuerint, & scyllas potius quam res quascunque alias intinctu conditas significare.

Huc adde, neque Dioscoridem (de Med. Mat. l. 5. c. 21.), neque Plinium (Nat. Hist. l. 20. c. 9.), neque Paulum (de Re Med. l. 7. c. 11.), neque Aetium (Tetrab. 3. serm. 1. c. 27.), neque Actuarium (de Meth. Med. l. 5. c. 7.), neque Nicolaum Myrepsum (de Compos. Medicam. sect. 37. c. 13, 14, 15.), neque Marcellum (de Medicam. c. 20.), neque Auctores alterius libri de Dynamidiis (tit. de Præcordior. Passionib.), & tertii de medicamentis facile parandis (num. 205.) neque vero ipsum qui sequi Columellam solet, Palladium (l. 8. tit. 8.) ad acetum scylliticum conficiendum scyllas requirere *aliquo intinctu conditas*, nisi quis forte Aetii, & Nicolai, eo in loco Actium describentis, verba illa: *Squillæ repurgatæ, & dissolutæ*, aliud significare putet, atque aliorum: *Scillæ repurgatæ & concisæ*, sive ut Columella noster paulo ante est locutus; *sectæ quam tenuissime*. Has igitur omnes ob causas

causas factum credo, ut Mercurialis (Var. Lect. l. 1. c. 14.) negaverit, adstipulari se posse Turnebo, *Bambata vocem non mutandam levibus quibusdam rationibus contendenti;* Salmasius (Plinian. Exercit. in Solin. ad hujus pag. 39. B.) autem omnino *corrigendum in hac voce Columellam* censuerit. *Lege*, inquit, *qui scylliticum acetum facere volunt ad embammata. In tres amphoras musti mittis aceti acris congium.* Tum hæc subjicit: *Scyllino aceto ad embammata utebantur. Sic loquitur* Columella *infra: vinum myrtiten ad tormina. Vinum scylliten ad coquendum, & corpus reficiendum.* Equidem fateor, sic aliquid incipere me in hoc loco intelligere. Optandum tamen fuisset, ut tria a Viro Doctissimo omissa ne essent. Primum ut doceret, qui hæc cohæreant: *Qui scylliticum acetum facere volunt ad embammata. In tres amphoras musti mittis* &c. Alterum, ut qua erat eruditione, demonstraret, vere antiquos *scyllino aceto ad embammata usos fuisse.* Rhodius (Not. ad Scribon. compos. 76.) enim, etsi locum hunc ingeniose correctum a Salmasio affirmat; non obscure tamen indicat, haud satis probari sibi, acetum Scylliticum *inter embammata reponi*, quod medicamenti loco Veteres quoque habere consueverint; nisi forte ejusmodi embammata iis parata esse, putemus, quibus valetudinis causa aceto scyllite opus esset. Nam ut ego animadverti, & Paulus (loc. cit.), & Nicolaus (loc. cit.) quandam etiam aceti scylliticì compositionem (ab hac tamen longe discrepantem) proponunt, quo *auxilio* uti *solitos*, Paulus scribit, *& cum cibo ad intinctus;* Nicolaus autem docet, potuisse *uti pro arbitrio ut intincto, aut ut sapa.* Tertium denique illud præstari ab Salmasio oportuisset, ut ostenderet, re ipsa Columellam, facere scyllinum acetum, in hoc capite docere, in quo Scyllas ne memorat quidem, aceti autem exiguam omnino portionem magna cum musti copia admiscet: certe in tot scylliticì aceti compositionibus quot supra me vidisse, indicavi, qui musto uteretur, vidi neminem.

Paulus modo ad acetum mel, & sapam addidit in ea compositione de qua novissime indicatum est, *usui & cum cibo ad intinctus* fuisse, quam *acetum mulsum scylliticum* appellabat. Hæcque eo magis præstare omnia Salmasium decebat, quod ignorare haud poterat, fuisse qui crederent, in hoc capite non aceti scylliticì, sed embammatis conficiendi modum a Columella esse propositum: idque non sine magna, ut opinor, ratione. Nam illud præterea animadverto, extremam capitis superioris particulam vel secundum vulgatam lectionem, vel etiam secundum Salmasii emendationem, cum cæteris quæ eodem capite traduntur, non congruere.

Rationes enim primum traduntur duæ vini scyllitis conficiendi (id quod ejus capitis inscriptio postulat: *Vinum scylliten*) scylla videlicet aut minore, aut majore pondere in multum adjecta: qui ergo convenit quasi tertiam quandam rationem, eam extremo loco subjicere, quam si sequaris, scylla non in multum, sed in acetum conjecta, non vinum conficias, sed acetum?

Igitur longe alia opus est emendatione, qua adhibita, omnia congruant, nihilque supersit quod objicias. Primum omnium, superiori capiti non peculiare, ut nunc est, sed commune hoc argumentum censeo præscribi oportere: quomodo condias *Vinum, & Acetum Scylliten.* Deinde, Latino Latinio, & Hieronymo Mercuriale (loc. cit.) auctoribus, extrema ejusdem capitis verba, prima autem ejus de quo agimus, hunc in modum distinguenda esse, atque emendanda: *Alii hoc ipsum scyllæ pondus, quod supra dixi, in aceti duas urnas adjiciunt, & per XL. dies inesse patiuntur, qui scylliticum acetum facere volunt.*

De Embammate Cap. XXXIV. *In tres amphoras musti mittis aceti acris congium, aut duplum, si non est acre, & in ollam quæ* &c. Vides quam facili emendatione omnia explicata & plana fiant, habitaque multo etiam majore quam a Salmasio, tum rerum, tum scripturæ ipsius ratione, monstrum illud verbi tollatur, quod ab non intellecto a Librariis, & cum verbis a superiore capite distractis confuso hujus argumento ortum erat, *decem bambata.* Illud a Salmasio, quod ipse facile

facile a Turnebo, sumimus, ut pro *mitis* scribamus *mittis*, ne verbum desit sententiæ, ac proximæ etiam locutioni congruens: & quanquam ea quæ sequuntur, *aut si non dulce mustum*, videantur *mitis* postulare; re tamen vera non flagitant.
Unum video posse ex me quæri: censeamne, satis hujus capitis verba naturæ embammatis convenire, multiformis, ut supra dictum est, rei, & ad quam alibi Columella ipse sinapi adjungit. Ego vero usitatius hic, & a Villica parabilius embamma proponi, credo; non omnia.

Certe aceto solitos esse antiquos uti ad embammata, tum ex Nicandri Scholiaste intelligitur tradente, *βάμμα*, si solum scribatur, significare acetum, tum ex iis Lexicis Græcis in quibus *bammon* esse dicitur vasculum aceti appositum ad intingendum in mensa, tum vero ex Apicio (de Arte Coquin. l. 8. c. 2.), qui jus quoddam, cui acetum addit, vocat *embammia*, tum denique ex Ulpiano docente, *embamma fuisse loco aceti*, ut refert Mercurialis (loc. cit.): quæ res, inquit, *valde descriptioni Embammatis Columellæ quadrat, cui magna aceti portio admiscetur*. Verum ego, quanquam aceti id quod satis est, admisceri, video; *magnam* tamen ejus *portionem* admisceri, non video; nam musti quatuor & viginti partibus adjicitur una aut altera aceti: *In tres amphoras musti mittis aceti acris congium, aut duplum, si non est acre*.

§. 2. Col. 12, 34. Nunc verba reliqua consideremus: *& in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id est, ad quartas, aut si non dulce mustum, ad tertias dispumetur*. Primum hoc verbum *dispumetur* disjungi oportere ab reliquis, ut recte in Commeliniana Editione factum est, perspicient omnes qui attenderint, illa *ad tertias* esse ad *decoquis* referenda. Cum autem *decoquere ad tertias*; qua locutione aliis quoque in locis utitur Columella; decoquere interdum ad unius, alias ad duarum de tribus partibus consumtionem significet, ut ab Rhodio (Lexic. Scribonian.) adnotatum est; hic certe priore modo est accipiendum propterea quia aliter accipere non sinunt quæ de dulci, ideoque minus coquendo musto antecedunt, *& in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id est, ad quartas*. Quæ ipsa verba cum diligentius attendo, illud præterea intelligo, satis causæ non esse, cur in amphorarum numero mendum aliquod subesse credamus. Etsi enim *tres amphoras musti, & aceti congium, aut duplum* decoquere in *olla* simul uno tempore non possimus, *quæ fert amphoras tres*, non amplius; tamen; ut omittam; neque *non amplius*, neque *simul uno tempore* Columellam addidisse; certe minime necesse est verbis illis hoc dictum intelligi, ut in ejusmodi olla id omne quod dixit, decoquamus, sed illud potius, ut sciamus, satis id esse decoctum, si in olla, exempli causa, quæ ferat amphoras tres, humor ad palmum decreverit. Igitur ut exemplo, & ratione facili tum ad æstimandum, tum ad vasis etiam aliquanto majoribus proportione accomodandum, verbo autem minime ambiguo Villicæ ad intelligendum uteretur, scripsisse, credibile est, *in ollam, quæ fert amphoras tres decoquis ad palmum*.
Hic velim videas, scripseritne *in ollam*, ut hoc ipsum quod ego existimo, manifestius significaret, non ita fortassis absimili ratione ac Cato (de Re Rust. cap. 114.) *in vinum mustum veratri atri manipulum conjicito in amphoram*, & Plinius (Nat. Hist. lib. 14. c. 16.), *manipulos binos tundunt in cadum musti*, & (ibid.) *in XL. sextarios musti absinthii Pontici libra decocta ad tertias partes*; quanquam hæc duo Plinii loca non omnes ad eundem modum legunt. Hoc, inquam, videas velim; an potius id Librariorum incuriæ sit tribuendum, qui *in olla* scribere debuissent; nisi forte reapse Auctor scriptum reliquit *in ollam* pro *in olla*, ut Plautus (Amphitr. A. 1. S. 1.) *mihi in mentem fuit*, & Cicero (Pro lege Manil.) ut est apud Gellium (Noct. Attic. l. 1. c. 7.), *in prædonum fuisse potestatem* pro *in mente* & *in potestate*: quod contra Ovidius (Metamorph. l. 2.), *utinamque in pectore posses inserere*, & (Fast. lib. 4.) *Venerem gradibus multis in gente receptam* pro *in pectus*, & *in gentem*; nisi tamen primo loco legendum *in pectora*, alter vero est alter exponendus. Quæ atque alia

alia ejusmodi cùm mecum reputo, & revoco in memoriam *antiquam* illam *circa communes praepositiones licentiam*, de qua Servius admonet ad illud Virgilii (Æneid. l. 1.), *rapuitque in fomite flammam*; neque in hoc Columellæ loco aliquid pro certo audeo constituere, neque in similibus aliis, quorum aliquot attigi in Epistola ad V. Cl. Facciolatum, ut (l. 6. c. 17.) *in pascua supercubuit*, ut (l. 12. c. 46.) *in vasis conjicito*, ut (ibid. c. 21.) *conjicitur in urceo fictili*, & si qua sunt alia ejusmodi (qualia quoque sunt apud Scribonium Compos. Med. 157, 220, 271.) multoque etiam minus, ubi semel atque iterum scriptum est (l. 6. c. 12. & l. de Arb. c. 28.): *cythisum in aquam macerari oportet*, fortasse ad imitandum Catonem (de Re Rust. c. 156.), qui *brassicam*, inquit, *in aquam macerari oportet*.

Quibus in verbis utriusque Auctoris excipiendis etsi video quam facile Librarii *m* litteram geminare, & ex *aqua* facere *aquam* potuerint; tamen ob ea quæ modo dicebam, ego quidem mutare nihil ausim.

§. 3. Col. 12, 34. Sed ab his levioribus ad illud denique alterum veniamus quod initio dixi esse in hoc capite difficillimum. Turnebus (Adverf. l. 17. c. 13.) autem *monstrum esse in ultimas terras deportandum*, pronunciavit. *Dispumetur: sed mustum desubmassa, & limpidum fit*. Et ipse quidem legendum credidit: *sed mustum despuma, ut limpidum fit*. Non inconcinne; si id tamen addidisset, quid illo verbo *Dispumetur* faciamus. Nam si retineas; bis idem scriptum fatearis, necesse est. Sin autem inducas, nimium fortasse a Codicum atque Editionum scriptura recedas.

Quid ergo est? Nullo, si fieri potest, verbo sublato, videndum est, liceatne aliter illud unum emendare *desubmassa*, vel, ut quædam habent Editiones, *de submassa*. Neque enim est, cur putemus, posse ullo modo retineri. Nam verbum *masso*, quod tanquam Lucretii (de Rer. Nat. l. 1. v. 667.) auctoritate in latina Lexica receptum erat, in Lucretio certe ab eruditissimis hominibus non agnoscitur, qui in eo videlicet legunt, *mutareque corpus*, non *massareque corpus*. Quod vero Theodorus Priscianus eodem verbo usus dicitur; neque sic accepit, ut pertinere huc possit, &. nihil is scriptor ad Columellam. *Massas* autem *ferri* candentes, ut in vinum vapidum, quo acetum fieret, demitti, in quinto hujus libri capite Columella docuerat; ita fortasse in mustum quoque immissas fuisse, & de ejusmodi musto hic verba fieri, Amico quidem nostro doctissimo in mentem venerat, sic tamen, ut mecum confiteretur, non esse Columellam ejus generis Auctorem, ut, quemadmodum P. Vegetius (Art. Veterin. l. 2. c. 19, 41, 53.), *de sub oculo*, *de sub cirro*, *de sub ipsis dolorum locis* potuisse scribere videatur. Quamobrem etsi capite etiam 38. in vini myrtitis confectione in ipsum *mustum demitti* imperavit *massulas* quasdam ex myrti baccis confectas, quinimo etsi Palladius (de Re Rust. l. 11. tit. 21.), ubi de *fermento musteorum servando* verba fecit, hæc sua illa ætate scribere non dubitavit: *ex musto de sub pedibus rapto*; &, quod mirabilius est, Florus (lib. 2. c. 3.) *de sub Alpibus*, *id est*, *de sub ipsis Italiæ faucibus*; non tamen hæc memoro, ut aliud ostendam quam illud, quæsivisse, & tentasse me omnia, si forte id verbum ab omni prorsus mendæ suspicione liberare possem, aut in sententiam aliquam idoneam detorquere, neque tamen invenisse.

Quæ cum ita sint, neque is ego sim (quod tu præ cæteris nosti) qui in emendando multum audeam; facerem quod in desperatis ægris Medici solemus, ut quod vitium tollere me posse diffiderem, huic manum ne admoverem; nisi in G. Josephi Georgii datis ad te litteris aliquid nuper invenissem, quod si tibi non displiceret, mihi quidem, ut in re ejusmodi, placere posset. Scribit enim Vir ille humanitate, diligentia, ingenioque ornatissimus, cum in duobus Columellæ Codicibus Florentinis manu exaratis legatur *de submassa*, tertium tamen esse in *Laurentiana* illa Bibliotheca, eumque membranaceum, ante annos circiter ducentos & septuaginta scriptum, & qui (id quod in Columella minime omittendum est) Poggii fuit, quo in Codice legitur *de summo*. Igitur si hujus Codicis auctoritatem secuti,

ti, scribamus: *Despumetur: sed mustum de summo, & limpidum sit*; existet, opinor, neque obscura, neque ab re aliena sententia, qua videlicet moneatur quidem Villica, ut in Embammate decoquendo, *omnem*, ut alibi Auctor loquitur, *spurcitiem* supernatantem subinde expurget; hujus tamen ipsius multo minus fore, si mustum ex quo Embamma factura est, & de summa parte hauserit, & postquam fæces ita subsederint, ut limpidum sit.

§. 4. Veg. 1, 10, 4. In unum Columellæ caput, sicut opus fuit, plura scripsimus. Nunc in plurima Vegetii loca, quam paucissima scribamus, de industria prætermittentes non modo quæ in singulis superioribus epistolis emendare conati sumus, verum etiam quæ Viri eruditissimi Sambucus, & Rhodius jam satis emendavere.

Lib. 1. c. 10. *Radicem quoque laseris tonsam*. Lego *tunsam*, ut alibi recte scriptum est: quod etiam comprobant quæ continuo sequuntur: *& per fistulam vento naribus insitam, ut sternutum provocet*. Ad eundem modum emendanda, cap. 13. (§. 4.) *tondes diligenter*, & lib. 2. cap. 57. (§. 3.) *contonde*, & lib. 3. cap. 3. *contondes*, denique cap. 65. (§. 12.) *herba paretaria* (leg. *parietaria*) *bene tonsa*.

§. 5. Veg. 1, 16, 5. Cap. 16. *Mirra trigonitis*, vel ex Sambuci Codicibus *troglita*. Scribendum, *Myrrha troglodytis*, ut capite etiam 68. lib. 3. ubi *myrrhæ trigloditis*.

Mox, *tensedoni uncias 6.* Si conferas hanc compositionem cum ea quæ lib. 4. cap. 11. proponitur; intelliges, eandem esse, & cum de aliis fortasse alterutro in loco mutandis dubitabis, tum præclare videbis, pro monstro illo vocis *tensedoni* scribendum esse *peucedani*: id quod ea quoque non absimilis potio confirmat quæ hujus libri c. 13. conscripta est. Me non præterit, Sambuci Codices hic habere *peucedeni*. Tamen cum hi sæpe mendosissimi sint, Vir autem Doctissimus Matthias Martinius nihilominus dubitaverit, nec nisi ut conjecturam id proposuerit; majus addere pondus volui similium collatione locorum ex qua diu ante inspectam Sambuci Editionem & Martinii Lexicon hoc didiceram. Sic in proximo quoque capite 19. non *Origanum*, *asium*, sed *Origanum*, *allium* scribi oportere, collato extremo capite secundo libri 3. cognoveram.

§. 6. Veg. 1, 17, 13. Cap. 17. *Yringii radices* — (*yringion autem herba* — *cardo sylvestri pene similis*.) Legendum esse *eryngii*, *eryngion*, *carduo*, manifestius est, quam ut ex eodem 2. capite libri 3. confirmari oporteat, ubi hæc eadem, & melius quidem, sunt scripta.

§. 7. Veg. 1, 20. Cap. 20. Compositio habetur *suffimentorum* eadem quæ lib. 4. cap. 12, nisi quod sunt quædam discrimina, quæ utile erit inter se comparare, hæc præsertim: Primum, *yreos crudi ana uncias 6.* Lib. 4. *ciceris* (vel ut ex Cod. est in ora, *æris*) *crudi selibram*.

Tum, *lapidis gagatis masculi*, *lapidis gagatis fœminæ ana uncias 3.* Libro 4. *gagatis fœminæ unc. 3*, *lapidis gagatis unc. 3*, melius ex Cod. Samb. *lapidis gagatis fœminæ & maris ana unc. 3.*

Item, *caballiones marinos numero septem*, *caudas marinas*. Lib. 4. *caballiones marinos 7*, *stellas marinas 4*, *pallas marinas 7*, *caudas marinas*. Videntur Librarii primo loco a *septem* ad *septem*, interjectis verbis omissis, transcurrisse.

Denique, *medullæ cervinæ*, *cedrei*, *picis liquidæ ana pondera tria*. Libro 4. *medullæ tedæ pineæ pondera 3*, *cedriæ pond. 3*, *picis liquidæ pondera 3.* Ex his videtur, primo loco *cedri*, vel potius *cedriæ* (sic enim a Scribonio Compos. Med. 58, 257, Columella l. 6. c. 32, Plinio Nat. Hist. l. 24. c. 5, aliisque Græcos secutis, vocatur *resina cedri*) esse legendum. Attamen hæc extant apud Vitruvium de Archit. l. 2. cap. 9. *quemadmodum ex cupressu, & pinu resina, sic ex cedro oleum quod cedreum dicitur, nascitur*; & Plinius (l. 16. c. 11.) *primus*, inquit, tædæ in furnis ferventis *sudor aquæ modo fluit in canali: hoc in Syria Cedrium vocatur*.

§. 8. Veg. 1, 22, 13. Cap. 22. *Vino quoque, & oleo in sole perungendi sunt diligenter, & confricandi, ut corpora eorum calefacta aut repellant, aut perferant perfricationis injuriam*. Lego, non ut in Samb. Cod. *perstrictionis*, sed, ut sen-

ten-

tentia postulat, *perfrictionis injuriam*, qua nimirum voce (ne de Plinio hic quæram) certe & ipse Vegetius alibi (l. 1. c. 10, 42, 56. l. 3. c. 15, 28, 33, 63.), & Cælius Aurelianus (Acut. Morb. l. 2. c. 13. l. 3. c. 4, 17. Chron. l. 1. c. 1. l. 2. c. 7. l. 5. c. 1.), & Scribonius Largus (Compos. 57, 257, 268, 270, 271.) nocivam refrigerationem significant. Ad eundem modum necesse est emendare Vegetium cap. 35, 38. atque etiam 40, quo in capite legitur *prastrictione*; nam etsi Sambucus ex suis Codicibus plerumque, etiam ubi *perfrictione* recte legitur, rescribat ad oram *perforatione*, aut *præfocatione*; repugnat tamen sententia Auctoris, & flagitat *perfrictione*.

§. 9. Veg. 1, 26, 3. Cap. 26. *Spartiam calciare curabis*. Samb. Cod. *Spatio*, lego *Spartio*. Attamen quomodo hunc locum, atque item alterum lib. 2. cap. 57. §. 3, ubi ediderunt *spartiam veterem*, corrigamus, ostendit alibi Vegetius, ut libro 3. cap. 18. §. 2. quo in loco scripsit, *spartea calceabis*.

§. 10. Veg. 1, 27, 3. Cap. 27. *Venas medias sagitta percuties, post decursionem sanguinis cretam impones, sed caute, propter vicinam misturam nervorum*. Rescribo: *venas medias sagitta percuties, sed caute, propter vicinam misturam nervorum: post decursionem sanguinis cretam impones*. Cum ipsa rerum natura hunc ordinem flagitat, tum ipsum mox observat Vegetius: *quas*, inquit, venas *medias propter vicinam mixturam nervorum caute transverso phlebotomo percuties, & post decursionem fasciola ligabis*.

§. 11. Veg. 1, 29, 1. Cap. 29. *Quæcunque passiones plus jumentis periculi inferre consueverunt, & difficilioribus obscurioribusque indigent curis, has primo amplectimur libro, ut & facilius reperiantur quæ in exordiis ipsis occurrent, & legentibus fastidium non possint adferre. De curis quæ prima sunt. Febrientibus itaque animalibus quam primum convenit subvenire*. Sic distinguo: *& legentibus fastidium non possint adferre de curis quæ prima sunt. Febrientibus* &c.

Cap. 38. §. 5. *Ideo autem signa passionum causasque divisimus, ne ingratus error noceret, & facilius evidens doctrina curaret*. Non *ingratus* lego, (quid enim huc *ingratus*?) sed *ignoratus error noceret*, cui respondet, *evidens doctrina curaret*.

§. 12. Veg. 1, 38, ext. In extremo hoc capite: *mollia de siccato stercore vel de paleis strata præbere*. Samb. Cod. *& supponere ei mollia, ut paleam*. Verum capite etiam 56. §. 11. hæc sunt: *locum arido stercore, vel paleis mollibus adopertum, in quo ante potum animalia volutentur*. & lib. 2. c. 9. §. 4. *substernes etiam stercora sicca vel paleas, ut provocet ipsa mollities ad cubandum*. & c. 12. §. 7. *obrui stercore, ut sudent, & dormiant*. Fieri potest, ut fallar; sed tamen libentius legerem *stramine*, & *stramina*. Sic Columella ægris jumentis *vetus fœnum, vel molle stramentum substerni, jubet*.

§. 13. Veg. 1, 42, 5. Capite 42. *Clysteriabis*, vel, ut Samb. Cod., *clysterizabis etiam ex aqua calida, & oleo, quod cum sale, & melle afro, & nitro, ovoque miscebis*. De *melle afro* non memini alibi apud Vegetium legisse; sed libro quidem 3. capite altero, 3. & 24, & 48. & lib. 4. cap. 27. uti ipsum memini *afro nitro*; imo proximo cap. 52. pariter ut hic in gravissimo ventris dolore, hæc scribere: *clysterizabis cum calida, & afronitro, & sale*. Igitur hic quoque lego: *cum sale, & melle, & aphronitro*.

§. 14. Veg. 1, 54. Cap. 54. *Succum itaque viridis coriandri, vel si defuerit, porri sativi*. Hæc verba si in hoc capite servanda sunt; lego, *porri sectivi*. Sic enim eadem in sequenti sunt scripta; & præterea libro 3, cap. 4, & libro item extremo quarto *porri sectivi* mentionem invenio, non sativi.

§. 15. Veg. 2, 15. pr. Libro II. cap. 15. *Quodcunque jumentum in oculis tritiacem patietur, id est, ut pili aliam palpebram urentes, lachrymas moveant*. Hic vero manifestius est quam ut egeat confirmatione, scribendum esse, non *tritiacem*, neque ex Samb. Cod. *tyriacem*, sed *trichiasim*. Vocat id vitii Scribonius (Compos. Med. 230.) *palpebram pilosam*, vel potius sic vocat alterum de duobus quæ Celsus (de Medic. l. 7. c. 7.

 seu

seu 8.) proposuit, ejus generibus, quorum primi (φαλάγγωσιν Paulus de Re Med. l. 6. c. 8, & Aetius Tetrab. 2. serm. 3. c. 66. appellant) tres curationes tradit Vegetius, duas in hoc capite, tertiam, ut ego animadverti, in sequenti, quo videlicet temere Librariorum contrusit incuria. Cum enim de tribus in eo agat generibus Suffusionis; nihil ad hæc pertinent, quæ inter primi, atque alterius tractationem leguntur: *Adversus infestantes pilos tertia cura est* &c.; quæ contra si ad finem capitis 15. adjiciantur, tam ibi conveniunt quam quod maxime.

§. 16. Veg. 2, 22, 9. sq. Cap. 22. *Sandaricæ unciæ* 2. An hic, & cap. 67. f. 3. libri 3. ubi scriptum est *Sandarici uncias* 3. scribendum sit *Sandarachæ*, videndum est. Sed multo magis videndum est, an quæ mox sequitur, Collyrii nardini compositio ex altera sit emendanda quæ extat libro 4. cap. 27. f. 4. Prima sic habet: *opopanacis scrupulos* 2, *violæ uncias* 2, *spicæ nardi*, *cassiæ*, *marrubii ana semiunciam*, *croci siculi unciam semis*, *olei semiunciam*, & *scrupulos* 4, *piperis albi uncias* (Samb. Cod. *scrupulos*) *sex*, *gummi scrupulos* 5. Altera autem sic: *Violæ unc.* 1, *spicæ nardi uncia semis*, *cassiæ*, *myrrhæ unc.* 3, *croci unc.* 3, *olei cyprini unc.* 6, *piperis albi unc.* 2, *cymini unc.* 3. Mihi quidem altera ex altera videtur invicem corrigenda; ut alia omittam; in *oleo*, in *marrubio*, in *cymino*.

Oleo Scribonius (Compos. 37.) in collyrii compositione quadam utitur, sed *veteri*: quod ipsum Vegetius alibi (lib. 3. c. 47. f. 10.) oleo *cyprino* substituit: *cum oleo*, inquit, *cyprino*, *vel communi*, *sed veteri*. Credibile ergo est, in prima etiam compositione scribendum esse *olei cyprini*. De *marrubio* autem, & *cymino* equidem non ignoro, hoc adversus oculorum epiphoras, illius succum ad ipsorum acuendam aciem laudari cum ab aliis, tum a Ruellio (de Nat. Stirp. l. 3. c. 44, 58.). Attamen in collyrio nardino non memini posita, etsi plures hujus compositiones perlegerim, quarum alias ex aliis Auctoribus descripsit Aetius (Tetrab. 2. serm. 4. c. 113.). Contra in his omnibus & myrrha, & gummi ponuntur, quæ duo in collyriis quoque cæteris frequentissima sunt; & *gummi* præsertim cur addi soleat, Cornelius Celsus (de Medic. l. 6. c. 6. sect. 3.) ostendit. Quin etiam Scribonius (Compos. 36.) in eo collyrio quod huic consimillimum habet ex croco, nardi spica, casia, pipere albo, neque *myrrha* obliviscitur, neque *commis*; sic enim Græcam scripturam secutus, scribere solet pro *cummis*, vel *gummis*, qua ex scriptura *cummis*, ut in Celso Librarios perperam fecisse *cumini*, arbitratur Rhodius (Lexic. Scribon. ad *Commis*) ita ego in Vegetio idem fere accidisse, suspicor. In hujus igitur prima compositione pro *marrubii* scribendum *myrrhæ*, in altera pro *cymini* scribendum *gummis*, esse, puto; puto tamen, non censeo.

§. 17. Veg. 2, 24, extr. & 2, 25, 2. Cap. 24. Aut ego quidem plurimum fallor, aut Librarii idem commisere quod capite 15, ut quæ ad ejus finem pertinebant, intruderent in caput proximum 25. In hoc enim cum de collectione agatur oris maturanda, scalpelloque aperienda; non video quem locum illa habeant: *Plerique etiam cum ferro exemtæ fuerint glandulæ*, *propter sanguinis fluxum loca uri debere*, *præcipiunt*, &c. quæ vicissim ubi cum extremo hoc capite 24. conjungantur, suam in sedem videntur esse restituta. Sic enim hoc caput nunc finitur: *Plerique urenda* (loca videlicet glandularum, vel potius, ut quæ continuo sequuntur, verba flagitant, ipsas glandulas, ut malim legere *urendas*) *Plerique urendas dixerunt*. *Sed si parvæ sint prodest*, *cæterum majores execandæ sunt ferro*.

§. 18. Veg. 2, 26, 3. Cap. 26. *Fistulare autem collyrium hac ratione conficies: anisi uncinam* 1, *ferulæ unciam* 1, *æruginis æris unciam* 1, *bitituræ calcetis unciam* 1, *cimini semis unciam* 1, *teres cum aceto* &c. Hoc in loco & plura subesse vitia, & unde plerisque medicina quæri possit, animadvertimus, nimirum ex cap. 16. lib. 4, ubi collyrium fistulare iterum proponitur ad hunc modum. *Misi libram*, *ferulæ lib. æruginis lib. calcitis libram*, *cymini uncias sex*, *teres cum aceto* &c. Primum igitur pro vegetabili metallicum repono medicamentum, pro *anisi* videlicet *mysi*,

myſi, vel potius *myſis*, quod in alterum quoque collyrium fiſtulare recipitur, eodem cap. 16. ſubjunctum: *Miſi*, *æruginis*, *calcitis* &c. Tum pro *ferulæ* lego *feculæ*, de qua erudite, ut ſolet, Rhodius loquitur in Lexico Scriboniano. Sequuntur illa: *æruginis æris unciam* 1, *battituræ calcitis unciam* 1. Si verbum *battituræ* a Vegetio eſſet; ſatis doceret Lexicon Medicum, quid ſignificaret: *Battitura i. e. ſquama v. g. Battitura æris*. Tum legerem ad hunc modum: *æruginis unciam* 1, *æris battituræ unciam* 1, *chalcitis unciam* 1. Sic neque ſupervacuo hic ſcriberemus *æruginis æris* (quanquam ſic alibi lib. 2. c. 22. etiam apud hunc Auctorem invenio) & propius tum ad alia duo propoſita ejuſdem loca, tum ad totidem Celſi (l. 5. c. 28. ſect. 12. l. eod. c. 6, & 7.) accederemus, in quorum altero, collyrio adverſus fiſtulas addit *vel ſquamam æris*, *vel æruginem*; in altero autem *ærugo*, *chalcitis*, *miſy*, *ſquamæ æris* inter rodentia, ut mox etiam inter exedentia reponuntur. Denique pro *cimini ſemis* (ut Sambucus edidit *ſeminis*) *unciam* 1, lego, ut ratio ponderum compoſitionis ſecundæ monſtrat, *cymini ſemunciam*; ſi tamen hic magis cuminum retinendum eſt quam aniſum, pro cumino autem quid fortaſſe poſſet reſcribi, oſtendunt ea quæ ad caput 22. adnotavimus. Ex hiſce omnibus mendis unum Rhodius (Not. ad Scribon Compoſ. 82. vel potius in Auctorum Catalogo) animadverterat, *ferulæ*, quocum ut libens hic facio; ſic adſtipulari nequeo, ubi (Not. ad Compoſ. 142.) in extremo ſuperiore capite 23: *fiſtula ſi evenerit*, *ut ſupra demonſtratum eſt*, *papyro & collyrio poterit perſanari*, legendum conjicit, *collyrio ex papyro*. Nam primum papyrum, deinde exemta papyro, collyrium, quale hic deſcribitur, immitti in fiſtulas Vegetium jubere, non modo ex hoc, aliiſque indicatis ab Rhodio ipſo capitibus, verum ex eodem quoque capite 23. ſatis poterat intelligere, atque adeo ex verbis ipſis quæ emendanda eſſe, conjiciebat. Hæc enim, ut modo propoſuimus, ita ſe habent: *fiſtula ſi evenerit*, *ut ſupra demonſtratum eſt*, *papyro & collyrio poterit perſanari*; demonſtratum autem id fuerat, capite 13, ubi papyro prius fiſtulam dilatandam, deinde papyri loco collyrium indendum eſſe *ex fiſtulari medicamento*, traditum fuerat.

§. 19. Veg. 2, 17, 2. Cap. 27. *Alii enim ſcalpello* (fiſtulam) *reſecari & aperiri jubent*, *& ſtringotomio decarnari*. Niſi ex Sambuci Cod. legendum ſit *cum raſorio*; & vox *ſtringotomio* alicubi inter hæc verba ſervanda ſit, ex ipſis litteris apparet, reſcribendum eſſe *ſyringotomo*; ſic enim cum Galeno (Meth. Med. l. 6. c. 4.) Græce vocant cultellum incidendis fiſtulis accommodatum, συριγγοτόμον.

§. 20. Veg. 28, 5. Cap. 28. *Et fuſte tranſverſum*, *ut apertum os habeat*, *debet accipere*. Ita manifeſtum eſt, legendum eſſe *fuſtem*, ut tanquam fortuitum errorem operarum fuiſſem præteriturus, niſi in Sambuci Editione ad illum eundem modum legiſſem, in qua ne hi quidem errores emendati ſunt cap. 6. *polygreſto*, pro *polychreſto*, & libro ſuperiore cap. 59. *glicericæ* pro *glycyrrhizæ*, paſſim vero *ariſtologiæ* pro *ariſtolochiæ* &c.

§. 21. Veg. 30. Cap. 30. *Stechatoma eſt tuber quod in ſe adipem vel pinguedinem continet.* --- *Aneutriſma eſt tuber in quo ſanguis &c. Aſteroma &c.* Quanquam Sambuci Codices habent *Staphiloma*, & *Anevſma*; nihil tamen eſt dubii, quin ſit reponendum, *Steatoma*, *Aneuryſma*, *Atheroma*.

§. 22. Veg. 2, 43, 3. Cap. 43. *Quo* (medicamento) *uteris ad conſumtionem medelæ*. Legendum crediderim, ad *conſummationem*. Sic enim videtur dici ut cap. 48. *donec ſanetur*, & lib. 3. c. 21. *uſque dum ſanetur*, & c. 8. *quouſque ſanitas ſubſequatur*, & c. 9. *donec liberetur* &c.

§. 23. Veg. 2, 47, 3. Cap. 47. *Primo fracturam recompones*, *& faſcies*, *mundis ſciſſilibus infuſis ex vino & oleo conligatis.* Videtur legendum, *& faſciis mundis.*

§. 24. Veg. 2, 48, 3. Cap. 48. *Præterea locum*, *quem curare volueris*, *inducto philotro decalvas*. Lego *pſilothro*. Mox: *& phlegmon effundi*, *licineo quoque intorto cum axungia*, *& aceto*, *& oleo loca*, *de quibus muſcus ejectus fuerit*, *ſatiare*. Vide an pro *muſcus* ſcribamus *mucus*; certe pro *licineo* ſcribendum *licinio*, ſic cap. 22. *aceto & oleo linteolis vel lici-*

licinio addito, *locum ipsum comples*.

Cap. 53. *atramenti sutoricii*. Samb. Cod. *veteris*. Manifestum est, esse rescribendum *sutorii*, ut scriptum est cap. 49.

§. 25. Veg. 3, pr. 4. Lib. III. Prolog. *Quid de diversorum onerum comparatione referamus*. Videtur legendum *comportatione*; verba enim fiunt de boum utilitatibus, & in his etiam de ea quam præstant vehiculis trahendis, & gravioribus oneribus ea ratione quocunque volumus, adducendis.

Paulo infra: *Postremo ut ad providentissimorum virorum scripta redeamus, quorum firmatur auctoritas, justitiam jumentorum cæde violenta derelictis terris ad sydera remeasse consortem. Quid potest laudabilius reperiri, quam ut nomen æquissimum, boum fugaretur interitu? quod dum, homicidia fierent, permanebat in terris*. Num ita emendabimus: *horum firmatur auctoritate, Justitiam -- ad sydera remeasse consortium*. Certe pro *nomen æquissimum* legendum est *numen æquissimum*.

§. 26. Veg. 3, 1, 10. Cap. 1. *Aquam quidem istius generis animal non requirit nitidissimam &c. Sed tamen bubulci diligentius est procurare, ut mundam semper & optimam bibant*. Sambuci Codices pro *diligentius* habent *diligentissime*. Magis tamen mihi placeret *diligentis*.

§. 27. Veg. 3, 2, 4. Cap. 2. *Tres seminis uncias squillæ minutatim concisas, præterea radices teneræ propinum effossas & diligenter lotas contondes in pila, & tria ex his pondera addito sextario salis in vini septem sextarios mittes*. Haud inutile est conferre hæc cum iis quæ cap. 75. ejusdem rei gratia proponuntur: *Radix scyllæ, radices populi, quæ Græce appellatur rhamnos (nam est fuscior & nubellula) & sales communes quantum sufficit mittes in aquam*. Non inficior, esse utroque in loco alia quæ emendationem desiderent, tamen ex secundo intelligitur, recte in primo Sambuci Codices habere *populi* pro *popinum*, qui tamen Codices in secundo sibi non constant. Vicissim ex primo subit, in secundo esse pro *sales communes* legendum *salis communis*. Cæterum *nubellula* facile videtur mutandum in *rubella*.

§. 28. Veg. 3, 2, 12, & c. 85. Eodem capite 2. quædam sunt cum postremo hujus libri capite comparanda; utroque enim in loco agitur de remediis adversus sumtum inter pabula, gallinæ fimum, & tormina hinc orta. Primo igitur in loco habemus hæc: *Apii seminis uncias 3, cimini sextarium semis, & duas libras mellis commisces, & tepidum per os infundes*.

In altero autem hæc: *apii seminis deteris uncias 2, & cum vini veteris sextario, & hemina mellis temperas, & per os defundis*. Me non præterit, cuminum ad tormina a Dioscoride [l. 3. c. 59.] laudari; ne tamen hic quoque, ut alibi indicavimus, *cimini* scriptum sit mendose, videndum est; *vini* enim *veteris* in altero est loco: Mox primo in loco hæc sequuntur: *Gisni quoque cum vino deterere, & per os dare creditur salutare remedium. Lixivium quoque ex arbore ulmi, vel cujuscunque generis ligni cinerem, dummodo bene coctum, cum oleo miscebis*. Quibus in altero illa respondent. *Tres pilulas gipsi cum vino veteri deterere, & tepidum per os dare, eadem optime sanare firmatur. Lixivium quoque de arbore ulmi, vel cujuscunque generis ligni cinerem, dummodo bene cretum cum oleo miscere*. Equidem *gisni* quid sit, ignoro; sed illud scio, gypsum ingestum vel interficere, ut suo confirmavit exemplo C. Proculejus [Plin. Nat. Hist. l. 36. c. 24.], vel dolorem ventris ut Scribonius (Compos. 162.) docet, aliaque etiam graviora mala afferre, itemque Scribonium, & Dioscoridem (l. 6. c. 24.) adversus gypsum, ejusdem generis auxilium laudare, cujus generis post gypsum, quasi idem posset, hic subdit Vegetius, videlicet lixivium e cinere sarmentorum. Itaque *gypsi* non facile quidem legerim, præsertim cum pilulas (ut cupressi post Plinium Nat. Hist. l. 17. c. 10. l. 24. c. 5. solet) non videam qua ratione gypsi dicere Vegetius potuerit. Idem lib. 4. c. 8. ad *jumenta a morbis vindicanda, & custodienda* inter cætera proponit *gisni resoluti pastillum unum*. Aliquando fuit, cum suspicarer, Librarios pro *gita* scripsisse *githi* vel *githni*, aut ipsum quoque Vegetium scriptum reliquisse *gicti* (nam *vulgo*, ut Sosipater Instit. Gramm. l. 1. auctor est, *hoc gicti dicebant*) & pro hujus pilulis me-

melanthii capitula seminibus fœta esse intelligenda. Sed tu melius, cui non modo loca omnia perspecta sunt Celsi, Scribonii, Columellæ, Plinii, Palladii, Marcelli, & si qui alii Latinorum de suo Gith, sive Git mentionem fecere, verum etiam alia quæ huc fortasse magis pertinent, pro tua Rei botanicæ, & pharmaceuticæ singulari scientia, sunt longe notissima. Quod autem primo loco *cinerem*, *dummodo bene coctum*, secundo autem *dummodo bene cretum*, *cum oleo miscendum* legimus; facile primo etiam loco *bene cretum* legere oportet, præsertim cum Sambuci Codices utrobique habeant *bene cribratum*, & cap. 46. hæc, consentientibus Codicibus, edita sint: *Lixivium quoque cineris diligentissime cretum cum oleo optimo temperabis*.

§. 29. Veg. 3, 2, 21. Porro quæ infra leguntur: *Panacem supplassariis comparas*, fortasse ita legenda sunt: *Panacem de seplasiatiis comparas*. Denique in illis: *Sed & totum* (animal) *suffimentare percommodum est*, *ut ab eodem morbo pernicies expellatur*; videtur scribendum, *morbi pernicies expellatur*.

§. 30. Veg. 3, 8, 2. Cap. 8. *Alii Authores aqua calida testes cum dolent fovendos esse duxerunt*, *suffumigandos etiam viridibus foliis*, *cypressique arboris specialiter mederi testibus creditur*. *Sed si defuerit testes ardentes nihilominus in aqua calida mitti*, *& inde suffumigari*. Hic vero, ut cætera nunc omittam; aut *tadas ardentes*, aut *testas candentes* rescribendum esse, arbitror. Sic a Columella (l. 7. c. 5.) *vetus hominis urina testis candentibus inusta* proponitur. Sic ipse Vegetius *testa candenti* scripsit libr. 2. cap. 55; capite autem 28. *candentes lapides*, ut & hujus libri capite 49. adhibet haud absimili ratione ad suffumigia; quin ipso capite superiore hæc habet: *lotium vetus & putridum in vase supponitur*, *& lapides molares ferventes mittuntur*, *animal sagis diligentissime usque ad ungulas operiatur*, *ut vapore lotii venæ testium sudent*.

§. 31. Veg. 3, 9. Cap. 9. *Potiones dabis*, *stercus suillum quotidie ex vino*, *aut in aqua dulci*, *donec liberetur*. Si extrinsecus adhibendum juberet stercus suillum; nihil mirarer; sic enim imperat cap. 77. Per hos autem dare qui possit, præsertim *quotidie*, cum post Columellam (l. 6. c. 5.) adeo perniciosum bobus esse docuerit capite 2, disserteque dixerit (s. 14.): *si porcinum stercus bos devoraverit*, *statim pestilentiam contagionis illius mallei sustinere morbi*. Legemusne igitur *stercus ovillum*? Hujus certe vel libram ingerit, capite 16.

§. 32. Veg. 3, 10, 1. Cap. 10. *Aphodilli herba* in *Asphodeli herba* mutare facile est; at *tascedeas* emendare, difficile. *Super renes*, inquit, *hoc anacollima oportet imponi*; *bulbos tascedeas vivas contusas*, *allia quinque*, *anagallici libram*, *quæ omnia pariter bene trita commiscis*. Sic enim Librarii capite etiam 15. perperam scripserunt: *& commiscis bonis vini cotylas quatuor* pro *commisces*. Simile anacollema proponitur cap. 18. quod juvat inspicere: *Bulbos rufos triginta*, *cochleas vivas triginta*, *anagallici libram* 1, *&c.*

Non ignoro, hic Codices Sambuci pro *cochleas vivas* habere *cochlearia vini*; vitiose tamen, ut puto. Nam anacollema quoque Absyrti, de quo libr. 4. cap. 22. habet *cochleas contusas X*, *bulbos XX*.

Sed & potio libr. 1. cap. 56. tradita, libro autem 4. cap. 8. repetita, & ad Chitonem Auctorem relata, primo quidem loco habet *hyssopi fasces duas* (leg. *duos*) *cochleas germanas XV*, *bulbos XV*; secundo autem *hyssopi fasces duos*, *cochleas germanas purgatas quindecim*, *bulbos quindecim*. Quæ cum ita sint; facile adducor ut credam, ubi *tascedeas* legitur, *cochleas* esse rescribendum. Fortasse etiam in tribus prioribus ejus verbi litteris numerorum vestigia relicta sunt; ut legendum sit, exempli causa, *bulbos triginta*, 5. *cochleas vivas contusas* &c.

§. 33. Veg. 3, 12, 1. Cap. 12. *Animalibus otiosis & pigris contingit expletura sanguinem mingere*. Rescribendum est, *contingit ex plethora*. Soliti autem sunt Vegetii Librarii scribere *pletura* pro *plethora*, ut lib. 1. c. 25, 26. lib. 2. c. 29. l. 3. c. 44. &c. ut contra *floracis* pro *styracis*; sed hic magis etiam perperam scripserunt *fleracis*.

§. 38. Veg. 3, 15, 2. sq. Cap. 15. *Et*

Et si difficulter mingit, dysuria appellatur. Sed quando guttas per veretrum mittit cum labore, stranguria dicitur. Quum in totum non potest mingere, dysuria appellatur. Manifestum est, in postremis verbis mendum esse, & *ischuria* pro *dysuria* reponendum.

Cui hac ratione succurris: de pectore venas pungis, & sanguinem quantum videbitur detrahis, & sic accipitur lavamentum. Praeterea manum tepidam cum oleo in anum mittis, & si qua stercora inveneris intus, quia impedimentum praestant, attrahis. Videtur scribendum *levamentum*, & *extrahis*. Sic cap. 65. *ex qua compositione recens causa sanabitur, vetus sentiet levamentum;* & cap. 59. *manum unctam in anum mittes, & stercus extrahes*, & lib. 1. c. 35. *per anum injecta manu stercus extrahatur.*

Bestiolae quae appellantur vulpestres, araniae similes, cum devoratae fuerint, animal praefocant. Cum haec inter ea recenseantur quae sumta urinam supprimunt; proclive est cum Matthia Martinio (Lexic. Philolog.) intelligere, scribendum esse *buprestes*, praesertim cum Sambuci Codices habeant *bulprestra*. Melius iidem Codices habent *buprestem* in capitis 78. inscriptione, ubi editum fuerat; quemadmodum initio quoque ejusdem capitis ite nendatum extat; *bustrepem*. Quod autem buprestes scribuntur esse *araniae*, seu potius *araneae* similes, rescribendum alicui fortasse videatur *cantharidis*. Sed ego nimirum nolo nimis audere.

§. 35. Veg. 3, 16, 2. Cap. 16. *Cerae uncias 2, lardi libram unam, piperis unciam semis, piculae semiunciam diligentissime tundes.* Hoc in loco pro *piculae* legere, ut in aliis fecimus, *picis liquidae* vel id videtur prohibere quod diligentissime tundenda dicitur. Quid ergo legemus? Animadverti ad solutam alvum adstringendam, cujus rei gratia haec imperantur, Vegetium lib. 2. c. 6. semel, atque iterum lenticulam commendare: quod ante fecerat Corn. Celsus (de Medic. l. 4. c. 19.). Itaque haud multum ab eo absum, ut legam *lenticulae*.

§. 36. Veg. 3, 17. Cap. 17. *Lino subtili constringuntur ipsae Verrucae, in causticum crudum imponitur & sponte decidunt.* Videtur legendum, *hinc causticum*.

§. 37. Veg. 3, 18, 3, & 5. Cap. 18. *In crisma etiam perunges in sole.* Rescribo, *Synchrisma etiam*. Vid. libr. 4. c. 27, & 18. quod ita inscribitur: *Compositio synchrisma*.

Tunc animal (claudum) *capistro trahunt, & sensim currunt, alius lorum vel funes tenet, lassus sequitur, & subito dum animal currit, recta ad se coxas ipse cum impetu trahit, si sonuerit, scias loco suo redisse.* Conjicio, sic esse emendandum: *alius lorum, vel funes tenens laxos, sequitur.*

§. 38. Veg. 3, 23, 2. Cap. 23. *Malleus* (morbus vocatur) *quod pestilentiae internocivum contagium facit.* Etsi in Sambuci Cod. est *internae causa cibi*, tamen nihilominus videtur legendum *internecinum*.

Potionem componis hujusmodi: Gallici lib. unam, hysopi libram 1, abrotani libram semis, aristologiae rotundae lib. semis, mannae succari uncias 3, trixaginis uncias 3. Vix dubitandum videtur quin ante *Gallici* vox aliqua interciderit; quaenam autem ea fuerit, difficile est divinare. *Silis Gallici*, ut alias ad te scripsimus, alibi invenitur mentio apud Vegetium. *Nardi* autem *Gallici* (Scribonius Compos. Med. 177. nardum celticam vocat) apud Celsum (l. 5. c. 25. sect. 6.), Columellam (l. 12. c. 20.), Plinium (Nat. Hist. l. 12. c. 12. l. 21. c. 20.), aliosque est mentio. Ad hunc locum tamen videtur id magis pertinere, quod proximo cap. 24. cum iisdem fere legitur medicaminibus quae hic leguntur: *agallici, castorei, abrotani uncias singulas, trixaginis uncias duas, mannae croci unciam unam, succari unciam, hyssopi unciam unam.* Illud perincommode accidit, ut *agallici* scriptura non integra esse videatur.

Quid enim, quaeso, *Agallicum* est? Venit aliquando in mentem ut legerem *agarici*, vel potius *agallochi*. Verum; ut alia mittam; cum Sambuci Codices in eo quo de quaerimus, loco capitis 23. habeant *Anagallici*; hic quoque proclive est credere scriptum fuisse *anagallici*: quae tamen vox, ut apud Vegetium frequentissi-

mi

ma est, ita quid significet, est usque adeo obscurum, ut credibile sit, ipsam quoque mendo non vacare. Certe loca quædam sunt in quibus *anagallici* legere maluissem, nisi in Rhodium (Not. in Scribon. Compos. 83.) incidissem, qui docte, ut solet, *ali gallici* legendum ostendit capite quidem 54, & 56. libri primi. Et sane iis in locis convenit radix symphiti, quam *alum gallicum* a quibusdam vocari, docet Scribonius (Comp. 83.): idque confirmare animadverto Sambuci Codices qui in primo eorum locorum pro *anagallici* habent *consolidi majoris*, capite autem 11. ejusdem libri *alligalici*. Equidem ad eundem modum emendari oportere, crediderim, libri 2. caput 6. & fortasse etiam 9; item libri 3. capita 10, 18, 65, 69, 70, & facile insuper 68, neque minus libri 4. capita 9, 27, & 8. præsertim cum in hoc, ut etiam in 69. libri 3. Sambuci Exemplaria habeant *symphiti*. In hisce enim omnibus locis *aligallici* idoneus esse usus potest, quemadmodum etiam in libri 3. capite 67. in quo Editio princeps habet *argallico*, eodem nempe errore quo apud Cælium Aurelianum (Morb. Chron. l. 5. c. 2. & l. 2. c. 12. (legitur *admixta radice argallici, quod Græci σύμφυτον vocant*, itemque *argallici radicem, atque foliorum ejus succum*, videlicet pro *ali gallici*, ut Viri Doctissimi esse emendandum, admonuerunt. (*) Sed cum hæc fatear; illud vicissim a te peto, ut etiam atque etiam videas, num aliis nonnullis Vegetii locis, in quibus pariter *anagallicum* legitur, eadem conveniat emendatio. Atque ut omittam non modo libri 1. caput 43, verum etiam ipsum caput 49. libri tertii, videas in primis velim loca duo, de quibus hic potissimum agimus, capitis videlicet 23, ubi Sambuci Codices habent, ut dictum est, *anagallici*, & capitis 24, ubi idem videri potest esse legendum. Num hic quoque probabimus *ali gallici*, an aliud aliquid eorum quæ venerant mihi in mentem, an vero legemus *allii gallici*? Nam, ut Rhodio assentiamur recte arbitranti, in Marcelli (de Medicam.) capite 17. non *allium gallicum* sed *alum gallicum* esse scribendum, nimirum ubi Marcellus Scribonii verba describit; non tamen video necesse esse, ut nusquam *alium gallicum* scribi posse, credamus. Neque hoc tantum dico ob alium locum Marcelli capite 20; verum etiam, idque potissimum, ob Vegetii caput 18. lib. 1, cujus capitis hoc est initium: *Pro physico autem & anniversario remedio tradidit* (Chiron) *ulpicum beticum vel allium majus, quod quidam gallicum vocant, capitella singula* &c.

§. 39. Veg. 3, 27, 5. Cap. 27. quod est *de tympaniticis*: *Præterea hyssopi uncias 4, alei viridis manum plenam*. Videtur legendum *allii viridis*; quemadmodum cap. 43. pro *alei purgati grana viginti & unum*, rescribendum *allii*; nam Plinius quoque Valerianus (de Re Med. l. 1. c. 8.) ita est locutus, *tria grana allii*. An vero capite etiam 50. pro *altei uncias 2*, legere oporteat *allii uncias 2*, diligentius videndum est.

§. 40. Veg. 3, 28, 4. Cap. 28. *Medullæ cervinæ libram unam, mannæ thuris uncias quatuor, depli uncias tres* &c. Hic *bdellii uncias tres* facile esse rescribendum iis omnibus videbitur, qui cum hunc omnem locum inspexerint, tum vero cum libri 4. capitibus 14, 15, 20, 23. atque aliis in quibus bdellium inter ejusdemmodi remedia proponitur, vel perfunctorie comparaverint.

§. 41. Veg. 3, 38. Cap. 38. *Quod si permanserit bulimus, similæ heminas cum sextario vini infundes, & per cornu digeres. Quod iter agerit* (Samb. Cod. egerit) *inciderit bulimus, ubi necessaria desunt, terram faucibus infundes* &c. Vel deest similæ heminarum numerus, vel, ut Sambucus edidit, est rescribendum heminam. Cætera sic malim rescribere: *Quod si iter agenti inciderit bulimus* &c. *vel si iter egerit, & inciderit bulimus*.

§. 42. Veg. 3, 48, 2. Cap. 48. *Camomillam illyricam (idem nos trace) & herbam artemisiam in aqua decoquis*, &c. Rescriberem, *chamomillam illyricam, item rostratem*; si chamæmelum illyricum a Medicis interdum laudari, meminis-

(*) Add. quod 3, 23, 4. in Corbejensi fuit *sal Gallicum*.

minissem, ut irim illyricam sæpissime, memini. Quod si quæras, cur igitur ita non emendem: *chamomillam*, *illyricam iridem & nostratem*; id nimirum obstat quod hæc potio lethargico jumento paratur; omnes autem irides somnum accersunt, non auferunt: quod tute scis Dioscoridem (de Med. Mat. l. 1. c. 1.), aliosque docuisse. Verum ut alia sunt in hoc capite quæ emendationem desiderant; ita mirum non esset, si quod alibi accidisse haud semel, ostendimus, illud hic quoque contigisset, ut Librarii quidpiam ad superiora pertinens capita, in hoc oscitanter contrusissent.

§. 43. Veg. 3, 55, 8. Cap. 55. *Cum succo ptisanæ in qua (atro) decoctum est*. In ora adscriptum est: alias (acyo). Facile sic emendandum crediderim: *in qua acron decoctus est*. Nam lib. 1. cap. 56. (f. 18.) cum ptisanæ sextario aliisque *acronem salsum porci pinguis, vel si porcina defuerint, caput hœdinum depilatum cum pedibus suis* &c. *decoqui* jubet *in aqua cisternina, donec acron ille, vel certe caput hœdi liquescat, & dissolvatur ab ossibus*; quod iterat lib. 4. cap. 8. Libro etiam hoc tertio cap. 66. *pinguis*, inquit, *porcinus acro decoquitur, donec omnis, caro solvatur, abjectisque ossibus universis* &c. In Hippiatria, ἀκρον χοίρειος. Apud Celsum (de Medic. l. 2. c. 20. l. 4. c. 7.), *trunculique suum, & summa trunculorum*.

§. 44. Veg. 3, 64. Cap. 64. *Post alumen, axungiam, salem in vino conteres, offas facies & ex melle dejicies, ita ut aqua calida (fomentetur) & si facultas suppetit, cum ejus decocto assidue fomentare non desinas*. Ita Sambuci Codices. Ego vero malim quomodo primum editum fuerat, *ita ut aqua calida, & si facultas suppetit, cum evisco decocta assidue fomentare non desinas*. Quid enim hic est *ejus decoctum*? Eviscum autem (etsi ita frequens herba est, ut mirum sit de hac dici, *si facultas suppetit*) certe aliis quoque locis, ut libr. 4. cap. 14, & 27; memoratur a Vegetio, qui videlicet maluit Galenum (de Simpl. Fac. l. 6.) aliosve Græcos imitari scribentes ἰβίσκοι, quam cum Latinis scribere *hibiscum*: quanquam non modo Scribonius (Compos. Med. 80, 82.) *ebiscum*, sed & Plinius Valerianus, & qui Macri nomine circumfertur, Versificator, *eviscum* dixere, ut ab Rhodio (Not. in Scribon. Comp. 80.) quem miror hæc versatissimi ab ipso Auctoris Vegetii loca omisisse, adnotatum est. Non negaverim tamen, lib. 4. cap. 14. extr. pro *evisci uncias* 3, legendum fortasse *visci uncias* 3; cum illo ipso capite *visci itali uncias* 3, & *visci pondera* 2. diserte editum habeamus.

§. 45. Veg. 3, 66, 1. Cap. 66. *Radicis traconticæ unciam* 1, *gentianæ unciam* 1. Sambuci Codices habent *radicis tragonteæ*: Lego, *radicis dracontiæ*. Cujus nomine *radicis draconteæ*, & *dracontii* (Samb. Cod. *draguntea*) pariter cum gentiana, & centaurea mentionem facit Vegetius lib. 1. c. 59, & 60. Adderem etiam 11; nisi ibi Sambuci Codices haberent *draganti* pro *dracontii*.

§. 49. Veg. 3, 84, 3. Cap. 84. *Hac enim sola ratione nec hydrophobus fiet, & imminens crimen evadet*. Rescribendum *imminens discrimen*, præsertim cum ea antecedant: *Canis rabiosi morsus & jumentis, & hominibus exitium inferre consuevit*; & alibi (l. 3. c. 15.) scriptum sit: *Vesicæ indignatio urinæ difficultatem, immo præsens discrimen importat*.

Samsuci quoque grana, vel succum de foliis, aut de cortice exprimes, & cum vino veteri dabis in potu. Sed tunc efficax est hæc potio, si de eo samsuco dederis, quæ non in terra, sed in alia arbore fuerit innata. Sambucos innatas salicibus vidisse te, scio; quo magis credo assensurum mihi sic emendanti, *Sambuci quoque grana, & de ea Sambuco*. Dioscorides (l. 4. c. 168.) quoque, & Plinius (Nat. Hist. l. 24. c. 8.) adversus canum morsus commendant sambucum: neque video qui possit de sampsuchi cortice succus exprimi, sive parthenium, sive marum, sive amaracum sampsuchi nomine intelligamus, aut etiam; ut cætera omittam; qui *in alia* enasci *arbore*, quasi ipsæ quoque arbusculæ essent, humiles istiusmodi herbæ dicerentur.

§. 47. Veg. 4, 6, 7. Lib. IV. cap. 6. Persici equi *solius ambulatura quadam*

dam gratia discernuntur a ceteris, gradus est minutus & creber, & qui sedentem delectet & erigat, nec arte doceatur, sed naturæ veluti jure præstetur. Inter colatorios enim, & eos quos totonarios vulgus appellat, ambulatura eorum media est, & cum neutri sint similes, habere aliquid creduntur ab utrisque. Certum est, legendum hic esse, *cum neutris sint similes*, an autem *colatorios*, & *totonarios* emendare necesse sit, & potissimum qua ratione emendare deceat, incertum est. Primam tamen harum vocum facile crederem mutandam esse in *tolutarios*, modo hi a totonariis sic satis differrent. De hac altera videndum est caput 56. libri primi; si tamen is locus integer est: Parthi *ipsos equos, quos vulgo Trepidiatios; militari verbo Tottonarios vocant, ita edomant ad levitatem, & quadam blandimenta vecturæ, ut Asturconibus similes videantur.* Hic Carolus du Fresne (Glossar.) *Trepidarios* legit, recte, ut opinor; deinde conjicit legendum esse *Trottonarios*, vel *Trotarios*, qua de re amplius videndum est.

§. 48. Veg. 4, 9, 6. Cap. 9. *Præterea fœni græci sextarium bene purgatum fervere facies, primamque aquam inter initia fervores effundes, addesque aquæ sextarios V.* Apparet, scribendum omnino esse, *inter initia ferveris*. Eadem libro 3. cap. 70. sic traduntur: *Præterea fœni græci sextarium separatim mittis in cacabum, & cum fervere cœperit, primum aquam fundes, post addis aquæ sextar. V.*

§. 49. Veg. 4, 10, 2. Cap. 10. *Vini tenetani vel alterius austeri sextarios* 2. Vinum eo nomine, quod meminerim, nunquam legi. Hæc legi quidem apud Galenum (Meth. Med. l. 7. c. 6.) *Nobile (vinum) voco, quod austerum est, non Sabinum modo, verum etiam Adrianum, & Albanum, & Arsinium, & Titacazenum, omniaque id genus.* Sed Titacazenum hic reponendum non affirmaverim. Litteris quidem huc tria magis accedunt, quæ a Martiale (Epigr. l. 1, 106. l. 10, 48. l. 13, 119. l. 1, 27. l. 7, 52. l. 2, 53. l. 3, 49.), aliisque memorantur, Nomentanum, Laletanum, Vejentanum; an vero horum aliquod vi etiam, atque natura, in præsentia non decerno.

§. 50. Veg. 4, 11, 1. Cap. 11. *Cathimiæ butrotis selibram, resinæ ustæ selibram.* Videntur hæc ad eam quæ hic proponitur, *confectionem* non attinere. Certe lib. 1. c. 16. ubi eadem confectio tradita est, non reperiuntur. Verum quocunque ea pertineant; non *cathimiæ brutrotis*, neque, ut Sambuci Codices habent, *casmiæ*, *butyri*, sed facile *cadmiæ botryitidis* legendum est, ut nunc est apud Celsum (l. 6. c. 6. sect. 6,) vel *botryodis*, ut olim erat, vel *botryitidos*, ut alicubi apud Scribonium (Comp. Med. 24.) Hæc illa est quæ judicio Dioscoridis (l. 5. c. 46.), Plinii (Nat. Hist. l. 34. c. 10.), Aetii (Tetrab. 1. Serm. 2. c. 57.) optima existimatur.

§. 51. Veg. 4, 13, 3. Cap. 13. *Scieni, piperis nigri, piperis longi, mannæ croci, betonicæ, catiæ nigræ.* Cum alia sint in hoc capite quæ emendationem desiderant; tum vero hæc sunt, in quibus pro *scieno* lego *schœni*, quod cum aliis aromatibus quæ ad hunc quoque pulverem requiruntur, memoratur a Columella (l. 12. c. 20.). Pro *catiæ* autem *nigræ* lego *casiæ nigræ*, vel potius *acaciæ nigræ*, quæ videlicet ex maturo conficitur semine, ut Dioscorides (l. 1. c. 115.) etiam adnotavit. Vegetius *acaciam nigram* libro quoque 2. memorat cap. 34; & nonnulla alia quæ cum acacia satis congruunt, in aliis etiam hujus Quadrigarii Pulveris descriptionibus reperiuntur.

§. 52. Veg. 4, 14, 1. Cap. 14. *Humectata siccat, laxata constringit, luxata parat, læsa confirmat.* Scribo, *luxata reparat*.

In Caustico Pelagonii, bituminis libram, armonici uncias 6, costi uncias 6. Legendum *armoniaci* (id est ammoniaci) *uncias 6.* Hæc enim continuo sequuntur: *Verum cætera decoquis in cacabo fictili novo, qui cum refrixerit, addis asphaltum, & armoniacum, & costum pro mensura qua scriptum est.* Sic cap. 27, ubi Synchrisma primum describitur, pro *armoniæ pond. 3*, lego *armoniaci*, vel *guttæ armoniacæ*, sive *armeniacæ* (rectius *ammoniacæ*) pond. 3. Nam *guttæ armonia-*

niacæ editum est apud Vegetium hoc ipso cap. 14, & *guttæ armeniacæ* l. 3. c. 68. &c. *Guttam* autem *ammoniacam*, vel *ammoniaci* Scribonius Largus, Plinius Valerianus, Theodorus Priscianus, aliique Medici Scriptores Latini sæpenumero vocarunt id quod major Plinius (l. 12. c. 23. l. 24. c. 6.) *Hammoniaci lacrymam*, vulgo autem Ammoniacum, vel Gummi Ammoniacum appellitant.

Mox in Pelagonii ejusdem Malagmate (f. 4.) *visci pondera 2*, *glutis uncias 3*. Rescribendum videtur *glutinis uncias 3*. Nam libro etiam 3. cap. 66. cum esset scriptum: *in cacabum mittis glutis taurini semiunciam*, *aceti acerrimi hemina dimidia conjungitur*, & *fervet ut quilon* (fortasse *chylos*) *fiat*; Joannes Rhodius (Lexic. Scribon. ad *Gluten*) emendavit, *glutinis taurini*, ut est apud Scribonium: quanquam Celsus (lib. 5. c. 2. &c.) (id quod neque Rhodium fugit, & magis huc pertinet) *gluten* simpliciter scripsit. Non sum nescius, Matthiam Martinium, & qui olim in Calepini Lexico augendo Martinium exscripsere, hæc ex Sosipatro producere: *Hæc glus glutis*, *alii gluten dixerunt*. Quæ si certa sunt, neque Rhodii neque nostra emendatio necessaria est. Omnes tamen a nobis inspectæ Sosipatri Editiones, videlicet princeps Neapolitana, Basileensis, & Hanoviensis, *glus glutinis* habent, non *glus glutis*.

§. 53. Veg. 4. 17. Cap. 17. *Calcis vivæ libras 2*, *sinopidis Alexandrini libram*, *ficus siccæ uncias 6*, *axungiæ quantum sufficit*. Lego *sinapis Alexandrini* in hoc malagmate, quemadmodum in alio, quod semel atque iterum est apud Galenum (de Compos. Medic. Local. l. 9. c. 2.) invenio, *sinapis Alexandrini*, *nasturtii*, *utriusque sextantem*. Plinius (l. 19. c. 8. l. 12. c. 7.) quoque *sinapis semen optimum Ægyptium* dicit, qui etiam diserte de *Alexandrino sinapi* loquitur. Sed & apud Vegetium nostrum idem memorari video libro 3. cap. 46, & præsertim hoc libro 4. cap. 27. in Traumatico *ad flegmonas tollendas*, in quo ponit, *sinapis Alexandrini unc. 6*, *fici afræ unc. 3*, *axungiæ veteris uncias 6*, *aceti crup. 3*; ut libro 2. cap. 49. ab ipso adhibentur *ficus siccæ cum sinapi contusæ mixto aceto*, solemni videlicet, atque antiquæ Medicorum consuetudine ab Dioscoride (l. 2. c. 48.) etiam, Plinioque (l. 20. c. 22.) inculcata. Est vicissim ubi pro *sinapis* facile *sinopidis* legendum sit, ut libro 3. cap. 6. f. 2. Quod enim ibi legitur *sinapis pontici*, videtur scriptum esse a Vegetio *sinopidis ponticæ*, de qua Plinius (l. 35. c. 5.) *sinopis inventa est primum in Ponto: inde nomen a Sinope urbe*, & de qua ipse etiam Vegetius lib. 4. cap. 10. ubi *sinopidis pontici pastillos tres* addit potioni contra vermes, quod egregie consentit cum iis quæ ab Aetio (Tetrab. 1. serm. 2. c. 5.) traduntur: *Lumbricos etiam pota detrahit* (rubrica). *Primas omnium habet Sinopica appellata*. Præterea libro quoque 1. cap. 44. duabus potionibus adversus lumbricos, alteri *sinopidis pontici pastillos* totidem, alteri unciam Vegetius addiderat, quo in capite ut recte indicavit Rhodius (Not. ad Scribon. Compos. 42.) *sinopidis ponticæ* esse legendum, ita in capite etiam 10. libri 4. faciendum est.

§. 54. Veg. 4, 22, 2. Cap. 22. *Propulei unc. 3*, *olei veteris uncias 6*, *axungiæ veteris libram*, *olei savirensis lib. Olei savirensis* mentionem apud alios; quod meminerim; inveni nunquam; *sabini* sæpissime. Num Vegetius scripsit *savinensis*? certe scribere solet *savina*, ut lib. 1. c. 17. lib. 3. c. 1. lib. 4. c. 13, & 27. Cæterum non *propulei* legendum hic esse, sed *propoleos*, indicio etiam sunt Codices Sambuci, in quibus capite 14. non est, ut in Editionibus, *propulei*, sed *propoleos*, quomodo legendum esse etiam capite 27, & semel atque iterum capite 23; quanquam in hoc Sambuci editio habet *populei*, non multum credo dubitaturos qui loca hæc omnia inter se comparaverint.

§. 55. Veg. 4, 27, 9. Cap. 27. *Aliud iterum verumque commonentes*, *ut diligenti cura passionum occurratur exordiis*. *Nam etiam incurabiles ægritudines*, *si præsentes fuerint vi*, *medentis arte vincuntur*. *Inveteratas causas etiam faciles*, *curari sæpe non posse legi*. Videtur rescribendum, *si recentes fuerint*. Facile etiam pro *Aliud iterum verumque commonentes*, legendum

dum est, *Illud iterum iterumque commonentes*. Sic Quintilianus (Instit. Orat. l. 2. c. 13.) *id maxime præcipiam, ac repetens iterum iterumque monebo*; imo sic Virgilius (Æneid. l. 3. v. 435.): *Unum illud tibi, nate Dea, præque omnibus unum Prædicam & repetens iterumque iterumque monebo*.

§. 56. Veg. 4, 28, 19. *Caustircum ad nervorum dolores* conficiunt etiam *picis britiæ pond.* 1. *& semis, vini (inei) pond.* 1. *semis*. Legendum *picis brutiæ*, &c.; nisi plurimum fallor; *vini amminei*. Sambuci Codices cap. 14. f. 1, 15, 23. f. 2, 25. quibus omnibus in locis *picis britæ* editum est, recte habent *picis brutiæ* a Scribonio, Columella, Plinio, Dioscoride, Galeno memoratæ. Iidem Codices lib. 2. cap. 22. ubi editum est, *vini amenii veteris sextarii tres*, habent *vini aminei*, qua ratione scriptum est apud Celsum lib. 6. c. 6. (sect. 22.), aliisque in locis a Rhodio (Not. in Scribon. Compos. 257.) adnotatis, in quibus ipse scribendum censet *aminei*, ut pariter in Scribonio, ubi editum erat *aminei*.

Contra Keuchenius (Not. ad Samonici caput de Solut. Ventris) ex græcis latinisque monumentis plura profert quibus, improbata a Rhodio, scriptura servetur.

Sed cum utramque probari posse, Turnebus (Advers. l. 29. c. 26.) ostenderit, videlicet *aminei*, & *amminei*; nos qui hujus vestigia in proposito loco invenimus, eandem hic nobis servandam existimavimus.

Malagma ad nervos claudos. Sepi hircini libram, mollicidenæ selibram, resinæ libram, æruginis selibram. Lego *molibdænæ*, sive *molybdænæ*.

Erant alia plura verborum monstra, nedum leviora errata, quæ in Vegetio emendari possent. Sed hæc mihi ob occupationes properanti in præsentia satis; utinam ne tibi nimium multa. Vale.

Patavii XI. Kal. Majas M DCC XXIII.

PARTIS SECUNDÆ FINIS.